

VALLEILTA KARTANOIHIN – SAARISTOSTA KASKIMAILLE

Haminan kulttuuriympäristöohjelma

1	Esipuhe	5
2	Johdanto	6
3	Kulttuuriympäristöohjelman käsitteet ja ohjelman tavoitteet	8
OSA I: Kulttuuriympäristön historiaa		9
4	Kulttuuriympäristön historiaa	9
4.1	Luonto ja ilmasto kulttuuriympäristön perustekijänä	9
4.2	Metsät kulttuuriympäristön osana	10
4.3	Ihminen kulttuuriympäristön historiassa	12
4.3.1	Asutuksen juuret - esihistoriallinen aika	12
4.3.2	Pysyvää asutusta	13
4.3.3	Hansakausi ja knaappiväestön synty	13
4.3.4	Ruotsinlahden aika, maakirjatilat syntyvät	14
4.3.5	Linnoitusta, sotaa ja sahatoimintaa	15
4.3.6	Taantuman, Kadettikoulun ja tulipalojen vuosisata	18
4.3.7	Teollistumisesta itsenäistymiseen	19
4.3.8	Itsenäisyyden aika	20
4.4	Kaavoitus muokkaa kulttuuriympäristöä	22
4.5	Pohjoisesta etelään, idästä länteen – kaupunginosien ja kylien kulttuurihistorialliset tunnuspiirteet	25
4.5.1	Pohjoisen kaskikylät	25
4.5.2	Kirkkojärven vaikutusalue	27
4.5.3	Kaupungin ympyrät ja reuna-alueet	29
4.5.4	Summanjoen kylät	31
4.5.5	Rannikon kalastuskylät	32
4.5.6	Saaristo	34
OSA II: Rakennettu kulttuuriympäristö		36
5	Rakennetun kulttuuriympäristön inventointi	36
6	Rakennettu kulttuuriympäristö keskikaupungista kyliin	38
6.1	Asuinrakennukset	39
6.1.1	Keskikaupunki	39
6.1.2	Esikaupunki- ja kyläalueet	51
6.1.3	Saaristo	66
6.2	Sivistyshistoria ja julkinen hallinto	67
6.2.1	Keskusta-alueen julkishallinnon rakennukset	67
6.2.2	Muita julkisia rakennuksia	68
6.2.3	Koulut	69
6.2.4	Seurantalot	76
6.2.5	Kunnalliskodit	82
6.2.6	Museot	82
6.3	Elinkeinohistorialliset kohteet	84
6.3.1	Teollisuus muokkaa ympäristöä	84
6.3.2	Kaupantekoa maaseudulla ja kaupungissa	88
6.4	Kartanot ja huvilat	91
6.4.1	Kartanot	91
6.4.2	Huvilat	96
6.5	Puistot	97
6.6	Linnoitus-, sota- ja sotilashistorialliset kohteet	97
6.6.1	Keskusta-alueen kohteet	98
6.6.2	Keskusta-alueen ulkopuoliset kohteet	104

6.7	Liikennehistorialliset kohteet	106
6.7.1	Kadut, tiet, polut	106
6.7.2	Sillat	109
6.7.3	Rakennukset	112
6.8	Uskonnolliset kohteet	114
6.8.1	Kirkot, kappelit, pappilat ja toimitilat	114
6.8.2	Hautausmaat	118
6.9	Muistomerkit ja -laatat	121
6.9.1	Sivistyshistorialliset ja julkisen hallinnon muistomerkit ja -laatat	121
6.9.2	Elinkeinohistorialliset muistomerkit ja -laatat	122
6.9.3	Liikennehistorialliset muistomerkit ja -laatat	123
6.9.4	Sotahistorialliset muistomerkit ja -laatat	124
6.9.5	Uskonnolliset muistomerkit ja -laatat	130
6.9.6	Haminan tulipalot	130
6.9.7	Muut muistomerkit ja -laatat	131
OSA III:	Kulttuuri- ja perinnemaisemat	133
7	Kulttuuri- ja perinnemaisemien inventointi	133
8	Kulttuurimaisemat	133
8.1	Maatalous- ja viljelytekniikka kulttuurimaiseman muokkaajana	134
8.2	Pyyntielinkeinot kulttuurimaiseman muokkaajina	136
8.3	Vesi kulttuurimaiseman osana	137
8.3.1	Meri- ja saaristomaisemat	137
8.3.2	Jokimaisemat	140
8.3.3	Järvimaisemat	142
8.4	Laivanrakennustekniikka kulttuurimaiseman muokkaajana	144
8.5	Tiemaisemat	146
8.6	Tehdasmaisemat	146
8.7	Pihapiirit ja pienmaisemat	146
8.7.1	Pihapiirit	147
8.7.2	Pienmaisemat	148
9	Perinnemaisemat ja luonnonsuojelualueet	149
9.1	Perinnebiotoopit	149
9.1.1	Laitumet	151
9.1.2	Kedot	152
9.1.3	Niityt	153
9.1.4	Haat	154
9.1.5	Muut	154
9.2	Luonnonsuojelualueet	155
9.2.1	Kansallispuistot	155
9.2.2	Lehdot	155
9.2.3	Vanhat metsät	155
9.2.4	Suot	156
9.2.5	Muut yksityiset suojelualueet	156
9.2.6	Haminan avainbiotoopit:	156
9.3	Rauhoitetut luonnonmuistomerkit	158
OSA IV:	Muinisjäännökset	162
10	Muinisjäännösten inventointi	162
11	Muinisjäännökset	163
11.1	Esihistorialliset muinisjäännökset	163
11.1.1	Ennen vuoden 2006 inventointia tunnetut esihistorialliset muinisjäännökset ..	164

11.1.2	Vuoden 2006 inventoinnissa löydetty esihistorialliset muinaisjäännökset.....	166
11.2	Historialliset muinaisjäännökset	167
11.2.1	Ennen vuoden 2006 inventointia tunnetut historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset	167
11.2.2	Ennen vuoden 2006 inventointia tunnetut mahdolliset muinaisjäännökset	171
11.2.3	Vuoden 2006 inventoinnissa löydetty historialliset kohteet	172
OSA V:	Kulttuuriympäristön hoidon yleisohjeet	176
12	Kulttuuriympäristön säilyttäminen.....	176
12.1	Kulttuuriympäristön hoitoa ohjaava lainsäädäntö	176
12.2	Kulttuuriympäristön hallinto	177
12.3	Kulttuuriympäristö ja kaavoitus	178
12.4	Tukea kulttuuriympäristön hoitoon	179
13	Kulttuuriympäristön hoidon ja korjauksen periaatteita	180
13.1	Rakennusperinnön hoito ja korjaus	180
13.1.1	Mistä saa tietoa oikeista menetelmistä?	180
13.1.2	Rakennusten hoidon periaatteet	180
13.1.3	Rakennusten keskeisiä korjauskohteita	181
13.1.4	Lämpötalous	181
13.1.5	Täydennys- ja lisärakentaminen	182
13.2	Kulttuuri- ja perinnemaiseman hoito.....	183
13.2.1	Kulttuurimaisema muuttuu	183
13.2.2	Maiseman säilyttäminen	184
13.2.3	Perinteisen viljelymaiseman hoito	184
13.2.4	Yksittäisten kohtien hoito viljelymaisemassa	185
13.2.5	Metsät osana maisemanhoitoa	185
13.2.6	Maiseman häiriö- ja vauriotekijät.....	186
13.2.7	Tiemaisemat	186
13.2.8	Pihapiirit	188
13.3	Muistomerkkien hoito	188
13.4	Muinaisjäännösten hoito	189
Lähteet	.....	190
	Painetut lähteet.....	190
	Painamattomat lähteet.....	197
Liite 1:	Kyselykaavake	201
Liite 2:	Yhteystiedot	202

1 Esipuhe

Haminan kaupungin kulttuurihistorialliset kohteet on koottu käsillä olevaksi kulttuuriympäristöohjelmaksi, jolla on tarkoitus vahvistaa alueen identiteettiä. Arvopaikkojen tuntemisella on kahtalainen merkitys: ne luovat asukkaille kotipaikan sekä vieraille näytettävää. Ohjelman tarkoituksena on myös lisätä kuntalaisten ympäristötietoutta sekä motivoida heitä oman ympäristönsä hoitoon. Kulttuurihistoriallisten kohteiden koonti yksiin kansiin edesauttaa kulttuuriympäristön hyödyntämistä elinkeinotoiminnassa. Se toimii myös apuvälineenä kaavoituksessa, rakennusvalvonnassa sekä muussa kulttuuriympäristöä koskevassa kunnallisessa päätöksenteossa.

Haminan kaupungin kulttuuriympäristöohjelma koottiin alkuvuonna 2008. Ohjelman rahoittajina toimivat Hamina kaupunki sekä Kaakkois-Suomen ympäristökeskus. Haminaan vuoden 2003 alusta yhdistynyt entinen Vehkalahden kunta laati kulttuuriympäristöohjelmaa 2000-luvun alussa. Kyseistä ohjelmaa ei kuitenkaan koskaan julkaistu. Arvokasta kulttuuriympäristötyötä ei kannata heittää hukkaan, joten materiaalia on hyödynnetty käsillä olevassa ohjelmassa. Suuri kiitos kuuluu FM Martti Korhoselle, jonka alueen kulttuuriympäristön historiaan ja kulttuurimaisemiin liittyvää tekstiä ja tietämystä olen ohjelmassa saanut hyödyntää. Kiitos kuuluu myös laajan paikallistietämyksen omaavalle Museoviraston tutkija Ilkka Kaskiselle, joka omalta osaltaan vaikutti kulttuuriympäristöohjelman sisällön oikeellisuuteen.

Kulttuuriympäristöohjelma esittelee alueen valtakunnallisesti, maakunnallisesti ja paikallisesti merkittäviä kulttuurihistoriallisia kohteita, jotka näkyvät niin rakennettuna ympäristönä, kulttuuri- ja perinnemaisemina sekä muinaisjäännösinä. Lähdemateriaalina on käytetty valtakunnallisia julkaisuja, kuten mm. Kymen Seutukaavaliiton teosta *Kymenlaakson rakennuskulttuuri*, Museoviraston ja ympäristöministeriön teosta *Rakennettu kulttuuriympäristö, Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt* sekä Kaakkois-Suomen Ympäristökeskuksen vuoden 2005 *Etelä-Kymenlaakson Haminan kulttuuriympäristö* -selvitystä sekä lukuisia inventointimateriaaleja. Lisäksi pohjana on jo edellä mainittu Vehkalahden kunnan kulttuuriympäristöohjelma. Myös kuntalaiset saivat osallistua oman asuinalueensa kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden kohteiden kartoittamiseen kulttuuriympäristöohjelman puitteissa alkukesästä 2008 tehdyn kyselyn myötä. Kohdeluettelo ei kuitenkaan ole kaiken kattava, vaan täydennystä ja päivitystä tulee tehdä jatkuvasti.

Kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden kohteiden lisäksi ohjelmaan on koottu rakennettua kulttuuriympäristöä sekä kulttuuri- ja perinnemaisemia koskevaa lainsäädäntöä ja hoito-ohjeita. Loppuun on listattu eri viranomaistahojen yhteystiedot, joista saa neuvontaa kulttuuriympäristön hoitoon ja säilyttämiseen liittyen.

2 Johdanto

Suurpitäjästä kaupungiksi

Meren äärelle, venereittien leikkauskohtaan, Turun ja Viipurin keskuksat yhdistäneen Suuren Rantatien varteen, syntyi keskiajalla vilkas kauppapaikka, joka mainitaan asiakirjoissa Vehkalahtena jo vuonna 1336. Vehkalahtella liikkui merenkulkijoita useasta eri maasta ja Vehkalahti mainittiin myös varhaisissa eurooppalaisissa kartoissa ja merikorteissa.¹

Tähän hyvien kulkuyhteyksien ja kansainvälisen kaupan solmukohtaan perustettiin Vehkalahteen Uusikaupunki vuonna 1653 Pietari Brahen allekirjoittamalla perustuskirjalla. Kaupunki poltettiin Suureen Pohjan sotaan liittyvien sotatoimien seurauksena vuonna 1712. Uusi ajanjakso alkoi vuonna 1722, kun ympyrälinnoitusta ryhdyttiin rakentamaan tuhoutuneen kaupungin paikalle. Samalla sai alkunsa myös ympyräasemakaava. Kaupunki sai tapulikaupunkioikeudet sekä nimen Fredrikshamn, Hamina, Ruotsin kuninkaan Fredrikin mukaan vuonna 1723². Ruotsalaisvaltaa kesti aina vuoteen 1743 asti, jolloin Turun rauhassa Hamina ja Vehkalahti liitettiin Venäjään, kuten koko Suomi Haminan rauhan yhteydessä 1809. Hamina ja Vehkalahti yhdistyivät kuntaliitoksen myötä vuonna 2003, jolloin kaupungin nimeksi tuli Hamina.

Historiallinen kehitys määrittää maisemaa

Haminalla ja Vehkalahtella on pitkä historia erillisinä pitäjinä toistensa välittömässä yhteydessä. Erityisesti linnoituksestaan tunnetun Haminan ja maaseutuleimaisen Vehkalahteen ominaispiirteet huomioiden nykyinen Hamina tarjoaa paljon mielenkiintoisia kulttuurihistoriallisia kohteita ja tarinoita.

Historiallinen kehitys eri vaiheineen näkyy elävänä kuvana maisemassa, osana olemassa olevaa rakennuskantaa tai yksittäisinä säilyneinä maamerkkeinä ja muistoina menneistä ajoista. Maisemaa hallitsevat edelleen keskustan ympyräasemakaava, linnoituksen jäänteet, vanhat puutalot, suuret joet ja niiden varteen ryhmittyneet asumakylät sekä toisaalta teollinen toiminta, meren saaristo ja siellä olevat kalastajakylät sekä nauhamainen rannikkovyöhyke ja sisämaan aktiiviset viljelysalueet ja kasvavat talousmetsät. Kulttuuriympäristö henkii menneiden sukupolvien historiaa, mutta on myös tämän päivän arkkitehtuuria.

Kuva: Eveliina Taipale

Haminan sijainti itäisessä Suomessa, meren rannalla näkyy kasvi- ja eliömaantieteellisesti mantereisina ja merenrantojen tyyppilajeina³. Linnoituksen rakenne suosii keto- ja niittykasveja, joita valkeille on tullut paitsi linnoituskauden sotatulokkaina myös liikenteen mukana niin lähiseuduilta kuin kauempaakin. Vanhojen vallien elinympäristöstä puhuttaessa ei

¹ Vehkalahteen kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 2

² Pitkänen 1981, 4

³ Vallinkoski 2001, 4

sovi unohtaa niiden sopivuutta tietyille hyönteisille.⁴ Hamina tarjoaa myös linnustolle hyviä ruokailu- ja pesimäpaikkoja, joista Kirkkojärvi ja Lupinlahti kuuluvat Naturan suojelukohteisiin⁵.

Kulttuuriympäristö kuuluu kaikille

Maiseman hoitaminen ja arvokkaiden kohteiden kunnossapitäminen on vaativa ja erittäin monimuotoinen tehtävä. Kulttuuriympäristöohjelman avulla voidaan korostaa niitä kohteita, jotka katsotaan muuta ympäristöä arvokkaammaksi. Näille kohteille voidaan sitten määritellä tarvittavat hoitotoimenpiteet ja niistä vastuulliset tahot. Aktiivinen kotiseutuhenki ja toimivat kyläyhteisöt ovat kulttuuriympäristömme suurin voimavara ja ne ovat ratkaisevassa roolissa jatkuvien hoitotoimenpiteiden onnistumiselle.⁶

Oman menneisyyden tuntemisessa ja arvokkaiden kohteiden vaalimisella on nykyaikana suuri merkitys myös kunnan tulevan kehityksen kannalta - identiteetti löytyy menneestä. Kunnan elinkeino - ja selviytymisstrategiaan voi saada uusia ulottuvuuksia vanhan perinteen, tunnettujen kulttuuripersoonien tai valtakunnallisestikin arvokkaiden paikkojen hyödyntämisellä.⁷

Vaikka kulttuuriympäristön katsotaan kuuluvan kaikille, tulee ottaa huomioon kulttuuriympäristön eri osa-alueiden omistussuhteet. Niin rakennetun kulttuuriympäristön kuin kulttuuri- ja perinnemaisemien kohteet voivat olla yksityisomistuksessa tai sijaita yksityisen maalla. Tällöin niiden lähempi tarkastelu tai käyttö kunnallisissa toimissa vaatii aina lupaa omistajilta.

---

⁴ Museovirasto-2007-1

⁵ Vallinkoski 2001, 4

⁶ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma 2000, 3

⁷ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma 2000, 3

3 Kulttuuriympäristöohjelman käsitteet ja ohjelman tavoitteet

Kulttuuriympäristöllä tarkoitetaan kaikkea ihmisen toiminnan vaikutuksesta syntynyttä ympäristöä. Kulttuuriympäristö muodostuu rakennetusta ympäristöstä, kulttuuri- ja perinnemaisemista sekä muinaisjäänöksistä. Kulttuuriympäristö on jatkuvassa muutoksessa, joten myös uudemmat kerrostumat tulee ottaa huomioon ympäristöä ja sen kohteita arvotettaessa.

Rakennettua ympäristöä ovat rakennukset, rakenteet, tiet, sillat, kadut, pihapiirit jne.

Kulttuurimaisemiin luetaan maatalousmaisemat, perinnemaisemat ja taajamien kulttuurimaisemat. Kulttuurimaisemassa näkyy voimakkaasti ihmisen käden jälki, toisin kuin luonnonmaisemassa (metsä-, suo- ja tunturimaisemat), joita meillä Suomessa on varsin vähän – lähinnä luonnonsuojelualueella. Kulttuurimaisema käsitetään usein tietyksi rajalliseksi alueeksi, joka on hahmotettavissa kokonaisuudeksi.

Perinnemaisemalla tarkoitetaan pääosin perinteisen karjatalouden ja niihin liittyvien toimintojen muovaamia maisematyyppejä. Ne voidaan jakaa rakennettuihin perinnemaisemiin ja lähinnä niitto- ja laiduntalouden myötä syntyneisiin kulttuurivaikutteisiin luontotyyppeihin eli perinnebiotooppeihin. Perinnebiotooppeja ovat erilaiset niityt, hakamaat, nummet, metsälaitumet ja kaskimetsät.⁸

Muinaisjäänökset ovat maassa säilyneitä jälkiä entisajan ihmisten asumisesta ja toiminnasta. Esihistoriallisen ajan muinaisjäänöksiä ovat mm. kalmistot, asuinpaikat, muinaislinnat, kuppikivet, kalliomaalaukset ja jatulintarhat. Historiallisen ajan muinaisjäänöksiä ovat kalmistot, rajamerkit, tervahaudat, hiilimiilut, raudanvalmistuspaikat, viljelyröykkiöt, linnoituslaitteet sekä kylän- ja torpanpaikat.⁹ Lisäksi tulevat vielä vedenalaiset muinaisjäänökset, joita ovat mm. laivojen, veneiden ja ruuhien hylyt, haaksirikkopaikat ja veden alle jääneet asuin- ja hautapaikat.

Laadittavan ohjelman tavoitteena on mm. lisätä kuntalaisten tietoisuutta ja arvostusta omasta lähiympäristöstään. Ohjelman avulla pyritään kannustamaan sekä asukkaita, kylätoimikuntia että maanomistajia omaehtoiseen kulttuuriympäristön hoitamiseen. Kulttuuriympäristön ja oman asuinalueen esiintuomisella voidaan vaikuttaa siihen, että ympäristöarvot voidaan nähdä myönteisenä voimavarana.

Sekä Haminassa että Vehkalahdella on ennen yhdistymistä inventoitu rakennuskantaa sekä kartoitettu erityistä arvoa omaavia kohteita. Lisäksi käsillä olevan kulttuuriympäristöohjelman puitteissa saivat kuntalaiset itse kyselyn myötä nostaa esille oman kaupunginosan tai kyläalueen historialliset ja arvokkaat kohteet. Samalla on koottu yhteen valtakunnallisesti, maakunnallisesti ja paikallisesti arvokkaat kohteet kuten rakennukset, erityiset alueet, tiet ja sillat. Ohjelman loppuun on koottu kulttuuriympäristöä koskevaa lainsäädäntöä sekä yleisluonteisia hoito-ohjeita.

Kulttuuriympäristöohjelman tarkoituksena on paitsi toimia kuntalaisten oman ympäristön tietolähteenä myös lisätä yhteistyötä kaupungin omassa organisaatiossa. Ohjelman toivotaan

---

⁸ Kekäläinen 2002, 74

⁹ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 4

palvelevan työkaluna hallinnon eri toimijoille. Ohjelman kasvatuksellista roolia ei tule myöskään unohtaa; ohjelman pohjalta tulisi voida tuottaa opetusmateriaalia.

OSA I: Kulttuuriympäristön historiaa

4 Kulttuuriympäristön historiaa

Käsitteen kulttuuriympäristö on edellä määritelty tarkoittavan rakennettua ympäristöä, kulttuuri- ja perinnemaisemia sekä muinaisjäännöksiä. Kulttuuri on ihmisen luomus, ympäristö puolestaan tarkoittaa Nykysuomen sanakirjan mukaan *ympäröivää seutua, tienoota, lähistöä*, samoin kuin *ympäröiviä oloja, elämänpiiriä ja miljöötä*. Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelmaa työstänyt Martti Korhonen summaa alueen kulttuuriympäristön historian käsittävän täten seudun ihmisten niin aineellisen (tekninen välineistö, talous, rakennettu ympäristö jne.) kuin henkisen kehityksen (tekniset innovaatiot, yhteiskuntarakenteet, tiede, taide, uskonto, normit yms.) tuotokset. Jotta nykyisen ympäristön välittämät menneisyyden viestit olisi ymmärrettävissä, on huomioitava ympäristöön läpi vuosisatojen vaikuttaneiden aineellisten ja henkisten muutosten kytkös. Salmen Talviapajan pronssikautinen hiidenkiuas, Vehkalahden keskiaikainen kirkko - Marian kirkko tai Kannusjärven loma-asuntojen rantasaunat ovat paitsi rakennelmia myös esimerkkejä syntyäikansa ihanteista, arvoista ja uskomuksista.¹⁰

4.1 Luonto ja ilmasto kulttuuriympäristön perustekijänä

Kulttuuriympäristö on muokkautunut, kun ihminen on jo satoja ja tuhansia vuosia hyödyntänyt metsää vaikuttaen maiseman piirteistä aina eläin- ja kasvipopulaation vaihteluihin. Kuten Pekka Virtanen metsän käyttöä koskevassa artikkelissaan toteaa: ”Metsä on ”neitseellisenäkin luontona” kulttuuria, ihmisajatuksen ja -käden koskettamaa aluetta.”¹¹ Luonto saatetaan nähdä pysyvänä elementtinä, jota ihminen käyttää ja muokkaa omien lähtökohtiensa ja tarpeidensa mukaan. Maisema muuttuu näin ajatellen kohteeksi, jonka alkuperäisyyttä on suojeltava ja jonka käyttöä yhteiskunnan on säädeltävä. On kuitenkin huomioitava, että ympäröivä luonto muuttuu ihmisestä riippumatta, tosin hitaasti. Alkuperäistä luontoa on lisäksi vaikeaa osoittaa, sillä jääkauden jälkeen asutus on ilmeisesti aina jossakin määrin muokannut ympäristöään.¹²

Kymenlaakson rannikolla maankohoaminen on vähäisintä Suomessa. Muutos on 28 cm sadassa vuodessa, ollen aiemmin enemmän. Arkeologisesti tärkein korkeuskäyrä on 20 m, jolla kivikautisista asuinpaikoista suurin osa on sijainnut. Esihistoriallisen ajan asutuksesta alkaen on asutus ollut sidoksissa rantaviivaan ja veteen, näin myös Haminan alueella.¹³ Maankohoaminen on vaikuttanut ihmisten elämään. Jälkipolville on säilynyt erinäisiä esimerkkejä esi-isien vaiheista. Kitulan Suomusjärven kulttuuriin ajoittuvat kivikirveslöydöt lienevät peräisin asutuksesta, joka oli hakeutunut syvälle sisämaahan pistäneen meren lahden perukkaan. Metsäkylän esihistoriallinen asuinpaikka lienee pysynyt käytössä, vaikka paikka verkkaan muuttui ranta-asutuksesta jokivarreksi. Vuonna 1775 laaditussa Kuorsalon kartassa kaikki talot sijaitsivat saaren sisäosassa Kylänlahden rannalla. Sata vuotta myöhemmin lahden nimi oli muuttunut Vanhankylänlahdeksi ja asumukset olivat siirtyneet tai siirtymässä saaren

¹⁰ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 5

¹¹ Virtanen 2002, 99

¹² Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 5

¹³ Miettinen nn, 13–15

koillis- ja länsirannalle. Maan nousun myötä kotilahti ei enää palvellut asukkaita ja heidän veneitään. Arkisen elon sujumiseksi oli vaihdettava asuinpaikkaa.¹⁴

Paitsi maankohoaminen myös ilmasto-olot ovat vaikuttaneet asutukseen. Jääkauden jälkeen asutus seurasi jään sulamisalueita. Lähempään historiaan 1600-luvulta 1800-luvun puoliväliin mahtuu kausi, jolloin ilmasto oli nykyistä kylmempi. Vaikutukset näkyivät niin kalastuksessa, karjanhoidossa kuin maanviljelyksessäkin ja tätä kautta myös kulttuurimaisemassa.¹⁵

Korhonen toteaa lyhyen aikavälin sääolojen vaihteluiden määrittäneen maatalousvaltaisessa ympäristössä ihmisten hyvinvoinnin. ”Kymmenen vuoden jaksoon mahtui normaalisti kaksi tai kolme huonoa satovuotta. Todella pahat katoajat kuten 1587–88, 1601–03 ja 1695–97 karsivat väestöstä jopa kolmanneksen ja muutos näkyi kulttuuriympäristössä. Kun asukkaiden luku väheni, kaskipalstojen käyttäjien luku pieneni, huhtakaskien kuusikoita riitti kaikille, koivuiset rieskakasket saivat kasvu-aikaa ja maisema muuttui.”¹⁶

4.2 Metsät kulttuuriympäristön osana

Haminan ja Vehkalahden alue voidaan nähdä luonnon historiallisena kokonaisuutena, jossa tärkeässä osassa ovat niin meri, joet, viljelyalueet kuin metsä, joista juuri metsä määrittä pitkälle ihmisen toimeentulon.¹⁷

Metsästä pelloksi

Ihminen on jääkauden jälkeen jatkuvasti käyttänyt metsää hyväkseen. Havumetsäkaski eli huuhta tehtiin nimensä mukaisesti havumetsään tai havupuuvaltaiseen sekametsään, joka oli yleensä aikaisemmin kaskeamatonta luonnonmetsää. Lehtimetsäkaski puolestaan tehtiin lehtimetsään tai lehtipuuvaltaiseen sekametsään, yleensä asutuksen lähetyville.¹⁸ Alueen kaskimetsät tehtiin kuusikkoon, sillä mäntymetsällä oli suuri arvo sahateollisuudelle ja tervan tuotannolle. Nykyisen Haminan pohjoisosan alueella suosituin muoto lienee ollut kuusikkoon tehty huuhtakaski. Kun alueen eteläosa peltojen ohella ilmeisesti suosi lehtimetsään poltettua rieskakaskitekniikkaa, maisematyypit lienevät satojen vuosien ajan poikenneet toisistaan saman pitäjän eri osissa. Kasken raivaus vaati pitkän ajan – pykälikkö saattoi kuivua pari-, kolme vuosikymmentä.¹⁹ Kaskenraivauksen huippuvaihe keskittyi 1700-luvulle ja 1800-luvun alkuvaiheisiin. Tämän päivän maisemassa kaskeaminen voi näkyä kaskialueilta kasattuina irtokivinä, pyällettyinä eli kolottuina honkina sekä kasvilajeina sellaisissa nykymetsissä, joissa kaskeaminen jatkui pitkään.²⁰

Teollisuus ja vienti ammentavat metsästä

Koska männylle oli muuta käyttöä, ei mäntymetsään liene kaskea tehdyn. ”Terva oli jo keskiajalla myyntiartikkeli ja 1600-luvulla siitä tuli Kymenkartanon eli Kymenlaakson läänille tärkeä sivutulojen lähde. Hongikkojen varsinainen tehokäyttö alkoi kuitenkin 1720-luvulta. Sahamyyllyt jauhoivat käytännössä vain ”keltaista” eli mäntylautaa. Isäntien mielestä maailman kirjat olivat menossa sekaisin, kun selluloosan valmistus 1900-luvun alussa antoi ”valkoiselle” puulle eli kuuselle hinnan. Sahat suosivat järeitä ikihonkia. Kun 1700-luvulta alkaen kylät valittivat, että salot oli ”paljaaksi hakatut”, niin ilmaisua ei tarvinne ymmärtää aivan

¹⁴ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 5

¹⁵ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 5

¹⁶ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 6

¹⁷ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 28

¹⁸ Eisto & Laine 2002, 80-82

¹⁹ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 28

²⁰ Eisto & Laine 2002, 80-83

kirjaimellisesti – pulaa oli erityisesti ja vain sahojen suosimasta järeästä mäntypuusta. Kuusi sai lahota metsiin, jos paikka ei soveltunut kaskelle.”²¹

”Sahojen ja paperiteollisuuden synty 1870-luvulta alkaen antoi puulle lopullisesti hinnan. Samalla alkoi järkipäiväinen, suunnitelmallinen metsänhoito. Ihminen on viimeisen tuhatvuotisen ajan jatkuvasti puuttanut salomaiden kehitykseen. Koskematon korpea ja salon rauhaa on historian katsannossa hankala löytää.”²²

Metsät armeijan käytössä

”Sahojen ohella alueen metsiä kuluttivat sotilaat. Haminan linnoituksen rakennustyöt vaativat paitsi lauttaa myös suuren määrän hirsistä ja tukkeja. Armeijan osastot liikkuvat kesäisin maastossa ja leirituliin hävisi keloja ja muuta kuivaa puuta. Myllykylän Leirikankaan ympäristö lienee kesällä 1742 ollut kolkon autio ja puhtaaksi hakattu. Armeijan aiheuttamat rasitukset helpottuivat, kun pääosa varuskunnista siirtyi vuoden 1809 Haminan rauhan jälkeen muualle. Sahamylyjen rattaat olivat pysähtyneet jo kymmenisen vuotta aikaisemmin. Ensimmäisen Napoleonin sodan jälkeen Englannin tullipolitiikka esti viennin. Polttopuulla oli edelleen kysyntää, osin Haminassa mutta myös Pietarissa ja Tallinnassa.”²³

Puusta moneksi - metsät koti- ja kyläkäytössä

”Metsät olivat periaatteessa jakokunnan yhteisomistuksessa. Käytön arkiset järjestelyt vaihtelivat kylästä ja ajasta toiseen. Pitäjän pohjoisosissa maakirjanumeroille oli erotettu kullekin omat kaski- ja tervasarat, joiden ei välttämättä tarvinnut langeta yksiin. Etelässä saloja oli vähemmän ja kyläkunnat sopivat yhdessä, miten paljon ja millä tavoin puuta sai ottaa.”²⁴

Metsän tarjoamat puut tarjosivat moninaiset mahdollisuudet. Maaseudun ihmiset osasivat hyödyntää puuta haravanpiikistä isoihin vempeluihin. Aidan eri osiin käytettiin koivua ja mäntyä, astiat valmistettiin kuusesta, haavasta ja katajasta. Puun lämmöneristysominaisuudet hyödynnettiin rakentamisessa. Taloihin käytettiin mm. hirsistä ja päreitä. Vanha kansa tiesi, että vesillä liikkumiseen sopi erinomaisesti haavasta valmistettu ruuhi. Puuta paloi paitsi metsässä kaskissa myös polttopuuna lämmitykseen, ruoan valmistukseen ja saunomiseen. Puu taipui monenlaisiin narunomaisiin tarpeisiin, mistä oli hyötyä esim. nuottakalastuksessa. Metsä palveli ruoka-aittana niin eläimille kuin ihmisillekin. Saaliseläinten lisäksi hyödynnettiin kasvukunnan tarjontaa kuten marjat. Sen sijaan sieniä osattiin hyödyntää vasta 1900-luvulla alkaneen valistuksen myötä.”²⁵

”Metsien ohella suot kiinnostivat isäntiä. Kortesoilla oli käyttöä karjataloudessa. Kydönpolton yleistyminen 1600-luvun lopulta alkaen. Samalta ajalta ovat ensimmäiset tiedot metsien ojituksesta. Asialla olivat toisinaan yksityiset isännät, joskus taas kokonaiset kyläkunnat yhdessä. Lasku-uoman kaivaminen takasi yleensä tekijälleen käyttöoikeuden näin saatuun hyötymaahan.”²⁶

Takaisin metsään

Metsät tarjosivat ihmisille asumuspaikan jo esihistoriallisella ajalla. Rakennuksia ei jälkipolville ole jäänyt, jäänteitä kyllä. Asumuksia sekä kaivettiin osittain maahan että paalutettiin maanpinnan yläpuolelle. Keskiajalla yleistyi hirsirakentamisen taito ja pitkälle käytetty

²¹ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 28

²² Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 29

²³ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 28

²⁴ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 28

²⁵ Virtanen 2002, 94–98

²⁶ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 29

lamasalvostekniikka. Metsien taloudellisen hyödyntämisen myötä 1800-luvulla täytyi metsään rakentaa asumuksia työmiehiä, lähinnä hakkuumiehiä ja tukkimiehiä varten.²⁷ Näin ei kuitenkaan ollut Vehkalahdella, sillä uitot alueen jokia pitkin tehtiin paikallisin voimin, jolloin tarvetta väliaikaisrakennetulle majoitukselle ei ollut. 1960-luvulta lähtien palkallisen loman lisääntyttyä metsiin alkoi rakentua uusia rakennuksia, kesämökkejä saunoineen. Tänä päivänä uusista mökeistä tehdään monesti suoraan talviasuttavia.

4.3 Ihminen kulttuuriympäristön historiassa

Suomenlahden piirin vaikutus näkyy Hamina-Vehkalahden historiassa. Seudun kulttuurikehitys on osa Suomenlahden piirin historiaa. Virikkeitä on kulkeutunut pitkin kauppatietä, välittäjänä kulloisenkin aikakauden suurkaupungit kuten Novgorod 900-luvulta, Tallinna 1200-luvulta, Pietari 1750-luvulta sekä Helsinki itsenäisyyden ajalla. Sijainti merkittävän keskieurooppalaisen Hansa-kaupungin, myöhemmin yleismaailmallisen metropolin lähipiirissä on painanut jälkensä. Kulttuurivaikutteilta umpioituneita kausia ovat olleet 1600-luku sekä itsenäisyyden aika, erityisesti II maailmansodan jälkeinen jakso, jolloin Suomenlahti sulkeutui tyystin. Hansakaudella Kymenlaakso oli lähempänä Euroopan suuria kulttuurikeskuksia kuin itse emämaa Ruotsi. 1800-luvulla seudun virikkeet tulivat autonomisen Suomen hallintokeskuksen sijaan suoraan eurooppalaisesta miljoonakaupungista.²⁸ Tänä päivänä Suomenlahti ei ole enää umpioitunut, vaan se on palannut entiseen asemaansa. Pietarista on jälleen tullut metropoli ja kaupankäynti Suomenlahden valtioiden välillä on vilkasta.

4.3.1 Asutuksen juuret - esihistoriallinen aika

Tutkittaessa esihistoriallista asutusta on tärkeää rekonstruoida rantavaiheita, onhan veden läheisyys määrittänyt asutuksen sijoittumista. Metsästyksellä ja keräilyllä eläneet ihmiset seurasivat välittömästi vetäytyvää jäätä saaden näin uusia toiminta-alueita.²⁹

Maankohoaminen on mahdollistanut ihmisten asutuksen leviämisen. Esihistoriallisen ajan kaikilta kausilta on asutusta tukevia löydöksiä. Tästä voidaan päätellä, että ihmisen vaikutus seudun kulttuuriympäristöön alkoi jo paljon ennen ensimmäisten Egyptin pyramidien rakentamista. Talteen saaduista esineistä osa on irtolöytöjä, kuten Kitulan Suomusjärven kulttuuriin ajoittuva kivikirves, osa järjestelmällisten kaivausten tuotoksia.³⁰ Merkille pantavaa on, että koko esihistoriallisen kauden asutushistoria on uudelleen arvioinnin alla.

Kivikautiset kohteet, sekä kiinteät muinaisjäännökset että irtolöydöt, ovat keskittyneet Reitkallin, Metsäkylän alueelle, Summanjoen ja Suurijärven läheisyyteen sekä Vehkjärven ja Paijärven ympärille, muinaisten merenlahtien rannoille.³¹ Pronssikautisia hiidenkiukaita on määritetty rannikolla ja saaristossa Tammiota myöten. Paikallinen erikoisuus ovat pronssikautiset laivalatomukset (Tammio, Salmen Talviapaja), joita Hamina-Vehkalahden - Kymin alueen ulkopuolella on tavattu Lounais-Suomessa. Timo Miettisen kaivaukset ovat paljastaneet saaristossa rautakautisia hautalatomuksia, jotka lienevät läntisten merenkulkijain pystyttämiä. Rautakauden muistoja taas lienee Kitulassa kasvava tumma tulikukka, jonka lievästi huumaavia siemeniä käytettiin eräkaudella jokikalastuksessa.³²

²⁷ Grahn nn, painamaton lähdeaineisto

²⁸ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 9

²⁹ Enqvist 2007, 6 & 11

³⁰ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 11

³¹ Enqvist 2007, 13

³² Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 11

4.3.2 Pysyvää asutusta

Perinteisen kuvan Vehkalahden asutushistoriasta on muokannut ansioitunut historian tutkija Ragnar Rosén. Asutushistoria kuitenkin muuttuu ja tarkentuu jatkuvasti uudempien tutkimusmenetelmien ansioista.

Kymenlaakson alueella maanviljelyn harjoittaminen pääasiallisena elinkeinona on saattanut alkaa vasta noin 1000 vuotta sitten, kun vesireittien varsille asettuneiden yhteisöjen asuinpaikat näyttävät arkeologisen aineiston perusteella muuttuneen pysyvämmiksi. Haminan muinaisjäännöksiä vuonna 2006 inventoineen Johanna Enqvistin mukaan nuoremmalle rautakaudelle (n. 600–1300 jKr.) ajoittuvien löytöjen silmiinpistävä vähäisyys ei välttämättä osoita asutuksen väliaikaista katoamista vaan pikemminkin tutkimuksellista aukkoa.³³

Ilmeisesti vanhempi hämäläisasutus on rautakaudelta. Asutuskauden viimeinen vaihe kattoi ruotsalaisen väestön muuton saaristoon ja rannikolle, samoin pitäjän pohjoiskulmaa asuttaneen huhtakaskiväestön. Ajanjakson tärkein kulttuuriympäristöön liittyvä muistomerkki on seudun paikannimistö, esim. vanhat kylien, jokien, järvien ja saarten nimet. Oman erityisryhmän muodostaa tällöin vanha ruotsinkielinen aines (Summanjoen laakso, Kirkkojärven ympäristö), muisto seudulle 1300-luvun alussa asettuneesta ja sittemmin suomalaistuneesta väestöstä. Kaskialueen nimistö puolestaan on tyystin suomenkielinen ja viittaa Lappeen suunnalta tulleeseen asutukseen. Muuttoliike kytkeytyy taustaltaan laajempaan slaavien asettumiseen Suomenlahden lähialueille ja tulokkailta saatuihin kulttuurivaikutteisiin.³⁴

Asutushistoria on yhteydessä taloushistoriaan, mikä heijastuu asuinpaikan valintaan. Erämies arvioi paikkoja omalla tavallaan, maa- ja karjatalouden harjoittaja omallaan ja merenkulkija ja kauppias puolestaan omallaan.³⁵

4.3.3 Hansakausi ja knaappiväestön synty

Hansakausi on seudun historiallisen ajan hämärää alkua, sillä kirjallisia lähteitä on säilynyt vähän. Alue piti kiinteitä yhteyksiä Tallinnaan ja kaudesta muistuttaa esim. Neuvottoman kylän nimi, jonka Rosén on tulkinut väännökseksi sanoista ”neu” ja ”hwite” eli uusi kalasatama. Paikka lienee ollut Tallinnaan rahdatun kalan lastauspaikka. Vehkalahden pitäjän isäntien merenkulusta on säilynyt tietoja 1540-luvulta alkaen, mutta toiminnan perinteet vievät varmasti paljon kauemmaksi ajassa. Varhaisimpien kruunun tilikirjojen mukaan Tammion Hans Stobbe omisti yhden Suomenlahden piirin suurimmista talonpoikien varustamista aluksista. Keskiajan loppuun liittyy myös pitäjän sosiaalishistoriallisen erikoisuuden, knaappiväestön, synty.³⁶

Knaapit olivat puhtaasti vehkalahtelainen ilmiö; vastaavaa ei ollut missään muualla. On esitetty erilaisia tulkintoja siitä, miten knaapit ovat syntyneet ja säilyttäneet rälssioikeuden pääsemättä silti ritarihuoneeseen. Knaappien tunnettu historia kattaa noin 400 vuotta; varhaisimmat dokumentit ovat 1300-luvulta. Knaapit nauttivat siis aatelin etuuksista, mutta heitä ei koskaan hyväksytty varsinaisen aatelin jäseniksi. Etuudet kuten verovapaus säilyi knaapeilla aina 1700-luvun lopulle saakka. Knaapisukuja olivat Salmenkylän ja Reitkallin Husgafvelit, Husulan Pihljärtat ja Husupyölin ja Töytärin Brandstakat. Knaapisukujen historiaan ja omistuksiin ovat laajemmin paneutuneet sekä Martti Korhonen teoksessaan *Vehkalahden Pitäjänhistoria II* että Eeva-Liisa Oksanen ja Markku Oksanen teoksessaan *Vehkalahden knaapit*.

³³ Enqvist 2007, 16

³⁴ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 11

³⁵ Nordenstreng & Halila, 1974, 14

³⁶ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 11

Alueen viljelymaiseman runko periytyy keskiajalta. Vehkalahten kirkko eli Marian kirkko on kenties Kymenlaakson vanhin rakennus. Suuren Rantatien synty ajoittuu myös tähän kauteen.³⁷

Seudun rannikon taloudellinen merkitys kasvoi ja kalastustukikohtien ja satamien elämä vakiintui. Satamana ja kauppapaikkana Vehkalahten (myöhemmän Kirkkojärven) laskusalmi oli edullinen, sillä sinne pääsi toisaalta sisämaasta aina Salpausselän rinteiltä asti, toisaalta meriyhteys Suomenlahdelle oli erinomainen. Tallinnan ja Narvan porvarit sekä Viron talonpojat saattoivat käydä yhden purjehduskauden aikana useammankin kerran. Kaupankäynnin mahdollisti Viipurin linnan päällikön Pietari Joninpojan Tallinnan porvareille myöntämä oikeus käydä kauppaa Viipurin linnanläänin alueella kolmessa kaupungissa: Viipurissa, Vehkalahtella ja Virolahdella.³⁸ Oikeus oli samalla myös rajoitus, jolla pyrittiin kohdentamaan kaupankäynti vain muutamiiin kaupunkeihin.

Hansan vaikutus päättyi Vehkalahten osalta taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen romahdukseen, jonka aiheutti vuonna 1570 alkanut pitkä sotakausi. Vuosisadan loppua leimasivat hävitysretket, katovuodet sekä näiden seuralaisena erilaiset tautiepidemiat, sotarutot. Pitäjän vanha keskus, Kirkkojärven ympäristö, samoin kuin saaristo autioitui suurelta osin.³⁹

4.3.4 Ruotsinlahden aika, maakirjatilat syntyvät

Ruotsin suurvalta-aikaa voisi kutsua Kaakkois-Suomessa taloudellisesti pussinperän ajaksi. Suomenlahden siirtyessä Ruotsin hallintaan sulkeutui keskiajan suuri kauppaväylä. Venäjän kauppa haki uusia reittejä. Aikakauden tuotoksia ovat esim. kylien kantaviljelykset eli maakirjatilat, jotka elävät edelleen numeroina maarekisterijärjestelmässä, talojen nimissä ja osin sijainnissa sekä vanhoissa sukunimissä. ”Kruunun verojärjestelmä sulki kaskialueen tavalla, joka on säädellyt kulmakunnan kehitystä nykypäiviin saakka. Saaristo asutettiin uudelleen, nyt suomen kieltä puhuvan väestön toimesta.”⁴⁰

Kymenlaakson vanha asutuskeskus Kirkkojärven ympäristö oli lähes tyystin autioitunut 1500-luvun lopun sotakauden aikana. Kruunun politiikan myötä paikasta tuli vuonna 1653 maakaupunki. Vehkalahten Uusikaupunki alkoi siirtää pitäjän ja silloisen Kymenkartanon läänin, nykyisen Kymenlaakson painopistettä takaisin Kirkkojärven ympäristöön.⁴¹ Maanmittari Aspegren sai tehtäväkseen laatia asemakaavasuunnitelman. Kaavasta tarkemmin kappaleessa 4.4.

Aiemmin Vehkalahten kylistä jopa Suomenlahden toiselle puolelle suuntautunut muuttoliike siirtyi lähikaupunkiin Vehkalahten Uudenkaupungin syntymisen myötä. Syynä tähän oli paitsi valvonnan tehostuminen myös kaupunkielinkeinon harjoittamismahdollisuus kotiseudulla. Muuttoliike kaupunkiin oli kuitenkin maltillista eikä autioitumista näin ollen tapahtunut. Elintapakaan ei oleellisesti muuttunut, sillä asukkailla oli pitkään omaa karjaa sekä kaskiraivioita kaupungin lähistöllä.⁴²

³⁷ Vehkalahten kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 12

³⁸ Nordenstreng & Halila 1974, 15, 21

³⁹ Vehkalahten kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 12

⁴⁰ Vehkalahten kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 12

⁴¹ Vehkalahten kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 12

⁴² Korhonen 1981, 62–63

Vuosisadan alkujaksolla tervasta tuli kansainvälisen kaupan vientiartikkeli, olihan terva talonpojille vakaa tulonlähde. Tervan tuotantoon ei vaikuttanut katovuodet, eikä liiemmin onni, kuten kalanpyynnissä. Tervametsiä oli eniten pitäjän pohjoisosissa, hautoja ympäri pitäjää. Vehkalahden alueelta tynnyrit menivät niin kotimarkkinoille Salmenkylään ja Korkeakoskelle kuin Tallinnaan.⁴³

4.3.5 Linnoitusta, sotaa ja sahatoimintaa

1700-luku on ollut merkittävää aikaa Haminan ja Vehkalahden historiassa, ja ajan tuotokset ovat voimakkaasti myös nykypäivää.

Vehkalahden kaupungin historian lehti kääntyi vuosina 1710–1712. Vuonna 1710 vihollinen saapui yllättäen kaupunkiin. Osa väestä oli paennut jo Viipurin piirityksen aikaan kaupungista, sen sijaan muutama kaupunkia puolustanut porvari koki kovan kohtalon. Kenraaliluutnantti Karl Nieroth valitsi tämän ryöstetyn, mutta ei poltetun kaupungin uuden linnoitusvarustusten kohteeksi. Nierothin kuoltua 1712 Suomen puolustuksen johto annettiin Georg Lybeckerille, joka välittömästi veti joukkonsa Kymijoen länsipuolelle. Vehkalahden linnoitusta, joka käsitti ns. Nierothin vallit eli sarjan erillisiä redutteja ja/tai pattereita, ei jätetty vihollisille, vaan tykistö siirrettiin pois, linnoituslaitteet hajotettiin maan tasalle ja lopuksi rakennukset sytytettiin tuleen.⁴⁴ Kaupunki autioitui kymmeneksi vuodeksi.

Uusi vaihe historiassa alkoi Kymin kartanon ja Savonlinnan maaherra Friesenheimin myötä, joka uskoi kaupungin kauppamahdollisuuksiin koettaen saada paitsi porvareita palaamaan alueelle myös ulkomaisia kauppalaivoja purkamaan lastinsa Vehkalahdelle. Huolimatta siitä, että Viipuri ole menetetty Uudenkaupungin rauhassa vuonna 1721 Venäjälle, pyrki väestö edelleen asioimaan Viipurissa. Samanaikaisesti sotilaspäällystö suunnitteli kaupungin uudelleen linnoittamista.⁴⁵ Vehkalahden nouseminen todelliseksi Itä-Suomen kaupan keskuksesi edellytti riittävän suuria kaupunginoikeuksia. Vehkalahden kaupungista tuli 1723 Itä-Suomen tapulikaupunki ja se sai ”erityisenä kuninkaan armonosoituksena” uuden nimen Friedrichshamn eli Fredrikshamn, Hamina.⁴⁶ Vehkalahden kaupunki, nyt Haminan nimellä, tuli rajalinnoituskohteeksi kenraali Axel von Löwenin päätöksellä. Linnoituksen myötä kaupunki sai uuden asemakaavan⁴⁷.

Ruotsin kauden loppu (-1743) ja Venäjän eli Vanhan Suomen aika (1743–1812) tekivät Kaakkois-Suomesta Euroopan tärkeimmän lautatavaran vientialueen sekä Haminasta ulkomaankauppaa käyneen tapulikaupungin, suuren varuskuntakeskuksen ja merkittävän sahatuotteiden vientisataman. Maapitäjän puolella kauden muistomerkkejä ovat esim. vuosien 1741–43 sotaan liittyvänä Myllykylän leirikangas, Kustaan sodan aikaiset taistelupaikat kuten Brakila, samoin ajan muistomerkeiksi voidaan lukea Metsä- ja Myllykylän sahapaikat, Myllykylän mylly sekä seudun kartanot, vaikka kartanoiden rakennukset ovat pääosin seuraavalta jaksolta. Ajalta on säilynyt poikkeuksellisen runsas, lähes koko pitäjän kattava kartta-aineisto, jonka avulla on mahdollista saada yksityiskohtainen kuva kulttuurimaiseman luonteesta ja muutoksista. Esim. Neuvottoman kehitystä voidaan karttojen avulla seurata muutaman vuosikymmenen välein 1690-luvun lopulta alkaen nykyaikaan.⁴⁸

⁴³ Korhonen 1981, 72

⁴⁴ Nordenstreng & Halila 1974, 104–106

⁴⁵ Pitkänen 1952, 3

⁴⁶ Nordenstreng & Halila 1974, 114

⁴⁷ Nordenstreng & Halila 1974, 119–120

⁴⁸ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 12

Haminassa toimi myös aktiivinen joukko kansainvälisiä kauppiasporvareita. Uudet yrittäjät perustivat kapeateräisiä vesisahoja, joihin terät ja koneet saatiin Hollannista. Koko silloista Ruotsi-Suomea ajatellen Haminaa pidettiin sahateollisuuden edelläkävijänä.⁴⁹

Vanhan Suomen kaudella (1743–1812) Vehkalahti tuli merkittävästi vaikuttamaan koko Suomen yleiseen kehitykseen. Turun rauhan jälkeiset kaakkoissuomalaiset poliittiset vaikuttajat kuten kihlakunnantuomari Arvid Renner, Summan kartanon isäntä ja tuomiorovasti ynnä Haminan hiippakunnan päämies Fabian Niklas Gudseus, pitäjän pappilan haltija, joutuivat isäntävaltion vaihdoksen vuoksi määrittämään seudun elämisen muodon. Rauhansopimuksen säädökset ajateltiin ja ajettiin Vehkalahdella ja Vehkalahdelta Kaakkois-Suomen toimivaksi käytännöksi. Ajanjakson vehkalahtelais-haminalaisia tuotoksia olivat esim. pragmaattinen ulkopoliittinen toimintamalli, Paasikivi-Kekkonen -linjan esimuoto ja suomalaisuuden nostaminen kansallisuustermiksi. Vuoden 1809 jälkeen mallit saivat autonomisessa Suomen suuriruhtinaan maassa laajemman käytön.⁵⁰

Haminan linnoitus

Ruotsin ja Venäjän valtataistelut, valtakunnan rajan siirtyminen ja sotilasasutus ovat vaikuttaneet Haminan keskustaa leimaavan, kenraalimajuri Axel Löwenin käskystä kaupungin ympärille rakennetun kuusibastionisen linnoituksen vaiheisiin.

Linnoitusta alettiin rakentaa vuoden 1721 jälkeen korvaamaan Viipurin linnoitusta Ruotsin itäisimpänä suojana. Haminasta suunniteltiin säännöllistä maalinnoitusta, jossa kaikilla sivustoilla oli bastionit sekä vallihaudat etuvarustuksineen⁵¹. Muodoltaan lähes säännöllisen ympyrän muotoinen linnoitus jäi avoimeksi vain Pampyölin järveen, nykyiseen Kirkkojärveen rajoittuvalta pohjoispuolelta.

Ensimmäisenä rakennusvuonna 1722 valmistui kaksi idänpuoleista bastionia, Viipuriin johtavan tien molemmille puolille. Viipurinportin pohjoispuolinen bastioni sai nimen Savonlinnan bastioni, eteläpuolinen nimettiin Haminan bastioniksi. Ensimmäiset bastionit, jotka sijaitsivat kaupungin kannalta vaarallisemmalla vihollisen puolella, rakennettiin mittasuhteiltaan vuonna 1723 meren puolelle tehtyjä Turun ja Helsingin bastioneja suuremmiksi. Vuonna 1724 Lappeenrannan kaupunginportin molemmille puolille rakennetut Lappeenrannan ja Savonlinnan bastionit vastasivat mittasuhteiltaan kahta ensimmäistä bastionia. Lappeenrannan ja Helsingin bastionien välisestä Ranta- eli Meriportista pääsi satamaan ja läntiselle esikaupunkialueelle ja sen liikenne oli vilkasta. Kolmen tärkeimmän edellä mainitun portin yhteyteen rakennettiin nostosillat, jotka nostamalla kaupunki voitiin tarvittaessa sulkea. Lisäksi linnoituksessa oli pienemmät portit nimeltä Vesiportti ja Saunaportti.⁵²

Linnoitustöihin ei liiennyt tarpeellista määrää rahaa. Määrärahojen puutteessa rakennustyöt pysähtyivät ja niihin tuli pitkiä taukoja. Myös alkuperäissuunnitelman mukaisista tukevista kivimuureista jouduttiin luopumaan. Vallit rakennettiin turpeesta ja hiekasta sitoen kerrokset yhteen pajumatolla. Linnoitusvallien ollessa heikosti kestäviä, kielsi linnoituksen päällikkö kaupunkilaisia laskemasta eläimiään valleille niiden madaltumisen ja vallihautoihin niiden

⁴⁹ Hietala 1987, 199-200

⁵⁰ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 13

⁵¹ Knapas 1971, 14

⁵² Nordenstreng & Halila 1974, 125-126

täyttymisen pelossa⁵³. Linnoitusasiantuntija von Löwen joutui toteamaan, ettei ”Haminaa voitu kutsua linnoitukseksi, vaikkakaan ei ollut vahingoksi, jos naapuri (Venäjä) piti sitä sellaisena”⁵⁴.

Linnoitus antautui vuosien 1741–1743 Hattujen sodan ja pikkuvihan seurauksena venäläisille, ja Hamina liitettiin Venäjään Turun rauhassa vuonna 1743. Jo edellisvuonna venäläiset alkoivat uudistaa ja täydentää ruotsalaisten alkuun saattamaa linnoitusta, joka pohjautui maineikkaan ranskalaisen suunnittelijan ja rakentajan Vaubanin ideoihin. Ensiksi vahvistettiin heikoksi jäänyt merenpuoleinen suunta. Linnoituksen ympärille raivattiin n. 275 metrin levyinen suojavaoikeus puolustuksen parantamiseksi, jolloin Hietakylän esikaupunki, ainoa sodan jälkeen kutakuinkin säilynyt alue, sai suojavaoikeudella sijainneiden rakennusten osalta purkutaikaa siirtotuomion. Kuvia koki myös mm. Pitäjänsaaren asukkaat, kun puolustusjärjestelmää vahvennettiin rakentamalla patteriasemia useaan paikkaan linnoituksen ulkopuolelle.⁵⁵

Linnoituksen ilmettä alettiin kohentaa jälleen Kustaan III sodan jälkeen vuosisadan loppupuolella osana koko Kaakkois-Suomen linnoitusverkostoa. Työt aloitettiin kenraali Suvorovin rajaseudun linnoitussuunnitelmien myötä Lappeenrannan, Viipurin ja Meriportista vuonna 1799, jolloin uusittiin myös vuonna 1790 Helsingin bastionin komendantin lippuorniksi rakennetun tornin kupoli. Suvorovin jälkeen töitä johti mm. hollantilaissyntyinen kenraali Jan Peter van Suchtelen. Voimakas muokkaus alkoi 1807, jolloin purettiin linnoituksen Kirkkojärven puoleisia osia ja rakennettiin Keskusbastioni, kaponieeri Puolikuu I ja II sekä ulkoarustus nuolilinnake. Lisäosien rakentamisen lisäksi vallihautoja syvennettiin, linnoituksen muurit rakennettiin kivistä ja puukasarmit vaihtuivat punatiilisiin. Näin linnoitus saavutti nykyisen muotonsa.⁵⁶ & ⁵⁷ Haminan rauhan myötä vuonna 1809 Vanhan Suomen ja Haminan liittyttyä samaan yhteyteen ei Hamina ollut enää rajakaupunki. Linnoittaminen sai tältä erää päättyä.

Haminan linnoitus oli melkoisen kansainvälinen projekti. Sen muoto pohjautui ranskalaisen linnoitusupseerin teorioihin, itse työn aloittivat ruotsalaiset ja rajan siirryttyä suunnitelman vei loppuun venäläiset. Yksityiskohtiin vaikuttivat niin ranskalaiset, hollantilaiset kuin baltiansaksalaiset upseerit. Lapion varteen joutuivat tarttumaan niin Venäjän armeijan sotilaat kuin suomalaiset talonpojat.⁵⁸

Sahatoiminta

Kaupankäynnin levittyä 1500-luvulla valtamerille liikkui maiden välitse aina enemmän tavaraa, joiden kuljettamiseen tarvittiin entistä isompia laivoja. Hollantilaiset olivat aikansa suurien laivojen rakennusmestareita, mutta puutavara laivojen valmistukseen oli hankittava muualta. Materiaalihankinta Haminasta alkoi 1720-luvulla. Kun laudasta sai hyvän hinnan, syntyi Suomenlahden pohjoisrannalle nopeasti joukko sahalaitoksia. Niistä suurin osa päättyi haminalaisten omistukseen.⁵⁹

Mårten Steven Nevanlinnasta perusti Myllykylän Sahakoskelle ensimmäisen sahalaitoksen vuonna 1723. Saha oli ensimmäisiä koskivoimalla toimivia ns. vientisahoja. Sahaustoiminnan alkaessa koko Myllykylän ympäristön asukkaiden toimeentulo parani ja Myllykylästä tuli

⁵³ Pitkänen 1952, 3

⁵⁴ Finnica Kymenlaakso-1

⁵⁵ Nordenstreng & Halila 1975, 31-38

⁵⁶ Nordenstreng & Halila 1975, 36-40

⁵⁷ Kauppi 1999, 96, 100

⁵⁸ Korhonen 1989, 90

⁵⁹ Korhonen 1985, 63

eräänlainen tehdaskylä.⁶⁰ Toisen merkittävän sahan perusti Jakob Forsell Metsäkylään vuonna 1730.

Haminalaisten sahojen tuotanto oli 1770- ja 1780-luvuilla ajoittain noin 30 000 tolttiä (toltti = 12 kpl lautoja). Määrä saattoi olla oikeasti jopa kaksinkertainen, mutta verotuksessa säästääkseen määrät ilmoitettiin todellista pienemmiksi. Talonpojat ja isännät tienasivat rahaa sahalle myymistään puista. Lautojen teosta rahaa jäi niin työntekijöille kuin varsinkin sahan omistajille. 1790-luvun lopulla sahoja oli Kaakkois-Suomessa yhteensä 18, joista yhdeksän kokonaan haminalaisten omistuksessa.⁶¹

4.3.6 Taantuman, Kadettikoulun ja tulipalojen vuosisata

Haminan sahakauppa tyrehtyi 1800-luvun alkupuolella. Uudet tuotantotavat muuttivat sahatoimintaa, kun höyrykoneen myötä sahojen ei tarvinnut enää sijaita koskien äärellä. Kun pitkään kiellossa olleet höyrysahat sallittiin Haminassa, ei kaupunki enää sopinut uusien tuotantolaitosten paikaksi. Kotkan nousu tarkoitti Haminan laskua.⁶²

Rajakauppa lakkasi kerralla rajan siirryttyä vuoden 1809 rauhassa Tornionjoelle. Rajan siirtymisen myötä myös Pietarin turvaksi rakennettu puolustusjärjestelmä menetti merkityksensä. Haminaan sijoitettujen joukkojen määrä väheni.⁶³ Haminan vilkkaasta ja kansainvälisestä kauppa- ja varuskuntakaupungista tuli yksi Suomenlahden rannikon uinuvista pikkukeskuksista. Piristysruiskeen toi keisari Aleksanteri I:n käskystä Haminaan siirretty Kadettikoulu. Koulun toiminta alkoi vuonna 1821 ja sitä kutsuttiin Keisarilliseksi Suomen Kadettikouluksi, sittemmin puheissa sijoituspaikkakunnan mukaan Haminan Kadettikouluksi.⁶⁴ Kadettikoulu oli sisäoppilaitos. Oppilaat viettivät aikansa opetuksessa ja asuivat kasarmeilla eikä heitä näin ollen katukuvassa juuri näkynyt. Vahvemmin kaupungin elämässä näkyi koulun johtaja ja opettajat, jotka olivat näkyvästi johtopaikalla mukana kaupungin sivistysrienoissa, talousharrastuksissa, seuraelämässä ja kunnallispolitiikassa.⁶⁵ Olipa kaksi kadettikoulun henkilökunnasta mukana kaupungin ensimmäisen sanomalehden, *Fredrikshamns Tidningin*, perustamisessa vuonna 1884.⁶⁶

Kadettikoulun opettajat ja kaupungin porvarit pitivät edelleen maapuolen kartanoita kunnossa. Rakennuskannan muutoksia voidaan seurata palovakuutusasiakirjojen avulla. Isojaon myötä maapuolen vanhat kylät hajosivat. Uudistus toi mukanaan kartta-aineiston, joka antaa jälkipolville tietoa ympäristön tilasta ja mm. uudisraivauksista. ”Taantuma rauhoitti alueen luonnon, jolloin esim. mäntymetsät saivat aikaa toipua, kun sahojen tuotanto supistui murtoosaan entisestä. Myös pääosan armeijan joukko-osastojen siirryttyä muualle hiljeni meno harjoitusalueilla. Sen sijaan Pietarin kasvavilla markkinoilla oli suuri vaikutus alueen eloon. Jatkuvasti paisuva metropoli osti kaiken, minkä maasta pystyi nostamaan. Saaristossa kivikauppa pääsi toden teolla käyntiin. Laivanvarustus ja rahtiliikenteen käynnistyminen mahdollistui lainsäädännön muutosten myötä.”⁶⁷

⁶⁰ Uski et al. 2006, 66

⁶¹ Talvitie 2006, 46-47

⁶² Korhonen 1989, 94-95

⁶³ Korhonen 1989, 95

⁶⁴ Relu 2003, 117-118

⁶⁵ Korhonen 1989, 104-106

⁶⁶ Screen & Syrjö 2003, 195

⁶⁷ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 13

Haminan kaupungille vuonna 1835 luovutettua linnoitusta tuli tarpeen vahvistaa Krimin sodan 1854 myötä. Valleja vahvistettiin ja sataman suojaksi rakennettiin pattereita. Linnoitus pattereineen vastasi kesällä Englannin laivaston tykistöhyökkäykseen. Vihollinen pakotettiin vetäytymään. Patterit eivät kärsineet juurikaan vahinkoja. Myöskään ihmishenkiä ei tiettävästi menetetty. Suurin osa vihollisen ammuksista oli pudonnut mereen tai Kirkkojärveen. Vaikka itse kaupunkiin putosi 100 laukausta, kärsi Pitäjänsaari silti suurimmat vahingot 14 talon palamisen myötä.⁶⁸ Krimin sodan jälkeen oli linnoitus jo vanhentunut, eikä sen ylläpitämistä tai vahvistamista katsottu enää tarpeelliseksi⁶⁹.

Tulella oli osansa puutalovaltaisen kaupungin muotoutumisessa 1800-luvulla. Huolimattomasta tulenkäsittelystä alkunsa saaneet suurpalot koettelivat linnoituksen aluetta vuosina 1821, 1840 ja 1887. Vuoden 1821 palossa tuhoutui 90 % alueen rakennuksista: 110 talon lisäksi kirkkoja ja muutamia valtion rakennuksia. Vuoden 1840 palo vei 61 yksityistaloa ja muutamia julkisia rakennuksia sekä vaurioitti pahoin raatihuonetta. Vuoden 1887 palo puolestaan tuhosi 28 taloa, kaikki kaupungin parhaasta osasta. Viimeisin suurpalo pisti jälleen miettimään, pitäisikö kaupungin asemakaavaa muuttaa. Harkinnan alla oli säteittäisestä asemakaavasta luopuminen ahtaiden tonttien muuttamiseksi. Vanha säteittäinen systeemi päätettiin kuitenkin säilyttää ja muutokset toteutettiin toisella tapaa.⁷⁰

1800-luvulla Haminan keskusta sijoittui linnoituksen sisälle ja esikaupungit puolestaan linnoituksen edustan ampuma-alan ulkopuolelle. Asukasryhmät olivat erilaisia kaupungin eri osissa: kaupungissa ja sen itälaidalla sijaitsevassa Viipurin esikaupungissa asui pääasiassa varuskunnan väkeä, Saviniemessä ajureita, käsityöläisiä ja suomenkielisiä ammattimiehiä, sataman lähetyvillä laivureita ja merimiehiä sekä Pitäjänsaarella luotseja ja tullimiehiä.⁷¹

4.3.7 Teollistumisesta itsenäistymiseen

Kaupunki koki linnoituksen laajentumisen osalta kiristävänä vyönä ympärillään. Vapautuminen linnoituspanssarista alkoi, kun linnoitusmaita jaettiin vuonna 1878 kaupungin, kadettikoulun ja venäläisen varuskunnan kesken. Jakotoimituksen pohjalta kaupunki sai oikeuden purkaa valleja Lappeenrannan ja Helsingin bastionien alueilla. Kun kadettikoulun ja venäläisen varuskunnan käyttöön jäi Hämeenlinnan ja Keskusbastionin lisäksi vallialueet kaakossa, idässä ja koillisessa, vahvistui armeijalle yhtenäinen, nykyisen Sibeliuskadun, Erottajankadun ja kauppatorin lähialueen sekä Kirkkojärven rajaama alue. Kaupunki teki Helsingin bastionin valliin kulkutien vuonna 1886.⁷² Kaupunkikuva muuttui, kun Helsingin bastioni purettiin kokonaan kauppatorin tieltä vuonna 1889. Suurin osa linnoituksen ulkovarustuksista koki saman hävityksen kohtalon.⁷³

”Ajanjakso merkitsi teollistumisen läpimurtoa Kymenlaaksossa. Paitsi suuryhtiöiden isoja sahoja sekä myöhemmin paperi- ja selluloosatehtaita, laaksokuntaan nousi suuri määrä pienempiä teollisuuslaitoksia. Höyrylaivat kuljettivat sekä tavaraa että matkustajia ja rannikon suurimpiin kyliin syntyi paikallisliikenteen tarpeisiin isoja laiturirakennelmia. Rautateiden rakentaminen nopeutti kehitystä ja avasi Pietariin nopean, halvan ja ympäri vuoden toimineen kuljetusväylän. Metropolin markkinoita varten syntyi maataloustuottajien toimesta meijereitä.

⁶⁸ Nordenstreng & Halila 1975, 225-226

⁶⁹ Mökkönen 2003, 22

⁷⁰ Nordenstreng & Halila, 234–235, 247–249

⁷¹ Kymenlaakson maakuntaliitto 1992, 42

⁷² Relu 2003, 157–158

⁷³ Ahto 1974, 90

Navettojen tuotosten kuljetukset vaativat parempia maanteitä, joiden varteen kuin koristeeksi nousi ensin maitolavojen, myöhemmin sähkö- ja puhelinpylväiden rivistö”.⁷⁴

Paikalliset yrittäjät perustivat omia piensahoja, kuten esim. Venäjän väriaineteollisuudelle ja ammustehtaille vientitavarana kimröökkiä eli nokitomua toimittaneen Pyhällön kimröökkitehtaan. Tällaisten yritysten toiminta rajoittui usein muutamaan vuoteen, parhaimmillaan vuosikymmeneen. Erityisen vilkasta yritystoiminta oli I maailmansodan aikana. Agraarinen, vanhaksi ja historialliseksi leimattu kylämiljöö syntyi. Väestön kasvu aikaansai kansakouluja isompiin keskuksiin sekä niihin pieniä kyläkirjastoja. ”Lainsäädännön liberalisoituminen teki mahdolliseksi kauppojen – niin yksityisten kuin osuustoiminnallisten – perustamisen. Nuoriso- ja raittiusseurat, työväenyhdistykset, vapaapalokunnat, jopa hengelliset piirit rakensivat omia taloja. Urheilu muuttui joukkoliikkeeksi, urheilukentät ja luistinradat ilmaantuivat maisemaan. Kylän sepän paja oli isäntien arjen sanelema välttämättömyys.” Tilat kokivat muutoksia, kun asuinrakennusten koko suureni ja väri muuttui. Alkava koneistuminen ja valistuksen aikaansaama hygieniatason paraneminen näkyi myös rakennuskannassa. Nuoriso hakeutui töihin maaseudulta lähikaupunkeihin, säilyttäen vakituisen asuinpaikkansa kotikunnassaan. Näin syntyivät kylien laitamilla edelleen seisovat mummonmökkit talourakennuksineen.⁷⁵

Monin paikoin hyvin säilynyt tieto rakennusten muutoksista samoin kuin valokuvauksen myötä saatu kuvamateriaali helpottavat ajanjakson kehityksen kartoittamista. 1900-luvun lopun maataloudelle ominainen karjatalousvaltaisuus näkyi kylien ympäristössä. Järjestelmällinen metsän hoito sekä kaskeamisen ja tervanpolton loppuminen muuttivat metsämaisemaa ryteiköstä puupuistoiksi.⁷⁶

1700-luvun loppupuoliskolla kansainvälisestäkin tunnettu suuri tervan ja puutavaran vientisatama Hamina jäi 1800-luvun lopulla Kotkan varjoon. Se oli nyt pieni, idyllinen kaupunki, jossa ei, toisin kuin Vehkalahdella, ollut paljoakaan teollisuutta ja jonka kauppa-alue oli melkoisesti supistunut. Keinona liike-elämän vilkastuttamiseksi nähtiin oman rautatien rakentaminen ja satamaolojen radikaali parantaminen. Rautatien Hamina sai 1899, mutta satamauudistus lykkääntyi. Kadettikoulun lakkauttaminen 1903 vaikutti ruotsinkielisen kulttuuritradition päättymiseen.⁷⁷ Vuosisadan vaihteen tienoilla Haminan katu- ja tieverkosto muuttui rautatien valmistumisen johdosta. Katuja kivetettiin ja ne saivat puuistutuksia ja jalkakäytäviä.⁷⁸

4.3.8 Itsenäisyyden aika

Ympäriämme oleva kulttuuriympäristö on muuttunut hurjasti viimeisen sadan vuoden aikana.

Hamina-Vehkalahden alue, aikansa kansainvälinen kauppapaikka muuttui Suomen itsenäistymisen ja II maailmansodan välisenä aikana varsinkin kylien kohdalla suomalaiskansallisen maalaispitäjän suuntaan. Kulttuuriympäristöön heijastui mm. pyrkimys viljaomavaraisuuteen, kuten myös maitoteihin olennaisesti kuuluvat ruislaihot. Edellisen vuosisadan lopun kehitys voimistui ja suojeluskuntien toiminta antoi kylämiljööseen uuden lisämausteen. Kylien seuratoiminta eli kukoistuksensa kautta. Ihmiset siirtyivät

⁷⁴ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 13

⁷⁵ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 13–14

⁷⁶ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 14

⁷⁷ Nordenstreng & Halila, 1975: 211

⁷⁸ Halila 1969, 37

asutuskeskuksiin, ensin töihin, sitten asumaan. Joukkoliikenteen edellyttämän tiestön rakentaminen alkoi toden teolla mullistaen vanhat kylänäkymät.⁷⁹

Keskusta-alueella alkanut upseerikoulutus toi oman leimansa kaupunkiin. Sotilaskoulutus joutui elämään rinnakkaiseloa Haminan maatalouden kanssa: mm. Hevoshakaa, jossa laidunnettiin kesäisin kaupunkilaisten hevosia ja lehmiä, ei kesäisin saanut käyttää sotilaiden harjoituksiin. Talvisin se kyllä oli käytettävissä. Tyytymättömyys alueen käytöstä sotilaallisiin tarkoituksiin sekä karjanomistajien että rykmentin taholta johti siihen, että ampuma-alue siirrettiin 1800-luvun lopussa Tallimäelle ja Harunnitylle.⁸⁰

Kaupan alalla Suomen itsenäistyminen ei tuonut suoraa nousua, vaan myös Hamina muiden Itäsuomalaisten kaupunkien tapaan kärsi kauppayhteyksien katkeamisesta. Pulavuosien 1929–1933 aikana moni yritys lopetti toimintansa. Tämän jälkeen kaupankäynti parani.⁸¹

Kaupunkialue kehitty

Liikenteen kannalta katsottuna Hamina nousi suursatamien joukkoon vihdoon 1930-luvun lopulla, kun kaupunki rakensi aivan uuden Hillon syväsataman.⁸² Tämä oli tärkeä edellytys kaupungin jatkuvalle kehitykselle pulavuosien vaihduttua nousukauteen. Satamaolot paranivat Hillon satamaradan valmistuttua 1937. Satamaa laajennettiin 1950-luvulla Lakulahden satama-
altaalla.

Paitsi aiempina vuosisatoina rakennetut Haminan linnoitukset, myös sotavuosien 1939–44 aikaiset suurten linnoitustöiden jäljet ovat monin paikoin edelleen selkeästi esillä. Sotavuosien jälkeen varattiin siirtoväelle, invalideille, rintamamiehille ja sotalleskille asunto- ja teollisuustontteja. Vuonna 1940 Haminan kaupunki sai ruotsalaisten lahjoituksena 30 puutaloa, jolloin syntyi Ruotsinkylän asutusalue.⁸³ Siirtoväkeä asutettiin Pappilansaarelle sekä Poitsilaan⁸⁴.

Toisen maailmansodan jälkeinen aika merkitsi muutoksen aikaa. Mm. kaupunkikuva muuttui. Vuosina 1945–49 Haminassa rakennettiin lähes 500 uutta taloa sekä vuonna 1948 (1950 lopullisesti valmistunut ja vihitty) silta, joka yhdisti Pitäjänsaaren ja varsinaisen kaupunkialueen. Viimeistään 1960-luvulla yhteiskunnan urbanisoituminen alkoi nopeasti muuttaa kulttuuriympäristöä. Maalaiskyläien väkiluku supistui niin, että parissa vuosikymmenessä luvut laskivat 1800-luvun alkujakson tasoon. Tämä tiesi esimerkiksi monien koulujen ja kauppojen sulkemista. Tilalle tulivat kaupunkilaisten kesämökit ja kakkosasunnot.⁸⁵ Tehtaiden yhteyteen syntyi usein asuntoalueita, konttoreita ja kouluja. Osa tehdasympäristön asuntoalueista on edelleen jäljellä hyvin hoidettuina, tästä hyvänä esimerkkinä Summan paperitehtaan työntekijöitä varten rakennettu kulttuurihistoriallisesti merkittävä Petkeleen asuntoalue.

⁷⁹ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 14

⁸⁰ Nordenstreng & Halila 1975, 232

⁸¹ Halila 1696, 93–94

⁸² Halila 1969, 57–58

⁸³ Halila 1969, 383

⁸⁴ Kymenlaakson maakuntaliitto 1992, 42

⁸⁵ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 14

4.4 Kaavoitus muokkaa kulttuuriympäristöä

Aspegrenin asemakaava

Kun Vehkalahden Uudenkaupungin myötä painopiste siirtyi Kirkkojärven ympäristöön, sai maanmittari Aspegren tehtäväkseen laatia asemakaavasuunnitelman. Hän sijoitti tulevan Vehkalahden kaupungin samalle Pampyölin kylään kuuluvalle kirkkokankaalle, jonne Vehkalahden kirkkokin oli rakennettu. Suunnitelma oli kaavamainen. Kaupungin n. 1200 m:n pituinen ja vajaan 700 m:n levyinen (Haminan kaupunkirakennetta tutkineen arkeologi Teemu Mökkösen mukaan metrimitat ovat virheelliset⁸⁶) asemakaava-alue rajoittui yhdeltä pitkältä sivulta Kirkkojärveen, toiselta merenlahteen. Kaakossa rajana oli kirkon kaakkoispuoli, luoteessa Savilahti. Keskukseseen sijoitettiin tori, jonka ääreen oli määrä pystyttää raatihuone. Pituussuuntaisia katuja oli neljä, poikittaisia kahdeksan.⁸⁷ Pituussuuntaiset keskikadut olivat nimeltään Kuninkaankatu, joka vastasi myöhempää Mannerheimintietä ja Kadettikoulunkatua, sekä Kuningattarenkatu. Kirkkojärveltä mereen ulottuvista neljästä kadusta kolme oli nimetty apostoleiden ja ruotsalaisen pyhimyskuninkaan mukaan Jaakobin, Eerikin ja Johanneksen kaduiksi; yksi oli jäänyt nimeämättä. Lyhyemmät samansuuntaiset kaksi katua oli nimetty Kirkko- ja Papinkaduksi.⁸⁸

Aspegrenin asemakaava (1649) toteutettiin vain osittain.⁸⁹ Vanha kirkonkylän nousu etuoikeutetuksi kauppapaikaksi jakoi seudun kaupunkiin ja maapuoleen, joiden oli usein vaikea löytää toisiaan. Monet entisen Vehkalahden pitäjän historian keskeiset muistomerkit kuten kirkko, pappila tai Poitsilan kartano sijaittivat silloisen Haminan puolella.⁹⁰ Huomionarvoista on, että vaikka kaava on vuodelta 1649, perustettiin kaupunki vasta 1653. Näin kävi, kun Brahe, jonka tarkoituksena oli perustaa Hamina ja Lappeenranta yhtä aikaa, allekirjoitti Haminan perustamisasiakirjan vasta palattuaan Ruotsiin vuonna 1653.⁹¹

Löwenin ympyräasemakaava

Ruotsin Krigsarkivetista löytyy kolme allekirjoittamatonta ja päiväämätöntä linnoituspiirustusta, joihin sisältyy myös asemakaavamalli – mahdollisesti Löwenin suunnitelmia. Lisäksi on olemassa linnoituspiirustuksia 1720-luvulta, joissa on merkitty myös kaupunkirakenne.⁹²

Kahdeksankulmainen, litistetyn pallon muotoinen Haminan linnoitus sisälsi teoreettisen tähtimäisen linnoitusasemakaavan mukaisen kahdeksan bastionin sijasta vain kuusi bastionia, Kirkkojärven puolella kahden bastionin tilalla on rintavarustus. Linnoitusalueen keskeisen osan muodostaa tori ja torin keskelle vuonna 1798 rakennettu raatihuone. Jo olemassa oleva Vehkalahden kirkko jäi linnoitusalueen koillislaitaan. Keskustorilta lähti kahdeksan säteittäistä katua linnoituksen reunoja kohti. Linnoituksen säteittäisiä katuja yhdisti kaksi kahdeksankulmaista ympyräkatua, nykynimeltään Pikkuympyrä- ja Isoympyräkatu. Näistä vain Pikkuympyräkatu oli kokonainen, sillä ulomman kehän katkaisi Kirkkojärven puolelta litistynyt vallinrenkas. Kaupungin läpi kulki pääkatu katketen vain raatihuoneeseen; jatkuen toisella puolella raatihuonetta maantienä Viipuriin, toisella Lappeenrantaan.⁹³

⁸⁶ Mökkönen 2003, 30

⁸⁷ Nordenstreng & Halila 1974, 34, 36 ja 47

⁸⁸ Korhonen 1989, 41

⁸⁹ Nordenstreng & Halila 1974, 34, 36 ja 47

⁹⁰ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 12

⁹¹ Kaskinen 2008 – painamaton lähdeaineisto

⁹² Kaskinen 2008 – painamaton lähdeaineisto

⁹³ Nordenstreng & Halila 1974, 134-135

Pohjoismaisittain ainutlaatuinen ympyräasemakaava on säilytetty pääpiirteiltään läpi vuosisatojen. Tämä valtakunnallisesti merkittävä kulttuurihistoriallinen ympyräasemakaava leimaa Haminan kaupunkia edelleen.

Aspelinin asemakaava

Vuoden 1887 jälkeisen suurpalon jälkeen tuli pohdittavaksi jälleen Haminan asemakaavan muuttaminen. Esillä oli ajatus säteittäiskaavasta luopumisesta ja kaupungin jakamisesta suorakulmisiin tontteihin. Päätettiin kuitenkin säilyttää vanha säteittäinen asemakaava. Uusi, Valdemar Aspelinin laatima asemakaava hyväksyttiin vuonna 1888.⁹⁴

Piponiuksen asemakaava

Asemakaavan uudistustyö annettiin maanmittausinsinööri (myöhemmin maanjakotekniikan professori) E. A. Piponiukselle vuonna 1907. Asemakaavan valmistuminen kesti useita vuosia, jopa vuosikymmeniä. Valmisteluajana muutoksia toi esim. autoliikenteen voimakas kehittyminen. Asemakaava valmistui pääosiltaan 1923, mutta sitä vastaan tehdyt valitukset viivästyttivät lopullista valmistumista aina vuoteen 1927. Asemakaava vahvistettiin 1930 lukuun ottamatta Pitäjäsaaressa olevaa osuutta. Kaavan myötä vuoden 1888 asemakaavassa keskustan ja Saviniemen välinen melko rakentamaton alue muuttui. Suorakulmaisten kortteleiden lisäksi tuli uuteen asemakaavaan maastoa myötäileviä ja vanhoja teitä ja kujia pääasiassa seurailevia katuja. Sen sijaan keskustan vanhaa, kahdeksankulmaista historiallista asemakaavaa ei haluttu liiaksi muokata, vaikka väljemmällä suorakulmiojärjestelmälläkin oli puoltajansa. Teollistuminen ja liikenne vaativat tilaa: huomioon tuli ottaa sekä Hillon alueen liittäminen kaupunkiin syväsataman rakentamiseksi, samoin valtatie ja suuri siltarakennus kasvavalle autoliikenteelle.⁹⁵

Kivisen asemakaava

Professori Olli Kivisen laati vuonna 1964 asemakaavan, joka käsitti keskikaupungin eli linnoituksen alueen. Kaava vahvistettiin 1969. Asemakaavalla pyrittiin suojaamaan keskustan historiallinen luonne ja korttelirakenne. Kaavan katsotaan olevan mittavasta uudisrakentamisen sallimisesta huolimatta maamme ensimmäinen vanhan kaupunkikeskustan suojelukaava. Kyseisellä kaavalla suojeltiin kuitenkin vain ympyräkeskustan korttelirakenne ja kymmenkunta arvokasta rakennusta. Asemakaavan muutos vuonna 1986 suojasi valtaosan ennen vuotta 1900 rakennetuista rakennuksista.

yh = Yleisen rakennuksen tontilla tai muinaismuistoalueella oleva rakennus on historiallisesti arvokas. Se on pidettävä huolitellussa kunnossa turmelematta julkisivuja ja historiallista tyyliä.

h = Rakennus on historiallisesti arvokas tai se on Muinaistieteellisen toimikunnan (nykyisen Museoviraston) suorittaman inventoinnin perusteella todettu vanhalle kaupunkimiljöölle ja katukuvulle leimaa antavaksi rakennukseksi. Rakennus on pyrittävä säilyttämään tai palauttamaan entiselleen, mikäli myöhemmät muutokset ovat muuttaneet sen alkuperäistä asua. Mikäli rakennus aiotaan purkaa, on asiasta ilmoitettava Muinaistieteelliselle toimikunnalle.

Asemakaava 1988

Huolimatta Kivisen aikanaan edistyksellisestä asemakaavasta tehtiin Haminaan uusi asemakaavaluonnos museoviraston aloitteen pohjalta. Perusteluna asemakaavan tarkistamiselle oli aiemman asemakaavan säilyttämistavoitteista huolimatta tapahtunut vanhan kaupungin voimakas uusiutuminen. Vuonna 1988 vahvistetussa asemakaavassa sai suuri osa historiallisesti tärkeitä rakennuksia suojelumerkinnät sr1 tai sr2.

---

⁹⁴ Purho 1985, 3

⁹⁵ Halila 1969, 33–35

sr1 = suojeltava rakennus.

Rakennustaiteellisesti tai kulttuurihistoriallisesti arvokas, tai historiallisen kaupunkirakenteen ja -kuvan säilymisen kannalta tärkeä rakennus. Rakennusta ei saa ilman pakottavaa syytä hävittää.

sr2 = suojeltava rakennus.

Historiallisen kaupunkirakenteen ja -kuvan säilymisen kannalta tärkeä rakennus. Rakennuksen säilyminen ja kunnostaminen on suotavaa, mutta sen korvaaminen ympäristöön sopeutuvalla uudisrakennuksella on mahdollista.

Kaavassa annetaan purkamista, korjaamista ja uudisrakentamista säänteleviä erityismääräyksiä.⁹⁶

---

⁹⁶ Vehanen-Sinda 1986, 26

4.5 Pohjoisesta etelään, idästä länteen – kaupunginosien ja kylien kulttuurihistorialliset tunnuspiirteet

Kylien rajat ovat muuttuneet historian saatossa paikoin useampaankin kertaan. Seuraavassa käsitellään Haminan kaupunginosien ja kylien historiallisia tunnuspiirteitä lyhyesti Haminan ja Vehkalahden yhdistymisen myötä 1.1.2003 perustetun Haminan kyläluettelon mukaan.

4.5.1 Pohjoisen kaskikylät

4.5.1.1 Kannusjärvi

Kannusjärvelle kaskeamisen kautta hankitulle toimeentulolle oli rannikoita suurempi merkitys. Niinpä Kannusjärvellä oli kaskeamisella pitkät perinteet ja peltoviljelyyn siirryttiin verrattain myöhään. Mistään kaukaisesta korpikylästä ei kuitenkaan ollut kyse, vaan alueelta käytiin kaupparetkillä Viron puolella.⁹⁷ Jälkipolvia kaskiperinteestä muistuttaa Kirinmäellä sijaitseva kaskenviertäjille pystytetty muistopatsas.

Kannusjärveläiset ovat olleet ajan saatossa vahvasti mukana myös erilaisissa tärkeissä luottamustehtävissä. Esimerkkinä 1600-luvulta voisi mainita Kymenlaakson ensimmäiseksi valtiopäivämieheksi valitun Paavo Tuomaanpoika Muurin Kannusjärven Muurilasta.⁹⁸

Kannusjärven maisemassa piirtyvät edelleen niin pellot kuin järvet. Pienen ja Suuren Kannusjärven ympäristöissä mutkitteleville, paikoin korkeallakin kulkevilta kyläteiltä avautuu kulttuurimaisema järven reunoilla sijaitseville peltoalueille ja taloryhmiin.⁹⁹ Alueella on jäljellä Hamina–Taavetti -puolustuslinjan aikaisia panssariestekiviä.

4.5.1.2 Kitula

Kannusjärven pohjoispuolella sijaitseva pikkukylä sai elantonsa pitkälle kaskiviljelmillä; rannikkoväestön kauppamerenkulun ja kalastuksen kaltaisiin sivutuloansioihin ei ollut mahdollisuuksia¹⁰⁰. Kitulasta alkoi vuonna 1997 Kymenlaakson kauneimmaksi maitotieksi valittu tie, jonka varrella sijaitsi tuolloin peltoalueita ja laidunaukeita lehmineen¹⁰¹. Alueelta peräisin olevia esineitä on nähtävissä Vehkalahden kotiseutumuseossa¹⁰².

4.5.1.3 Paijärvi

Metsät vaikuttivat paljon paijärveläisten elämään: aluksi leipä saatiin kaskiviljelystä, sitten tervasta ja 1700-luvulla rahaa tuli Myllykylän sahalle myydyistä tukeista.¹⁰³ Paijärvi on vanhaa viljelyaluetta, jonka talot olivat tavanomaisia talonpoikaistaloja vauraampia. Paijärven maisemaa leimaavat paitsi kylän nimen mukainen, nyttemmin jo soistunut järvi, myös Vehkajoki sekä vanha Haminasta Lappeenrantaan johtanut maantie, jolta avautuvat huomattavimmat pienimuotoiset viljelymaisemat. Tien varteen sijoittuvat merkittävimmät kulttuurihistorialliset rakennukset ja ympäristöt.¹⁰⁴

---

⁹⁷ Korhonen 1981, 465–471

⁹⁸ Korhonen 1981, 471

⁹⁹ Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 270

¹⁰⁰ Korhonen 1981, 499

¹⁰¹ Kuusinen 2002, 1

¹⁰² Korhonen 1985, 89

¹⁰³ Korhonen 1985, 66

¹⁰⁴ Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 269

4.5.1.4 Ihamaa

Aivan kuten eteläisempien nykyisen valtatie 26 varrella olevien kylien elämään on vanhalla Lappeen tiellä ollut vaikutuksensa pienenä kylänä läpi aikojen säilyneen Ihamaan elämään. Ihamaanjärven pohjoisosa oli alueen varhaisimpia viljelysalueita. Ihamaanjärven ympäristö muodostaa kulttuurimaiseman, jonka varrelle on muodostunut rivimäinen kyläyhteisö.¹⁰⁵

4.5.1.5 Lankila

Turkian syleilyyn jäävä Lankila sijoittuu myös Hamina–Lappeenrannan tien varrelle. Asutuksena Lankila oli aikaisemman Vehkalahten nuorimpia. Seudun syrjäisyys muuttui Lappeen valtatie myötä, jolloin kylässä toimi sekä krouvi että posti. Jonkun sotamiehen krouviin unohtama miekka on Lankilassa edelleen.¹⁰⁶

4.5.1.6 Turkia

Turkia on Haminan pohjoisin kylä rajautuen Anjalankosken kaupunkiin ja Miehikkälän kuntaan. Kylää halkoo valtatie 26 Haminasta Lappeenrantaan. Turkian maisema on monipuolinen: sieltä löytyvät niin kankaat, suot, mäet, vuoret kuin järvetkin. Järvistä vaikuttavin lienee Hurma, vuoristoriivi, jonka ympärillä oleva maasto on kauttaaltaan vuorimaastoa.¹⁰⁷ Historiaa seudulla huokuu niin Naulassillansuosta, vanhoista myllypaikoista kuin panssariestelinjoistakin.

4.5.1.7 Pyhäntö

Hamina–Lappee -tie on halkonut Pyhällön kylää jo 1600-luvun lopulta alkaen. Kestikievarin myötä moni kulkija oppi tuntemaan kylän ja kyläläiset puolestaan kuuluivat naapuripiirien kuulumiset. Muuttamaan sinne ei kuitenkaan kuka tahansa päässyt, sitä hyvin oli maa-alueet varattu kantasukujen käyttöön.¹⁰⁸

Kylässä on ollut monenlaista saha-, mylly- ja verstastoimintaa. Tervahaudat ja miilut ovat maastossa muistuttamassa menneestä ajasta. Pyhällössä liikkua voi helposti aistia veden läsnäolon, onhan kylässä lukuisia järviä, lampia ja koskia.¹⁰⁹

4.5.1.8 Onkamaa

Haminan, Miehikkälän ja Virolahden rajalla sijaitseva Onkamaa on historian aikana maksanut veronsa ja hoitanut oikeustoimensa Virolahden puolella; kirkkomatkat sen sijaan suoritettiin Haminaan. Tämä selittyy sillä, että Onkamaan jokea pitkin päästiin Virojoen kirkonkylän kauppapaikalle, kun taas metsätietä pitkin oli Haminaan kirkolle lyhyempi matka.¹¹⁰ Järvet ovat edelleen näkyvä osa Onkamaata, lisäksi aluetta halkoo tie nro 14691 Miehikkälään. Kylässä on myös edelleen nähtävissä maakunnallisesti merkittäväksi kulttuurihistorialliseksi kohteeksi luokitellun Kattilakosken sahan kivijalat. Järveä kiertävä kylätie on merkittävä osa kokonaisuutta.

---

¹⁰⁵ Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 269

¹⁰⁶ Korhonen 1981, 458

¹⁰⁷ Saarento 1988, 6-9

¹⁰⁸ Korhonen 1985, 78

¹⁰⁹ Harju 1996, 12–14

¹¹⁰ Korhonen 1981, 459

4.5.2 Kirkkojärven vaikutusalue

4.5.2.1 Vehkjärvi

Kuten Korhonen teoksessaan Vehkaleipää kuvaa: ”Nykyisin paikalla on tie, mäki ja karjanhoitoon erikoistunut maalaistalo pienen, kaisloja kasvavan järven rannalla. 5000 vuotta aiemmin maisemaan kuului metsä, merenlahden rantatöyry ja pieni kalastajaleiri”.¹¹¹ Rauhallisen kylän läpi virtaa Vehkajoki, sekä vierellä kulkee valtatie 26.

Vehkjärven kylästä on saatu talteen poikkeuksellisen paljon kivikaudella eläneiden ihmisten esineitä, kuten kirveitä, talttoja, saviastioiden palasia ja hiomakiviä.¹¹²

Vehkjärven ympäristö on merkittävä kulttuurimaisema, jonka pohjoisosan kautta kulkeva tie on osa maisemakokonaisuutta. Paikalla toimi Vehkjärvi Oy:n höyrysaha vuosina 1901–13.¹¹³

4.5.2.2 Myllykylä

Myllykylälle erikoispiirteiden antoivat säätyläisyysasutus, kartanot sekä saha ja sen väki. Kylä sijaitsi edullisessa paikassa: Vehkajokea pitkin siirtyivät myyntituotteet Haminaan ja eteenpäin. Lisäksi kylään johti kirkkotie, sittemmin yleiseksi Lappeen valtatieksi laajennettu tie (nykyinen valtatie 26). Myllykylän kautta kulki väkeä ja tietoa. Tiellä oli myös haittapuolensa: koko Ruotsin kenttäarmeija jäi sotavuosina 1741–43 talvilleiriin joukkojen siirtojen kannalta edulliseen kylään.¹¹⁴ Talven tultua aikaisin pilaantuivat niin sotilaiden vaatteet kuin elintarvikkeetkin. Kun lisäksi leirissä riehui lavantautityyppinen epidemia, surmansa sai tuhansia sotilaita sekä kulkutaudin myötä satoja siviilejä.¹¹⁵ Leirikankaan alueella on nykyisin sotilasleiristä kertova muistomerkki.

Myllykylässä on jokea ja sen koskia osattu hyödyntää, näin voi päätellä kylän nimestäkin. Ensimmäiset varmat tiedot myllyn paikasta ja rakenteista ovat vuodelta 1692.¹¹⁶ Taloilla olleet myllyt eivät olleet pieniä yksityismyllyjä, vaan ne toimivat sydäntalvea lukuun ottamatta läpi vuoden jauhaen maksua vastaa kylän asukkaiden jyviä. Syntyjään baltialais-saksalainen Mårten Steven rakensi koskeen oman sahamyllynensä vuonna 1723. Mylly teki tukeista lautaa ja antoi elannon monelle tukkikaupan ja sahan työllistämisen tiimoilta. Stevenin myllyn myötä alkoi maakunnan ensimmäinen sahateollisuuden kukoistuskausi.¹¹⁷

Kartanon rakennukset ovat hävinneet, mutta jälkipolville nähtäväksi on jäänyt maisemallisesti merkittävänä kartanoa ympäröinyt kuusialue ja istutuksia.

4.5.2.3 Pampyöli

Pampyöli oli Vehkalahden vanha keskuskylä, jonka maille keskiajalla nousi mm. kirkko. Vehkalahden Uudenkaupungin eli myöhemmän Haminan synty siirsi kylän varsinaisen sijaintialueen Kirkkojärven etelärannalta kaakkoisrannalle.¹¹⁸ Uudelle alueelle rakennettiin Venäjän ajan alussa sotaväen kasarmeja ja harjoituskenttiä. Nykyisellään Pampyöli on

---

¹¹¹ Korhonen 1985, 60

¹¹² Korhonen 1985, 60

¹¹³ Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 269

¹¹⁴ Korhonen 1981, 409

¹¹⁵ Uski et al. 2006, 26–27

¹¹⁶ Uski et al. 2006, 97

¹¹⁷ Korhonen 1985, 64

¹¹⁸ Korhonen 1981, 375–376

omakotivaltainen asutusalue, jolle vanha tiestö sekä Vehkajoen ja Lelujoen varsien peltoviljelyalueet antavat oman leimansa.

Pampyölistä Myllykylään Sivatin ja Kolsilan kautta johtava kylätie ja siihen liittyvä kasvillisuus kuuluvat olennaisena osana Vehkajoen maisemakokonaisuuteen.¹¹⁹ Pampyölissä on myös valtakunnallisesti merkittäviin kulttuuriympäristöihin lukeutuva ortodoksinen hautausmaa.

4.5.2.4 Sivatti

Sivatin kylä syntyi Lelunjoen laajojen niittyjen ääreen ja se annettiin Elisabeth I:n lahjoituskirjeellä Haminan kaupungille. Sivatin asema lampuotikylänä sitoivat kylän Haminaan. Sivatissa ammuttiin vuonna 2001 karhu (edellinen karhu ammuttiin Vehkalahdella 1887), joka on nähtävissä täytettynä Ruissalon kirjaston aulassa¹²⁰.

4.5.2.5 Kolsila

Tarinan mukaan Kolsilan eli Routsbyn asumukset ovat sijainneet alkujaan Kirkkojärven rannalla. Isonjaon myötä rajat muuttuivat, mutta yhä tänä päivänä Kolsilaa on keskellä Myllykylää Leirikankaan seutuvilla. Kolsila oli rusthollareiden kylä, joka varusti armeijalle ratsumiehiä hevosineen.¹²¹ Kylän kohteista tunnetuimpia lienevät Leirikankaan hautausmaa ja kappeli.

4.5.2.6 Husula, Husupyöli, Pyöli ja Töytäri

Vanha jakokunta Salmenkylä-Husula-Pyöli-Husupyöli-Töytäri. Husulassa on Vehkalahden ensimmäinen kansakoulu, rakennus, joka nykyisin toimii kotiseutumuseona. Lähellä museota sijaitsee Kustaanmäki, johon saakka Kustaa III joukot etenivät 1780 ja jossa upseerit tekivät lakon ennen Liikkalan sopimusta ja Anjalan liittoa. Nykyisin alueella on rivitaloalue.¹²² Koko kyläalueen kulttuurihistoriaan liittyvät vahvasti knaapit. Alueelta on tunnettu myös kulttuurihistoriallinen Husupyölin viljamakasiini sekä Husulan hautausmaa.

4.5.2.7 Salmenkylä

Salmenkylä on entisen Vehkalahden alueen keskiaikainen keskus. Kyläkeskus on sijainnut nykyisessä Tompurissa, Kouvolantien lounaispuolella. Kaupankäyntiä on harjoitettu Salmenvirran suualueella Pirkkulassa.¹²³

Salmenkylä oli vilkas kauppapaikka, jossa järjestettiin vuotuiset markkinat jo vuodesta 1599 lähtien. Salmenkylässä leikkasi tärkeä vesireitit Salmen sillan kohdalla. Kirkkojärven puolella pienten kuljetusveneiden lasti siirrettiin suuriin purjealuksiin Viroon vietäväksi. Paitsi vesiteitse myös maanteitse oli Salmenkylä helposti saavutettavissa. Sen lähistöllä yhtyivät Lappeenrannasta ja Valkealasta tulleet tiet Tukholmasta Venäjälle vievään Suureen rantatiehen. Hyvästä sijainnista johtuen aikanaan puhtaasti knaappiasutuksinen Salmenkylä on vetänyt puoleensa virkamiehiä ja muita säätyläisiä, samoin käsityöläisiä. Rantamaisemaan rakennettiin mm. seurakunnan toinen pappila.¹²⁴

¹¹⁹ Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 266

¹²⁰ Hendriks 2006, 76

¹²¹ Korhonen 1985, 48–49

¹²² Kelkka & Raikkola 1997, 5

¹²³ Mökkönen 2003, 5-6

¹²⁴ Korhonen 1981, 534–535

Nykykolville säilyneitä kulttuurihistoriallisia kohteita ovat mm. valtakunnallisesti merkittävä museosilta Salmen silta sekä vanhan Hamina-Inkeroinen ratalinjan rautatiesilta ja Linnamäki ympäristöineen.

4.5.2.8 Poitsila

Moottoritie E18 jakaa Poitsilan kahteen osaan: Etelä-Poitsilaan ja Pohjois-Poitsilaan. Kylän nimi periytyy Pohjois-Saksasta tulleiden Poitzien suvun mukaan.

Poitsilan kukoistusaika oli 1600-luvun alussa. Kartano oli Vehkalahten kirkon ja pappilan kera seudun tärkeimpiä rakennuksia. Kaikki kartanon rakennukset tuhoutuivat Suuressa Pohjan sodassa. Nykyinen kartanon päärakennus, joka on Jamilahden kansanopiston käytössä, sijaitsee samalla paikalla kuin kartanon aiemmat rakennukset.¹²⁵

Ruissalon alueen aika voidaan jakaa kartanoaikaan (Werner Meruksen maatila ja kartano, noin 200 hehtaarin suuruinen, Ruissalo -niminen maatila 5km Haminan keskustasta¹²⁶) sekä Vehkalahten kunnan aikaan kouluineen ja asuintaajamineen.¹²⁷ Ruissalossa sijaitsee mm. kirjasto, jäähalli ja kuntoilualue. Jälkimmäinen on kaupunkilaisten hiihtopaikka myös vähälumisena talvena, kiitos alueelle talvisin tehtävän tekolumiladun.

4.5.2.9 Hillo

Grottilan talonpoikaiskylä ja Norsbyn rälssikylä sulautuivat aikojen saatossa Poitsilan hoviin, jolloin vanhat nimet hävisivät ja korvautuivat uudella. Tällöin Grottilasta tuli Hillo ja Norsbystä Poitsila. Nykyisin paikalla toimii Haminan kaupungin 1930-luvulla rakennuttama Hillon syväsatama.¹²⁸ Lisäksi Hillossa on asutusaluetta.

4.5.3 Kaupungin ympyrät ja reuna-alueet

4.5.3.1 Linnoitus

Linnoituksen alueella oli vuonna 1683 20 vaatimatonta porvaristaloa. Asumukset olivat savupirtejä, joista varakkaimmissa oli ikkunat. Lisäksi maisemassa kohosi Vehkalahten kivikirkko sekä raatihuone.¹²⁹ Kivikirkko, raatihuone, linnoitus sekä Reserviupseerikoulun ja Haminan varuskunnan kasarmirakennukset samoin kuin ympyräasemakaava ovat edelleen valtakunnallisesti merkittäviä, Haminan keskustaa leimaavia kulttuuriympäristöjä.

4.5.3.2 Hietakylä

Hietakylä oli alkuaan vanha knaappien omistus eli kylä. Se tunnettiin myös kauppapaikkana ja sen nimistö viittasi käsityöläisasutukseen. Vehkalahten Uudenkaupungin synnyn myötä Hietakylä sulautui osaksi uutta asutusta. Viimeistään 1720-luvulla Haminan laitapuolen hökkelikaupunki alkoi levittäytyä knaappien vanhoille rantapalstoille.¹³⁰ Ruotsin vallan aikana Vanhaksi kaupungiksi kutsutun asutusalueen rakennusten katsottiin tarjoavan linnoitukseen pyrkineelle viholliselle liian hyvän suojan. Näin ollen kaikki Hietakylän esikaupungin rakennukset, jotka olivat 275 metriä lähempänä linnoituslaitteita tuli repiä ja muuttaa pois. Näin

¹²⁵ Nordenstreng & Halila 1974, 44

¹²⁶ Merukset, painamaton lähdeaineisto

¹²⁷ Kelkka & Raikkola 1997, 10

¹²⁸ Korhonen 1985, 18

¹²⁹ Nordenstreng & Halila 1975, 47

¹³⁰ Korhonen 1981, 541

menetettiin ainoa sodassa 1741–1743 kutakuinkin säilynyt alue.¹³¹ Hietakylässä sijaitsee valtakunnallisesti merkittäviin kulttuuriympäristöihin kuuluva Hietakylän vanha hautausmaa.

4.5.3.3 Saviniemi

Mahdollisesti jo Hattujen sodan 1741–1743 aikana oli Savilahden itärannalle muodostunut asutusta viljelmineen. 1730-luvun karttaan on määritetty tämän vanhan kaupungin asemakaava, joka oli luonteeltaan vapaamuotoinen jäännös Aspegrenin suorakulmaisen asemakaavan ajalta. Merenlahden ja keskustan välisessä maastossa sijaitsevaa aluetta on kutsuttu monella nimellä. 1730-luvun kartta käytti nimitystä vanha kaupunki, venäjän aikaan puhuttiin lopotista (venäjäksi sloboda, esikaupunki) ja myöhemmin Lappeenrannan esikaupungista.¹³² Kustaa III:n sodan jälkeen esikaupunkia kutsuttiin yhä useammin nykyisellä Saviniemen nimellä.¹³³

4.5.3.4 Hevoshaka

1720-luvulla arvokas niitty Salmenkylän sillalle vievän tien tuntumassa siirtyi kaupungin haltuun. Kaupungille Pampyölin ratsutilalta palautettu alue tarvittiin laitumeksi ja heinämaaksi, olihan kaupunki menettänyt Savilahden rannan tuntuman parhaan peltomaan uuden esikaupungin synnyn myötä. Lisäksi kaupungin karja teki tuhojaan puolivalmiilla linnoitusalueella. Taskalin tilan niityn saanti 1727 synnytti Hevoshakan, monille haminalaispolville tutun kaupunginosan.¹³⁴

4.5.3.5 Pitäjänsaari

Pitäjänsaaren nykyinen nimi periytyy Mårten Poitzin toimiessa 1500-luvulla Vehkalahtien nimismiehenä. Saarta kutsuttiin aiemmin Skutholmaksi eli Laivasaareksi. Poitzin laiduntaessa saarella pitäjältä koottua verokarjaa, jota sitten tarpeen mukaan käytettiin seudulla kulkevien sotaväenosastojen muonitukseen, nimesi kansa saaren uudelleen.¹³⁵ ja ¹³⁶ Pitäjänsaarelle läntinen esikaupunkiasutus alkoi levitä Ruotsin vallan lopussa. Asukkaat koostuivat mm. merimiehistä ja käsityöläisistä. Asutuksen lisäksi saari toimi sisämaan sahoilta tuotujen lautojen talvisena säilytyspaikkana. Laudat kasattiin suuriksi tapuleiksi ja laivattiin sitten vesien avauduttua pääosin ulkomaille.¹³⁷

Pitäjänsaari on idyllinen kokonaisuus, jossa samat suvut ovat asuneet usean ikäpolven ajan. Saaren halki kulki vielä 1930-luvulla Haminan ja Vehkalahtien raja.¹³⁸ Haminan nykyisen läntisen sisääntuloväylän varrella sijaitseva Pitäjänsaari oli aina 1950-luvun alkuun asti vailla maayhteyksiä. Uuden sillan myötä Pitäjänsaaren esikaupungista pääsi kaupunkiin muutenkin kuin vesiteitse.¹³⁹

Saaren kaakkoiskärjessä on yhä nähtävissä jäännökset erillisestä redutista, neliömäisestä umpivarustuksesta. Huomionarvoinen on myös Winterintalon pihakokonaisuus 1800-luvulta.

¹³¹ Nordenstreng & Halila 1975, 33

¹³² Nordenstreng & Halila 1974, 137

¹³³ Nordenstreng & Halila 1975, 47

¹³⁴ Nordenstreng & Halila 1974, 132

¹³⁵ Korhonen 1985, 18

¹³⁶ Rela 2006, 265

¹³⁷ Nordenstreng & Halila 1974, 137-138

¹³⁸ Pohjola 1977, nn

¹³⁹ Pakkanen – painamaton lähdeaineisto

4.5.3.6 Pappilansaaret

Pappilansaaret mainitaan jo 1200-luvulla nimellä Dånaholm. Etusaaren itäisessä osassa oli kauppasatama. Vuonna 1750 Haminan kaupungin liepeille majoittui n. 2000 venäläistä sotilasta, jotka rakensivat yhden asuinpaikkansa Pappilansaarten lähelle. Polttopuutarpeeseensa sotilaat kaatoivat kaikki Pappilansaaren puut.¹⁴⁰

RUK:n pioneerilinja rakensi kesällä 1932 harjoitustöinään 125-metrinen riippusillan Pappilansalmen yli. Tämä silta palveli lähinnä kulkutienä Pappilansalmen uimarannalle ja se purettiin uuden kiinteän sillan tieltä 1940-luvun lopulla. Etu- ja takasaarten välinen silta valmistui Korian pioneerien toimesta vuonna 1949¹⁴¹.

Pappilansaaret on nykyisin paitsi asuntovaltainen alue myös sekä maisemaltaan että lajistoltaan valtakunnallisesti arvokas perinnebiotooppialue.

4.5.3.7 Alakaupunki

Haminan linnoituksen ympärille raivattu avoin vyöhyke siirsi asukkaita 1700-luvulla Vehkalahden kirkkoherran pappilan eteläpuolella olevalle Viipurin esikaupungiksi kutsutulle alueelle. Alueelle olivat venäläiset sotilaat jo pystyttäneet asumuksiaan. Esikaupunki laajeni pohjoisessa aina Kirkkojärveen ja etelässä Pappilansalmeen saakka. Viipurin esikaupunki oli suurin esikaupunkialue ja siinä oli rakennustontteja lähes yhtä paljon kuin itse kaupungissa vallien sisällä.¹⁴² Viipurin esikaupunki tunnetaan nykyisin nimellä Alakaupunki ja sen alue on aiempaa rajatumpi.

4.5.3.8 Ruotsinkylä

Toisen maailmansodan ja Karjalan luovutuksen jälkeen Haminan kaupunki varasi siirtoväelle tontteja Saviniemestä, Meltistä ja Alakaupungista. Ruotsalaiset lahjoittivat vuonna 1940 Haminan kaupungille 30 puutaloa, jotka sijoitettiin Pampyölin kylän etelälaidalle neljään asuntokortteliin. Näin syntyi Ruotsinkylä.¹⁴³

4.5.3.9 Tallinmäki

Alakaupungin Tallinmäki sai nimensä alueella 1800-luvun alkupuolella majoilleesta tykistöä ja sen hevostalleista. Alueella toimi 1920-luvulla toimintansa aloittanut kalajauhoa ja -öljyä valmistanut Oy Piikkikalatehdas Ab. Nykyisin entinen tehdas on maakunnallisesti merkittävä kulttuurihistoriallinen rakennus.

4.5.4 Summanjoen kylät

4.5.4.1 Summa

Summan kehitykseen ovat vaikuttaneet niin meri, joki kuin tiekin. Kylän sijaitsee meren rannalla ja sitä halkoo pohjoisesta virtaava Summanjoki, jonka varrella kantatalot sijaitsevat. Summan kautta on kulkenut jo aikoinaan Viipurista Tukholmaan vienyt tie, nykyinen Helsingintie. Aluetta halkoo lisäksi moottoritie E18. Kartanon viereltä kulkeneen tien kestikievari-krouvilla oli suuri merkitys sekä aikansa matkaajille että kyläläisille.

---

¹⁴⁰ Hendriks 2006, 142

¹⁴¹ Hendriks 2006, 146–147

¹⁴² Nordenstreng & Halila 1974, 46–47

¹⁴³ Halila 1969, 383

Summa on mainittu omana jakokuntana rajatuomiossa vuonna 1458 ja siellä on vanhaa asutusta.¹⁴⁴ Summan jokilaakso on valtakunnallisesti merkittävä kulttuurimaisema. Sitä leimaavat joen länsirannalla sijaitsevat vanhat kantatilat Seppä, Lavi, Pasi ja Timperi sekä itärannalla sijaitsevat Suortti, Summan kartano, Sakki ja Raja. Pellot levittäytyvät tilojen ympärille.

Summa on tunnettu niin veneenveistäjistään, kartanostaan kuin paperiteollisuudesta. Kaikki nämä ovat kuitenkin tavallaan historian siipien havinaa: Veneenveisto on loppunut lasikuituveneiden markkinavaltaukseen ja ainoa erityisen arvokas pietarilaiskartano on suuren yleisön tavoittamattomissa yksityisomistuksesta johtuen. Summan paperitehtaan tuotanto puolestaan päättyi tammikuussa 2008. Kulttuurihistoriasta kertoo silti edelleen mm. Alvar Aallon suunnittelema Petkeleen asuinalue sekä vanhasta Viipuriin vievästä Suuresta Rantatiestä muistuttava kilometripylväs Kulkurin patsas.

4.5.4.2 Reitkalli

Reitkalli on paitsi Vehkalahden vanhimpia kyliä myös vanha knaappikylä. Reitkallilla on ollut historian kuluessa mainio sijainti, kun Hamina–Valkeala vanha maantie kohtasi kylän kohdalla Summanjoen. Joki toimi väylänä merikalastukselle ja kaupparetkille Viron puolelle. Tien, joen ja kyläraitin tapaamispaikkaan Kapakkamäelle perustettiin Reitkallin kestikievari-krouvi. Sijainnistaan johtuen kylä välitti aikanaan tietoa ja vaikutteita ympäristökylille ja toimi näin Vehkalahden toisena keskuksena Salmenkylän rinnalla.¹⁴⁵

Kylässä sijaitsee Junkar-suvun kartano, joka myöhemmin muuttui talonpoikaisomistukseksi. Myöhemmin syntynyttä puutarhakoulusta tunnettua kartanoa on virheellisesti alettu kutsua kartanoksi.¹⁴⁶

Reitkalli kuuluu Summanjoen kulttuurimaiseman puolesta valtakunnallisesti merkittävien kohteiden joukkoon. Reitkalli tunnetaan myös talviurheilu-aikaan Uuperin laskettelukeskuksesta.

4.5.4.3 Metsäkylä

Metsäkylä sijaitsee Haminan länsiosassa. Aluetta halkoo niin Summanjoki kuin Hamina–Valkeala maantie 371. Metsäkylälle on ollut aikojen saatossa luonteenomaista vakaa talonpoikaisasutus. Metsäkylää on leimannut 1700-luvulta parin vuosisadan ajan jatkunut, nyttemmin jo päättynyt sahatoiminta. Maisemassa on nähtävissä enää sahan raunioita.

Metsäkylässä on lukuisia kivikautisia asuinpaikkoja. Sotiin liittyen alueelta löytyy Kustaa III:n sodan aikainen sotapaikka Poikjoella sekä ilmavalvontatornin paikka ja muistomerkki Houvanmäellä.¹⁴⁷

4.5.5 Rannikon kalastuskylät

4.5.5.1 Salmi

Salmi sijaitsee Haminan lounaisrajalla meren ääressä. Aluetta halkoo niin Helsingintie 170 kuin moottoritie E18. Kalastus on ollut Salmella tärkeä elinkeinon lähde. Hevossaaren länsiosassa

¹⁴⁴ Korhonen 1981, 309

¹⁴⁵ Korhonen 1981, 324–326

¹⁴⁶ Korhonen – keskustelu 15.7.2008

¹⁴⁷ Kelkka & Raikkola 1997, 28–29

Talviapajan korkealla vuorella sijaitsee pronssikautinen laivalatomus ja kolme hiidenkiuasta. Paikalta on näköala Salminlahdelle.¹⁴⁸

4.5.5.2 Neuvoton

Neuvoton eli Pien-Neuvoton oli Vehkalahden vanhoja kantakylä, jonka rajat vahvistettiin vuoden 1458 rajatarkastuksessa¹⁴⁹. Neuvottoman nimi on jääne hansakaupan ajalta, jolloin kalan ostossa liikkuneet saksalaiset nimesivät Kaarniemenlahden kalanlastauspaikat oman kielensä mukaan ”new hwite”.¹⁵⁰

Neuvottoman tunnuspiirteisiin kuului aikoinaan vahvasti veneenveistäminen ja kalastus. Laiva- ja proomuvarveja oli useassa paikassa, samoin alueella oli lukuisia veneveistämöitä. Alueella on edelleen nähtävillä rauhoitettuja muinaismuistokohteita hiidenkiukaista kivikautiseen asuinpaikkaan.¹⁵¹

4.5.5.3 Vilniemi

Vilniemi, kolmelta suunnalta meren ympäröimä kylä, on elänyt merestä. Kalastus, kaupparetket Suomenlahdella ja luotsitoiminta määrittivät vilniemeläisten elämää. Vilniemen kartano kuului keskiajalta Poitz-suvulle, joka omisti myös Poitsilan ja Summan kartanot. Kartanolla oli matkan varrella monta omistajaa, joista viimeisimpinä Clevet.¹⁵² Kartano antoi jo varhain näkyvän panoksensa urheilun saralla lahjoittamalla maa-alueen kylän ensimmäistä urheilukenttää varten. Paikka sijaitsee Niemelän kujan suussa.¹⁵³

Lupinlahdella oli nykyisen Lauttasalmen sillan paikalle ennen kartanon omistama ns. kapulalossi, jota vedettiin kapuloiden avulla käsivoimin eteenpäin. Lossia muuten omilla veneillään liikkuneet kyläläiset käyttivät mm. mennessään kaupunkiin hevosella.¹⁵⁴ Lupinlahti (Natura-alue) lintujen pesimä- ja muuttopaikkana lintutorneineen sekä ranta- ja leirintäkohde Pitkät Hiekat lienee kartanon lisäksi Vilniemen tämän päivän tunnusmerkkejä, samoin kuin Vilniemen 1960-luvulla alkunsa saanut joulusatu, joka viimeiset vuosikymmenet on toiminut Rasvaturkin maisemissa.

4.5.5.4 Brakila

Mäntlahden naapurikylänä samat tien vitsaukset koituivat historian saatossa Brakilan kohtaloksi. Yksittäistilana Brakilan ainoa talo vastasi kuitenkin murheista, jotka muualla jakoi koko kylä. Inhotuimpia olivat sotilasosastot, jotka kohtelivat kaikkea eteen sattuvaa kuin se olisi ollut heidän omaisuuttaan. Vanhalla Viipuriin johtavalla nykyisellä museotiellä on jäljellä kahdesta Pistoolikiviksi kutsutuista siirtolohkareista toinen. Tarinan mukaan maantierosvot piiloutuivat kivien taakse matkailijoita ahdistamaan.

Kylällä on suoritettu ilmavalvontaa sotien 1939–1944 aikana, josta muistomerkki Rakinvuorella.

1700-luvun loppupuolella Brakilan vanhasta talonpoikaistilasta tehtiin kartano, joka ympäristöineen luokiteltiin valtakunnallisesti merkittäväksi kulttuurihistorialliseksi kohteeksi.

---

¹⁴⁸ Enqvist 2007, 20

¹⁴⁹ Korhonen 1981, 299

¹⁵⁰ Korhonen 1985, 12

¹⁵¹ Kelkka & Raikkola 1997, 7-9

¹⁵² Hendriks 2006, 10–13

¹⁵³ Puntila & Manninen 1968, 241

¹⁵⁴ Hendriks 2006, 54

Pala arvokasta kulttuurihistoriaa menetettiin, kun kartanon päärakennus paloi kesäkuussa 2008 perustuksiaan myöten.

4.5.5.5 Mäntlahti

Mäntlahti sijaitsee Haminan kaakkoisrannikolla Virolahden naapurissa. Kylää halkoo Suuri Rantatie, nykyinen museotie. Niin meri kuin tiekin ovat määrittäneet mäntlahtelaisten elämää. Merestä saatiin ravintoa ja se toimi myös kauppaväylänä Viroon. Lisäksi kalastuksella saatiin lisäansioita. Hyvänä esimerkkinä on kyläläisten yhteisvoimin suorittama syys- ja talvinuotan veto. Tie puolestaan tehtiin kruunun tarpeisiin ja sitä pitkin saapuivat niin veroja vaatineet virkamiehet kuin sodat ja sitä seuranneet tuhot.¹⁵⁵ Mäntlahden murroksen ja ahtaiden ryhmityspaikat vuodelta 1742 ovat löydettävissä kylästä itään jyrkän mäen päältä tien pohjoispuolelta.¹⁵⁶

Mäntlahti kehittyi kartanokyläksi 1700-luvulla, kun vaurastuneet porvarit ja korkea-arvoiset upseerit halusivat sijoituskohteita. Vuosisadan loppupuolella kaksi herrasviljelystä yhdistettiin hoviksi. Kylämaisemassa talonpoikien mökit olivat lähetysten ja kylää hallitseva kartano etäämpänä erillään.¹⁵⁷ Mäntlahden hovi on tänä päivänä maakunnallisesti merkittävä kulttuurihistoriallinen kohde.

Mäntlahdessa on ollut monenlaista yritystoimintaa aina parikymmentä vuotta 1930-luvun puolivälistä toimineesta kylän suurtyöllistäjästä sadetakkitehtaasta, Mäntlahden saahan ja myllyyn sekä Reiviikin katukivilouhimoon.¹⁵⁸ Alueelta löytyy myös kulttuurihistoriallisia kohteita, kuten Isämeidänkivi – uhrikivi, jossa olevaan kuoppaan uhrattiin viljaa, sekä melko hyvin säilynyt tervahauta kylän koillispuolelta.

4.5.5.6 Pyötsaari

Pyötsaaren nimi on väännös ruotsin sanasta bötsö, tarkoittaen vartiovuoren saarta. Saarella on aikanaan sijainnut Vehkalahden vanhin, kokkotuliperiaatteella toimiva tutka, joka varoitti muita kyliä vihollisen lähestymisestä. Pyötsaaren tutkaverkko toimi monta vuosisataa 1300-luvun alusta alkaen. Tänäkin päivänä tutkan paikalta, saaren korkealta Tontinvuorelta avautuu upea maisema yli Suomenlahden.¹⁵⁹ Pyötsaaresta on louhittu myös kiviä mm. Pietariin vietäväksi.

4.5.6 Saaristo

4.5.6.1 Kuorsalo

Kuorsalo tunnettiin Korusala-nimisenä satamapaikkana jo 1300-luvun loppupuolella. Vironvuorella sijaitseva hautaröykkiö on viikinkien aikainen, joten saari on ollut vierailukohteena jo aiemmin. Kuorsalon varhaiset asukkaat turvasivat Viipurin linnaan johtaneen rannikkoväylän. Kuorsalon luotsien asuttama saari koki suuruuden ajan 1800-luvun alussa ja 1900-luvun alussa, jolloin luotsaus, kalastus, tiiviit Viron yhteydet sekä merenkulku koko Itämeren alueella takasivat saarelaisille toimeentulon. Luotsien jälkeläiset tunnetaan

---

¹⁵⁵ Korhonen 1985, 30–31

¹⁵⁶ Kelkka & Raikkola 1997, 6

¹⁵⁷ Korhonen 1981, 358–359

¹⁵⁸ Kelkka & Raikkola 1997, 6

¹⁵⁹ Korhonen 1985, 26

Lommeina, Korjuksina, Arvilommeina ja Korjuslommeina. Saarella valmistettiin myös suksivoiteita tasamaa- ja jäähiihdon vaihduttua murtomaahiihtoon.¹⁶⁰

Saarelle ei kulje reittiliikennettä, vaan veneilijät voivat rantautua saaren koillisrannalla sijaitsevaan vieraslaituriin. Nähtävää saarella tarjoavat mm. viikinkiaikaiset rökkiöhaudat, näköalapaikat saaren korkeimmalla kohdalla Vironvuorella, vanha luotsiasema sekä vanha hautausmaa.¹⁶¹

4.5.6.2 Tammio

Merellä on ollut suuri rooli tammiolaisten elämässä. Keskiajalla kuljetettiin kalkkia Tallinnasta Viipurin linnan tarpeisiin ja etenkin 1800- ja 1900-luvulla harjoitettiin ns. talonpoikaispurjehdusta. Leipä ja särvin hankittiin paitsi merenkululla myös kalastuksella ja hylkeenpyynnillä.¹⁶²

Tammion asutuksesta on tietoja 1500-luvulta lähtien. Kantasukuja 1600-luvulta alkaen ovat Kiisket, Pitkäset ja Suomalaiset. Saari on autioitunut historian saatossa useamman kerran, kukoistustaan se eli 1800- ja 1900-luvun vaihteessa. Toisen maailmansodan jälkeen väki väheni ja saari onkin nykyisin lähinnä saarelaissukujen jälkeläisten kesä- ja loma-asutuskäytössä.¹⁶³

Ulko-Tammiossa on läsnä niin historia kuin luontokin. Siellä ei ole ollut koskaan asutusta, sen sijaan saaren sotahistoriasta muistuttavat museotykit sekä toisen maailmansodan aikainen miehistöluola. Alueella on myös esihistoriallisia muinaishautoja. Kulttuurimaisemia tässä Itäisen Suomenlahden kansallispuistoon kuuluvassa saarella kuvastaa mm. rehevät lehdot. Alue sopii myös lintujen tarkkailijoille.

Molempiin saariin pääsee paitsi omalla venekyydillä myös kesäisin säännöllisellä reittiliikenteellä Haminan Tervasaaren laiturista.

---

¹⁶⁰ Sandberg 2003, 50–53

¹⁶¹ Haminan kaupunki-2008-1

¹⁶² Sandberg 2003, 60-68

¹⁶³ Sandberg 2003, 60-67

OSA II: Rakennettu kulttuuriympäristö

5 Rakennetun kulttuuriympäristön inventointi

Inventointi on rakennuskannan selvittämisen ydin. Inventoinnissa luetteloidaan rakennukset, olivatpa ne perinteisiä tai omaleimaisia. Paitsi yksittäiset rakennukset huomioon otetaan myös historiallisia vaiheita, rakennustapoja ja elinkeinoja kuvastavat rakennusryhmät ja kulttuurimaisemat ja alueet. Jälkimmäisiin perehdytään osassa III Kulttuuri- ja perinnemaisemat.

Inventointiaineisto toimii lähtökohtana, kun pohditaan rakennusten kulttuurihistoriallisia arvoja ja säilyttämistä. Se palvelee tietolähteenä rakennusten historiasta ja antaa täten lähtökohdat rakennusten säilyttävään ja entistävään korjaukseen, käyttöön ja hoitamiseen. Inventointiaineisto palvelee myös esim. kunnan kaavoitusta sekä muuta maankäytön suunnittelua.

Haminan alueella inventointeja on tehty valtakunnallisella, maakunnallisella ja paikallisella tasolla.

Valtakunnallisesti merkittävät kulttuuriympäristöt

Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt listattiin 1980-luvulla, ja kohteet on esitetty Museoviraston ja ympäristöministeriön vuoden 1993 julkaisussa *Rakennettu kulttuuriympäristö. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt*.

Kohdevalikoimaa tarkastetaan ja päivitetään parhaillaan, ja se arvellaan vahvistettavan vuonna 2009. Ennen uutta julkaisua pätevät vuonna 1993 julkaistut kohteet, joiden selvityksen laati tutkija Lauri Putkonen. Luettelot on kuitenkin päivitetty alkuvuoden 2006 kuntajakoa vastaaviksi.¹⁶⁴

Teokseen valitut kohteet esittelevät rakennetun ympäristömme monimuotoisuutta. Niiden avulla lukijalle muotoutuu käsitys Suomen historiasta ja kehityksestä. Mukana on esimerkkejä maanviljelysympäristöistä, talonpoikaistaloista ja kyläkokonaisuuksista. Kirkkojen, kartanoiden ja linnojen lisäksi edustettuina ovat kaupunki- ja teollisuusympäristöt sekä valtion rakennuttamat laitokset.¹⁶⁵ Haminan alueelta kohdeluettelossa valtakunnallisesti merkittäviksi kulttuuriympäristöiksi on merkitty seuraavat 11 kohdetta:

- Brakilan kartanoympäristö (päärakennus paloi kesäkuussa 2008, toim. huom.)
- Haminan keskustan säteittäisasemakaava ja vanha rakennuskanta
- Kuorsalon kylä
- Myllykylän myllymaisema (Sahakoski)
- Pitäjänsaaren esikaupunkiasutus
- Reserviupseerikoulun ja Ilmatorjuntarykmentin (nykyisen Haminan varuskunnan, toim. huom.) kasarmialue
- Salmen silta
- Summan kartanoympäristö
- Summan tehtaat ja asuntoalue
- Suuri Rantatie
- Tammion kylä

¹⁶⁴ Museovirasto-1

¹⁶⁵ Museovirasto-1

Kymenlaakson rakennuskulttuuri

Kymenlaakson seutukaavaliiton vuonna 1992 laatima *Kymenlaakson rakennuskulttuuri* esittelee kohteita entisen Haminan alueen reilut 90 kohdetta sekä entisen Vehkalahden alueelta vajaat 60 kohdetta. Rakennukset on teoksessa ryhmitelty alakohtaisesti käyttötarkoituksen ja ympäristötyypin mukaan.

Kymenlaakson kulttuuriympäristöjen toimenpideohjelma

Kymenlaakson liiton vuoden 1993 *Kymenlaakson kulttuuriympäristöjen toimenpideohjelma* kokoaa Vehkalahden alueen vajaat 60 kohdetta. Kohteet, rakennukset ja alueet on jaettu seuraavasti:

Rakennukset A-F

A = Historiallisesti aito rakennus tai sen osa

B = Muutettu, osin aitona säilynyt rakennus

C = Uusittu historiallista ja maisemallista arvoa omaava rakennus

F = uudempi rakennustaiteellista merkitystä omaava rakennus tai muu kohde

Kulttuurihistorialliset alueet D

D= Pienialaiset kulttuurihistorialliset ympäristöt

Kulttuurihistorialliset ympäristöt E ja G

E= Merkittävää kasvustoa tai istutuksia

G= Laaja-alainen kulttuurimaisema

Muinaismuistolain mukaiset jäännökset M

M = Alueella sijaitsee tai kohde on mahdollisesti muinaismuistolain tarkoittama jäännös

Haminan alueen rakennuskannan inventointi

Haminan ja Vehkalahden kulttuurihistoriallinen rakennuskanta kartoitettiin pääpiirteittäin vuosien 2000 ja 2001 kesinä. Inventoinnin kenttätyön suoritti rakennusrestauroinnin AMK artonomi Pauliina Sakki. Kohteiden aitousryhmittelyssä on käytetty kohdan 5.1.3 mukaista jaottelua. A-luokan kohteita kertyi 173 kappaletta, muita rakennettuja kohteita 597 kappaletta. Lisäksi dokumentoitiin noin 50 kappaletta luontokohteita sekä runsaasti luokitukseen sopimattomia kohteita. Inventointikansiot on koottu Haminan kaupungin teknisen toimen Maankäytön ja suunnittelun arkistoon. Lisäksi kohdekortisto on skannattu vuonna 2008 sähköiseen muotoon.

Museoviraston tutkija Ilkka Kaskinen on koonnut luettelon Haminan varuskunnan rakennuksista suojeluluokitusehdotusta varten vuonna 1995.

Muun muassa rakennuskantaa on kirjattu Vehkalahti-seuran vuoden 1997 julkaisussa *Vehkalahden kulttuurihistoriallisia ja kotiseututyön kannalta merkittäviä kohteita*.

Asuinrakennusten lisäksi julkaisusta löytyy julkisia rakennuksia kuten esim. kauppoja, seurantaloja ja teollisuushistoriallisia ympäristöjä sekä myös niiden sijaintipaikkoja siinä tapauksessa, että itse rakennus on aikaa myöten hävitetty. Kyläkohtaisiin listoihin on nostettu esiin lisäksi erilaisia urheilupaikkoja kuin myös luonnonesiintymiä.

6 Rakennettu kulttuuriympäristö keskikaupungista kyliin

Ajan merkit rakennuksissa

Menneisyydestä nykypäivään säilyneet rakennukset ovat näkyvimpiä menneisyyden muistomerkkejä. Esivallalla on ollut keskeinen rooli uusien innovaatioiden välittäjänä: keskiajalta lähtien kirkkorakennukset, kruunun myötä tiet, sillat ja julkiset rakennukset sekä sittemmin armeijan aikaan linnoitus- ja muut sotaväen tarpeisiin tehdyt rakennustyöt. Sopii olettaa, että esim. siirtyminen savupirteistä savupiipullisiin tupiin lienee tapahtunut venäläisen sotaväen vaatimuksesta ja opastuksella.¹⁶⁶

1600-luvun maaseudun ja kaupunkien asuintalot olivat yleensä ikkunattomia savutupia. Rakennushistoriallisesti elettiin alkavan barokin aikakautta, jonka tyypillisiä piirteitä, kuten kaarevia koristelinjoja tai lasi-ikkunoiden käyttöä saatettiin tavata vain kirkkoissa, raatihuoneissa ja kartanoissa.¹⁶⁷

Ero maaseudun ja kaupungin välillä ei 1800-luvulla ollut niin jyrkkä kuin nykyisin. Niinpä voimmekin Haminan esikaupunkirakennuksia tarkastellessamme panna merkille, että ne melkoisessa määrin muistuttavat maalaistaloja. Pitäjänsaaren luotsi-, kalastaja- ja merimiesasumukset eivät poikkea rakennustapaansa ja kokoonsa nähden juuri ollenkaan samojen ammattiryhmien rakennuksista rannikolla tai lähisaarissa, kuten Kuorsalossa tai Tammiossa.¹⁶⁸

Empire-tyylin mukaiset 1800-luvun kaupunkirakennukset olivat puisia, vaaleilla väreillä maalattuja yksikerroksisia rakennuksia. Tällaisia rakennuksia on Haminassa edelleen esim. Pikkuympyräkadulla. Vuosien saatossa monet talot ovat saaneet pintaansa voimakkaammat sävyt.

1920-luvulla alkaen klassismin myötä punamultaus peiterimalaudoitus ja pieniruutuiset ikkunat levisivät maaseudulle. Samoihin aikoihin alkoivat betonisokkelit ja purutäytteiset lautatalot yleistyä.¹⁶⁹

Tulipalot, asemakaavat ja omistajat vaikuttavat rakennuksiin

Haminan keskustan rakennuksia tarkastellessa on hyvä muistaa, että palot vuosina 1821, 1840 ja 1887 tuhosivat suuren osan keskeisimmistä rakennuksista. Paitsi tulipalot, myös kaavoitus on muuttanut linnoituksen aluetta. Vuonna 1969 vahvistetussa, professori Olli Kivisen laatimassa keskusta-alueen asemakaavassa turvattiin keskustan historiallisen luonteen ja korttelirakenteen säilyminen. Kaavalla suojeltiin ainoastaan ympyräkeskustan korttelirakenne ja kymmenkunta arvorakennusta. Sen sijaan yksittäisten rakennusten suojelua ei katsottu juurikaan tarpeelliseksi. Näin ollen kun asemakaavoja 1980-luvulla alettiin uudistaa, oli yli 20 muinaistieteellisen toimikunnan, nykyisen Museoviraston inventoinnin perusteella 1800-luvulta olevaa rakennusta purettu.¹⁷⁰ Alue sai asemakaavamuutoksen 1986, jolla valtaosa ennen vuotta 1900 rakennetuista rakennuksista suojeltiin.

¹⁶⁶ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 16–17

¹⁶⁷ Kymenlaakson maakuntaliitto 1992, 23

¹⁶⁸ Riikonen nn, 83

¹⁶⁹ Kymenlaakson maakuntaliitto 1992, 26

¹⁷⁰ Santaholma 1998, 22

Osalla taloista yhä tänä päivänä käytössä oleva nimi, joka yleensä viittaa entiseen omistajaan. Mikäli talon uusi omistaja on ollut vähintään yhtä tunnettu kuin entinen omistaja, saattaa talon nimi olla muuttunut. Talonnimien käyttötapa on paikallisesti ja paikallishistoriallisesti arvokas perinne, jonka toivotaan jatkuvan. On jopa ehdotettu, että historiallisten talojen julkisivu voisi saada yhtenäisen nimikyltin, joka kertoisi omistajista ja sitä kautta talon historiasta, aikakaudesta ja arkkitehtonisesta tyylistä.¹⁷¹

Saariston rakennuskulttuurin kannalta merkittäviä ovat saaristoalueiden elinkeinoihin, merenkäyntiin ja kalastukseen liittyvät rakennukset ja rakenteet. Tällaisia voi nähdä sekä Kuorsalossa että Tammiossa.

6.1 Asuinrakennukset

6.1.1 Keskikaupunki

Haminan vanhimmat säilyneet rakennukset ovat linnoitukseen kuuluneet vartiorakennukset ja lipputorni sekä yksikerroksiset tiilikasarmit. Hamina oli 1790-luvulla vilkas kauppa- ja merenkäyntikaupunki, jonka rakennuksista suurin osa oli edelleen puusta. Tämän ajan porvari- ja kauppiaiden puurakennuksia ei Haminassa ole säilynyt. Haminan vanhimmat säilyneet puutalot ovat peräisin kaupungin palon jälkeiseltä ajalta 1840-luvulta. Tämän aikakauden yksityisrakennuksissa esiintyy puurakennuksiin siirrettyinä samoja koristemuotoja ja aiheita kuin kiviarkkitehtuurissa.¹⁷²

Koska kauppiat olivat varakkaampia ja pystyivät siten vaikuttamaan enemmän rakennuksen arkkitehtuuriin, valitsivat kaupungin johtohenkilöt mieluiten kauppiaiden rakennuksia kaupungin edustavimmille paikoille. Näistä vanhoista rakennuksista voi saada tietoja vain vanhoista palovakuutusasiakirjoista, sillä kyseinen parhaiten rakennettu kaupunginosa tuhoutui vuoden 1887 palossa.¹⁷³

Haminan 1800-luvun puukaupunkialueella yksityisrakennukset oli rakennettu katulinjaan kiinni, kun taas julkiset rakennukset saattoivat sijaita vapaasti tontin sisäosissa. Kun vielä rakennuksettomat kadunvarret aidattiin korkeilla umpiaidoilla, muodostui Haminan katutilasta tiivis ja suljettu.¹⁷⁴

1800-luvulla tapahtunut asteittainen siirtyminen yhä rikasmuotoisempaan ja koristeellisempaan puurakennustyyliin on näkyvässä monissa Haminan taloissa. Vuosisadan loppua kohti kehitys johti ns. nikkarityyliin. Nikkarityylille ominaiset puuleikkaus- ja listoituskoristeet on Haminassa usein vielä täydennetty jopa sorvatuilla koristeilla. Tähän aikakauteen kuuluu monimuotoiset katot ja kattoikkunat sekä myös tapa vuorata taloja sekä vaaka- että pystyvyöhykelaudoituksilla.¹⁷⁵

Riikonen¹⁷⁶ katsoo Haminan toimineen eräänlaisena sulatusuunina itäisen ja läntisen rakennustyylin kohtaamiselle. Julkisissa rakennuksissa nämä tyyli- ja materiaali-erot näkyvät erillisinä, yksityisissä rakennuksissa sen sijaan tyylit yhtyvät ja sekoittuvat.

---

¹⁷¹ Kukkiva Hamina, kortti 3.6

¹⁷² Knapas 1971, 8

¹⁷³ Riikonen nn, 55

¹⁷⁴ Kukkiva Hamina, kortti 1.1

¹⁷⁵ Knapas 1971, 8

¹⁷⁶ Riikonen nn, 82

Linnoituskaupungin erikoispiirre on porraskivenä käytetty vallimuurin yläreunan listakivi. Kyseisen kiven tunnistaa pystysuunnassa pyöristetystä etureunasta.¹⁷⁷

Haminan keskustan säteittäisasemakaava (vm) ja vanha rakennuskanta (rky 93 ja 00) gis
Vehkalahden kirkon ympärille perustetusta ja isovihan aikana palaneesta kaupungista tehtiin Hamina vuonna 1723. Strategisesti merkittävä kaupunki sai Suomessa ainutlaatuisen säteittäisen asemakaavan 1722 (A. von Löwen), jonka keskusta koostuu kahdeksankulmaisesta aukiosta.¹⁷⁸

Fredrikinkatu 1 (vm)- Mannerheimintie 2: Tanelinkulma

1. Tanelinkulman puisen asuin-, toimisto- ja liikerakennuksen, ”kaupunkipalatsin” rakennutti kauppaneuvos Konstantin Aladin vuonna 1889. Rakennuksen suunnittelijana toimi arkkitehti Waldemar Aspelin. Rakennus edustaa vuosisadan loppupuolen rikasmuotoista uusrenessanssiarkkitehtuuria, johon on liitetty lukuisia sorvattuja yksityiskohtia.

Kuva: Eveliina Taipale

Ikkunamuutokset ovat vuodelta 1979. Ullakko otettu toimistokäyttöön vuonna 1983.

Rakennuksessa toimi 1960-luvulla kemiallinen itsepalvelupikapesula. Aiemmin rakennuksessa oli toiminut lakiasiaintoyisto, pankin virkahuone sekä vaatturiliike. 1970 rakennuksessa tehtiin sisäisiä muutoksia ja se muutettiin toimistotiloiksi.

2. Pihaa reunustava kaksikerroksinen tiilinen asuin-, toimisto- ja liikerakennus on myös Aspelinin suunnittelema ja se valmistui 1889–90. Rakennuksessa on mielenkiintoinen rapattu uusrenessanssifasadi Mannerheimintielle.¹⁷⁹

Fredrikinkatu 2

Uusrenessanssityylinen rakennus vuodelta 1888, suunnitellut todennäköisesti F. Mieritz. Liittyy ns. Trykinin tonttiin.¹⁸⁰ Rakennuksen omistaa Haminan kaupunki, toimistotila.

Tontin Fredrikinkadun puolella on Haminan vanhimman kivrakennuksen kivijalka ja Maariankadun puolella on myös kivijalkoja.¹⁸¹

Kuva: Pauliina Sakki

¹⁷⁷ Kukkiva Hamina, kortti 1.5

¹⁷⁸ Kaakkois-Suomen ympäristökeskus 2005, 1

¹⁷⁹ Purho 1985, liite 7, 5(14)

¹⁸⁰ Museovirasto 1982, 5

¹⁸¹ Mökkönen 2003, liite 8, sivu 8

Fredrikinkatu

Haminan entiseen kaupungintaloon Fredrikinkadun puolella liittyvä puinen osa on vuodelta 1889 ja sen on suunnitellut arkkitehti Waldemar Aspelin. Nykyisin toimistotilana.

Kuva: Pauliina Sakki

Isoympyräkatu 6 (mm)

Funktionalismia edustava asuinkerrostalo (Erkki Huttunen) valmistui 1939, mutta se on uudelleen pintakäsitelty 1950-luvulla.¹⁸²

Isoympyräkatu 14 (mm)

Pilasterein jäsennetty rakennus on rakennettu 1842 ja nykyasunsa se on saanut 1873. Rakennus on toiminut alkuaan kestikievarina ja sittemmin kouluna.¹⁸³ Nykyisin päiväkotikäytössä.

Kuva: Eveliina Taipale

Isoympyräkatu 19 (mm)

Kuva: Pauliina Sakki

1. Puinen asuinrakennus on vuodelta 1842. Nykyinen voimakasprofiilinen uusrenessanssivuoraus on peräisin todennäköisesti vuoden 1887 korjauksesta. Rakennus on täysin uusittu vuonna 1980.
2. Asuin- ja varastorakennus on rakennettu 1840. Myös sen hallitseva arkkitehtoninen ulkoasu on vuoden 1887 korjauksesta.¹⁸⁴

Isoympyräkatu 21 (mm)

1. Puinen asuin- ja liikerakennus on vuodelta 1842 ja sen nykyasun arkkitehtoninen jäsentely on 1880-luvulta, osittain myöhäisempi. Rakennuksen päädyssä on vielä näkyvissä varhaisempaa pystyvuorausta.
2. Liike- piha- ja ulkorakennus, rakennettu pääosiltaan vuosina 1840–41 sekä 1851. Katufasadin uusrenessanssijäsentely on 1880-luvulta, laajennetut ikkunat myöhäisemmät. Rakennus muodostaa yhteen rakennettuine ulkorakennuksineen perinteisen, Haminalle tyypillisen pihamiljöön.¹⁸⁵

Kuva: Pauliina Sakki

¹⁸² Kaakkois-Suomen ympäristökeskus 2005, 1

¹⁸³ Kaakkois-Suomen ympäristökeskus 2005, 1

¹⁸⁴ Kaakkois-Suomen ympäristökeskus 2005, 1

¹⁸⁵ Purho 1985, liite 7, 6(14)

Isoympyräkatu 27 (mm) – Roopertinkatu 4

Puinen asuinrakennus on vuodelta 1841, mutta sitä on laajennettu pihan puolelle vuosina 1904 ja 1937. Rakennus edustaa itäistä empirearkkitehtuuria. Vaakalautoitettua fasadia jäsenöivät rustikatyyppiset pilasterit. Tontilla on myös vastaavantyyppinen asuinrakennus vuodelta 1840. Varasto- ja autotallirakennus vuosilta 1840–41 sekä kellari- ja varastorakennus vuodelta 1840 (korjattu 1852).¹⁸⁶

Kuva: Pauliina Sakki

Isoympyräkatu 31 A (mm)

Puinen asuinrakennus on vuodelta 1825. Sitä on kuitenkin korjattu ja laajennettu 1840, 1875 ja 1900-luvun vaihteessa. Sauna- ja varastorakennus on vuodelta 1876.¹⁸⁷

Kuva: Pauliina Sakki

Isoympyräkatu 31 B (mm)

Puista 1822 rakennettua empiretyylistä rakennusta on laajennettu 1835 ja korjattu 1900-luvulla. Sauna, entinen asuinrakennus on rakennettu 1873 ja sitä on uusittu 1972. Autotalli ja varasto ovat vuodelta 1905, suunnitellut rakennusmestari M. Byskata. Kivikellari ja varasto vuodelta 1873.¹⁸⁸

Kuva: Pauliina Sakki

Isoympyräkatu 33 (mm)

1. Isoympyräkadun ja Rauhankadun kulmassa oleva asuinrakennus on vuodelta 1822.

Haminan vanhimpiin hirsirakennuksiin kuuluvan talon nykyinen fasadijäsentely on vuodelta 1899. Rakennus on kunnostettu vuonna 1977.

Kuva: Eveliina Taipale

2. Isoympyräkadun puoleinen saunan ja varaston käsittävä katuvarsirakennus on vuodelta 1830. Myös sen nykyinen ulkoasu on vuosisadan vaihteesta. Kunnostettu vuonna 1977.

3. Rauhankadun puoleinen asuinrakennus on vuodelta 1822 ja sen nykyasu on vuosilta 1899 ja 1934, jolloin sitä on myös korotettu.

4. Piharakennus on vuodelta 1822, nykyasu vuosisadan vaihteesta.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Kaakkois-Suomen ympäristökeskus 2005, 1

¹⁸⁷ Kaakkois-Suomen ympäristökeskus 2005, 1

¹⁸⁸ Kaakkois-Suomen ympäristökeskus 2005, 1

¹⁸⁹ Purho 1985, liite 7, 7(14)

Kadettikoulunkatu 2 (mm)

Kuva: Eveliina Taipale

1. Puinen, empiretyylinen liikerakennus on rakennettu 1841 ja korjattu 1901. Ikkunoita on laajennettu 1950. Tunnettu ennen Haminan vanhana rautakauppana, nykyisin käsityö- ja matkatoimistokäytössä. Remontti vuonna 2003, jolloin julkisivun väri murretun vihreäksi.
2. Liikerakennus Kirkkokadun oikealla laidalla vuodelta 1844 edustaa myös perusmuodoltaan empirekauden aumakattoista talotyyppiä. Kirkkokadun puoleisessa fasadissa on uusrenessanssityyliset ikkunat. Tiloissa toimii maaseututoimisto. Tilat remontissa 2008.

3. Varastorakennus on vuodelta 1899. Uusrenessanssityylisessä katurakennuksessa Kirkkokadun puolella on fasadia jäsennöity valeikkunoin.

4. Varastorakennus on vuodelta 1841.

5. Varastorakennus on vuodelta 1982.

6. Rakennusten 1 ja 2 välinen yhdysosa on rakennettu 1985.¹⁹⁰

Kadettikoulunkatu 2b (vm)

1760 rakennettu rapattu kivinen kaupunginmuseo on kaupungin vanhin yksityiskäyttöön rakennettu rakennus. Rakennuksen nykyasu on vuoden 1840 palon jälkeiseltä ajalta, jolloin keskiportaikko hävitettiin ja julkisivun seinät saatettiin samalle tasolle. Muutoksia sisätiloissa 1974 ja 1984.

Kuva: Pauliina Sakki

1700-luvulla rakennus toimi mm. meritullikamarin pakkahuoneena sekä yksityisasuntolina. Keisarinna Katariina II:n ja kuningas Kustaa III:n kerrotaan neuvotelleen rakennuksessa vuonna 1783. 1900–1940 rakennuksessa toimi kahvila-leipomoyrittäjä sekä 1950-luvulla lelutehdas. Vuonna 2006 valmistui ensimmäisen kerroksen peruskorjaus.¹⁹¹ ja ¹⁹²

Kasarminkatu 4-8 (vm): kaupungin laajin vanha puutalokokonaisuus:

Kasarminkatu 5a – Pikkuympyräkatu 4 (vm): Aladinin talo

Kuva: Pauliina Sakki

Aladinin talo on alkuaan vuonna 1797 rakennettu varuskunnan tykistön komentajan asuintaloksi. Rakennus tuhoutui osittain vuoden 1840 kaupunkipalossa ja korjattiin vuonna 1851 uudelleen asuinkäyttöön. Nykymuodossaan rakennus on peräisin vuonna 1914 tehdystä korjauksesta (suunnitellut G. Taucher), jossa tiilirakennusta myös huomattavasti laajennettiin. Edustaa poikkeuksellisen hienosti kaupunkikuvaan sovellettua klassismia.¹⁹³

¹⁹⁰ Purho 1985, liite 7, 4(14)

¹⁹¹ Purho 1985, liite 7, 4(14)

¹⁹² Haminan kaupungin museon perusnäyttely 2008

¹⁹³ Purho 1985, liite 7, 11(14)

Tonttikokonaisuuteen liittyy Pikkuympyräkadulla tonttia rajaava aita sekä Kasarminkadulla olevat portinpylväät, jotka ovat myös Taucherin suunnittelemia.¹⁹⁴ Pihalla on hieno vanha puusto.

Kasarminkatu 5b (vm)

Piharakennus, rakennettu 1852, korjauksia 1857, 1896, 1978 ja 1982. Muutoksia julkisivuissa ja sisätiloissa vuonna 1983, osa purettu samana vuonna.¹⁹⁵

Kuva: Pauliina Sakki

Kasarminkatu 6 (vm)

Kuva: Pauliina Sakki

1. Asuinrakennus vuodelta 1841, edustaa fasadijäsentelyiltään Viipurin läänissä tyypillistä itäistä maalaisempireä. Rakennuksessa toimii Kauppiaantalomuseo.
2. Asuinrakennus vuodelta 1843, uusittu 1883 sekä 1980.
3. Leivintupa-varasto, laaja pihaa kiertävä ulkorakennussiipi, joka on edellä mainittujen rakennusten lisäksi sisältänyt myös tallin ja vajan. Sitä on rakennettu vuosina 1831, 1832, 1841, 1852 ja korjattu vuonna 1876.
4. Paja, kaksikerroksinen tiilirakennus vuosilta 1865 ja 1867. Pihalla säilynyt vanhaa kenttäkiveystä.¹⁹⁶

Kasarminkatu 8 (vm)

Puinen, fasadijäsentelyiltään empiretyylinen asuin- ja liikerakennus on vuosilta 1841 ja 1850. Piharakennus ja varasto on rakennettu 1841 ja 1843, entinen saunaosa lisätty 1899. Yksikerroksinen tiilirakennus, leipomo on vuodelta 1905 (V. Kolsi) ja sitä on jatkettu 1923 (E. Toivonen). Pihalla on osittain säilynyt vanhaa kenttäkiveystä.¹⁹⁷

Kuva: Pauliina Sakki

Kirkkokatu 2 (mm)

1. Puinen asuin-, varasto- ja liikerakennus on vuodelta 1843. Perusmuodoltaan aumakattoinen empirekauden asuinrakennus. Torin puolella myöhäisemmät suuret näyteikkunat, Kirkkokadun fasadijäsentely puolestaan edustaa uusrenessanssikaudelle tyypillisiä muotoja. Pihalla on Haminalle tyypillinen kellari.

¹⁹⁴ Knapas 1984, 29

¹⁹⁵ Purho 1985, liite 7

¹⁹⁶ Purho 1985, liite 7, 10(14)

¹⁹⁷ Purho 1985, liite 7, 10–11(14)

Kuva: Pauliina Sakki

2. Torin puoleinen liikerakennus on vuodelta 1845. Yleisvolyymiltaan ja kattomuodoltaan tyypillinen empirerakennus, tosin torin puolella hallitsevina ovat myöhemmät suuret näyteikkunat. Täydellinen korjaus 1903, sisätiloja muutettu 1966.
3. Asuin- ja varastorakennus on vuodelta 1840 ja sitä on uusittu 1903. Kivikellari.
4. Kolmas asuinrakennus vuodelta 1840–41, sijoittuu Raatihuoneenkadun varteen.
5. Varastorakennus, todennäköisesti alkuaan saunaksi rakennettu vuonna 1851, uusittu 1903.¹⁹⁸

Mannerheimintie 7 (vm): Pormestarin talo

Pormestarin talon puurakennukset ovat vuodelta 1866 ja kokonaisuutena se muodostaa yhden Suomen merkittävimmistä porvaristomiljöistä. Piharakennus on 1860-luvulta, ja sen aumakatto on muutettu harjakatoksi 1928. Talousrakennus on vuodelta 1866.¹⁹⁹

Kuva: Pauliina Sakki

Tonttikokonaisuus, johon rakennusten ohella kuuluu myös poikkeuksellisen hieno vanha puusto. Tontilla sijaisi venäläisen insinöörikomennuskunnan pääpaikka, josta johdettiin Haminan ja Ruotsinsalmen linnoitusten rakentamista.

Pikkuympyräkatu 4 (vm)

Kuva: Pauliina Sakki

Kaksi asuinrakennusta vuosilta 1841 ja 1842 on yhdistetty 1910 ja korotettu keskiosasta 1920. Piharakennuksen asunto-osa on vuodelta 1842, mutta sitä on muutettu (julkisivun laudoitus ja laajennus) 1920-luvulla. Tonttia rajaava varasto- ja saunarakennus on rakennettu 1845–1847, nykyasu 1800-luvun lopulta, myöhempiä muutoksia.²⁰⁰ Tontin rakennukset muodostavat perinteisen pihamiljöön vanhoine kenttäkiveyksineen.

Pikkuympyräkatu 8 (vm) – Maariankatu 6

Haminan säästöpankin puisen koristeellista uusrenessanssityyliä edustavan rakennuksen on suunnitellut W. Aspelin ja se on vuodelta 1888.

Piharakennus (asuintalo) sekä autotalli-varasto ovat myös vuodelta 1888 ja nekin ovat Aspelinin suunnittelemat.

¹⁹⁸ Purho 1985, liite 7, 3(14)

¹⁹⁹ Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 87–88

²⁰⁰ Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 85

Tontti muodostaa vuoden 1962 uudisrakennuksesta huolimatta edustavan esimerkin Haminan vuoden 1887 kaupunkipalon jälkeisestä yhtenäisestä, korkeatasoisesta suunnittelusta.²⁰¹

Kuva: Pauliina Sakki

Pikkuympyränkatu 10 (mm) – Maariankatu 5: Federley

Kuva: Pauliina Sakki

Asuin- ja liikerakennus, piharakennus ja ulkorakennus ovat vuodelta 1889 (W. Aspelin).

Uusrenessanssityylisessä päärakennuksessa on toiminut mm. apteekki. Nykyisin asuinkäytössä.²⁰²

Pikkuympyränkatu 13 B (mm)

Kadun varressa oleva empiretyylinen, vaakalautoitettu asuinrakennus on vuodelta 1826, pihasiipi vuodelta 1849. Rakennukset on yhdistetty toisiinsa 1890, miltä ajalta myös ikkunoiden muoto ja vuorilaudat. Ulko- ja piharakennus koostuu vuosina 1826, 1845 ja 1840 rakennetuista osista. Toinen ulkorakennus on vuodelta 1849.²⁰³

Kuva: Pauliina Sakki

Kuva: Pauliina Sakki

Pikkuympyränkatu 13 C (mm)

Päärakennus on vuodelta 1824, nykyasu vuosien 1954–55 korjauksesta. Ulkorakennus on vuodelta 1853 ja sitä on uusittu 1958.²⁰⁴

²⁰¹ Purho 1985, liite 7, 11(14)

²⁰² Purho 1985, liite 7, 12(14)

²⁰³ Purho 1985, liite 7, 2(14)

²⁰⁴ Purho 1985, liite 7, 2(14)

Pikkuympyränkatu 15 (mm)

Puinen asuinrakennus on vuodelta 1838 ja 1852. Nykyinen ulkoasu on vuodelta 1948, jolloin katujulkisivun ikkunat on muutettu T-jaosta.

Ulkorakennus on vuodelta 1853 ja sitä on jatkettu 1893. Rakennusryhmä muodostaa yhtenäisen historiallisen rakennusryhmän.²⁰⁵

Kuva: Pauliina Sakki

Pikkuympyränkatu 17 (mm)

Myöhäisempiretyylinen, alkuaan aumakattoinen puinen asuinrakennus on vuodelta 1848 ja sitä on jatkettu 1883, miltä ajalta ovat myös rakennuksen ikkunat vuorilautoineen.

Piha- ja ulkorakennus on vuodelta 1883 ja sen jatko-osa vuodelta 1927. Piharakennusta on korjattu 1981.²⁰⁶

Kuva: Pauliina Sakki

Pikkuympyränkatu 18 (mm)

Asuinrakennus on vuodelta 1928 (Oskari Kaskinen) samoin kuin tiilinen autotalli. Rakennuksen alakerrassa on Jehovan todistajain valtakunnansali.²⁰⁷

Kuva: Eveliina Taipale

Pikkuympyränkatu 19 (mm)

Päärakennus on vuosilta 1848 ja 1850, peruskorjattu vuonna 1982. Ulkorakennus on vuosilta 1850 ja 1859, päädyssä kellari, rakennuksen osa purettu 1981. Piharakennus on vuodelta 1840.²⁰⁸

Kuva: Pauliina Sakki

²⁰⁵ Purho 1985, liite 7, 2(14)

²⁰⁶ Purho 1985, liite 7, 3(14)

²⁰⁷ Purho 1985, liite 7, 6(14)

²⁰⁸ Purho 1985, liite 7, 3(14)

Pikkuympyräkatu 25 (mm)

1. Puinen asuin- ja kahvilarakennus on rakennettu 1841. Aumakattoinen empiretyylinen rakennus, jonka Kadettikoulunkadun ja Pikkuympyräkadun fasadien uusrenessanssityylinen yleisjäsentely ikkunoiden vuorilautoineen on 1890-luvulta. Täysin uusittu ja muutettu moderneiksi asunnoiksi vuonna 2007.

2. Asuinrakennus on vuodelta 1840, jonka nykyasu on vuoden 1979 peruskorjauksen pohjalta.

3. Puurakenteinen, puolitoistakerroksinen uudisrakennus, sisältää 5 asuinhuoneistoa, valmistuu 10/2008.

Pihapiirissä sijainnut aiemmin myös asuin- ja varastorakennus vuosilta 1841, 1843, sekä piharakennus, sauna ja varasto vuodelta 1843.²⁰⁹ ja ²¹⁰

Kuva: Eveliina Taipale

Pikkuympyräkatu 28 (mm)

1. Asuinrakennus vuodelta 1830, nykyinen uusrenessanssivaikutteinen vuoraus on vuoden 1904 korjauksesta, täydellinen remontti 1909, myöhempiä uudistuksia.

Kuva: Pauliina Sakki

2. Varasto-autotalli. Alkuaan vuonna 1830 tehtyä rakennusta on uusittu ja pidennetty vuonna 1904, myöhempiä uudistuksia.

3. Asuinrakennuksen runko on vuodelta 1830, uusittu vuonna 1906. Nykyinen ulkoasu on nuorempi.

4. Asuin- ja varastorakennus vuodelta 1938–40 (H. Lipponen), myöhempiä uudistuksia. Rakennuksessa on toiminut virvoitusjuomatehdas vuoteen 1955 asti.²¹¹ ja ²¹²

Pikkuympyräkatu 30 A (mm)

Puinen asuinrakennus on vuodelta 1841, mutta se on vuorattu uudelleen 1899 (uusrenessanssivaikutus) ja korjattu täydellisesti vuonna 1918. Varastorakennus on vuodelta 1842, rakennusta jatkettu ja osin uusittu vuonna 1900. Sauna, joka on uusittu 1909 ja peruskorjattu 1981.²¹³

Kuva: Pauliina Sakki

²⁰⁹ Purho 1985, liite 7, 4(14)

²¹⁰ As Oy Rukinpuiho, painamaton lähdeaineisto

²¹¹ Purho 1985, liite 7, 8(14)

²¹² Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 82

²¹³ Purho 1985, liite 7, 9(14)

Raatihuoneenkatu 8 (mm)

Kaksi puista asuinrakennusta on rakennettu vuosina 1872, mutta niiden nykyasu on vuodelta 1939.

Ulkorakennus-sauna ja varasto ovat vuodelta 1872 ja sitä on muutettu 1939. Lisäksi vielä varastorakennus vuodelta 1872.²¹⁴

Kuva: Pauliina Sakki

Rauhankatu 1 (mm)

Puinen, uusrenessanssityylin mukaisesti vuorattu asuinrakennus on vuodelta 1870, jossa peruskorjaus ja julkisivumuutoksia 1955.

Piharakennus on vuodelta 1844 ja varasto, alkuaan hevostalli vuodelta 1841.

Päärakennuksessa on Raatihuoneenkadun puolella Haminalle luonteenomainen kellarin sisäänkäynti.²¹⁵

Kuva: Pauliina Sakki

Rauhankatu 3 – Pikkuympyräkatu 13 A (mm)

Kuva: Pauliina Sakki

1. Pilasterein jäsennöity, myöhäisempiretyylinen puinen asuinrakennus on vuodelta 1853, ikkunat ovat 1800-luvun lopun korjausvaiheesta. Pihalle avautuu Haminalle tyypillinen kellari erillisine muurattuine oviaukkoineen.
2. Rauhankadun puoleinen pieni asuinrakennus on vuodelta 1844 ja 1848, fasadijäsentely samanlainen kuin kulmarakennuksessa. Myöhemmin laajennettu näyteikkuna.
3. Tonttia rajaava ulkorakennus on vuodelta 1853. Pihalla on säilynyt vanha kenttäkiveys.²¹⁶

Rauhankatu 4 (mm)

Asuinrakennus on vuodelta 1822. Nykyasu vuosilta 1899 ja 1934, jolloin rakennusta on myös korotettu. Piharakennus on vuodelta 1822 ja sen nykyasu 1800–1900-luvun vaihteesta.²¹⁷

Kuva: Eveliina Taipale

²¹⁴ Kaakkois-Suomen ympäristökeskus 2005, 4

²¹⁵ Purho 1985, liite 7, 1(14)

²¹⁶ Purho 1985, liite 7, 2(14)

²¹⁷ Purho 1985, liite 7, 7(14)

Rauhankatu 5 – Pikkuympyräkatu 26 (vm): Arvilommin talo

Kuva: Pauliina Sakki

1. Arvilommin 1849 rakennetussa hirsitalossa on Suomessa harvinaiset pietarilaista uusrokokoota muistuttavat rapatut julkisivut vuodelta 1859.
  2. Ulkorakennus on vuodelta 1849 ja 1854 ja siinä on kivikellari.
  3. Asuin- ja varastorakennus kivikellareineen on vuodelta 1860.
- Tontilla on aiemmin sijainnut Pihkovan jalkaväkirykmentin kirkko, joka tuhoutui vuoden 1840 suurpalossa.²¹⁸

Rauhankatu 7 (mm)

Puisessa vinkkelinmuotoisessa asuintalossa vuodelta 1853 on ehkä 1950-luvulla rapattu julkisivu. Rakennuksessa on tehty täydellinen remontti vuonna 1985.²¹⁹

Kuva: Pauliina Sakki

Rauhankatu 8 (mm) – Isoympyräkatu 14

1. Lasten päiväkoti, alkuaan kestikievari. Ensimmäinen rakennusvaihe on vuodelta 1842. Aumakattoisen rakennuksen nykyasu on vuodelta 1873, jolloin se uusittiin suomenkielisen kansakoulun käyttöön. Edustaa pilasterein jäsennöityä jälkiempireä.

2. 1879 rakennetussa puutalossa toimi alun perin ruotsinkielinen kansakoulu. 1886 rakennusta muutettiin arkkitehti Fredrik Thessleffin suunnitelmien mukaiseen nykyasuun. Rakennuksessa toimi vuodesta 1939 kirjasto.
3. Varastorakennus on 1800-luvun lopulta ja se on uusittu kokonaisuudessaan 1950-luvulla.²²⁰

Kuvat: Pauliina Sakki

Roopertinkatu 3 (mm)

Puinen asuinrakennus on rakennettu ennen 1840-lukua, tosin sen ulkoasu on myöhäisemmältä ajalta. Piharakennuksen ikä on tuntematon.²²¹

²¹⁸ Purho 1985, liite 7, 8(14)

²¹⁹ Purho 1985, liite 7, 8(14)

²²⁰ Purho 1985, liite 7, 13–14(14)

²²¹ Purho 1985, liite 7, 7(14)

Roopertinkatu 7 (mm)

Puinen asuinrakennus on rakennettu 1853 ja hirsinen vaunuvaja-liiteri, jota on myöhemmin muutettu, vuonna 1846.

Liiteri, nykyinen autotalli on mahdollisesti siirretty paikalle.²²²

Kuva: Pauliina Sakki

Sibeliuskatu 30 (mm): Strömbergin talo

Kuva: Pauliina Sakki

Puinen jugendtyylinen asuinrakennus, Strömbergin talo valmistui 1914 (Akseli Toivonen).

Sisätiloissa on säilynyt mm. kaakeliuuneja ja muita yksityiskohtia.²²³

Vallikatu 6

Puhdastyylinen uusrenessanssirakennus ulkorakennuksineen on rakennettu 1891 (suunnitellut todennäköisesti Signe Hornborg).²²⁴

Valeikkunoin varustetut ulkorakennukset rajautuvat asema-aukioon.

Kuva: Pauliina Sakki

6.1.2 Esikaupunki- ja kyläalueet

Luonnon tuntemus on luonut onnistunutta rakennuskantaa. Perinteisiksi rakennuspaikoiksi tuli valituksi turvallisessa kyläympäristössä, hyvien kulkuyhteyksien varrella ja lähellä elinkeinon harjoittamispaikkaa eli viljelmiä. Rakennukset tehtiin ajalle tyypillisestä raaka-aineesta eli puusta. Mittasuhteet oli määritetty kaikessa yksinkertaisuudessaan vastaamaan myös talven lumiolosuhteita.²²⁵

Kymenlaakson rakennuskulttuuria tutkinut Marja Terttu Knapas toteaa, ettei alueen maaseudun rakennusperinteessä ole samanlaista yhtenäistä ilmettä kuin esim. Pohjanmaalla. Kylämuodot ja tilojen rakennukset ovat sekä sijainniltaan että ulkoasultaan huomattavan erilaiset eri kylissä. Monet viljelysalueiden kylistä ovat ns. tiekyliä, joissa rakennukset ryhmittyvät tien varteen tai ainakin pitäen teiden sijaintia lähtökohtanaan.²²⁶

Esikaupunki- ja kyläalueiden listalla on Kaakkois-Suomen ympäristökeskuksen *Etelä-Kymenlaakson kulttuuriympäristöselvitys – Hamina* 2005 kohteet. Perustietoihin on lisätty laajennusta *Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelmasta* tai muista lähteistä (näissä lähdetiedot merkitty erikseen).

²²² Purho 1985, liite 7, 13(14)

²²³ Sakki 2003, kohde 524

²²⁴ Kaakkois-Suomen ympäristökeskus 2005, 4

²²⁵ Heikkilä 2000, 26

²²⁶ Knapas 1971, 11

6.1.2.1 Alakaupunki

Kaisankatu 8

Huvilamainen rakennus on 1800-luvun loppupuolelta.²²⁷

Kuva: Pauliina Sakki

Salmenkatu 10 (mm)

Pappilansalmen rannalla sijaitseva, puuleikkauksin koristeltu 1800-luvun alussa rakennettu asuintalo. Sen pihanpuoleinen avoveranta ja julkisivujen puuleikkauskoristukset lienevät 1860–70-luvulta.²²⁸

Salmenkatu 20 (mm)

Uusrenessanssityylinen asuintalo ja siihen kuuluva kaksikerroksinen, kuusikulmainen huvimaja sekä ulkorakennus ovat 1800-luvun lopulta.²²⁹

Kuva: Pauliina Sakki

Viipurinkatu 19 (mm)

Kaksi asuin- ja liikerakennusta sekä ulkorakennukset ovat 1800-luvulta. Näiden neljän erillisen rakennuksen muodostama rakennusryhmä edustaa Alakaupungin, entisen Viipurin esikaupungin perinteistä rakennustapaa, jossa asuinrakennusten päädyt ovat kadun varrella ja talousrakennukset niiden jatkona kiertävät tonttia.²³⁰

Viipurinkatu 23 (mm)

1800-luvun puolivälissä rakennetun rapatun hirsitalon seinäpinnat on jäsennelty pilasterein.²³¹

Kuva: Pauliina Sakki

²²⁷ Knapas 1984, 32

²²⁸ Knapas 1984, 32

²²⁹ Kaakkois-Suomen ympäristökeskus 2005, 4

²³⁰ Knapas 1984, 32

²³¹ Kaakkois-Suomen ympäristökeskus 2005, 5

6.1.2.2 Saviniemi

Mannerheimintie 15 (mm)

Kuva: Pauliina Sakki

Asuintalo on rakennettu 1800-luvun puolivälissä ja siihen on lisätty jugendtyyliset ikkunoiden puuleikkaukset 1900-luvun alussa. Pihalla on toinen asuinrakennus, sauna ja kookas puusto.

Tonttia vinosti vastapäätä on Volkonskin lehdoksi kutsuttu metsikkö. Nimi viittaa rykmentinkomentaja, ruhtinas Nikolaj Volkonskiin, jonka aloitteesta puisto perustettiin vuonna 1798.²³²

Mannerheimintie 23 (mm)

Aumakattoinen pilasterein jäsennöity empirekauden asuintalo on rakennettu 1800-luvun alkupuolella.²³³

Kuva: Pauliina Sakki

Mannerheimintie - Kauppiaankatu (mm)

Kuva: Pauliina Sakki

Asuin- ja ulkorakennukset on rakennettu 1800-luvun lopussa.²³⁴

Kauppiaankadun risteysalue on tyyppinen Saviniemen 1800-luvun ympäristö.²³⁵

6.1.2.3 Ruotsinkylä

Viipurinkatu 34

Uusrenessanssityylinen asuintalo ulkorakennuksineen on 1800-luvun lopulta. Päärakennuksessa on pihan puolella suuret lasiverannat.²³⁶

Kuva: Pauliina Sakki

Mechelinintie 6 (mm)

Puistomaisen tontin keskellä sijaitseva huvila ulkorakennuksineen on 1900-luvun vaihteesta.²³⁷

²³² Knapas 1984, 33

²³³ Kaakkois-Suomen ympäristökeskus 2005, 2

²³⁴ Kaakkois-Suomen ympäristökeskus 2005, 2

²³⁵ Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 89

²³⁶ Kaakkois-Suomen ympäristökeskus 2005, 5

6.1.2.4 Pitäjänsaari

Pitäjänsaaren esikaupunkiasutus (vm) (rky 93 ja 00) gis

Pitäjänsaarella on ollut esikaupunkiasutusta jo 1740-luvulla, vaikka ensimmäinen asemakaava alueelle tehtiin vasta 1860 (N.J. Österman). Saaren rakennukset tuhoutuivat Krimin sodan aikana ja 1850-luvulla sinne suunniteltiin sijoitettavaksi asuintalojen lisäksi makasiineja²³⁸. Vanhimmat rakennukset ovat 1800-luvun alusta, kansakoulu vuodelta 1912 ja nuorisoseurantalo vuodelta 1913. Itärannan vanhimmat, Varvinkadun varren empiretyyliset rakennukset ovat jääneet siltarakennuksen tielle²³⁹. Sen sijaan saman kadun varrella muista rakennuksista erillään oleva ns. Winterintalo muodostaa merkittävän 1800-luvun pihakokonaisuuden²⁴⁰.

6.1.2.5 Ihamaa

Rantala (mm)

Nykyasunsa 1900-luvun vaihteessa saanut talo sijaitsee komealla paikalla.

6.1.2.6 Kannusjärvi

Peltola (mm)

Tila, joka on Kannusjärven vanhimpia, on rakennettu 1890-luvulla ja sitä on jatkettu 1930-luvulla. Maalattu punaiseksi kesällä 2002. Tiiviin rakennusryhmän muut rakennukset ovat 1920- ja 1930-luvuilta (puimala 1938).²⁴¹

Kuva: Pauliina Sakki

Suikkanen (mm)

Kuva: Pauliina Sakki

Samalla suvulla kahdeksan sukupolven ajan ollut tila sijaitsee maisemallisesti näyttävällä paikalla Pieneen Kannusjärveen ulottuvien peltojen äärellä. Tilan ensimmäinen asukas Risto Antinpoika Suikka on tullut Ruokolahdelta vuonna 1744. Kruununtila on ostettu perinnöksi vuonna 1892. Talon päärakennus on vuodelta 1906. Sen puutarhaa ympäröivät piharakennukset on uusittu ja täydennetty 1960-luvulla.²⁴² ja²⁴³

²³⁷ Kaakkois-Suomen ympäristökeskus 2005, 2

²³⁸ Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 93

²³⁹ Knapas 1984, 33

²⁴⁰ Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 93

²⁴¹ Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 271

²⁴² Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 270–271

²⁴³ Muistojen Vehkalahti 2003, 537

Iloharju Tulokas

Kannusjärven rannalla sijaitseva 1900-luvun alun asuinrakennus.

Kuva: Pauliina Sakki

6.1.2.7 Lankila

Kuva: Pauliina Sakki

Lankilan aitta (mm)

Vuonna 1773 valmistunut, siirretty kerran 1895, nykyiselle paikalleen sodan jälkeen. Aitta on alkujaan Lankilan kestikievarin aittoja. Aittaan on käytetty kansanperinteiseen tapaan liittyvää eristettä.

6.1.2.8 Metsäkylä

Klemolanmäki

Summanjoen ja kylätien välisellä kivikkomäellä sijaitseva alue muodostaa perinteisen kylämaisemakokonaisuuden. Rakennuskantaan kuuluu 1800-luvun asuinrakennusten lisäksi kansanomaisten rakennusten koostuma sekä useita kivikautisia asuinpaikkoja. Maisemaan liittyy Inkeroinen–Hamina -radan Summanjoen ylittävä betoninen kaarisilta, joka on rakennettu vuosina 1955–62.²⁴⁴

6.1.2.9 Myllykylä

Heimola (mm)

Viljelysten keskellä sijaitseva päärakennus on rakennettu 1800-luvun alkupuolella, mutta sen nykyinen asu on 1900-luvun alusta. (*Sakin valokuvien ja tekstin mukaan kaksi erillistä rakennusta*) Pihapiiriä rajaavat ulkorakennukset ja ympäristöä leimaa vanha kookas puusto. Muistitiedon mukaan kerrotaan, kuinka Myllykylässä ennen soi aina kolme vellikelloa, Ylähovissa, Välihovissa ja Alahovissa. Niistä vain Välihoivi eli Heimola on jäljellä kelloineen.²⁴⁵

Kuva: Pauliina Sakki

²⁴⁴ Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 265

²⁴⁵ Knapas 1984, 100

6.1.2.10 Mäntlahti

Riissuo (mm)

Kuvanveistäjä Sulo Mäkelän ateljee on rakennettu v.1947 ja asuinrakennus 1950-luvun vaihteessa. Asuinrakennuksen on suunnitellut arkkitehti Erkki Helamaa. Metsäalueella sijaitsevaan rakennusryhmään kuuluu lisäksi sauna ja ulkorakennus.

Mäntlahti

Mäntlahden kylällä sijaitseva maisemallisesti ja rakennushistoriallisesti arvokas rakennus.²⁴⁶

Vuonna 1910 rakennettu Takala on viihtyisä, rauhallinen ja suojaisa paikka kylän sydämessä. Peruskorjattu vuonna 2002.²⁴⁷

Kuva: Pauliina Sakki

6.1.2.11 Neuvoton

Kuva: Pauliina Sakki

Ilola

Suurrainiontiellä sijaitseva hyvin vanhanmallisena säilynyt rakennus, jota kunnostettu ja maalattu hiljalleen. Toiminut Neuvottoman kudontapiirin kokoontumispaikkana²⁴⁸.

Kuoppala

Vältilä sijaitseva päärakennuksen ja ulkorakennuksen muodostama ryhmä. Rakennukset edustavat klassisia piirteitä. Rakentaja Anton Nylund, siirretty nykyiselle paikalle vuonna 1905. Nykyinen porstua uutta.²⁴⁹

Kuva: Pauliina Sakki

²⁴⁶ Vehkalahtien kulttuuriympäristöohjelma 2000

²⁴⁷ Muistojen Vehkalahti 2003, 157

²⁴⁸ Sakki nn, kohde Neuvoton_A_3

²⁴⁹ Sakki nn, kohde Neuvoton_A_1

6.1.2.12 Onkamaa

Salmela (mm)

1900-luvun alussa rakennettu kylätien varrella sijaitseva talo on korjattu 1920. Onkamaan alueelle tyypillinen talonpoikaistalo.²⁵⁰

Kuva: Pauliina Sakki

Salmela 2 (mm) (672790:352163) R24

Onkamaanjärveen pistävällä niemekkeellä sijaitseva uusrenessanssilautoituksinen talo on rakennettu 1900-luvun alussa.

Molemmiin puolin Onkamaanjärvestä olevaa salmea sijaitsevat pihapiirit muodostavat kauniin kokonaisuuden.²⁵¹

Kuva: Pauliina Sakki

Ahokas (pm) R32

Onkamaanjärven kaakkoispuolella sijaitseva asuinrakennus on 1800-luvun loppupuolelta.

Kuva: Pauliina Sakki

Kuva: Pauliina Sakki

Niemelä (pm) R33

Onkamaanjärven pohjoispuolella sijaitseva vanha kantatila, jonka rakennukset muodostavat hienon kokonaisuuden komeassa järvimaisemassa.

²⁵⁰ Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 271

²⁵¹ Kaakkois-Suomen ympäristökeskus 2005, 18

Nopanen (pm) R34

Tila on kuulunut suvulle ainakin 1800-luvulta. Asuinrakennus on vuodelta 1854 ja sitä on laajennettu myöhemmin.²⁵² Sijaitsee Onkamaanjärven länsipuolella. Edustaa klassisia piirteitä. Leveä vaakalaudoitus.

Kuva: Pauliina Sakki

6.1.2.13 Paijärvi

Kuva: Pauliina Sakki

Nopanen (mm)

Tilan kestikievarinakin toiminut päärakennus on rakennettu 1860-luvulla. 1920-luvulla sitä on laajennettu ja korotettu. Päärakennus sijaitsee Haminan ja Lappeenrannan välisen tien tuntumassa.

6.1.2.14 Pampyöli

Lalu (mm)

Rakennustekniikaltaan harvinainen asuintalo on rakennettu 1873. Alakerran ulko- ja väliseinät on muurattu savesta ja kanervista. Sotien jälkeen lisätty yläkerta on rapattua lautaa. Myös ikkunakoristelut ovat erikoiset.²⁵³

Kuva: Pauliina Sakki

Kuva: Pauliina Sakki

Koivurinne (pm)

Asuinrakennus on vuodelta 1905. Erityinen suunnittelu, jonka säilyminen alkuperäisenä on toivottavaa.²⁵⁴

²⁵² Muistojen Vehkalahti 2003, 200

²⁵³ Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 267

²⁵⁴ Vehkalahtien kulttuuriympäristöohjelma 2000, 39

6.1.2.15 Pyhäلتö

Lassila (mm)

Talon päärakennus 1886 sekä sen ja sivurakennusten muodostama umpinainen pihapiiri on 1800-luvun loppupuolelta. Peruskorjaus on suoritettu 1991–95.^{255;} ja²⁵⁶

Kuva: Pauliina Sakki

Kivelä (mm)

Talo on valmistunut 1880-luvulla, pihapiiriin liittyy eri-ikäisiä talousrakennuksia.

Perilä (mm)

Vanha Perilän asuinrakennus, rakennettu noin vuonna 1875. Ei enää asuinkäytössä. Kunto on rapistunut. Pyhällön vanhimpia rakennuksia, olisi arvokas säilyttää.²⁵⁷

Koivuniemi (pm)

Koivuniemenjoen rannalla sijaitseva suuri asuinrakennus on 1800-luvun lopulta. Rakennusta on korjattu 1930-luvulla. Ulkorakennus tehty sodan jälkeen noin 1940-luvulla. Taiteilija Magnus Enckell on asunut rakennuksessa. Kulttuurihistoriallisesti merkittävä. Nykyisin kesäasuntona.²⁵⁸

Kuva: Pauliina Sakki

Kuva: Pauliina Sakki

Salmela (pm)

1927 rakennettu asuintalo pihapiireineen edustaa klassismia. Talon ovat rakentaneet Topias Yläjääski ja Juhani Rajala.²⁵⁹

²⁵⁵ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma 2000, 37

²⁵⁶ Muistojen Vehkalahti 2003, 322

²⁵⁷ Harju 1996, 101

²⁵⁸ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma 2000, 39

²⁵⁹ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma 2000, 40

6.1.2.16 Pyötsaari

Kotiranta (pm)

Pyötsaaren kylällä sijaitseva 1800-luvun lopun asuinrakennus, jossa ikkunat uusittu sääntöjen mukaan.²⁶⁰ Ulkoeteinen tehty myöhemmin.

Kuva: Pauliina Sakki

6.1.2.17 Reitkalli

Parkkinen (mm)

Kuva: Pauliina Sakki

Kapakkamäen kupeessa sijaitseva empiretyylinen talo on ilmeisesti 1800-luvun puolivälistä. Sen ikkunat on muutettu 1900-luvun vaihteessa T-malliseksi. Sijaitsee Summanjoen ja vanhan Hamina–Valkeala -tien varrella. Alapuolella virtaavassa Summanjoessa on nähtävissä entisen nk. Alamyllyn myllyn perustukset. Myllytupa on vielä säilynyt itse talon pihapiirissä.²⁶¹

Rantala (mm)

1800-luvun lopulla rakennettu umpipihan muodostama rakennushistoriallisesti merkittävä rakennusryhmä sijaitsee lehtikuusien reunustamana vanhan Valkealaan johtavan tien varrella.²⁶²

6.1.2.18 Salmenkylä

Linnamäki ympäristöineen (mm)

Kuva: Pauliina Sakki

Jo keskiajalla tunnettu kauppapaikka, jossa pidettiin markkinoita vielä 1600-luvulla. Linnamäellä on ollut myös puolustuksen kannalta tärkeä rooli 1700-luvulla, alueella on säilynyt tykkipatterien jäännöksiä. Linnamäellä arvellaan sijainneen muinaislinna. Alueen vanhin nykyinen rakennuskanta on 1800-luvun lopulta. Alue sijaitsee historiallisesti merkittävällä, Turku-Viipuri -tien varren kauppapaikalla Salmenvirran tuntumassa.²⁶³

²⁶⁰ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma 2000, 40

²⁶¹ Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 265

²⁶² Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 264–265

²⁶³ Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 261

Seppälä (mm)

Salmenvirran rannalla sijaitseva Husgafvel-suvun kantatila, jonka myöhempiä omistajia ovat olleet monet haminalaiset liikemiehet ja kauppiaat. L-kirjaimen muotoinen päärakennus on 1800-lopulta.

Laajahkolla piha-alueella on istutettuja puita ja ulkorakennuksia, joista osa on peräisin ajalta, jolloin talo oli kauppatalona. Rakennus sijaitsee vanhan Viipurintien varrella, Salmenvirrantiellä. Sen sisä- ja ulkotiloissa on säilynyt talon historiasta kertovia yksityiskohtia.

Kuva: Pauliina Sakki

Rannalla on vanha varvipaikka, jossa vieläkin on säilynyt laivojen painolastikiviä. Varvilla on ollut Pantterlavaksi kutsuttu katos, jossa on perustettu mm. Vehkalahten nuorisoseura vuonna 1891, urheiluseura Salmenkylän Veikot vuonna 1901 sekä Salmenkylän Martat 1900-luvun alussa. Se on ollut myös erilaisten kesäjuhlien pitopaikka.²⁶⁴

Tompuri (mm)

Kuva: Pauliina Sakki

Keskiajan lopulta tunnettu suurmiesten hallitsema tila, joka 1600-luvun lopulla muutettiin upseerin virkataloksi ja sittemmin oli lampuotien ja torpparien viljelemänä haminalaisten porvarien ja säätyläisten omistuksessa. Mullinkosken rannassa sijaitseva Tompurin talon nykyinen asu (1930-luvulla rakennettua lasiverantaa lukuun ottamatta) ja talousrakennukset ovat vuodelta 1872 (rakennusmestari Josef Tompuri). Talon seinässä muistolaatta, jossa teksti: ”Taiteilija Elli Tompuri syntyi tässä talossa 20.1.1880”.²⁶⁵

6.1.2.19 Salmi

Venäläinen (mm)

Kylätien varressa sijaitsevan talon päärakennus on 1890-luvulta, mutta sen ulkoraudoitus on uusittu 1920-luvulla. Pihapiiriin kuuluu lisäksi kaksi 1700-luvulta periytyvää vanhaa aittaa, joista kaksikerroksisessa aitassa on kirjoitus ANO 1793 Th:WS. Pihapiirissä on autotalliksi muutettu aitta 1800-luvun alusta. Rakennukset sijaitsevat paljaalla sileällä kalliolla kylätien varressa maisemallisesti keskeisellä paikalla.²⁶⁶

Kuva: Pauliina Sakki

²⁶⁴ Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 261

²⁶⁵ Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 262

²⁶⁶ Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 259

6.1.2.20 Summa

Petkeleen asuinalue (vm)

Puu-Petkele: Asuinalue koostuu kahdeksastatoista lautarakenteisesta yhden ja kahden perheen yksikerroksisista asuinrakennuksista, joissa on harjakatto. Rakennukset rakennettiin Summan tehtaiden työntekijöiden asunnoksi. Suurin osa on myyty yksityisille. Joidenkin talojen ikkunoissa on puusäleikkö, joka imitoi pieniruutuisia ikkunoita. Säleikkö ei liene alkuperäinen. Paritaloja on myös yhdistetty yhden perheen asunnoiksi. Muutoin alue on alkuperäistä vastaavassa kunnossa. Puinen

pientaloalue muodostaa yhtenäisen pientalokokonaisuuden 1950-luvun puolivälistä. Alueeseen kuuluu kolmen auton talli. Alueen on suunnitellut Alvar Aalto.

Petkeleen virkailija-asunnot: Alvar Aallon suunnittelemat funktionaalista tyyliä edustavat virkailijatalot sijaitsevat Puu-Petkeleen asuinalueen länsipuolella. Rakennukset ovat hyväkuntoisia. Kolme valkoiseksi maalattua tiilistä ja osittain ruskeaksi petsatulla puulla verhoiltua rakennusta on sijoitettu Petkelvuoren länsirinteeseen pohjois-eteläakseliin. Rakennuksia ja niiden hyvin hoidettuja tontteja ympäröi luonnonmetsä. Virkailijatalot muodostavat sijoittelunsa ja korkeatasoisen arkkitehtuurinsa kautta yhtenäisen

kokonaisuuden. Alue on rakennettu luonnon ja maiseman ehdoilla. Pohjoisin talo on kahden perheen rakennus, keskimmäinen toimi vierastalona ja eteläisin tehtaän johtajan asuntona. Talot on rakennettu yhtä aikaa Puu-Petkeleen talojen kanssa. Myös niihin kuuluu kolmen auton talli.²⁶⁷

Kuvat: Petteri Nikki

Töyrylä (pm)

Kuva: Pauliina Sakki

Summanjoen varrella Suortintiellä sijaitseva 1890 valmistunut asuinrakennus. Historiantutkija, professori Ragnar Rósen on viettänyt kesälomia siellä.²⁶⁸ Lisäksi pihapiirissä on 1904 valmistunut talousrakennus sekä 1960-luvun puolivälistä oleva navetta-rakennus.

²⁶⁷ Kuvaja Consulting Oy 2003, 53

²⁶⁸ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma 2000, 40

Koivula

Upean kuistin omaava 1900-alun (gis= 1889) asuinrakennus sijaitsee Summanjoen rannalla Suortintiellä.²⁶⁹

Kuva: Pauliina Sakki

Iloharju

Suortintiellä sijaitsevassa 1930-luvulla rakennetussa asuinrakennuksessa on erikoinen vintti.²⁷⁰

Kuva: Pauliina Sakki

Siitosen tyyppitalot

7 kaksikerroksista, puurakenteista tyyppitaloa on suunnitellut Mauno Siitonen. Alun perin Summan tehtaiden työntekijöille rakennetut samanlaiset, ulkoväreiltään vaihtelevat talot valmistuivat 1980-luvun alussa. Sijaitsevat Siitosen tiellä.²⁷¹

Kuva: Pauliina Sakki

Kuva: Pauliina Sakki

Harjula

Suortin suvun kantatalo ja ulkorakennus, jossa kuisti ja terassi uutta. Tien varressa sukukivi, jossa laatta/kaiverrus.

Koskela I

Vanha Timperin kantatila. Asuinrakennus on noin vuodelta 1904 (gis= 1919), rakentanut Aleksanteri Timperi. Kerrosluvun kasvatus 1970-luvulla. Rakennettu useammasta osasta, osia tuotu muualta. Kellari on rakennettu 1950-luvulla. Lähiympäristössä on isoja ulkorakennuksia.

Kuva: Pauliina Sakki

²⁶⁹ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma 2000, 40

²⁷⁰ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma 2000, 40

²⁷¹ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma 2000, 39

6.1.2.21 Turkia

Tommila

1900-luvun alusta peräisin oleva asuinrakennus pihapiireineen. Edustaa 1900-luvun alkupuolen rakentamistapaa. Ulkoväritys ja ulkoverhouksen koristeet erikoisia.²⁷²

Kuva: Pauliina Sakki

Töyrylä (Niittymaa)

Vuodelta 1927 peräisin oleva asuinrakennus, jossa oma punamulta keitetty seiniin. Ulkoeteinen on vuodelta 1977. Pihalla riihi vuodelta 1926. Entisöinti tehty erinomaisesti.²⁷³ ja ²⁷⁴

Kuva: Pauliina Sakki

Koskela (mm)

Koskelan talon päärakennus on vuodelta 1890, mutta sitä on muutettu myöhemmin. Rakennusryhmä liittyy läheiseen myllyyn vuodelta 1854, sahaan vuodelta 1936 ja pärehöylään vuodelta 1909. Lähellä on myös Salpalinjan panssariesteet.²⁷⁵ ja ²⁷⁶

Kuva: Pauliina Sakki

6.1.2.22 Töytäri

Koskiranta

Töytärin Hovi. Kulttuurisesti ja omistussuhteiltaan merkittävällä rakennuksella on ollut useita eri rakennusvaiheita; se on rakenteellisesti muuttunut liiaksi alkuperäisestä. Asiakirjojen mukaan Töytärin Hovin nimisen tilan omisti 1570-luvulla Ruotsin kuninkaan Eerikin tytär. Myöhempien omistajien joukosta erottuu joukko huomattavia sotapäälliköitä. Tila on kuulunut nykyisten omistajien suvulle vuodesta 1893 alkaen.²⁷⁷

Kuva: Pauliina Sakki

²⁷² Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma 2000, 39

²⁷³ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma 2000, 39

²⁷⁴ Sakki: kohde Turkia_A_5

²⁷⁵ Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 277

²⁷⁶ Sakki, inventointiaineisto

6.1.2.23 Vehkjärvi

Jaskala (mm)

1800-luvun lopulta periytyvä kantatilan päärakennus, joka sijaitsee keskeisellä vanhalla talonpoikaistalolle luonteenomaisella paikalla Vehkajärven rantapeltojen ympäröimänä.

1700-luvulla rakennettu ja 1800-luvun alussa laajennettu rakennus. Tila on yhdeksännessä polvessa samalla suvulla. Pellot eivät ole enää viljelyksessä.²⁷⁸

Kuva: Pauliina Sakki

6.1.2.24 Vilniemi

Suviranta (mm)

Tila lohkottiin Vilniemen kartanon maista. Suvirannan rakennutti silloinen Vilniemen kartanon omistaja, professori Z. Cleve, vanhimmalle tyttärelleen Helenalle ja tämän puolisolle, kansanrunoutentutkija Kaarle Krohnille kesäasunnoksi. Alkuaan hirsipintainen vuonna 1900 rakennettu kesäasunto vuorattiin 1916, jolloin myös yläkerta rakennettiin. Umpikuistit ovat vuodelta 1952. Osa tilan metsämaasta on luonnonsuojelualueena, mikä on harvinaista siinä mielessä, että se on Suomen ensimmäinen yksityiselle maalle perustettu luonnonsuojelualue.^{279; 280}

Kuva: Pauliina Sakki

Ristiniemi

Hirsinen, rapattu asuinrakennus on 1920-luvulta. Rakennus on toiminut Vilniemen kartanon työntekijöiden asuntona. Sijaitsee Evakkopolulla.²⁸¹

Kuva: Pauliina Sakki

Juhola

1800-luvun lopulla rakennettu rakennus, jota on lisätty 1920-luvulla. Säilynyt vanhanoloisena, ei uudistuksia ulkona. Mielenkiintoisia ikkunaruujuja.²⁸²

Kuva: Pauliina Sakki

²⁷⁷ Vanhat kuvat kertovat, 64

²⁷⁸ Muistojen Vehkalahti 2003, 185

²⁷⁹ Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 274

²⁸⁰ Muistojen Vehkalahti 2003, 278

²⁸¹ Kaakkois-Suomen ympäristökeskus 2005, 11

²⁸² Sakki – kohde Vilniemi_A_9

6.1.3 Saaristo

Kuorsalon kylä (vm) (rky 93)

Kuorsalon kylässä on ollut pysyvää asutusta keskiajalta alkaen. Varhaisin asutus oli keskittynyt Vanhankylänlahden ympärille. Alueella sijainneiden vanhojen talojen paikat on merkitty maastoon asutuksesta kertovilla nimipaaluilla. Viimeinen asuttu talo Vanhassakylässä oli Lommin mummon mökki, joka oli asuttuna vielä 1900-luvun vaihteessa. Alueella on vielä jäljellä vanhasta rakennuskannasta kaksi vanhaa aittaa sekä arvokasta pienmaisemaa.

Kuva: Pauliina Sakki

Empiretyylinen, ns. Kapteeni Siparin talo on ensimmäisiä Kuorsalon vanhasta kylästä nykyisen kylän alueelle muuttaneita taloja. Siparin talon maisemissa kihlasi myös virolainen kansanrunouden tutkija, sittemmin diplomaatti Oskar Kallas Aino Krohnin kesällä 1899. Taidemaalari Magnus Enckell on ikuistanut Kuorsalon saaristonäkymiä asuessaan kesäisin sisarensa Helmi Enckellin rakennuttamassa, edelleen säilyneessä Mäntylä-nimisessä huvilassa.²⁸³

Nykyinen kyläasutus on sijoittunut Vekanlahden ympärille, saaren pohjoisille rannoille sekä lounaisrannan Leerviikkiin. Alueen rakennukset ovat pääosin 1800-luvulta. Kuorsalon kansakoulu toimi 1895–1959.

Kuorsalon sijaitessa Turun ja Viipurin välisellä saaristoväylällä, vanhalla Idäntiellä, on se ollut luonteva luotsiaseman paikka. Luotsiasema oli miehitettynä 1600-luvulta alkaen, sijaiten neljässä eri paikassa. Toiseksi viimeisen luotsiaseman tuhoutuessa talvisodan aikana rakennettiin nykyinen luotsiasemarakennus välirauhan aikana Pitkälleniemelle. Luotsaus kuitenkin loppui vuonna 1961.²⁸⁴

Tammion kylä (vm) (rky 93 ja 00)

Saaren pohjoiskärjessä sijaitseva kylä on yhtenäinen miljö, joka koostuu kaikkiaan noin 40 tiiviisti toisiinsa tukeutuneesta asuinrakennuksesta. Ne sekä lukuisat ulkorakennukset on rakennettu 1800-luvun alkupuoliskolla. Rannassa kohoavat venevajat ja ranta-aidat täydentävät sopusuhtaista rakennuskantaa. Rakennuksille on ominaista sopusuhtaisuus ja yksityiskohdat, joissa on klassistisia piirteitä kuten korostetut päätykolmiot, pilasterimaiset nurkkalaudat sekä 6-ruutuiset ikkunat ja umpikuistit. Saarella sijaitsevat myös entinen kansakoulu vuodelta 1891 ja seurantalo vuodelta 1919. (kts. myös 5.3.1 saaristomaisemat)

Kuva: Pauliina Sakki

²⁸³ Knapas 1984, 98

²⁸⁴ Kuorsalo -esite

6.2 *Sivistyshistoria ja julkinen hallinto*

Julkisen rakentamisen tuotos on tehty käyttötarpeen mukaan. Tämä näkyy usein rakennuksen ulkoasussa. Kirkon ja kunnantalon erottaa helposti tuotannon rakennuksista kuten myllyistä ja sahoista, samoin tavallisista asuintaloista.²⁸⁵

1900-luvun alkupuolella oli maaseudun julkisen rakentamisen ohjauksen takana usein maanviljelysseurojen rakennustoimistot ja niiden rakennusmestarit. Heidän neuvoillaan on rakennettu monet seurantalot, maalaiskansakoulut ja kunnalliskodit.²⁸⁶

6.2.1 Keskusta-alueen julkishallinnon rakennukset

Raatihuone

Raatihuoneen torin aukion keskellä sijaitsee vuonna 1798 rakennettu kolmikerroksinen, kivinen raatihuone, jonka perusosan piirustukset on allekirjoittanut viipurilainen arkkitehti Johan Brocman. Kyseinen raatihuone on kolmas samalla paikalla sijainnut raatihuone²⁸⁷, aiemmat rakennukset olivat ajalleen tyypillisesti hirsisiä. Aiemmin raatihuoneen paikalla, kahdeksankulmaisen asemakaavan keskipisteessä, sijaitivat tykit, jotka voitiin suunnata pitkin aukiota lähtevää kahdeksaa säteittäistä katua²⁸⁸.

Kuva: Pauliina Sakki

Rakennus vaurioitui vuosien 1821 ja 1840 suurissa kaupunkipaloissa. Jälkimmäisen palon jälkeen sen alkuaan barokkityylinen ulkoarkkitehtuuri sai nykyiset empiiriset tyylipiirteensä. Kellotorni, jonka yläosassa on doorilainen pylväs, tuhoutui tulipalossa osittain ja se rakennettiin uudelleen intendenttikonttorissa laadittujen piirustusten pohjalta. Nelikerroksinen torni sai vaaleankeltaisen värityksen.²⁸⁹ Korkean tornin tarkoituksena oli helpottaa palovartiointia, jonka keskuksiksi raatihuone vuoden 1840-palon jälkeen määrättiin²⁹⁰.

---

²⁸⁵ Heikkilä 2000, 26

²⁸⁶ Pakkala 2008, 59

²⁸⁷ Pitkänen 1952, 5

²⁸⁸ Gardberg & Dahl 1191, 129

²⁸⁹ Finnica Kymenlaakso-2005-1

²⁹⁰ Riikonen 1953, 36

Raatihuoneen tiloissa on toiminut aikanaan niin ruotsalainen kuin kreikkalaiskatolinen seurakunta kuin maistraattikin ja siellä on ollut mm. asuinhuoneita ja kauppuoteja.²⁹¹ Nykyisin raatihuoneella sijaitsee kaupungin keskushallinnon toimitiloja.

Poliisi- ja oikeustalo (mm)- Maariankatu 2

Kuva: Pauliina Sakki

Poliisi- ja oikeustalo valmistui 1984 ja sen suunnittelivat Suursaassa syntyneet ja Pappilansaassa lapsuus- ja nuoruusvuotensa eläneet arkkitehtiveljekset Timo ja Tuomo Suomalainen. Aikansa suunnittelua kuvastaa se, että Suomalaiset saivat työstään sanomalehti Uuden Suomen miljööpalkinnon vuonna 1984.²⁹² Talo on rakennettu vuosien 1939–40 pommituksissa tuhoutuneelle korttelin kärjelle.

6.2.2 Muita julkisia rakennuksia

Haminan seurahuone – Pikkuymyräkatu 5 (vm)

Rakennus on alkuaan ollut A. W. Meyerin vuonna 1890 valmistunut hotelli- ja ravintola, joka on tehty arkkitehtitoimisto Kiseleff & Heikel laatimien piirustusten mukaan. Rakennusta on korotettu 1947 ja muutettu 1950-luvulla. Sen sisätiloissa on Eino Kaurian ja Tove Janssonin seinämaalauksia. Kaksikerroksinen tiilinen piharakennus on vuodelta 1890.²⁹³

Kuva: Pauliina Sakki

Kuva: Eveliina Taipale

Puistotalo (mm) (Kuva 96)

Puistotalo on rakennettu 1884 (K. A. Wrede) ja sitä on laajennettu 1892 (Waldemar Aspelin) sen siirrettyä Haminan ruotsinkielisen seuraklubin käyttöön. Vuonna 1925 rakennukseen lisättiin veranta. Rakennus on kuulunut vuodesta 1944 Haminan kaupungille²⁹⁴. Rakennus toimii mm. yleisötilana ja musiikin opetuspaikkana.

²⁹¹ Riikonen 1953, 35–36

²⁹² Haminan kaupunki: Kävely vanhassa Haminassa -esite

²⁹³

²⁹⁴ Halila 1969, 45

Sähkölaitos (mm) – Kapteeninkatu 3

Haminan sähkölaitos perustettiin vuonna 1901. Tiilinen rapattu rakennus on klassistissävyyinen. Vanhan sähkölaitoksen yhteyteen rakennettiin uusi päämuuntaja-asema vuonna 1937. Sijaitsee Hietakylän hautausmaan vieressä.²⁹⁵

Kuva: Eveliina Taipale

6.2.3 Koulut

Koulutoimi alkoi vuonna 1659, kun Vehkalahten Uusikaupunki sai oman koulun. 1700-luvulla Haminaassa toimi useampia korkeampia oppilaitoksia, joissa kävi oppilaita myös Vehkalahten puolelta. Tytöt alkoivat saada opetusta 1810. Merkittävää oli kadettikoulun siirtyminen Haminaan 1821. Kadettikoulun oppilaat olivat pääosin herrasväen piireistä. Kansakouluasetus annettiin 1866 ja ensimmäinen kansakoulu aloitti opetuksen vuonna 1871 Husulassa. Pian 1900-luvulla oli kansakouluja lähes joka kylässä.²⁹⁶

Hamina – Vehkalahten sijainti rajan pinnassa on näkynyt myös opetuskielten kirjossa. Opetuskieli vaihteli 1700-luvun lopun triviaalikoulun ruotsista 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun normaalikoulun saksaan. Varuskunnan sotilaskoulussa opetus oli venäjäksi. 1800-luvun puolivälissä oppikouluissa palattiin ruotsinkieliseen opetukseen, kunnes 1800-luvun lopulla syntyi suomenkielinen yhteiskoulu.²⁹⁷

Koulujen ja oppilaitosten pystyttäminen on ollut kunnille vaativa tehtävä, ovathan ne määrällisesti olleet hallitsevin osa julkista rakentamista. Maaseudulla koulujen pystyttäminen on ollut myös näkyvin osa kunnan julkisesta rakentamisesta. Yhteiskunnan muuttuessa on kouluja kuitenkin jouduttu lakkauttamaan, kun koulualueella ei ole muuttoliikkeen ja lapsiluvun vähenemisen myötä ollut riittävästi kouluikäistä asukas pohjaa. Kulttuuriperintö on vaarassa hävitä, kun mikäli käytöstä poistuneille kouluille ei keksitä asianmukaista käyttöä.²⁹⁸

Haminan yhteislyseo (mm)

Kuva: Pauliina Sakki

Funktionalismia edustava Torinvarren koulurakennus on rakennettu 1937–38. Koulua on laajennettu 1950-luvulla ja sen julkisivuja edelleen muutettu 1970-luvulla. Opetus koulussa loppui lukuvuoden 2004 lopussa.

Koulu on rakennettu 1800-luvulla puretun linnoituksen kuuluneen Helsingin bastionin paikalle.

²⁹⁵ Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 92

²⁹⁶ Korhonen 1987, 34

²⁹⁷ Korhonen 1987, 34

²⁹⁸ Härö 2001, 154

Vallikatu 4

Puinen 1800-luvun lopussa rakennettu entinen koulurakennus (Waldemar Aspelin) sai kivisen jatko-osan 1938.²⁹⁹

Nykyisin historiallisessa pihapiirissä toimii Vallin päivähoido, englanninkielinen leikkikoulu, kehitysvammaisten toimintakeskus sekä nuorten työpaja Ankkuripaja.

Kuva: Pauliina Sakki

Pampyölin koulu (mm)

Kuva: Pauliina Sakki

Jugendtyylinen koulurakennus on vuodelta 1912 ja se edustaa 1900-luvun alun yksilöllistä koulurakennussuunnittelua. Rakennuksen muotokieli on harvinainen Kymenlaakson maalaiskouluissa.³⁰⁰

Koulu lakkautettiin 1975 ja koulupiiristä muodostettiin yhdessä Kolsilan ja Sivatin kanssa Kirkkojärven alasteen koulupiiri. Sijaitsee Sivatin paikallistien varrella. Nykyisin asumiskäytössä.³⁰¹

Pitäjänsaaren koulu

Vuonna 1912 rakennetussa rakennuksessa oli koulun lisäksi opettajan asunto (huone ja kamari). Rakennus on toiminut myöhemmin myös kansalaisopiston toimintatilana.³⁰²

Kuva: Pauliina Sakki

Summan koulu

Kuva: Pauliina Sakki

Summan-Poitsilan koulu aloitti toimintansa vuonna 1898. Vanha koulurakennus on purettu. Nykyinen Summan koulu toimii arkkitehti Osmo Siparin suunnittelemana vuonna 1958 valmistuneena sekä Jouko Sakin suunnittelemana 1994 laajennettuna koulurakennuksessa.³⁰³

²⁹⁹ Kaakkois-Suomen ympäristökeskus 2005, 4

³⁰⁰ Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 267

³⁰¹ Muistojen Vehkalahti 2003, 56

³⁰² Sakki nn, kohde Pitäjänsaari_601

³⁰³ Muistojen Vehkalahti 2003, 52

Uuden-Summan koulu

Uuden-Summan koulun on suunnitellut arkkitehtitoimisto Osmo Sipari. Koulu on rakennettu vuonna 1965 sekä laajennettu 1979.³⁰⁴

Kuva: Pauliina Sakki

Reitkallin koulu

Reitkallin koulu aloitti toimintansa 1886 perinteikkäällä Näkkilän tilalla sijaitsevassa, koulutoimea varten myydyssä ja kunnostetussa talossa. Rakennusta pidennettiin 1920-luvulla. Koulun urakoi Erik Penttilä. Laajennukseen tuli kaksi huonetta, käsityöhuone ja kamari. Toinen koulutalo on vuodelta 1952.³⁰⁵

Koulurakennuksista uudempi saneerattiin perusteellisesti 1977–78 ja vanhempi 1979–80. Kyläläisten talkoilla koulurakennusten ilme muuttui maalauksen myötä vihreästä kypsän viljan väriseksi vuosina 1993–95.³⁰⁶

Koulun toiminta loppui vuonna 2005, jolloin kiinteistöt siirtyivät perhekoti Huvikummun käyttöön. Tällöin kaikki rakennukset saneerattiin. Reitkallin lasten koulukyyti hoituu edelleen vanhan koulun postilaatikoilta Haminan muille kouluille.

Kuva: Pauliina Sakki

Vilniemen koulu

Koulu valmistui Vasteeninkankaan tonttimaalle 1897, joka saatiin lahjoituksena Vilniemen kartanon maista. Alkuperäistä koulurakennusta on laajennettu useita kertoja, mm. 1958 ja 1978. Koulun kanssa samassa rakennuksessa toimii päiväkotinä.³⁰⁷

Kuva: Pauliina Sakki

³⁰⁴ Muistojen Vehkalahti 2003, 52

³⁰⁵ Muistojen Vehkalahti 2003, 52

³⁰⁶ Pakkanen nn, nn

³⁰⁷ Haminan kaupunki-nn

Ristiniemen koulu

Ristiniemelle saatiin oma koulu 1926. Koulutoiminta lakkasi sotavuosiksi 1941–45. Yhdistettiin Vilniemen kansakoulupiiriin vuonna 1955. Inventointihetkellä huonokuntoinen, mutta arvokas rakennus on nykyisin yksityiskäytössä.³⁰⁸

Kuva: Pauliina Sakki

Husulan koulu (mm)

Vehkalahtien ensimmäinen kansakoulu aloitti toimintansa tässä vuodelta 1871 (J. Tompuri) olevassa rakennuksessa. Rakennus on kokenut ajan saatossa useita muutoksia, nykyisin se on L:n muotoinen.

Kuva: Eveliina Taipale

Rakennus on toiminut vuodesta 1960 lähtien Vehkalahtien kotiseutumuseona. Kulttuurihistoriallisen museon näyttelyssä on erikoisosastona kokoelma laivan- ja proomunrakentamiseen liittyvää esineistöä. Rakennus sijaitsee vanhalla kylänpaikalla Kustaanmäellä.³⁰⁹

Nykyinen koulu toimii vuonna 1955 valmistuneessa arkkitehtitoimisto Anttila & Klamin suunnittelemassa vuonna 1955 valmistuneessa rakennuksessa, jonka laajennus valmistui 2002.³¹⁰

Ihamaan koulu

Ihamaan koulu aloitti toimintansa vuonna 1907 vuokratiloissa. Oma koulu valmistui 1919. Koulupiirin yhdistyttyä Pyhällön kansakoulupiiriin lakkautettiin Ihamaan koulu vuonna 1967.³¹¹ Vanha koulurakennus on yksityisomistuksessa, ja se oli heikkokuntoinen 2000-luvun alun inventointihetkellä.

Kuva: Pauliina Sakki

Kannusjärven koulu

Kuva: Pauliina Sakki

Kannusjärven koulun toiminta alkoi vuonna 1890. Nykyinen koulu toimii 1974 valmistuneessa arkkitehti Osmo Siparin suunnittelemassa koulurakennuksessa.³¹²

³⁰⁸ Muistojen Vehkalahti 2003, 56

³⁰⁹ Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 263–264

³¹⁰ Muistojen Vehkalahti 2003, 50

³¹¹ Muistojen Vehkalahti 2003, 54

³¹² Muistojen Vehkalahti 2003, 50

Kitulan koulu

Kitula sai oman koulurakennuksen vuonna 1908. Koulu lakkautettiin vuonna 1975, kun koulupiiri yhdistettiin Kannusjärven koulupiiriin. Koulurakennuksen osti urheiluseura Kitulan Kisa vuonna 1982.³¹³

Kuva: Pauliina Sakki

Kuva: Pauliina Sakki

Kolsilan koulu

Kolsilan koulu aloitti toimintansa 1923. Koulua käytiin aina vuoteen 1975 asti, jolloin koulupiiristä muodostettiin yhdessä Pampyölin ja Sivatin kanssa uusi Kirkkojärven ala-asteen koulupiiri. Kolsilan koulurakennus on nykyisin yksityiskäytössä.³¹⁴

Metsäkylän koulu

Metsäkylän ensimmäinen koulu aloitti toimintansa 1900. Vanha koulurakennus on kuitenkin purettu pois. Nykyinen koulu toimii vuonna 1972 valmistuneessa arkkitehti Osmo Siparin suunnittelemassa rakennuksessa, jonka laajennusosa valmistui 1983.³¹⁵

Kuva: Pauliina Sakki

Myllykylän koulu

Kuva: Pauliina Sakki

Myllykylän kyläkoulu rakennettiin vuosina 1928–1929 ja se toimi opetusikäytössä vuoden 2000 lakkauttamiseen asti. Tämän jälkeen alueen seurojen yhdistettyä voimansa rakennus lunastettiin Vehkalahtien Veikkojen Tahti ry:lle harrastus- ym. toiminnan toimipisteeksi. Rakennus tunnetaan nykyisin nimellä Tahtila.³¹⁶ Toinen koulurakennuksista on yksityiskäytössä.

³¹³ Muistojen Vehkalahti 2003, 54

³¹⁴ Muistojen Vehkalahti 2003, 54

³¹⁵ Muistojen Vehkalahti 2003, 51

³¹⁶ Kapiainen et al. 2006, 118–121

Mäntlahden koulu

Mäntlahden koulun toiminta alkoi 1899 nimellä Mäntylahden koulu. Mäntlahden kouluksi se muuttui 1925–26. Koulu yhdistettiin Vilniemen kansakoulupiiriin vuonna 1969. Rakennuksessa toimi puusepänverstas 1987–2001. Rakennus syttyi tuleen salaman iskusta ukkosmyrskyssä kesällä 2001. Säilyneet hirret siirrettiin Puumalaan Lieviskän kylään.³¹⁷

Kuva: Pauliina Sakki

Kuva: Eveliina Taipale

Neuvottoman koulu

Neuvottoman koulu aloitti toimintansa vuonna 1907. Vanha koulurakennus on purettu pois. Nykyinen valmistui vuonna 1968. Koulua on laajennettu 1983 ja 2000.³¹⁸

Onkamaan koulu

Koulu aloitti toimintansa 1901 ja se lakkautettiin 1971 koulupiirin yhdistyttyä Paijärven koulupiiriin. Onkamaan toverit osti rakennuksen kunnalta 1982.³¹⁹

Kuva: Pauliina Sakki

Kuva: Pauliina Sakki

Paijärven koulu

Koulu aloitti toimintansa vuonna 1909, peruskorjaus koulutiloissa 1975. Koulutoimi loppui keväällä 2000, kun se yhdistettiin Pyhällön koulupiiriin.³²⁰ ja ³²¹ Nykyään koulu on yksityisomistuksessa.

³¹⁷ Muistojen Vehkalahti 2003, 55

³¹⁸ Muistojen Vehkalahti 2003, 51

³¹⁹ Muistojen Vehkalahti 2003, 55

³²⁰ Sakki, Paijärvi_B_15a

³²¹ Muistojen Vehkalahti 2003, 56

Pyhällön koulu

Aloitti toimintansa syksyllä 1886. Rakennusta laajennettiin ja peruskorjattiin vuonna 1925 ja se tunnettiin Turkian-Lankilan kouluna vuosina 1929–1937. Suurten ikäluokkien tullessa oppivelvollisuusikään tarvittiin jälleen lisätilaa: uusi lisärakennus valmistui vuonna 1955. Koulun viimeinen perusparannus ja uudisrakennustyö vuosilta 1984–85 on arkkitehti Hannu Laitilan suunnittelema.³²² Koulu sijaitsee Turkian kylässä.³²³

Kuva: Pauliina Sakki

Sivatin koulu

Sivatin koulun toiminta alkoi 1921. Koulutoimi lakkautettiin vuonna 1975 koulupiirin yhdistyessä Kolsilan ja Pampyölin kanssa uudeksi Kirkkojärven alasteen koulupiiriksi. Rakennus toimii nykyisin Sivatin Metsästysseuran seurantalona.³²⁴

Kuva: Pauliina Sakki

Tammion koulu

Tammion kansakouluun vuodelta 1891 tuotiin hirret Kannusjärveltä. Valmiiksi veistetyistä hirsistä rakennettu kansakoulu valmistui 1892. Koulu lakkautettiin vuonna 1945, jolloin se yhdistettiin Kuorsalon kansakoulupiiriin. Nykyisin koulu on yksityiskäytössä.³²⁵

Kuva: Pauliina Sakki

Turkian koulu

Turkialla koulutoimi alkoi 1937. Koulutoimi yhdistettiin Pyhällön kansakoulupiiriin 1967. Nykyisin koulurakennus on seurantalona, ja sen omistaa urheiluseura Turkian Tuiske.³²⁶

Kuva: Pauliina Sakki

³²² Harju 1996, 64–67

³²³ Saarento 1988, 76

³²⁴ Muistojen Vehkalahti 2003, 57

³²⁵ Muistojen Vehkalahti 2003, 57

³²⁶ Muistojen Vehkalahti 2003, 57

6.2.4 Seurantalot

1800-luku oli muutosten aikaa. Vuosisadan lopulla teollisuus voimistui ja sääty-yhteiskunta alkoi hajota. Muuttuva maailma sai uusia aatteita ja yhteisöjä, jotka näkyivät myös uudentyypisenä rakennuskantana – seurantalona. Käsite pitää sisällään kaikki seurojen ja työväenyhdistysten rakentamat kokoontumiskäyttöön tarkoitettut rakennukset. Niitä rakennettiin 1880-luvulta lähtien ja merkittävimmät rakentajayhteisöt olivat vapaapalokunnat, raittiusyhdistykset, nuorisoseurat, työväenyhdistykset, maamiesseurat, urheiluseurat ja suojeluskunnat. Talot, varsinkin kaupunkien ulkopuolella, rakennettiin useimmiten puusta, kuuluihan puun käsittely tuohon aikaan jokamiehen taitoihin. Niille oli luonteenomaista näyttämö, keittiö sekä eteisen lipunmyyntikoju ja vaatesäiliö.³²⁷

Varsinkin työväentalon hankkiminen poikkesi kaupungissa ja maaseudulla. Kaupungissa suuremmat jäsenmäärät merkitsivät suurempia resursseja. Omaa taloa varten voitiin myös säästää pääomaa olemalla tietty aika vuokralla. Kun oma talo sitten saatiin, voitiin siitä vuokrata tiloja ulkopuolisille. Tosin tonttien kalleus ajoi työväentaloja pois kaupungin keskustasta. Sen sijaan maaseudulla jouduttiin rakentamaan pienellä jäsenmäärällä oma talo toiminnan turvaamiseksi. Rahan tiukkuuden vuoksi monet työväentaloista on rakennettu talkoilla lahjoituksina saaduista rakennustarvikkeista. Rahan keruu suoritettiin mm. iltamien yhteydessä arpajaisilla ja hatun kierrättämisellä.³²⁸

Suomalaisen rakennetun ympäristön kokemisessa ja kuvaamisessa yhdistystaloja on pidetty itsestään selvänä, mutta ei kovin merkittävänä ilmiönä. Kun seurantaloja uhkasi häviäminen yhdistysten toiminnallisen laman myötä 1970-luvulla, alkoi niiden arvostus toisaalta nousta.³²⁹ Kuten monen muunkin rakennuksen säilymisen kannalta myös seurantalojen kannalta jatkuva käyttö on luonnollisin säilymisen jatke. Kunnossapito on aikaa ja rahaa vaativaa. Avustuksia seurantalojen korjauksiin ovat vuodesta 2004 alkaen jakaneet Suomen Kotiseutuliitto ja sen piirissä toimiva Seurantaloasiain neuvottelukunta.³³⁰

Haminan Työväentalo – Sibeliuskatu 28 (mm)

Kuva: Eveliina Taipale

Puuleikkauksin koristeltu komea jugend-rakennuksen (suunnitellut Akseli Toivonen) peruskivi laskettiin 1910 ja talo valmistui 1912. Taloa laajennettiin 1926, miltä ajalta on myös näyttämöosa. Talo otettiin sotilaskäyttöön syksyllä 1939 ja se kärsi pommituksissa pahoja vaurioita. Tiloissa toimi sodan aikana myös sotilassairaala.³³¹ Yläkerran asunto on vuodelta 1959.

³²⁷ Pakkala 2001, 169–170

³²⁸ Sakki 2005, nn: siteeraus Havuaho 1982, 34

³²⁹ ks. edel.

³³⁰ Pakkala nn, www-lähde

³³¹ Finnica Kymenlaakso 2005-2

Työväentalossa on päätykolmioissa aurinkoteema, jossa kolmioiden puiset auringonsäteet sijaitsevat irti seinäpinnasta. Havuahan mukaan Haminan työväentalon piirustukset vuodelta 1910 vastaavat tyypillistä maaseudun työväentaloa kaupunkisijainnista huolimatta.³³² Restaurointi 2007–2008.

Raittiusyhdistyksen talo – Isoympyräkatu 4 (mm)

Raittiusyhdistyksen talo on alkujaan vuodelta 1902. Taloa laajennettiin vuoteen 1924 mennessä. Talossa on ollut elokuvateatteri kyseisestä vuodesta lähtien. Taloa laajennettiin jälleen 1926, samalla uusittiin juhlasali.³³³ Raittiustaloa on uusittu 1955. Rakennuksella on ollut suuri kulttuurihistoriallinen merkitys kaupungin suomenkielisen väestön järjestöelämässä.

Kuva: Pauliina Sakki

Puinen liikerakennus raittiustalon jatkeena on vuosilta 1855, 1876 ja 1956 sekä kellari ja vaunuvaja vuodelta 1866.

Talo siirtyi 1990-luvun lopussa Haminan Raikkusyhdistykseltä Haminan kaupungin omistukseen.

Summan seurantalo

Urheiluseura Summan Ponnistus rakensi seurantalo Pirttilän talkootyönä 1912. Rakennuksessa on yksi asuinrakennus. Talo on toiminut kyläläisten urheilu- ja vapaa-ajanviettopaikkana. Siellä on järjestetty häitä, juhlia näytelmiä, tanhuja ja tansseja. Rakennus on peruskorjattu ja laajennettu vuonna 1977.³³⁴

Kuva: Pauliina Sakki

Summan työväentalo

Summan Työväenyhdistys ry:n 1950-luvun alussa rakennetussa talossa on järjestetty aikanaan iltamia ja tansseja. Nykyisin työväenyhdistys pitää talossa kokouksiaan. Tiloja vuokrataan myös nuoriso-orkestereille.³³⁵

Kuva: Pauliina Sakki

³³² Sakki 2005, nn

³³³ Halila 1969, 246

³³⁴ Muistojen Vehkalahti 2003, 88

³³⁵ Muistojen Vehkalahti 2003, 98

Reitkallin seurantalo

Reitkallin seurantalossa huomionarvoista ovat ulko-ovet sekä laudoistuskoristelu.³³⁶

Kuva: Pauliina Sakki

Vilniemen seurantalo

Vilniemen seurantalo on rakennettu 1991. Edellinen 1950-luvun alkupuolella rakennettu seurantalo paloi vuonna 1989. Talkootyönä rakennetun uusi seurantalo on aktiivisessa käytössä ympäri vuoden. Rakennus toimii mm. liikuntapaikkana, kyläseurojen kokoontumispaikkana ja kansalaisopiston opetuspaikkana. Rakennusta on myös mahdollista vuorata eri juhlatilaisuuksia varten.³³⁷

Kuva: Eveliina Taipale

Husulan seurantalo – Vehkalinna (mm)

Vehkalinna on Vehkalahtien Lotta Svärd -paikallisosaston rakennuttama, vuonna 1934 valmistunut rakennus. Osa rakennusmateriaalista tuli Turkian vanhainkodista, pääosa materiaalista kerättiin mittavalla keräyksellä. Lotta- ja suojeluskuntatoiminta jatkui vilkkaana Vehkalinnassa vuoden 1944 loppupuolelle. Vuoden lopussa talon osti Vehkalahtien kunta. Nykyisin Poitsilassa toimiva Jamilahden kansanopisto toimi Vehkalinnassa 1945–49. Vuonna 1964 nykyiset omistajat Vehkalahtien Veikot ry ja Husulan Kunto ry ostivat Vehkalinnan. Rakennus peruskorjattiin 1990-luvulla ja siellä on hyvät liikunta- ja kokoustilat, joita vuokrataan myös ulkopuolisille eri tilaisuuksia varten. Rakennuksessa on lisäksi kolme vuokra-asuntoa.³³⁸

Kuva: Eveliina Taipale

³³⁶ Sakki – kohde Reitkalli_A-H_3

³³⁷ Muistojen Vehkalahti 2003, 105

³³⁸ Muistojen Vehkalahti 2003, 103

Kannusjärven seurantalo (mm)

Seurantalo on valmistunut 1931. Kannusjärven Talosuuskunnan omistama ja kylän yhteisillä talkoilla rakennettu rakennus.

Kuva: Eveliina Taipale

Kuva: Pauliina Sakki

Kolsilan seurantalo

Alkujaan Ristinien lasitehtaan kaksikerroksinen isännöitsijän talo.³³⁹

Metsäkylän seurantalo

Vuonna 1961 rakennettu seurantalo on kyläläisten kokoontumispaikka. Siellä kokoontuvat martat, laulumiehet ja muut yhdistykset ja seurat. Aiemmin talossa järjestettiin säännöllisesti huvitilaisuuksia.³⁴⁰

Kuva: Pauliina Sakki

Mäntlahden seurantalo

Toivola nimisen 1800-luvulla todennäköisesti maatalon päärakennukseksi rakennetun seurantaloon omistaa Voimistelu- ja Urheiluseura Mäntlahden Rannanpojat ry. Rakennus on toiminut 1900-luvun alkupuolella suksiverstaana. Rakennusta on peruskorjattu nykyisten omistajien aikana kyläläisten talkoovoimin useaan otteeseen.

Kuva: Pauliina Sakki

Toivolassa järjestetään naisvoimistelua, metsästysseuran ampumaharjoitukset sekä kylän kokoukset. Muita perinteikkäitä tapahtumia ovat vanhanajan tanssit, kesäjuhlat, perhesoututapahtuma, syysliikuntapäivät, itsenäisyyspäivän valaistus ja pikkujoulut. Rakennusta vuokrataan myös ulkopuolisille erilaisiin tilaisuuksiin varten.³⁴¹

³³⁹ Hendriks

³⁴⁰ Muistojen Vehkalahti 2003, 84

³⁴¹ Muistojen Vehkalahti 2003, 101

Neuvottoman seurantalo (mm)

Hirsirakenteinen seurantalo Jukola on rakennettu 1931. Alun perin Neuvottoman kylän miehet rakensivat taloa suojeluskunnalle vuodesta 1928 alkaen. Rakennusmateriaalit saatiin lahjoituksina, työ tehtiin itse. Käyttö muuttui jo rakennusvaiheessa monipuolisemman yhdistystoiminnan suuntaan, kun mukaan tuli urheiluseuratoiminta, hevosseura ja martat. Nykyään talossa vietetään enimmäkseen häitä ja syntymäpäiviä.³⁴² Rakennus sijaitsee vanhan Turku–Viipuri -tien, nykyisen 170 tien lähetyillä.

Kuva: Eveliina Taipale

Neuvottoman työväentalo

Neuvottoman Työväenyhdistys ry:n omistama työväentalo on rakennettu 1910 ja 1930. Talolla on pidetty ohjelmallisia iltoja, poliittisia iltoja, tansseja, häätalaisuuksia ja hengellisiä tilaisuuksia sekä kansalaisopiston entisöimiskursseja.³⁴³

Kuva: Pauliina Sakki

Pyhällön seurantalo

Seurantalo rakennettiin talkoilla Sulo Harjulta ostetulle tontille. Seurantalolla pidettiin iltamia ja esitettiin näytelmiä, ja siellä toimi kansalaisopiston kudontapiiri. Sittemmin toiminta on vähentynyt. Rakennuksen omistaa Vehkalahtien pohjoinen nuorisoseura ry.³⁴⁴

Kuva: Pauliina Sakki

Tammion seurantalo

Tammion nuorisoseuran talo ”Kalastajain pirtti” on alkuaan Somerin saaren rakennettu Venäjän tsaarin merivoimien saunarakennus.

Alkuperäiseen käyttötarkoitukseen rakennusta ei ehditty käyttää, kun Suomen itsenäistymisen myötä Someri tuli itsenäiselle Suomelle.

Tammiolaiset ostivat rakennuksen nuorisolleen seurantaloksi vuonna 1920. Tammiolaisten yhteisillä talkoilla rakennus purettiin, kuljetettiin kaljaasilla Tammioon ja pystytettiin nykyiselle paikalleen.³⁴⁵

Kuva: Pauliina Sakki

³⁴² Muistojen Vehkalahti 2003, 96

³⁴³ Muistojen Vehkalahti 2003, 86

³⁴⁴ Muistojen Vehkalahti 2003, 90

³⁴⁵ Tammion nuorisoseuran talo, peruskorjaussuunnitelma 2003–2007

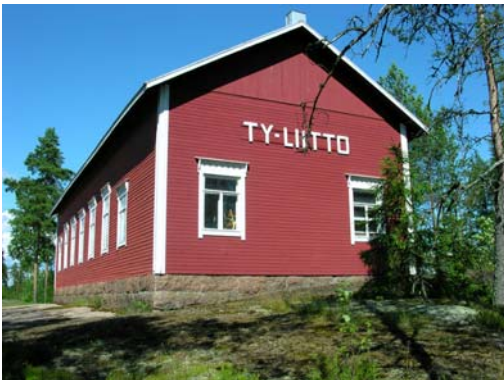

Turkian seurantalo

Vuonna 1937 Turkian kouluksi rakennettu talo, jonka urheiluseura Turkian Tuiske ry osti vuonna 1974. Rakennus peruskorjattiin ja nimettiin Puusteliksi. Rakennus toimii nykyisin mm. häiden, hautajaisten, urheilutoiminnan ja kylä kokouksien pitopaikkana.³⁴⁶

Kuva: Pauliina Sakki

Kuva: Eveliina Taipale

Töytärin seurantalo

Talo on alkujaan rakennettu Vehkjärvelle, jossa se toimi myös työväentalona. Vuonna 1927 talon hirret siirrettiin nykyiselle paikalle. Talolla on toiminut aktiivinen näytelmäkerho, ja 1930-luvulla talossa toimi oma kirjasto. Toimi talvisodan jälkeen sotilaiden majoitustilana. Nykyisin talo toimii Työväenyhdistys Liitto ry:n kokouspaikkana.³⁴⁷

Turkian lava

Turkian Tuiske ry:n omistama vuonna 1949 rakennettu tanssilava, joka on rakennettu talkoilla kylän entisen urheilukentän laidalle. Alkuaikoina lavalla esiintyi Suomen nimekkäimmät orkesterit ja solistit. Hiljaiselon jälkeen toiminta virisi jälleen 1970-luvulla. Siitä lähtien tansseja on järjestetty kesäaikaisin talkoovoimin.³⁴⁸

Kuva: Pauliina Sakki

³⁴⁶ Muistojen Vehkalahti 2003, 90

³⁴⁷ Muistojen Vehkalahti 2003, 79

³⁴⁸ Muistojen Vehkalahti 2003, 102

6.2.5 Kunnalliskodit

Kunnalliskoti nimitystä käytetään vain historiallisissa yhteyksissä, nykyisin puhutaan vanhainkodeista.

Kuva: Eveliina Taipale

Kunnalliskoti (mm)

Teollisuuskadun varrella sijaitseva kertaustyyliä edustava kunnalliskoti on rakennettu 1890-luvulla. Korjaukset ja laajennus toteutettiin 1920-luvun lopussa.³⁴⁹

Myllyhovi

Kunnalliskoti otettiin käyttöön rakennusten valmistuttua 1930 Myllykylässä. Sen pohjois- ja itärajana on Huutokallion metsänreuna, länsipuolella virtaa Vehkajoki. Kunnalliskodin nimi muutettiin 1980-luvun alussa Myllyhoviksi.³⁵⁰

Kuva: Pauliina Sakki

Turkia

Kunnalliskodin, - tai vaivaistalo, kuten kansa kotia nimitti - rakennukset valmistuivat 1890. Kunnalliskoti muutti 1930 Myllykylään, jossa uudet rakennukset tarjosivat Turkiaa paremmat hoitomahdollisuudet. Talon perustukset ja osa ulkorakennuksista on vielä nykyisin paikoillaan, itse talon hirret ajettiin Husulaan ja käytettiin Vehkalinnan rakentamiseen.^{351, 352} ja

6.2.6 Museot

Historiallisia rakennuksia otetaan mieluusti museoiden käyttöön. Museoiden uudisrakennukset ovat Suomessa harvinaisia; pikemminkin viime vuosikymmeninä on vanhojen teollisuus- ja muiden rakennusten muuttaminen museoiksi yhä yleistynyt.³⁵³

Museokäyttöön otetun rakennuksen kulttuuri- ja arkkitehtuurihistoriallinen arvo on katsottu säilyttämisen arvoiseksi. Rakennusta ei haluta purkaa, vaan se restauroidaan. Niin näytteille asetettavan esineistön kuin museoteknisen esillepanon tulee huomioida rakennussuojelullinen arvo, joka ei koske vain rakennuksen julkisivua vaan myös sisätiloja ja rakennuksen alkuperäisiä rakenteita.³⁵⁴

Haminan museotoiminta juontaa 1900-luvun alkuun. Haminan kaupungin perustamisen 250-vuotisjuhlassa oli tarkoitus perustaa kaupungin museo. Museotyötä johtavasta työvoimasta oli kuitenkin puutetta. Kadettikoulun museon kokoelmista pääosa siirtyi Venäjälle koulun

³⁴⁹ Halila 1969, 187

³⁵⁰ Uski et al. 2006, 87

³⁵¹ Harju 1996, 57–58

³⁵² Saarento 1988, 73–74

³⁵³ Härö 2001, 159

³⁵⁴ Lilius 1981, 49–51

lakkauttamisen myötä. Vasta vuonna 1922 voitiin jäljelle jääneet museokokoelmat avata yleisölle Mannerheimintie 2 olevassa kivitalossa. Monet mm. purjehdusajan esineet, ja kuvat olivat kuitenkin jo kadonneet. Museo sijaitsi aikansa myös Raatihuoneella, josta se joutui väistymään virastojen tieltä linnoituksen komentajan lipputorniin.³⁵⁵ Lipputornista museo siirtyi aikanaan Kadettikoulunkatu 2:een.

Maamme sadat kotiseutumuseot on perustettu talonpoikaiskulttuuria esitteleviin rakennuksiin ja tyypillisin kotiseutumuseo lienee pitäjänmakasiiniin koottu esinekokoelma³⁵⁶.

Kaupungin museo - Kadettikoulunkatu 2B (vm)

Kuva: Pauliina Sakki

1760 rakennettu rapattu kivinen kaupunginmuseo on kaupungin vanhin profaanirakennus. Rakennuksen nykyasu on vuoden 1840 palon jälkeiseltä ajalta, jolloin keskiportaikko hävitettiin ja julkisivun seinät saatettiin samalle tasolle. Kaupunginmuseo muutti rakennukseen 1957 ja ensimmäinen perusnäyttely avautui vuonna 1965. Uusin, kaupungin historiaa kuvaava perusnäyttely avautui alkukesällä 2008.

Kauppiaantalon museo – Kasarminkatu 6 (mm)

Kauppiaantalon museorakennus on vuodelta 1841 ja se edustaa fasadijäsentelyltään Viipurin-läänissä tyypillistä empiiren puuarkkitehtuuria. Pihapiirissä olevat leivintupa ja ulkorakennukset on rakennettu useaan otteeseen 1831–1876, asuinrakennus 1843 (1883 ja 1980) ja tiilinen paja 1860-luvulla. Pihassa on vanhaa kenttäkiveystä.

Kuva: Arto Korhonen

Vehkalahden kotiseutumuseo *Husula*

Vehkalahden pitäjän vuonna 1871 valmistuneessa ensimmäisessä kansakoulurakennuksessa vuodesta 1960 toimineessa kotiseutumuseossa voi tutustua mm. alueen esihistoriaan ja asutushistoriaan, laivanrakennukseen ja veneenveistoon, suksentekoon, kouluperinteeseen sekä alueen erikoisuuteen, knaappi-sukuihin.

Kuva: Eveliina Taipale

Pihapiiriin kuuluu vuonna 1986 museoalueelle hankittu hirsirakennus, jossa on toimiva sepän paja. Lisäksi pihapiirissä on morsiusaitaksi kunnostettu ja sisustettu aitta, jonka Tepponen-suku lahjoitti museoalueelle vuonna 1998.

³⁵⁵ Halila 1969, 237–238

³⁵⁶ Härö 2001, 159

Tammion kotiseutumuseo

Tammion saarella, vanhassa kalamajassa voi tutustua entisajan saarelaisten elämään.³⁵⁷

Vehkalahden kirkkomuseo

Museo sijaitsee Marian kirkon museuhuoneessa, jossa esitellään kirkollista elämää 1700-luvulta alkaen.

6.3 Elinkeinohistorialliset kohteet

6.3.1 Teollisuus muokkaa ympäristöä

Vanhan Suomen aikaan oli Hamina heti Viipurin jälkeen huomattava tiilenvalmistuspaiikka. Tarkasti ei tiedetä, milloin tiilenvalmistus linnoituksen kunnossapitoa varten aloitettiin; maininta tiiliruukista on vuodelta 1785, jolloin kaupungin oli luovutettava hakamaansa linnoitustöistä vastaavalle insinöörihallinnolle tiilitehtaan paikaksi. Tiilitehtaan lopetusaika ei myöskään ole tarkasti selvillä, mutta sen arvellaan tuottaneen rakennusmateriaalit vuonna 1807–1809 rakennettuihin kadettikoulun aikaisiin kasarmeihin. Tuotanto loppui viimeistään 1812. Raatihuoneen tiilet valmisti 1790-luvulla viipurilaisen kauppiaan Joakim Sutthofin Haminaan perustama ruukki. Mainittujen tiilitehtaiden lisäksi vuosisadan vaihteessa Haminassa toimi kaksi muutakin tiilitehdasta.³⁵⁸

Teollistumisen murros alkoi Suomessa 1860-luvulla. Vehkalahden alueella oli kuitenkin ollut teollisuustoimintaa sahojen muodossa jo 1700-luvun alusta alkaen. Tärkeimmät sahat sijaitsivat Metsäkylässä ja Myllykylässä.³⁵⁹

Ensimmäiset konelaitteet lienevät tulleet Vehkalahdelle ruotsalaisten maahanmuuttajien mukana 1300-luvulla. Pitäjän vanhimman suurmyllyn sijaintia voidaan päätellä Myllykylän nimestä.³⁶⁰

Puunjalostusteollisuuden eri tuotantolaitokset sijoittuivat 1800-luvun loppuvuosikymmeniltä lähtien jokien varsille, useimmiten suurimpien koskien paikoille. Koskien putouskorkeuden maksimoimiseksi rakennettiin patoja.³⁶¹

”Pieniä jalkamylyjä oli 1950-luvulle saakka lähes joka kylässä tai kyläkulmalla. Hienoteräistä hollantilaista sahanterää käyttäneet Metsäkylän ja Myllykylän sahamyllyt olivat oman aikansa vientikauppaan suuntautunutta suurteollisuutta ja kolmikerroksiset rakennukset aikalaisten mielestä kooltaan kirkkoon verrattavia. Sahojen ympärille syntyi myös aivan uudenlainen asumisen muoto, sahayhteisö.”³⁶²

Haminan alueen teollisuutta on leimannut voimakkaasti niin myllyt kuin saha- ja paperiteollisuus. Sahateollisuus loi mukanaan uutta yrittäjyyttä. Kuljetuksen tarpeen lisääntyessä hyödynnettiin vehkalahtelaisten veneenrakennustaitoa. Mm. Mäntlahden, Neuvottoman ja Summan kylien miehet ryhtyivät laivojen ja proomujen rakentajiksi. Näin alkoi alueella varvien aika.³⁶³ Haminassa oli leimaavan sahatteollisuuden lisäksi 1900-luvulla mm.

³⁵⁷ Haminan kaupunki-2008-2

³⁵⁸ Kuokkanen & Leiponen 1981, 161

³⁵⁹ Korhonen 1987, 40

³⁶⁰ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 17

³⁶¹ Knapas 1971, 12

³⁶² Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 18

³⁶³ Korhonen 1987, 40

elintarvike- ja panimoteollisuutta, metalli- ja nahkateollisuutta, graafista teollisuutta sekä kiviteollisuutta. Esimerkiksi veturitallin alueella toimi Haminan tilketehtas ja Pampyölin työväenyhdistyksen entisessä talossa Suomen Sadetakitehtas, joka paloi 1939. Vanhinta graafista teollisuutta edusti Tryckeri- och Tidnings Ab i Fredrikshamn.³⁶⁴

Summan paperitehtaan 1950-luvulla alkanut toiminta näkyi paitsi tehdasrakennuksina myös työntekijöille rakennetun asuinalueen muodossa. Valitettavasti monien muiden tehdasrakennusten tapaan kyseisen paperitehtaan rakennuksille on etsittävä uutta käyttöä alkuperäistuotannon loputtua.

Yhtä lailla sekä toimivat että jo käytöstä poistuneet teolliset toimipaikat ja tehtaat muodostavat teollisuuden kulttuuriympäristöt. Ne kertovat aikansa teollisuushistoriasta vuosisatojen ja vuosikymmenten aikaisista muutoksista huolimatta. Varhaisteollisuuden muistomerkkejä ei juuri ole nähtävissä teollisten tuotantolaitosten teknisten uudistusten ja laajennusten johdosta. Osasta esiteollisen ajan ympäristöstä on jäänyt jäljelle vain rauniot.³⁶⁵ ja ³⁶⁶

6.3.1.1 Teollisuusrakennukset:

Summan tehdasalue (vm) (rky 93)

Summan punatiilistä funktionalismia edustavat, silloisen Enso-Gutzeitin rakennuttaman sanomalehtipaperitehtaan rakennukset on rakennettu meren rantaan vuosina 1953–55. Suunnittelija on Alvar Aalto. Ensimmäinen paperikone saatiin tuotannolle 1955, toinen 1958. Viimeiseksi Stora Enso Oyj:n omistuksessa olleen tehtaan paperikoneet pysäytettiin tammikuussa 2008 tehtaan sulkeutuessa.

Kuva: Pauliina Sakki

Puu-Petkeleen asuinalueen vieressä sijaitseva Alvar Aallon suunnittelema valkoinen tiilinen huoltorakennus on rakennettu 1950-luvun puolivälissä. Talossa on sauna, pesutiloja, mattojenpesupaikka ja kahdeksan kalustettua yksiotä tilapäismajoitusta varten. Alakerrassa on ollut ennen kauppa.³⁶⁷

Pumppuasema (vm)

Summan tehtaista noin 3 km päässä sijaitseva tiilinen, valkeaksi maalattu pumppuasema, josta johdettiin paperin valmistuksessa välttämätöntä suolatonta vettä. Rakennuksen on suunnitellut Alvar Aalto, ja se on vuodelta 1954. Rakennus sijaitsee valtatie 7:n varressa lähellä Summan kartanoa.

Kuva: Pauliina Sakki

³⁶⁴ Halila 1969, 120–124

³⁶⁵ Koskinen 2001, 112

³⁶⁶ Knapas 1971, 12

³⁶⁷ Kuvaja Consulting Oy 2003, 53-54

Oy Piikkikala Ab:n rakennus (mm)

Aumakattoinen ja tiilinen tehdasrakennus valmistui 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa. Oy

Kuva: Pauliina Sakki

Piikkikala Ab muodostettiin 1926 ja se ryhtyi valmistamaan kalajauhoa ja -öljyä Saksasta hankituin konein. Tehdas paloi 1929, mutta rakennettiin uudelleen³⁶⁸.

Piikkikalanpyynti muodosti 1900-luvulla rannikolla ja erityisesti saaristokylissä hyvän tulonlähteen niin kauan, kun piikkikalasta saatua öljyä voitiin tullitta viedä Venäjälle³⁶⁹.

Ristiniemen tehdasalue (mm) *Ristiniemi*

Ristiniemen pohjoiskärjessä on ollut Carl Henrik Ahlqvistin perustamat lasitehdas ja saha.

Aikansa suurimpiin laskettava saha toimi vuosina 1895–1936. Saha siirtyi maa-alueen vuokrasopimuksen umpeuduttua Tervasaarelle³⁷⁰. Lasitehdas rakennettiin kesällä 1896 parin sadan metrin päähän sahasta. Lasitehtaan tarkoituksena oli hyödyntää polttoaineen sahalta jäänyt jätepuu.³⁷¹ Lasitehdas toimi vuosina 1896–1926 loppuen koneellisen lasin valmistuksen alkamiseen vuonna 1926. Lasitehtaan lopettajaishuutokauppa pidettiin vuonna 1933, jolloin 20 haminalaista osti tehdasrakennuksen ja purki sen.³⁷² Alue on myös puutavaran laivauksen historian kannalta merkittävä, sillä sahan tuotteita laivattiin proomuilla ja laivoilla Ristiniemestä mm. Englantiin, Saksaan ja Espanjaan.

Koivuniemen nokitehdasalue *Pyhältö*

Lautarakenteinen tehdas, joka valmisti maaliväriä, painomusteena ja tussin valmistuksessa käytettyä nokitomua eli kimryökiä, toimi ainakin vuodesta 1887 asti. Kimryökiä myytiin kotimaassa pienissä pakkauksissa, suuremmat erät menivät Saksaan ja Venäjälle. Koneisiin tarvittava voima saatiin Koivuniemen koskesta. Tehdas lopetti toimintansa 1920-luvun puolivälissä, jonka jälkeen paikalle perustettiin saha ja mylly.³⁷³

6.3.1.2 Mylly- ja sahaympäristöt:

Myllykylän mylly (mm) (rky 93) *Myllykylä*

Mylly sijaitsee Vehkajoen sahakosken alueella. Nykyinen Vehkalahten kunnan rakennuttama hirsirakenteinen mylly valmistui Vehkajokeen rakennetun padon yhteyteen 1919 ja sen rakennuksiin kuuluu mylly turbiinitunneleineen, kivipato ja ulkokatoksia. Kyseinen mylly oli ensimmäinen vehnämylly Haminan seudulla ja sen käynnistymisen myötä lisääntyi paikkakunnan vehnänviljely³⁷⁴. Myllyä korotettiin kerroksella 1930-luvun vaihteessa ja vuonna 1979 myllyyn tehtiin laajennusosa. Alueen yhteydessä on ollut myös saha, joka on lopetettu 1960-luvulla. Myllyllä on tärkeä asema maisemassa sekä teollisuushistoriassa. Koskimaisemaan liittyvät myös Heimolan tilan rakennusryhmä sekä Myllykylän kartanopuisto. Itse kartano paloi 1960-luvulla.

Kuva: Eveliina Taipale

³⁶⁸ Halila 1969, 123

³⁶⁹ Aalberg 1969, 203

³⁷⁰ Hendriks 2005, 18

³⁷¹ Hendriks 2006, 93

³⁷² ks. edel.

³⁷³ Harju 1996, 130–132

³⁷⁴ Uski et al. 2006, 107

Koskelan mylly ja saha (mm) (Virokosken saha) *Virokoski, Virojoki, Turkia*

Haminan pohjoisosassa Virokosken alueella sijaitsevat Koskelan tilan päärakennus ja siihen kuuluva mylly, saha ja pärehöylä tarvittavine rakennuksineen (pato ja pitkävesiränni). Tilan taitekattonen päärakennus on vuodelta 1890. Taitekatto oli pärevuorattu aina vuoteen 1987 asti, jolloin tao katettiin pellillä. Mylly on rakennettu vuonna 1854, pärehöylä sen yhteyteen vuonna 1909 ja saha vuonna 1936. Alue on kokonaisuudessaan yksi merkittävimmistä Kymenlaakson vanhoista mylly- ja sahaympäristöistä. Maisemalle antaa jyrkyyttä Salpalinjaan kuuluneet panssariesterivit.³⁷⁵

Metsäkylän sahan paikka (mm) *Metsäkylä/Sahakoski*

Summanjoen suulla, Sahakosken alueella sijainnut Metsäkylän ensimmäisen sahan perusti vuonna 1730 haminalainen porvari Jacob Forsell. Sahalla työskenteli 15–20 miestä, seppä ja kirjuri. Saha toimi vain keväisin ja syksyisin, muun ajan sahalaiset tekivät töitä tiloilla.³⁷⁶ 1800-luvulla sahalalla oli useita omistajia. Metsäkylänkoskeen 1-raamisen höyrysaahan perustivat Nikolai Aladin ja Mihail Demidov vuonna 1890. Sahan omistajaksi tuli vuonna 1902 Vihtori Yrjönen, joka laajensi sahan 2-raamiseksi. Sahan yhteyteen rakennettiin sähkömylly 1916. Tämä viimeisenä toiminut saha paloi vuonna 1956, minkä jälkeen alueella toimi vielä 1980-luvun lopulla Jaakko Suortin puusepäntehtas.³⁷⁷

Kuva: Eveliina Taipale

Sahan ympäristöön syntyi Forsellin sahan myötä kokonainen sahayhdyskunta. Vaikka nykymittapuulla ajateltuna saha oli pienyritys, oli se omalla ajallaan mullistavaa. Raaka-aineet tuotiin laajalta alueelta ja valmiit laudat rahdattiin Haminaan. Saha myös maksoi vuotuista vuokraa kosken käytöstään.³⁷⁸ Nykyisin paikalla on betonirakenteita sekä kosken yli johtava holvattu kivisilta. Padossa on ensimmäisen sahan perustajan, Jacob af Forsellesin pronssiin valettu korkokuva sekä padon vieressä sen historiasta kertova kyltti.

Kattilakosken sahan paikka (mm) *Onkamaa*

Salmentojärven suulla, Mustajoen rannalla sijaitsee Kattilakosken sahan rakennusten kiviperustuksia. Sahan perustaja Kalle Mäkelä rakennutti sahalaitoksen 1892, joka tunnettiin sittemmin höyrysahana. Tulipalo tuhosi Kattilakosken rakennukset ja lautatarhan 1901. Näkyvin meidän päiviimme säilynyt muistomerkki on säännöllisiksi lohkotuista harmaakivistä joenuomaan rakennettu turbiinin tulokanava.³⁷⁹ Lisäksi kaikkien rakennusten kivijalat ovat linjasuorasti alkuperäisessä asennossaan.³⁸⁰

Kuva: Pauliina Sakki

³⁷⁵ Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 277

³⁷⁶ Korhonen 1981, 341

³⁷⁷ Kuusela 1988, 12

³⁷⁸ Korhonen 1981, 341

³⁷⁹ Saarento 1980, nn

³⁸⁰ Harju 1996, 137

Kuva: Pauliina Sakki

Keisarinkosken saha (mm) Keisarinkoski

1890 eversti Lennart Forsten perusti ensimmäisen vesisahan ja höyläämön Keisarinkoskeen. Laitokset osti 1906 Vehkalahden sahan omistanut Vihtori Yrjönen. Alueella on säilynyt suurehko saharakennus sekä patorakennelmia.³⁸¹

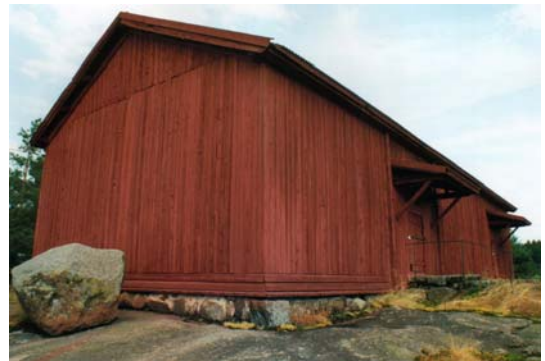
Päivähongan saha Kitula

Lähes 100 vuotta toiminut raamisaha, joka on edelleen toiminnassa. Saha on kunnostettu 1950-luvun alussa, jossa asussa se on säilynyt. Sahan säädökset tapahtuvat puupalikoilla. Veneenveistäjät sahauttavat puunsa kyseisellä sahalla.³⁸²

6.3.1.3 Makasiinit ja louhokset

Pitäjän viljamakasiini (mm) Husula

Kylätien varressa sijaitseva massiivinen, hirsinen viljamakasiini on siirretty ja rakennettu nykyiselle paikalleen Salmenkylästä kahdessa vaiheessa vuosina 1823–26 ja 1858. Kaksinkertaisin hirsiseinin varustettu makasiini on ulkoa laudoitettu. Klassillisen yksinkertaisen makasiinin edustalla on paljas kallio, joka lisää sen monumentaalisuutta.

Kuva: Pauliina Sakki

Viljamakasiini toimi pankin tavoin. Rahan sijasta laitos otti vastaan viljaa, jyviä. Talletuksia makasiiniin sai tehdä milloin vain, mutta lainoja jyväpankista sai vain keväisin kylvön aikaan. Talletuksista lainajyvästö maksoi korkoa, tämän myös viljana. Viljamakasiini pelasti monen ihmisen ankeina satovuosina.³⁸³

Pitkä-Kotkan kivilouhokset (mm) Kuorsalo

Kotkanselällä olevassa, Kuorsalon saaristoon kuuluvassa saarella on laaja ja hyvin säilynyt louhosalue 1700-luvulta. Louhintatekniikan eri vaiheita on hyvin näkyvissä. Saaren poikki kulkee vanha kuljetustie: alueelta on viety rakennuskiviä mm. Pietariin.

6.3.2 Kaupantekoa maaseudulla ja kaupungissa

Jo keskiajalta alkaen on kaupunkeja perustettu kaupan keskuksiksi. Aina siitä eteenpäin on kaupoilla ollut vaikutusta kaupunkien rakenteeseen ja ilmeeseen. Keskeinen kaupankäynnin kohtaamispaikka oli tori. Ne ovat useissa kaupungeissa säilyttäneet ainakin ajoittaisen kaupallisen luonteensa huolimatta ympäröivien rakennusten muutoksista.³⁸⁴

³⁸¹ Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 51

³⁸² Korhonen – keskustelu 15.7.2008

³⁸³ Korhonen 1985, 59

³⁸⁴ Putkonen 2001, 84

Haminan kerrotaan olleen vanhan ja taitavan käsiteollisuuden kaupunki. Sen perinteiden taitajat harjoittivat tointa vielä 1900-luvun alussa. Tällaisia ammattilaisia olivat taitavat kultasepät, räätälit ja suutarit sekä leipurit.³⁸⁵ Ennen rautateiden ja talvilaivaliikenteen aikakautta sekä Kotkan kaupungin perustamista Hamina oli merkittävä tukkukaupan kaupunki vanhoine kauppahuoneineen ja suurine markkinoineen, omine kauppalaivoineen ja perinteistä kiinni pitävine uskollisine asiakkaineen. Yksityiset tukkuliikkeet joutuivat osuuskauppa SOK:n perustamisen myötä kilpailemaan tavarantoiminnan tarjonnassa.³⁸⁶

Maaseudun kaupankäynti muuttui 1800-luvulla. Maakaupan vapauduttua 1859 nousi useisiin kyliin kauppiaita. Maaseudun kauppiaiden lukumäärä oli vuosisadan lopulla jo kaupunkikauppiaita suurempi. Kaupparakennukset eivät juuri poikenneet kylän muista taloista: kauppahuoneiston sijaitessa asuinrakennuksen päädyssä vain tielle antava ovi kertoi kaupan sijainnista. Tilanne muuttui maailmansotien välisenä aikana, kun kaupan keskusjärjestöstä kertova ilme yhdenmukaisti maaseudunkin kaupparakennuksia.³⁸⁷

Haminan alueella on lukuisia entisiä kaupparakennuksia – nyt ilman toimivaa kauppaa olevissa kylissä on voinut aikanaan toimia useita kauppiaita. Suuri osa toimii nykyisin asumiskäytössä. Seuraavassa on nostettu esiin muutama esimerkki entisistä kaupparakennuksista.

6.3.2.1 Kaupparakennuksia

Kuva: Pauliina Sakki

Osuuskauppa Jylhä (mm) Pyhältö

Kylätien risteyksessä oleva vuonna 1939 valmistunut rakennus edustaa aikansa funktionalismia, joka oli tyypillistä SOK:n maaseuduille rakennetuissa kaupparakennuksissa. Rakennuksessa on toiminut ravintola Pop-Cafe vuodesta 2001.

SOK:n vanha kaupparakennus (mm) Metsäkylä

1950-luvulla rakennettu liiketalo edustaa funktionalismia. Sijaitsee Summanjoen varrella.

Entinen Metsäkylän kauppa Metsäkylä

Vuonna 1890 rakennetussa, 1940-luvulla laajennetussa ja 2000 peruskorjatussa talossa toimi vuonna 1903 toimintansa aloittanut Ympyrän Osuuskauppa. Kaupan toiminta loppui 1986. Samassa rakennuksessa oli kaupan lisäksi kaksi asuntoa. Nykyisin yksityisomistuksessa.³⁸⁸

Kuva: Pauliina Sakki

³⁸⁵ Halila 1969, 124

³⁸⁶ Halila 1969, 97 & 100

³⁸⁷ Putkonen 2001, 82

³⁸⁸ Muistojen Vehkalahti 2003, 361

Silvon kauppa *Ristiniemi*

Silvon vuonna 1897 perustettu kauppa sijaitsi Ristiniemessä nykyisessä Nopasen ja Kuparisen talossa. Sahan toiminnan lopettaminen vähensi kaupan myyntiä ja kauppa suljettiin 1941. Tavaroita kauppaan tuotiin kaupungista veneellä. Pihapiiriin perustettiin 1930-luvulla sadetakkiverstas, joka toimi vajaan kymmenen vuotta.³⁸⁹

Entisiä kaupparakennuksia

Kuvat: Pauliina Sakki

---

³⁸⁹ Hendriks 1999, 14

6.4 Kartanot ja huvilat

Kymenlaakson kartanot olivat useimmiten 1800-luvun loppuun sekä 1900-luvun alkuun saakka suhteellisen vaatimattomia puurakennuksia. Niille oli tunnusomaista aumattu katto sekä vaakalaudoitetut sileät seinät. Kullekin aikakaudelle tyypilliset rakennustyyli näkyvät myös kartanorakennuksissa. Useat kartanoiden päärakennukset ja varsinkin talousrakennukset saivat 1800-luvun loppuvuosikymmenien uusimisen yhteydessä silloin vallalla olleiden rakennustyylien mukaisen ilmeen. Myös myöhemmät muutokset ja nykyaikaistaminen ovat vaikuttaneet kartanorakennusten alkuperäisen leiman häviämiseen.³⁹⁰

Kartanoalueeseen kuului päärakennuksen lisäksi tyypillisesti puisto ja puutarha sekä talous- ja väenrakennuksia. Puistot olivat laajoja ja värikkäitä, niihin oli tuotu kasveja ja sieniä niin idästä kuin lännestä. Kasveja tuotiin erityisesti idästä, Pietarin ympäristön taimitarhoista, puita myös Virosta ja Keski-Euroopasta.³⁹¹ Puistoissa on monessa tapauksessa jaloja lehtipuita jopa 1700-luvulta. Esimerkiksi Summan kartanon puistossa on vieläkin vanhempia puita.³⁹²

Uusia käyttötarkoituksia löytämällä voidaan kartanoiden miljööön ja rakennuskannan rappeutuminen pysäyttää. Huomioon tulee kuitenkin ottaa kartanoalueiden perinteet; käyttötarkoitusten tulee huomioida kulttuurihistorialliset arvot. Kartanot sijoittuvat usein maisemallisesti tärkeille paikoille, mm. vanhojen teiden ja jokien risteysalueisiin. Tästä johtuen kartanot muodostavat maisemanhoidollisia erityisalueita rakennuskannan kunnosta huolimatta.³⁹³

Nykyisen Haminan alueella sijaitsevat Vehkalahden aikaiset kartanot ovat kulttuurisesti ainutlaatuisia. Sosiaalishistoriallisesti merkittävä piirre alueella oli knaappisuvut, joihin kuului 1700-luvulla kuudesosa kunnan väestöstä. Kuuluisin knaappikartano sijaitsi Reitkallissa. Toinen ryhmä kartanoita olivat ns. rälssikartanot, joista tunnetuimmat ovat vieläkin asumiskäytössä olevat Summan ja Vilniemen kartanot. Kolmanteen ryhmään kuuluvat ns. virkamieskartanot, jotka ovat syntyneet jo 1600-luvulla. Näistä tunnetuimpia ovat edelleen hyväkuntoiset Myllykylän ja Heimolan kartanot Myllykylässä. Neljännen kartanoryhmän muodostavat 1700-luvulla syntyneet ns. Haminalaiskartanot, joiden syntyminen oli haminalaisten, menestyvien lautaporvareiden ansiota. Näitä kartanoita ovat mm. Rakilan ja Mäntlahden kartanot.³⁹⁴

6.4.1 Kartanot

Summan kartanoympäristö (vm) (rasu, rky 93) Summa

Summan kartano sijaitsee paikassa, jossa Turun ja Viipurin välinen vanha kuninkaantie kulkee yli sillan, yli Summanjoen. Rajan läheisyys – isonvihan jälkeen raja kulki kartanosta 30 km itään ja vuodesta 1743 30 km länteen - vaikutti kartanon elämään, eikä vähiten sodan muodossa. Kuuluisassa Summanjoen taistelussa 1788 Kustaa III joukkojen yritys vallata Hamina epäonnistui. Rauhanteossa 1790 palautettiin aiempi raja, jolloin kartano sijaitsi jälleen Venäjän puolella.³⁹⁵

³⁹⁰ Knapas 1971, 10

³⁹¹ Luostarinen & Yli-Viikari 1997, 106

³⁹² Knapas 1971, 10

³⁹³ Knapas, 1971, 11

³⁹⁴ Vehkalahden toimenpide-ehdotus 6.2 nuottiaineisto

³⁹⁵ Dahl & Gardberg 1998, 175

Summan kartano mainitaan ensimmäisen kerran vuonna 1463 Toikka-nimisenä tilana³⁹⁶. 1500-luvun alussa Nils Poitzin tytär Agnes Poitz peri isänsä kartanon. Se siirtyi avioliiton myötä Junckerin suvulle. Myöhempiä omistajia ovat olleet Lorenz Creutz vanhempi (1664), maaherra Gustav Duval (1671), majuri Torsten Torsvigge, tuomari Arvid Renner ja G.E. König. Isonvihan jälkeen Toikan tila muodostui kartanoksi ja sai nimen Summa³⁹⁷. Vuonna 1790 silloinen tullinhoitaja ja myöhemmin huomattavaan virka-asemaan kohonnut David Bruun osti kartanon, minkä jälkeen se on ollut Bruunin suvun omistuksessa. Tunnetuimpia haltijoita on ollut ministerivaltiosihteeri Theodor Bruun.³⁹⁸

1700-luvulta peräisin ollut päärakennus uusittiin ja korotettiin vuonna 1840 ja laajennettiin uudella osalla vuonna 1881. Kokonaan uuden, kartanon nykyisen päärakennuksen rakennutti Theodor Bruun nuorempi 1893 arkkitehti K. A. Wreden suunnitelmien pohjalta osin edellisen päärakennuksen paikalle, Summanjoen rannalle. Uuteen rakennukseen sisällytettiin edellisen rakennuksen vuonna 1881 valmistunut osa. Päärakennusta monimuotoista ulkoarkkitehtuuria yksinkertaistettiin korjauksessa vuonna 1959, mutta sen sisäosat ovat säilyneet lähes alkuperäisinä.

Kartanoa ympäröi osin 1600-luvulta peräisin oleva puisto. Jakobina Bruunin aikana barokkityylinen puisto uudistettiin englantilaiseksi maisemapuistoksi Engelhardtin suunnitelman mukaan. Etupihalla ja päärakennuksen joen puoleisessa puisto-osuudessa on jäänteitä 1700-luvun barokkipuutarhasta.³⁹⁹ Alueen arvokkaassa puistoympäristössä on kaksi asuintaloa, savesta ja kanervista tehty talli, navetta, aitta ja kivikellari sekä muutama muu ulkorakennus. Summan kartanon navetta on yksi Suomen vanhimpia todennettuja savirakennuksia 1700-luvulta. Navetta on tehty saksalaisella Fachwerk-ristikkorakenteella, joka on ollut harvinaista Suomessa.⁴⁰⁰

Kartanon pohjoispuolella on vielä nähtävissä jälkiä vanhasta kylärakenteesta.

Kartanossa on säilynyt arvokas kirjasto- ja arkistoaineisto.

Brakilan kartanoympäristö (vm) (rky 93 ja 00) *Rakila*

Kulttuurihistoriallisesti arvokkaan Brakilan kartanon päärakennus tuhoutui täysin tulipalossa kesällä 2008. Kartanoympäristöön jäi jäljelle kuitenkin muita arvokkaita rakennuksia.

Kartano oli 1700-luvun puoliväliin talonpoikainen tila, myöhemmin säätyläisten omistuksessa ollut kartano, jota hoidettiin torppareiden avulla. Tilan osti vuonna 1836 valtioneuvos Carl von Arnold. 1840-luvulla se siirtyi von Döringerin suvulle. Vuodesta 1919 tila on kuulunut Baumgartnereille.⁴⁰¹

Brakilan kartano sijaitsi Suuren Rantatien varrella kauniissa puistoympäristössä rajoittuen laajasti meren rantaan. Sen puisen, osin kaksikerroksisen päärakennuksen vanhimmat osat oli rakennettu 1700-luvulla. Rakennusta uusittiin 1836, 1850-luvulla sekä 1920, jolloin se sai klassistiset piirteensä. Kartanon kauniissa puistomaisessa pihapiirissä on useita asuin- ja

---

³⁹⁶ Kurki 1997, 87

³⁹⁷ Kurki 1997, 87

³⁹⁸ Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 259

³⁹⁹ Kurki 1997, 87

⁴⁰⁰ Savi maatalojen talousrakentamisessa, PDF-tiedosto

⁴⁰¹ Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 275

talousrakennuksia 1800-luvulta ja 1900-luvun alusta, kuten savesta ja kanervista muurattu navetta vuodelta 1864, jonka yläosissa ja räystäissä on sveitsiläistyylistä koristelua. Samaa koristelua on myös muissa lähellä olevissa 1800-luvun maatalousrakennuksissa. Meijeri on rakennettu 1868. Rannassa oleva uimahuone on hieno esimerkki 1900-luvun alun klassismista. 1900-luvun alussa.

Lähistöllä olevaa korkeaa Rakinvuorta on vuosisadan alun matkaoppaissa kutsuttu Monte Christon vuoreksi.

Brakilan kartanon elämään kuului läheisesti musiikki. Kartanosta löydetty 500-teoksenen nuotisto ajoittuu Brakilaa 1830–1880-luvuilla pitäneen Döring-suvun vaiheisiin. Kenraali Alexander Döring soitti selloa ja hänen vaimonsa Marie tallensi kerääntyvää nuotistoa.⁴⁰²

Poitsilan kartanon päärakennus (mm) *Poitsila*

Nils Poitz sai tiloilleen rälssioikeuden vuonna 1463. Hänen hallussaan oli Poitsilan lisäksi nykyinen Vilniemen kartano sekä nykyinen Summan kartano. Poitz-suvulla kartano oli vuoteen 1705⁴⁰³.

Nykyinen kartanon päärakennus on rakennettu 1867 Bruunien suvun hallitessa kartanoa ja sen piirustukset on tehnyt Theodor Decker.

Kuva: Pauliina Sakki

Päärakennuksesta etelään sijaitsee kartanoon kuulunut ja osissa rakennettu **Särkelän torppa** (3509273:6716454) [gis](#). Torppaan saavutaan vanhaa kuusikujaa pitkin ja sen lähellä on myös toisen maailmansodan aikaisia juoksuautoja, jotka kuuluvat uloimpaan Salpalinjaan. Karjalan evankelinen seura osti kartanon päärakennuksen osuuden Jamilahden kansanopistolle vuonna 1949.

Reitkallin kartano (mm) *Reitkalli*

Reitkallin maakirjanumeroista neljä – numerot 8-12 – olivat alkujaan knaapitiloja, numero 13 taas Horn-suvun omistuksia. Ne liittyivät kaikki vuonna 1396 mainitun Eerik Laurinpojan, Husgafvel-suvun oletetun kantaisän, Reitkallin omistuksiin.

- Maakirjanumero 8, Näkkilä tai Reitkallin ”hovi”, oli Junkar (-Husgafvel) -suvun kantan kartano. Tilus myytiin 1600-luvun lopussa valtaneuvos Johan Creutzille. Vuosina 1746–92 kartano kuului Haminan hiippakunnan päämiehen, tuomiorovasti Fabian Niklas Gudseuksen perhekunnalle. Seuraavan vuosisadan omistajia olivat mm. kihlakunnantuomari Lars Krogius sekä kenraali Johan Adolf Frey, Haminan kadettikoulun omaperäisyydestään kuulu opettaja ja tunnettu raittiusaatteen edistäjä.
- Maakirjanumeroa 9 asui 1600-luvulla kaksi Husgafvel-suvun perhekuntaa, joilta tilukset siirtyivät perinnön kautta Sigvartin ja Muurmanin vävysuvuille.
- Maakirjanumerot 10, Sälli, ja 11, Mullila, päättyivät jo 1600-luvulla talonpoikaiseen omistukseen.
- Vehkalahden nimismies Sven Mellén sai 1700-luvulla nimiinsä maakirjanumeron 12 eli Paljakan sekä osan maakirjanumeroa 13, Kitunen. Näin syntynyt ”kartano” siirtyi 1800-

⁴⁰² Rela 2006, 214–215

⁴⁰³ Cleve 1968, 39

luvulla Bruun-suvulle. Sittemmin eversti Lennart Forsén osti tilukset ja perusti yhdessä vaimonsa Alman kanssa tilalle puutarhakoulun. Näkkilän elon hiipuessa puutarhakoulu peri paitsi aseman Reitkallin ”hovina” myös vanhan kantakartanon historian.⁴⁰⁴

Arvokkaan puistoalueen keskellä sijaitseva kartanon päärakennus on 1800-luvun lopulta. Yksikerroksinen poikkipäätyinen päärakennus on myöhemmin muutettu kaksikerroksiseksi. Nykyasun muotokieli on lähinnä klassistinen. Rakennusta ympäröi arvokas puistoalue, jossa on säilynyt myös pieni huvimaja.

Kartanossa on toiminut puutarhakoulu, jonka Alma ja Lennart Forsten perustivat vuonna 1906. Perustajien kuoltua kartano ja maat siirtyivät lähimaatalollisten perustamalle osakeyhtiölle vuonna 1933. Puutarhakoulun kukoistuksen aika oli 1950-luvulla, jolloin valtio tuki toimintaa. Kun valtio siirsi tukensa Virolahden Harjun oppimiskeskukselle, osti Vehkalahden kunta osakekannan ja jatkoi koulun toimintaa aina vuoteen 1986. 1990-luvun alkupuolella tiloissa toimi ravintola ja kartanohotelli sekä Suomen Punaisen Ristin pakolaiskeskus. Vuodesta 1995 lähtien kartano on ollut yksityiskotina.⁴⁰⁵

Kartanon laajoilla maa-alueilla sijaitsee edelleen mm. rantasauva, Impilä- ja Viljamakasiini-nimiset rakennukset, hirsinen kahdeksankulmainen huvimaja sekä Vehkalahden kunnan 1980-luvulla rakentamat sauna ja oppilasasunnot. Sen sijaan huonokuntoiset kasvihuoneet vuodelta 1936 purettiin vuonna 2002.⁴⁰⁶

Vilniemen kartano (mm) *Vilniemi*

Per Poitz sai Vilniemen autiona vuonna 1594. Kartano on Poitsilan sivukartano, jonka omisti 1600-luvulla vänrikki Mårten Sommer. 1700-luvulla kartanolla oli useita omistajia mm. kauppias Heino Eerik Bruun ja kauppias Anton Naht. Vuodesta 1841 Vilniemeä hallitsi eversti Carl Melart, joka kehitti siitä huomattavan karja- ja viljelytilan. Vilniemen kartanon viljelyskartta vuodelta 1732 osoittaa, että talo on alkuaan rakennettu merenlahden rannalle, lahden, joka sittemmin on patoamalla kuivattu ja otettu viljelykseen. Kartano siirtyi Cleve-suvulle, siellä on asunut mm. 1800-luvun lopulla Suomen kasvatustieteen uranuurtaja, professori Z. J. Cleve.

Koivukujan päässä sijaitsevan kartanon päärakennus on valmistunut 1836, mutta sitä on korotettu ja laajennettu myöhemmin 1800-luvun aikana. Metsän reunassa olevaan kartanoon kuuluu lisäksi kaksikerroksinen paanukoristeltu asuinrakennus, turkkilaistyylinen huvimaja ja useita talousrakennuksia sekä kaunista kivaitaa.

Kuva: Eveliina Taipale

⁴⁰⁴ Korhonen – painamaton lähdeaineisto

⁴⁰⁵ Muistojen Vehkalahti 2003, 15

⁴⁰⁶ Muistojen Vehkalahti 2003, 15

Myllykylän kartano (mm) *Myllykylä*

Myllykylän maakirjatalo 1 eli Kartano, vehkalahtelaisittain ”Alahovi”, kehkeytyi suurtilaksi vähitellen 1600-luvun kuluessa. Tilukset päätyivät 1700-luvun alussa kihlakunnankirjuri Kasper Beijerin hallintaan ja hänen suvullaan lukuisia torppia pitänyt suurviljelys säilyi läpi 1700-luvun. Alahovin peri vuosisadan lopulla vävy, Venäjän armeijassa upseerina palvellut paroni Carl Gustav von Delwig, jolta se kaupalla siirtyi ensin eversti von Liertzille, sitten kenraalimajuri Argunille. Omistajien vaihdokset jatkuivat 1800-luvulla. Osa Alahovista päättyi 1922 merkittävälle vehkalahtelaiselle vaikuttajalle, kunnallisneuvos Emil Lautalalle, jonka teki viljelyksestä aikansa mallitila.

Myllykylän toinen kartano, maakirjanumero 3 eli Puustelli, syntyi sekin 1600-luvun kuluessa usean pienen ja yhden, Ryting-suvulle kuuluneen, suuremman autiotilan maista. Tiluksen ensimmäinen haltija lienee ollut balttilaistaustainen upseerin leski Gertrud van der Lippe, joka sai maat läänityksenä eli eräänlaisena eläkkeenä vuonna 1607. Reduktion yhteydessä 1680-luvulla tilasta tuli kapteenin virkatalo eli puustelli. Vehkalahten siirryttyä Venäjän alaisuuteen 1743 Puustellin sai nimiinsä haminalainen suurkauppias Heino Erik Bruun, jolta sen peri vävy, tullitirehtööri Christian Daniel Steven. Viimeksi mainitun poika ja Puustellin seuraava omistaja, ministerivaltiosihteerin apulainen ja merkittävä poliittinen vaikuttaja Fredrik Steven vietti Myllykylässä kesiä ja antoi istuttaa kartanon maille veljeltään, biologina mainetta saavuttaneelta Christian Stevenin Krimiltä lähettämiä kasvien siemeniä. Fredrik Stevenin kuoltua Puustellilla ehti olla useita omistajia ennen kuin tilus siirtyi Vehkalahten kunnan hallintaan.⁴⁰⁷

Vanha päärakennus paloi 1960-luvulla, eikä kartanosta ole jäljellä historiallisia rakennuksia. Sen sijaan sen kuusiaidat ja istutukset (”Stevenin puisto”) ovat paitsi maisemallisesti merkittäviä myös tärkeä osa Myllykylän ja Vehkajoen peltomaisemaa.

Mäntlahden hovi (mm) *Mäntlahti*

Mäntlahden hovi on ollut 1600-luvulla upseerinvirakatalo, joka vuoden 1743 jälkeen oli haminalaisten kauppiaiden ja säätyläisten omistuksessa.

Hovi siirtyi nykyiselle omistajasuvulle vuonna 1867. Omistajista neljä sukupolvea toimi apteekkareina Haminan vanhassa apteekissa. Tästä johtuen Mäntlahden hovi tunnetaan kyläläisten keskuudessa apteekkareiden työssijana. Vuonna 1812 valmistuneessa kaksikerroksisessa päärakennuksessa on alhaalla sali, ruokahuone, kolme makuuhuonetta, tampouri ja keittiö. Lisäksi ylhäällä on sali ja kaksi huonetta. Pihapiiriin kuuluu myös 1800-luvun alkupuolelta oleva pakaritupa, jota on käytetty hovin työväen asuntona. Pakarituvassa on aikanaan toiminut myös kylän väen paistamis- ja leipomispaiikkana. Jäljellä olevaan rakennuskantaan kuuluu edelleen mankeliiiteri. Sen sijaan 1920-luvulle palvellut navettarakennus on poistettu.⁴⁰⁸

Kuva: Pauliina Sakki

Hovi puistomaisine piha-alueineen sijaitsee Mäntlahden rannassa.

⁴⁰⁷ Korhonen – painamaton lähdeaineisto

⁴⁰⁸ Muistojen Vehkalahti 2003, 16–17

Töytärin hovi

Töytärin kahdesta pienehköstä kartanosta maakirjanumero 1 oli alkujaan Stöder (-Brandstaka) -suvulle kuulunut knaapitila, maakirjanumero 2 eli Kartano tai Hovi taas Horn-suvulle kuulunut viljelys. Edellinen jakaantui jo 1700-luvulla sukulaispiirin viljelemiksi osatiloiksi. Jälkimmäisen omistajiin kuului aito prinsessa eli Ruotsin kuninkaan Eerik XIV:n ja Kaarina Maununtyttären tytär Sigrid Vaasa. Toisin kuin muut Horn-suvun Vehkalahden tilukset Töytärin hovi ei 1600-luvun alussa siirtynyt kruunulle, vaan kulki perintönä tai kaupalla aatelissuvulta toiselle: Tott, Fleming, von Zwilling, Neubau, Heideman. Viimeinen Ruotsin ajan haltija oli Haminan linnoituksen suunnitteluun eri vaiheissaan osallistunut kenraali Lars Glansenstierna. Vuodesta 1756 kooltaan vähäisen ja huonoon kuntoon päässeän hovin omisti maanmittari Jonas Necklinin perhekunta. – Kartanoiden menneisyydestä ei paljoa ole säilynyt, sen sijaan ne sijaitsevat kauniilla paikalle Vehkajoen ja Töytärinkosken partaalla.⁴⁰⁹

6.4.2 Huvilat

Huvila (mm) Nuutniemi

Nuutniemessä rikkaslajisen puuston ympäröimänä sijaitseva koristeellinen huvila on rakennettu todennäköisesti 1800-luvulla.

Takkaniemi (mm) Salmenkylä

Savilahden rannalla sijaitseva, kauppaneuvos C.H. Ahlqvistin rakennuttama tornillinen huvilarakennus on vuodelta 1884. Rakennus on kuulunut sittemmin Aladin-suvulle noin vuoteen 1982, jolloin se huutokaupattiin. Rakennus sijaitsee maisemallisesti merkittäväällä paikalla Savilahden rannalla.

Takkaniemen rakennuksia ympäröi hoidettu puisto käytävineen ja istutuksineen. Puistossa on sota-ajasta muistuttava laatta, jossa teksti: ”Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaatin Esikunta Suomen kohtalon aikana 8.7.–8.9.1944”.

Kuva: Pauliina Sakki

⁴⁰⁹ Korhonen – painamaton lähdeaineisto

6.5 Puistot

Kesäpuisto

Kuva: Pauliina Sakki

Kesäpuisto on perustettu 1853 linnoituksen Lappeenrannan bastioniin. Aluksi tämä yleinen promenadi käsitti vain yhden kaistaleen laajentuen vuosisadan loppuun mennessä koko bastionin alueelle. Linnoitusvallien katveessa, Kauppatorin laidalta alkavassa Kesäpuistossa on vanhoja, joskaan ei alkuperäisiä lehmuksia ja koivuja sekä kaunis lintulammikko. Vallitusten alueella on myös harvinaista kasvilajistoa.⁴¹⁰ ja ⁴¹¹

Kadettikoulun puisto

Kadettikoulun johtaja von Dittmars päätti 1830-luvulla perustaa koivikkopuiston kadettikoulun hallintaan tulleelle Savonlinnan bastionin pihalle. Koivuja istutettiin koulun harjoituskentän reunustoille ja vuoden 1840 tulipalon jälkeen kentän kaupunginpuoleiselle sivustalle. Viimeksi mainittupuisto sai laidalleen 1860-luvulla punatiilisen kuusikulmaisen kaivohuoneen. Myrsky tuhosi puiston puita 1970-luvulla, jolloin upseerioppilaat istuttivat nelisenkymmentä uutta tainta.⁴¹² Nykyisin alkuperäisestä koivukujasta muistuttaa vain muutama koivu, jotka nekin on myöhemmin istutettu.

Volkonskyn lehto (mm)

Rykmentinkomentajan Haminassa 1700-luvun lopulla toiminut ruhtinas Volkonsky halusi ajan tavan mukaan, Pietarin ja Viipurin esimerkkiä seuraten, kaunistaa ympäristöä. Hän sai Savilahden rumasta pohjukasta suoalueen. Alue täytettiin ja sinne istutettiin koivuja.⁴¹³ Haminaan 1890-luvulla rakennetun rautatien valmistustöissä jäi osa puustoa ratalinjan alle. Sittemmin rata on alueelta purettu ja puistoa kunnostettu 1990-luvulla alueen muihin töihin liittyen.⁴¹⁴

Kirsikkapuisto

Ruutikellarin edustalla sijaitsevan Kirsikkapuiston on perustanut vuonna 1999 Haminan Seudun Suomalais-Japanilainen yhdistys. Kirsikkapuiston polkuun upotetut askelkivet on valettu haminalaisten lasten ja nuorten toimesta vuonna 2006.

6.6 Linnoitus-, sota- ja sotilashistorialliset kohteet

Suomenlahden alueen valtiollisen tilanteen vakiintumattomuuden vuoksi Hamina-Vehkalahden poliittismaantieteellinen asema on päättynyt vuosituhannen aikana vaihtunut useaan otteeseen. Alueen historia poikkeaa valtakunnallisesta yleiskaavasta, jolloin Vanhan Suomen aika ja siihen liittyvät erityispiirteet, kuten alueen rauhanomainen palautuminen vuonna 1812 muun Suomen yhteyteen jää historian oppikirjoissa usein mainitsematta.⁴¹⁵

⁴¹⁰ Haminan kaupunki 2005, 8

⁴¹¹ Kaskinen & Kauppi 1992, 40

⁴¹² Relu 2006, 262

⁴¹³ Nordenstreng & Halila 1975, 46-47

⁴¹⁴ Relu 2006, 262

⁴¹⁵ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 21

Sijainti rajan pinnassa on näkynyt sekä taloudellisena etuna että hävitysten hättänä⁴¹⁶. Taloudelliset edut on nähtävissä kaupungin kehittymisenä ja laajentumisena läpi vuosisatojen. Suomenlahti on ollut paitsi kauppareitti myös sota-alusten operointialuetta viimeistään 1300-luvulta alkaen. Aluksista on ammuskeltu Hamina-Vehkalahden tuntumassa niin 1700- kuin 1800-luvulla. Hättää on ollut monista rajakiistoista ja sodista, jotka ovat koetelleet kaupunkia ja sen ympäristöä. Maastossa on nähtävissä niin ruotsalaisen armeijan talvileirin jäänteitä 1700-luvulta kuin linnoituslaitteita sekä Haminan linnoituksessa että II maailmansodan puolustautumisen tiimoilta. Erityisen runsaita ja näyttäviä ovat II maailmansodan aikana syntyneet ulkosaarten linnoituslaitteet, joista Haminaan kuuluu Ulko-Tammio.

Salpalinja, Suomen itärajan tuntumassa oleva n. 1200 km pitkä linnoitusketju Suomenlahden ja Petsamon välillä, rakennettiin pääosin 1940–1941 ja 1944. Salpalinjan lisäksi katsottiin tarpeelliseksi linnoittaa linja Hamina-Taavetti, olihan linja sekä maastollisesti edullinen sekä operatiivisesti tarkoituksenmukainen⁴¹⁷. Linjan alkupiste merkittiin Haminan sataman länsipuolelle Hilloniemeen, josta linjaus eteni Reitkallin, Kannusjärven ja Lankilan kautta Taavettiin. Haminan kaupunki jäi näin linjan etupuolelle.⁴¹⁸ Hamina–Taavetti -linjaan Haminan alueelle ehdittiin rakentaa kuusi kestolaitetta: tunneli Husulaan, tunneli Salmenkylään, puolen joukkueen majoituskorsu ja konekivääripesäke Salmenkylään, puolen joukkueen majoituskorsu Takkaniemeen ja 18 miehen majoitustunneli Hillon satamaan.⁴¹⁹ Linnoitustyömaa oli Suomen kautta aikain suurin rakennustyömaa, jolla ei kuitenkaan koskaan käyty taisteluita. Historiallinen arvo on kuitenkin kiistaton.⁴²⁰ Osa linnoitteista on edelleen nähtävissä.

Sijainti linnoituksineen on vaikuttanut Haminan valintaan sotilaskoulutuspaikaksi. Kadettikoulu saapui kaupunkiin Aleksanteri I määräyksestä. Haminan pikkukaupunki oli Pietarin näkökulmasta katsottuna edullisempi sijoituspaikka kuin Helsinki. Pienen kaupungin rauhallisuus nähtiin sopivana koululle ja siellä opiskeleville kadeteille. Päätöstä sijoittamisesta helpotti pari sopivaa tyhjillään olevaa kasarmia.⁴²¹

Kadettikoulun lakkautuksen 1903 jälkeen sotilaskoulutusperinnettä jatkoi parin vuosikymmenen kuluttua Reserviupseerikoulu. Ulospäin kaupunkilaisille näkyi parhaiten sotilasparaatit, juhlat ja tanssiaiset, joita pidettiin niin sittemmin talvisodassa pahoin vaurioituneessa ja myöhemmin puretussa Keisarialisissa kuin tasalattiaisessa maneesissa.⁴²²

6.6.1 Keskusta-alueen kohteet

Reserviupseerikoulun ja Haminan varuskunnan kasarmialue (vm) (rky 93 ja 00)

Haminan kadettikoulu toimi vuosina 1821–1903, jonka jälkeen koulun rakennukset olivat Suomeen sijoitetun venäläisen sotaväen ja vuonna 1918 saksalaisten joukkojen käytössä. Vuodesta 1920 alkaen rakennukset palvelevat reserviupseerikurssien, sittemmin reserviupseerikoulun toimipaikkana.⁴²³

⁴¹⁶ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 21

⁴¹⁷ Arimo nn, 59

⁴¹⁸ Rela 2006, 48

⁴¹⁹ Oinonen & Tolvanen 2005, 22

⁴²⁰ Mönkkönen 2003, 73

⁴²¹ Rela 2003, 117

⁴²² Rela 2003, 242

⁴²³ Knapas 1984, 30

- Kun vanha kadettien asuntola oli päässyt rappeutumaan, jäänyt käyttötarkoitukseltaan epäsopivaksi ja sisälsi vielä tuberkuloosia rakenteissaan, oli edessä korjaus. Korjaamisen sijaan koulutalo kuitenkin purettiin ja tilalle rakennettiin uusi. Doorilainen tyyli korosti uuden talon sotilaallisuudesta tehtävää.⁴²⁴ Vanha rakennus oli paikallaan, kunnes nykyisen Reserviupseerikoulun (alkuaan Kadettikoulun luokkarakennus) klassillinen kolmikerroksinen **päärakennus** valmistui 1898. Se oli tuon ajan kuuluisimpien suomalaisten arkkitehtien J. Ahrenbergin ja S. Gripenbergin suunnittelema. Vanha päärakennus purettiin vasta uuden valmistuttua, mistä johtuu porrastettu sijoitus esikunnan, maneesin ja Kanakopin, 1860-luvulla valmistuneen luentosalirakennuksen kanssa.⁴²⁵ Ottaen huomioon aikansa Haminan vaatimattoman rakennuskannan, oli uusklassillinen rakennus pituutensa ja julkisivunsa puolesta kaupunkilaisten silmin suorastaan häikäisevä.⁴²⁶

Kuva: Eveliina Taipale

- **Maneesi** (C.L. Engel) edustaa vuonna 1821 perustetun kadettikoulun vanhimpia rakennuksia. Maneesi rakennettiin 1831–1832 ja se oli alkuaan kadettikoulun ratsastusmaneesi, yksikerroksinen empiretyylinen hallirakennus⁴²⁷. Sitä laajennettiin ja sisätiloja uusittiin vuonna 1959–1960. Rakennus toimii nykyisin RUK:n juhlasalina. Puistonpuoleinen julkisivu on kadettikoulun aikaisessa asussaan. Uusi takajulkisivu on lasia. Maneesi on yhdistetty välirakennuksella päärakennukseen.⁴²⁸
- **Kaivo**. Punatiilinen kaivo maneesin ja esikunnan edustalla, joka on rakennettu 1863 (E.B. Lohrman). Kuuluu kiinteästi puiston vastakkaisella puolella olevan upseerikerhon arkkitehtuuriin.⁴²⁹

Kuva: Eveliina Taipale

- **Upseerikerho**, aikanaan kadettikoulun johtajan virka-asunnoksi rakennetun rakennuksen on piirtänyt arkkitehti Alexander Theodor af Decker ja se on vuodelta 1863. Kadettikoulun lakkautuksen myötä vuonna 1903 asunto muutettiin venäläisen rykmentin esikunnaksi ja upseerikerhoksi. 1920-luvulta lähtien rakennus on ollut Haminan Upseerikerhona.⁴³⁰ Vuonna 2003 nimi muutettiin Haminan Varuskuntakerhoksi

⁴²⁴ Rela 2003, 141

⁴²⁵ Saressalo nn, 28

⁴²⁶ Rela 2003, 141

⁴²⁷ Knapas 1971, 34

⁴²⁸ Kaskinen 1995, nn

⁴²⁹ Kaskinen 1995, nn

⁴³⁰ Finnica Kymenlaakso-2005-3

⁴³¹. Rakennus edustaa uusgotiikkaa, josta merkkeinä ovat suuret pariovet ja korkeat ikkunat ⁴³².

Sisätiloja on uusittu vuoden 1959 korjauksen sekä 1990-luvun alussa valmistuneen

Kuva: Evelliina Taipale

remontin yhteydessä. Viimeisessä korjauksessa kiinteistä palautettiin Museoviraston ohjauksessa pitkälti alkuperäiseen kuosiinsa. Salin kaksi koristeellista kaakeliuunia, muhkea kattolista sekä parkettilattia antavat vielä nykyisinkin oivan kuvan rakennuksen alkuperäisestä sisustuksesta. Eteisen seiniin on kiinnitetty marmoritaulut, joissa on kyrillisin kirjaimin kadettikurssien priimusten nimet aina vuoteen 1903 asti.⁴³³

Johtajan asuntoon kuulunut arkkitehti E.B. Lohrmanin suunnittelema talousrakennus sijaitsee Pikkuympyräkadun puolella. Punatiillisessä upseerikerhon ulkorakennuksessa on ollut mm. talli ja vaunuvaja.

- **Esikunta** rakennettiin 1850–51 kadettikoulun laboratoriorakennukseksi. Sen on suunnitellut E.B. Lohrman. Kaksikerroksinen, tiilirunkoinen keltaiseksi maalattu rakennus.
- **Sairaala** eli nykyinen luokkarakennus on rakennettu vuonna 1960. Osin kolmikerroksinen.
- **Toimistorakennus**, joka on rakennettu 1860-luvulla. Sen on suunnitellut E.B. Lohrman. Rakennus oli aikaisemmin yhdistetty vanhaan kadettikoulurakennukseen käytävällä, josta osa on jätetty nykyisen oven ulkoetiseksi. Alun perin sairaala-, apteekki- ja työhuonerakennus. Kadettikoulun lakkauttamisen jälkeen asuntokäytössä; peruskorjattu 1959–1960 toimistorakennukseksi. Tiilirunko rapattu ja maalattu keltaiseksi.
- **Varasto**, joka on rakennettu 1870-luvulla halkovarastoksi.
- Rakennuskantaan kuuluu myös entisen Viipurin portin vartiorakennus vuodelta 1774 Kadettikoulunkadulla. Sen luona on lisäksi pieni pyöreä kreikkalaiskatolinen muistokappeli vuodelta 1837. Alueen puistoistutukset on aloitettu 1830-luvulla.⁴³⁴

Kasarmirakennukset sijaitsevat osittain julkisten katujen varsilla yleisesti ulkoa nähtävillä, osittain suljetulla varuskunta-alueella. Kasarmirakennukset ovat hyvin eri-ikäisiä: aina 1780-luvulta aina 1960-luvun uudisrakennuksiin.

- **Kasarmit** Isoympyräkadulla on rakennettu 1780-luvulla. Ne ovat keltaiseksi rapattuja tiilirakennuksia luonnonkiviperustuksella.
- Puinen, keltaiseksi maalattu **varastorakennus** Isoympyräkadun varrella on vuodelta 1857. Sitä on jatkettu myöhemmin.

⁴³¹ Haapamäki 2008, 6

⁴³² Finnica Kymenlaakso-2005-3

⁴³³ Haapamäki 2008, 6

⁴³⁴ Knapas 1984, 31

- **Varusvarasto** isoympyräkadun varrella on rakennettu 1808/1809. Yksikerroksinen keltaiseksi rapattu tiilirakennus oli alun perin sotilaskeittiö, joka muutettiin myöhemmin pesulaksi. Muutoksen yhteydessä rakennukseen rakennettiin puinen toinen kerros. Rakennus ollut myöhemmin asuinkäytössä, kunnes muutettiin vuonna 1978 nykyasuunsa.
- **Varasto** Maariankadun varrella on yksikerroksinen punatiilinen rakennus, joka on rakennettu n. 1780.
- **Varastorakennus** (varuskunta-alueella), joka on rakennettu luultavasti 1870-luvulla. Yksikerroksinen, V:n muotoinen keltaiseksi rapattu tiilirakennus.
- **Varusvarasto** (varuskunta-alueella) vuodelta 1868 on kaksikerroksinen hirsirakennus, jonka päällä on siniseksi maalattu vaakapaneeli. Rakennus on alun perin ollut asuinkäytössä ja se on rakennettu Haminan bastionin vasemman kyljen vallin päälle.
- **Rakennustoimisto** (varuskunta-alueella) 1910-luvun alusta. Alun perin linnoituksen paja. Nykyään toimistokäytössä.
- **Varasto** (Varuskunta-alueella) vuodelta 1857. Yksikerroksinen hirsirunkoinen, keltaiseksi maalattu vaakapaneeli.
- **Luokkarakennus** (varuskunta-alueella) vuodelta 1809. Yksikerroksinen keltainen rapattu tiilirakennus on ollut alun perin keittiö ja leipomorakennus. Rakennusta on myöhemmin jatkettu. Peruskorjaus vuosina 1953–54 ja 1966–67.
- **Kasarmi** (varuskunta-alueella). 1910–14 rakennettu kaksikerroksinen punatiilinen rakennus, joka on peruskorjattu 1980-luvun puolivälissä.
- **Turun bastionin ruutikellari** (varuskunta-alueella), on rakennettu n. vuonna 1800. Ruutikellari oli venäläisajan loppupuolella upseerien kokoontumispaikkana ja keittiönä. Viipurin Rykmentti piti rakennusta sikalana ja sodanajan rannikkojoukot varastona. Rakennus korjattiin 1950-luvulla sotilaskodiksi, jollaisena se muistetaan 1970-luvulle. Kymen Jääkäripataljoona jatkoi rakennuksen käyttöhistoriaa perustamalla siihen vuonna 1981 pataljoonan perinnehuoneen.⁴³⁵
- **Päällystökerho** on vuonna 1914 rakennettu yksikerroksinen punatiilinen rakennus Kadettikoulunkadun varrella. Alun perin asuinkäytössä, sittemmin varastona. Muutettu vuonna 1979 toimiupseerikerhoksi (nyk. päällystökerhoksi).
- **Soittokunta**. Yksikerroksinen, vuosina 1910–14 rakennettu punatiilinen rakennus Kadettikoulunkadun ja Erottajankadun kulmassa. Rakennuksessa on toiminut mm. aliupseerikerho.
- **Kasarmi** Vuosina 1910–14 rakennettu kaksikerroksinen punatiilinen kasarmi Erottajankadun varrella. Peruskorjattu 1976.
- **Luokkarakennus** rakennettu vuosina 1910–14. Yksikerroksinen punatiilinen rakennus, joka on ollut mm. sotilasruokalana sekä varastona, peruskorjattu nykyiseen käyttöönsä vuonna 1976.
- **Varasto**. Yksikerroksinen punatiilinen rakennus on vuodelta 1914. Alun perin kasarmi.
- **Varasto**. Lunetti 2:n keskellä oleva yksikerroksinen punatiilinen rakennus on rakennettu 1910–1914.
- **Turvatalo**. Yksikerroksinen punatiilinen rakennus, rakennettu 1910–1914. Alun perin asuinrakennus, myöhemmin varasto.
- **Varusvarasto** Sibeliuskadun varrella on rakennettu 1860-/1870-luvulla. Rakennus ollut alun perin sauna.

---

⁴³⁵ Rela 2006, 259

Linnoituksen keskusbastioni

Keskusbastioni rakennettiin vuosina 1803–1811. Sen 58 kasemattia eli muurattua holvia suunniteltiin alkuaan pomminkestäviksi varastotiloiksi.⁴³⁶ Niihin ei rakennettu lainkaan tykistön tarvitsemia ampuma-aukkoja. Myöskään Keskusbastionin päällä ei ollut tykistöasemia, vaan ainoastaan ampumatasanne ja rintasuoja kiväärimiehiä varten.⁴³⁷

Nykyisin keskusbastioni on otettu kulttuurista ja matkailua edistävään käyttöön telttakatoksineen ja katsomoineen. Historiallista sijaintitaustaa vasten tarkasteltuna hiukan erehdyttävästi Hamina Bastioniksi nimetty paikka on toiminut aina vuodesta 1998 alkaen parillisina vuosina järjestettävän Hamina Tatoon sotilasmusiikin pääesityksen paikkana.

Kuva: Eveliina Taipale

Lipputorni (mm)

Haminan linnoituksen Helsingin bastionin kärjessä ollut kahdeksankulmainen tiilinen lipputorni on rakennettu 1790 linnoituksen lipputankoa varten. Linnoitusvalli sen ympäriltä on purettu 1889. Torni siirtyi kaupungin omistukseen vuonna 1927.

Haminan rauhan 100-vuotisjuhlan jälkeen lipputorni tunnettiin nimellä rauhantorni, vaikka tornilla ei ollut itse rauhan kanssa mitään tekemistä. Rauhantorni muistutti Ruotsin ja Venäjän 1809 solmimasta Haminan rauhasta. 1909 tornin ulkopuolelle kiinnitetyt Suomen sodan 1808–1809 venäläismuistoista kertovat marmoritaulut irrotettiin 1918, kunnes palautettiin jälleen torniin 1980 luvulla, nyt tosin sisäpuolelle.⁴³⁸ Lipputorni kunnostettiin vuonna 1981 ja nykyisin se palvelee kesäisin matkailijoiden neuvontapaikkana.

Kuva: Eveliina Taipale

Vartiorakennus Lappeenrannan portti (mm)

Kuva: Pauliina Sakki

Entinen Haminan linnoituksen Lappeenrannan portin vartiorakennus vuodelta 1774, joka toimi linnoituksen päävartiona 1821 alkaen. Vartiotupa otettiin suurpalon 1840 jälkeen venäläisten päävartioksi. Suomalainen varuskunta jatkoi perinnettä ja talossa oli pysyvä miehitys aina vuoteen 1975 saakka.⁴³⁹ Rakennuksessa toimi RUK:n museo vuosina 1975–1995. Kesällä 2008 myynnissä olevassa rakennuksessa sijaitsee Museoviraston Haminan toimipiste.

⁴³⁶ Haminan kaupunki: Kävelyretki vanhassa Haminassa -esite

⁴³⁷ Kukkiva Hamina, kortti 7.1

⁴³⁸ Rela 2006, 258

⁴³⁹ Rela 2006, 258

Rakennuksessa tehtiin Museoviraston valvoma peruskorjaus 1990-luvulla. Korjauksessa säilytettiin monet pienet yksityiskohdat ja esimerkiksi hieman vinot seinät jätettiin tarkoituksella oikaisematta.⁴⁴⁰

Pihalla oleva linnoitukseen rajautuva puurakennus on 1870-luvulta.

Vartiorakennus Viipurin portti (mm)

Vartiorakennus Viipurin portti on vuodelta 1774⁴⁴¹ Arkadikäytävä on muurattu umpeen. Rakennus on ollut myöhemmin mm. työpajana ja asuntona; rakennuksessa on sijainnut myös soittokunta. Nykyään rakennus toimii varastona. Rakennuksen tiilirunko on rapattu ja maalattu keltaiseksi. Peruskorjauksia tehty 1953, 1961 ja 1980.⁴⁴²

Kuva: Eveliina Taipale

Kuva: Pauliina Sakki

Vartiorakennus Meriportti (mm)

Alkuaan linnoitusportti Meriportin yksikerroksinen keltaiseksi rapattu tiilirakennus on rakennettu vuonna 1778⁴⁴³. Se toimi sotien jälkeen asunto- ja varastokäytössä, kunnes varuskunta antoi tilat vuonna 1996 Haminan Soittokunnalle. Rakennus myytiin 2000-luvulla.⁴⁴⁴

Ruutikellari

Hämeenlinnan bastionissa sijaitseva ruutikellari on toinen jäljellä olevista alun perin neljästä ruutikellareista, toinen sijaitsee kasarmialueella. Rakennuksen sisäkorkeus on 6 m lattian pinnan ollessa 2,5m ympäröivää maata alempana. Tiimalasin muotoiset ikkunat kapenevat seinän keskelle. Keskikohdan pystypilari esti kiipeilijöiden pääsyä sisälle. Ikkunoissa oli rautakalterit ja rautapellillä varustetut puuluukut.⁴⁴⁵

Kuva: Pauliina Sakki

Kaupunki sai ruutikellarin varuskunnalta maanvaihdon yhteydessä 1930-luvulla. Sitä peitti maakumpu, jota oli vahvistettu kiveyksellä kellarin toimiessa viestikeskuksena toisen maailmansodan aikana.⁴⁴⁶

⁴⁴⁰ Rela 2006, 258–259

⁴⁴¹ Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 79

⁴⁴² Kaskinen 1995, nn

⁴⁴³ Knapas 1984, 30

⁴⁴⁴ Rela 2006, 259

⁴⁴⁵ Kaskinen & Kauppi 1992, 50

Ruutikellari oli luhistumistilassa ennen 1985 aloitettua peruskorjausta, joka palautti maavallia muistuttaneen kellarin alkuperäiseen muotoonsa. Turvekate poistettiin ja sisätilat muutettiin nykyaikaisiksi näyttelytiloiksi, jollaisena kellari toimii tänä päivänäkin. Vielä 1900-luvun alussa se oli toiminut venäläisen kauppiaan tavaravarastona, Talvisodan aikaan pommisuoja ja jatkosodassa, kuten edellä mainittiin viestikeskuksena.⁴⁴⁷

6.6.2 Keskusta-alueen ulkopuoliset kohteet

Patteri (?) Pitäjänsaari

Pitäjänsaaren eteläkärjessä sijaitseva patteri on tehty Krimin sodan aikana 1800-luvun puolivälissä antamaan suojaa Haminanlahdelta tehtäviä laivastohyökkäyksiä vastaan. Patterin vallien ohella on säilynyt tiilirakenteisia holveja.⁴⁴⁸

Leirikangas – sotilasleirin paikka (mm) Myllykylä

1741–42 paikalla oli Ruotsi-Suomen armeijan Upplannin jalkaväkirykmentin talvileirin tukikohta. Vuonna 1968 sinne pystytettiin muistomerkki. Alueella on edelleen selvästi lukuisia maakuoppia.

Salmenkylä Salmenvirrantie

Hamina–Taavetti -linjan linnoitteisiin kuuluva kestolaite Hi13 on parisenkymmentä metriä pitkä tunneli, joka on oletettavasti tarkoitettu majoitustilaksi. Kestolaitteen lattia on valettu betonista, uuni- ja savukanavat muurattu tiilistä. Kohde on täysin autenttisisä tilassa eikä tunnelin suuaukolle ole kunnon polkua.⁴⁴⁹

Kustaanmäki (?) Husula

Nykyisellä rivitaloalueella on pidetty Kustaa III armeijakunnan leiri ennen vuoden 1788 Liikkalan noottia ja Anjalan liittoa.

Kannusjärvi

Näyttäviä räjäytettyjä taisteluhautoja on puhdistettu ja kunnostettu talkootyönä.

Salo-Turkia

Hamina–Taavetti -linjaan kuuluvaa linnoitusta Salo-Turkian tien varressa. Tiensuunta on varustettu tien molemmilla puolella poikkeuksellisen vahvalla kuusirivisellä estekivilinjalla. Linnoittajien parakkikylän jäänteet, muutama betonirakenne ja kaivo ovat Aholanmäen tuntumassa.⁴⁵⁰

Turkia

Toisen maailmansodan aikaiseen Salpalinjaan liittyen rakennettiin takimmainen puolustuslinja Hamina-Taavetti välille. Kiireellisimmäksi määriteltiin Salpausselän seutu, Turkian maasto ja Kannusjärven kannas. Hiljaiseen Turkian kylään kohosi lyhyessä ajassa parakkivyhdyskuntia. Kylään, Salo-Turkia mukaan lukien, pystytettiin pelloille ja metsiin 12 km estekivilinjaa, mikä tarkoittaa noin 24 000 kiveä. Kun kiven koko oli parin metrin korkuisia ja kolmen tonnin painoisia, hallitsi panssarieste maisemaa 25 maanomistajan mailla. Vaikka toisaalla on kiviä poistettu, näkyy niitä maisemassa edelleen. Panssariestekivilinjan lisäksi tehtiin myös kallioihin

---

⁴⁴⁶ Kaskinen & Kauppi 1992, 50

⁴⁴⁷ Relä 2006, 259

⁴⁴⁸ Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 87

⁴⁴⁹ Oinonen & Tolmunen 2005, 22

⁴⁵⁰ Oinonen & Tolmunen 2005, 24

porattuja ampumakaivantoja, joista mm. Saaravoisten kalliossa kylätein varressa on nähtävissä yksi pitkähäkö ampumahauta.⁴⁵¹

Virokoski

Virokoskentien eteläpuolella Koskelan talon takana on sähkölinjan alla korsukuoppa. Kaksirivistä estekivilinjaa on sahamyllyn tuntumassa. Estekivilinja jatkuu Salo-Turkian tien varteen ja siitä edelleen Lankilaan päin. Itse kivilouhos jää Miehikkälän puolelle. Virokosken ja Salo-Turkian tien linnoitustyöt ovat Helsingin kaupungin työryhmän tekemiä.⁴⁵²

Ulko-Tammio

Itäiseen Suomenlahteen kuuluvalta saarelta löytyy monia jälkiä sotavuosilta 1939–1944. Asekalusto saarelta poistettiin vuoden 1945 kuluessa Liittoutuneiden valvontakomission määräyksestä, samoin monet saaren rakennuksista siirrettiin mantereelle ja Tammioon. Linnakkeesta on jäljellä kestorakenteinen tunneli, sen sijaan mm. raskaiden tykkien sirpalesuojat ovat lahonneet.⁴⁵³ Alueella olevat museotykit ja miehistösuojaksi tarkoitettu luola kertovat saaren sotahistoriallisesta menneisyydestä, samoin kuin mm. Ulko-Tammion ensimmäisiä varustuksia ollut raskaan konekiväärin pesäke.⁴⁵⁴ ja⁴⁵⁵

---

⁴⁵¹ Saarento 1988, 108–110

⁴⁵² Oinonen & Tolmunen 2005, 24

⁴⁵³ Kauhanen 1994, 55

⁴⁵⁴ Hurmaava Hamina -esite, 20

⁴⁵⁵ Metsähallitus-1

6.7 Liikennehistorialliset kohteet

Tiellä liikkua tulee harvoin ajatelleeksi kulkuväylän kulttuurihistoriasta taustaa. Kuitenkin eri liikenneympäristöt kertovat paitsi kulkemisen ja rakentamisen myös tekniikan ja työn historiasta. Ajan myötä ja liikenteen vilkastuessa väylät ovat joutuneet muuttumaan leveämmiksi ja tehokkaammiksi. Moderni on joko jättänyt menneen rauhaan, kuten syrjään jääneiden vanhojen tieurien ja kapeiden kanavien kohdalla on käynyt, tai uusi yhteys on syntynyt vanhan väylän päälle. Syrjäinen väylä voidaan suojella kulttuurihistoriallisena kohteena sellaisenaan, kun taas uuden väylä päälle saaneesta kohteesta on jäänyt muisto vain linjauksen muodossa. Tällöin vanhan yhteys on usein tuhoutunut ja sen päälle on syntynyt uutta kulttuuriympäristöä.⁴⁵⁶

Maantie ja siihen liittyen siltarakenteet ovat toisaalta vanha ja perinteinen osa Hamina-Vehkalahden kulttuurimaisemaa. Pitäjää halkoi maan vanhin maan- eli valtakunnantie, Suuri Rantatie. Tältä keskiajalta raivatulta tieltä eteni tieurat Haminasta Elimäen ja Lappeen suuntaan jo 1600-luvulla. Tiet ja sillat syntyivät kruunun tarpeisiin; talonpoikien talous enempää kuin kaupallinen tavaravaihto ei niitä tarvinnut. Kyse oli pikemminkin rasitteesta. Tästä johtuen esim. pyörälliset kuljetusvälineet yleistyivät Vehkalahdella vasta 1700-luvulla ja silloinkin Venäjän armeijan vaatimuksesta. Isännät tulivat toimeen purilailla. Tiet olivat pitkään kapeita, heikkokuntoisia kärryväyliä, nykyisiä metsäteitä vähäisempiä. Väylien kunnostus oli talonpoikien tehtävä ja kruunun rakennustyöt opettivat isännille uusia taitoja ja työvälineitä. Erityisesti siltojen rakentaminen edellytti vaativan teknisen taidon hallintaa. Tien teosta tuli erillisen ammattikunnan kaupallista toimintaa vasta joukkoliikenteen ja pikiteiden myötä. Moottoriteistä on monin paikoin tullut paitsi ikaikaisten kalliomuodostelmien myös kyläkokonaisuuksien turma.⁴⁵⁷

6.7.1 Kadut, tiet, polut

Vanhat tiet seurailevat kaikkialla maassa vesireittejä. Entisaikojen veneellä kuljettavien reittien varteen syntyi rantapolkuja, jotka ajan myötä levenivät säilyen silti maisemaa myötäilevinä. Vesistöt aiheuttivat omat vaikeutensa talviaikaan, jolloin paikoin tehtiin erillisiä talviteitä. Osa näistä kehittyi ympärivuotisiksi maanteiksi.⁴⁵⁸

Tiejärjestelmä koki uudistuksen 1910-luvulla, kun laki maaseututeiden rakentamisesta ja kunnossapidosta annettiin 1918. Tällöin osa teistä luokiteltiin yleisiksi maanteiksi.⁴⁵⁹

Maantie mutkineen, mäkinen ja linjauksineen on jo itsessään historiallinen dokumentti. Sen arvoa ei vähennä edes pinnoitteeksi mahdollisesti laitettu asfaltti. Vanhoja karttoja ja maastoa tutkimalla voi oivaltaa menneen ajan liikkumisen eri muotoja ja vaatimuksia. Mm. oikaistut tiet, vanhat rautatiepohjat ja metsittyneet polut ovat oivia muistoja entisajan liikkumisen ympäristöistä.⁴⁶⁰

Tiemaisemaan on hyvä kiinnittää huomiota, sillä tiemaisema on monesti ensimmäinen kosketus paikkakuntaan. Matkustuksen ja liikkumisen lisääntyminen on tehnyt teistä

⁴⁵⁶ Antila 2001, 96

⁴⁵⁷ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 17

⁴⁵⁸ Jaatinen 1967, 80

⁴⁵⁹ Forsius nn, www-lähde

⁴⁶⁰ Antila 2001, 98

kokemuspaikkoja. Aikanaan kulkija katseli ja koki maisemaa vesiteitse, sittemmin rautateitse. Nyt painopiste on autoteillä.⁴⁶¹

Haminan sijainti liikenteen solmukohtassa antaa leimansa tiehistoriaan. Jo keskiajalla kaupungin alueita on halkonut Suuri Rantatie, joka nykyään tunnetaan paremmin nimellä Kuninkaantie. Suuren Rantatien lisäksi kaupunki on katsonut yleiskaavaselostuksessa vuodelta 2005 kulttuurihistoriallisesti tärkeäksi seuraavat vanhat tiejaksot: Ruotsinkylästä Kirkkojärven itäpuolta pohjoiseen kulkeva Kirkkojärventie, keskustan luoteispuolella Saviniemen poikki kulkeva Mannerheimintie, Töytärintieltä länteen kulkeva Makasiinintie, joka yhdistyy MT 371:n linjaukseen, sekä kaksi tienpätkää Summan ja Sakin tienoilla kaupunkiin johtavan E18-tein molemmin puolin (Sakintien osuus E18:n pohjoispuolella ja Nimeämättömätien osuus MT 170:n pohjoispuolella). Nimeämättömätie on osa vanhaa Suuren Rantatien linjausta.⁴⁶²

Muita tärkeitä teitä ovat jo aikanaan olleet Valkealaan ja Lappeenrantaan vievät tiet. Kaduista keskeisimmät ovat varmasti entisen Kuninkaankadun, nykyisen Mannerheimintien ja Kadettikoulunkadun lisäksi raatihuonetta kulmittaisena kehänä kiertävät Pikkuympyräkatu ja Isoympyräkatu.

Suuri Rantatie / Alinen Viipurintie / Kuninkaantie (vm) (rky 93 ja 00)

Jo keskiajalla (1340- tai 1350-luvulla) Turusta Viipuriin kulkenutta Suurta Rantatietä Suomen kahden huomattavimman sen aikaisen linnan välillä on nimetty usealla nimellä. Alinen Viipurintie erotti rantaväylän Ylisestä Viipurintiestä, Suomen kaikkein vanhimmasta tiestä Turusta Hämeenlinnaan ja sieltä Viipuriin. Suuri Rantatie tunnetaan nykyisin parhaiten Kuninkaantienä. Tämä nimitys ei ole historiallinen, mutta sisällöltään kuitenkin oikeutettu – olihan tie kuninkaan tie, jota kruunu ylläpiti asettamalla kansalle rasiitteita.⁴⁶³

Vanhin Rantatien inventoinnissa käytetty kartta on Jaakko Teitin luetteloon piirretty Kymijoen suuhaaroja esittävä karttapiirros vuosilta 1555–1556. Piirroksen on merkitty suuhaarojen yli Rantatiellä Pyhtäällä ja Kymissä olleet sillat sekä Vehkalahden Salmen silta, mutta ei tielinjaa.⁴⁶⁴ Alkuaan etupäässä sotilaallisesti merkittävän tien tärkein käyttöjakso ajoittuu 1700-luvulle, jolloin se oli osa Tukholman ja Pietarin välistä postitietä.

Kuninkaantie on säilyttänyt Haminan alueella suurelta osaltaan perinteisen linjauksensa. Tie tuli lännestä Kymistä Tavastilan kautta Summaan⁴⁶⁵. Kun Summasta nykyisin kaupungin keskustaan saavutaan suoraan korkeiden siltojen kautta, kulki tie aikanaan luoteesta, jossa yhä nykyisin Salmenkylän kohdalla ylitetään 1900-luvun alussa rakennettu kaksiholvinen Salmen kivisilta. Tämän jälkeen tie vie nyt jo täysin puretulle Lappeenrannan portille. Portti näkyy kuitenkin edelleen kaupunkikuvassa portin vieressä sijainneen, yhä tänä päivänä jäljellä olevan 1770-luvulla rakennetun päävartion myötä. Katu jatkuu vartiolta

raatihuoneentorille nykyisin Mannerheimintien nimellä. Raatihuoneelta tie jatkuu linjasuorana

⁴⁶¹ Mönkkönen 2003, 48

⁴⁶² Haminan kaupunki-2005, 9-10

⁴⁶³ Gardberg & Dahl 1991, 7

⁴⁶⁴ Salminen 1993, 66

⁴⁶⁵ Nordenstreng & Halila 1974, 63

Viipurinportille, joka on myös purettu. Itään vievä katu on nykyisin nimeltään Kadettikoulunkatu, ja sen varteen jää niin Katariina II:n ja Kustaa III:n tapaamispaikka, nykyinen Haminan kaupunginmuseo, kuin myös Reserviupseerikoulun rakennukset. Tie jatkuu runsaan 35 kilometrin matkalta museotienä Tallinmäeltä ensin Vilniemen kartanolle ja kylään. Brakilassa vanhan tie kulkee kahden suuren, Pistoolikiviksi kutsutun siirtolohkareen välistä. Sieltä tie jatkuu Lupinlahden rantaa Brakilan ja Mäntlahden läpi kaupungin rajalle ja siitä edelleen Virolahden puolelle.⁴⁶⁶ ja ⁴⁶⁷

Vuodesta 1982 alkaen museokohteena tunnettua tieosuutta Tallinmäeltä Virojoelle kulkiessaan saa hyvän käsityksen siitä, miten rantatie oli vedetty maiseman halki sen jälkeen, kun sitä 1800-luvun alussa oli korjattu palvelemaan Helsingin ja Pietarin välistä kasvavaa liikennettä⁴⁶⁸. Tien kilometripylväät ja maitolaiturit sekä kaiteet on kunnostettu. Tietä on linjattu uudelleen 1850-luvulla ja ajo-olosuhteita paranneltu tietä oikomalla ja levittämällä 1900-luvulla.⁴⁶⁹

Summassa nykyisin metsäautotieksi jääneellä osin raunioituneella Rantatien osuudella on säilynyt leveä kilometripylväs, josta on tehty Kulkurinpatsas-muistomerkki. Linjaus oikaistiin paikalta vuoteen 1959 mennessä. Useita kapeita kivisiä kilometripylväitä on säilynyt myös Tallinmäen ja Virolahden Virojoen välisellä museotieosuudella, tosin valtaosa pylväistä on tuotu paikalle tien museotieksi nimeämisen jälkeen.⁴⁷⁰

Kuvat: Eveliina Taipale

Suuri Rantatie kuuluu valtakunnallisesti merkittäviin kulttuurihistoriallisiin ympäristöihin.

Kuninkaankatu (?) Keskusta

Nykyinen Kadettikoulunkatu ja Mannerheimintie edustavat Vehkalahden kaupungin ensimmäisen ruutuasemakaavan Kuninkaankatua, joka on ainoa jänne 1649 tehdystä kaavasta.

Haminan-Valkealan tie (mm) [gis A6](#)

Vanha maantie on kulkenut Hamina-Elimäki-Valkealan välillä jo ainakin 1700-luvulla. Tiellä on ollut aikanaan suuri sotilaallinen ja kaupallinen merkitys. Tien varteen sijoittuu useita historiallisia kohteita ja sen maisemallisesti tärkeimmät osuudet sijoittuvat Summan- ja Sippolanjoen ranta-alueille.

Haminan-Lappeenrannantie (mm) [gis T4 \(pm\)](#)

1600-luvun lopulla rakennettu Hamina–Lappee -tie. Pajjärveltä Ihamaalle asti ulottuva tiejakso, jonka pituus on noin 5 km, kulkee nykyisin osan matkaa nykyisen valtatie 26 kohdalla. 1600-luvun lopulla rakennetun tien osuus on yhtenäinen ja maisemallisesti merkittävä.

⁴⁶⁶ Gardberg & Dahl 1991, 129–132

⁴⁶⁷ Nordenstreng & Halila 1974, 63

⁴⁶⁸ Gardbeg & Dahl 1991, 135

⁴⁶⁹ Liimatainen 2007, 57

⁴⁷⁰ Salminen 1993, 224

Onkamaan vanha kirkkopolku

Sulo Tanska (s. 1901) kuvasi kirkkopolkua seuraavasti: ”Onkamaalta meni kirkkopolku suoraan Haminaan. Karijärveen virtaavan Vehkojan varrella oli levähdyspaikka. Talvella meni hevostie suurin piirtein samaan suuntaan. Talvea varten käytiin tallomassa tietä, kun suot jäätivät. Yleensä onkamaalaiset käyttivät polkua ja talvitietä. Vielä noin v. 1910 on käytetty kesäistä kirkkopolkua.”⁴⁷¹ Sivatissa saattoi valita kahdesta reitistä: maata pitkin kiertämällä Kirkkojärvi tai soutamalla Kirkkojärven yli ⁴⁷².

Reitkallin vanha kirkkopolku

Reitkallilaisten kirkkopolku kulki Pisasverin peltojen kautta kirkolle ⁴⁷³. Edla Kelkka (s. 1902) kertoi kirkkomatkasta seuraavasti: ”Kesäisin kuljettiin paljon Reitkallista polkua pitkin kirkkoon. Polun varressa oli mm. Pisasverinpelto, Puuropytty (Tompurin pellot) ja Kalle Kustaan pellot (vanhan sillan luona). Vanhan kaatumassa olevan ladon luona levättiin. Lähellä oli oja, jossa pestiin kädet ja pyyhittiin hikeä pois. Ojassa oli kirkas vesi. Pelloilta ja ladon luota tultaessa tielle piti portti laittaa aina kiinni. Joskus pellolla oli iso härkä, jota piti varoa. Tuulimyllynmäellä ostettiin Mirinovan Annin pieniä korppuja, pullaa, nekuja, limonaattia ja piittinää.-...- Tavallisesti mentiin yksitellen kirkkoon, mutta jos naapurista tiedettiin jonkun menevän samaan aikaan, sovitettiin, että lähdetäisiin yhtä aikaa.” ⁴⁷⁴

6.7.2 Sillat

Tiemaisemassa näkyvimpiä kohteita ovat sillat. Ne heijastavat aikakauden liikenteen tarpeita sekä teknistä osaamista.⁴⁷⁵ Taitojen, välineistön ja materiaalitietouden kehittyessä silloista on tullut entistä pidempiä, leveämpiä ja kalliimpia. Sillat määrittävät maisemaa paitsi pitkittäin tien suunnassa myös sivusta katsottuna. Sivukuva on hallitseva tekijä maisemakokonaisuudessa. Vaikka sitä tarkastellaan harvemmin kuin pituuskuva, tulee sen esteettisyys ottaa huomioon jo suunnitteluvaiheessa.⁴⁷⁶

Sillat voidaan karkeasti jakaa kolmeen päätyyppiin: palkki-, riippu- ja kaari- eli holvisiltoihin. Rakenteelliset perusmuodot eivät ole muuttuneet vuosisatojen kuluessa, sen sijaan rakennustekniikka ja uudet materiaalit mahdollistavat pitemmät ja kestävämmät sillat. Sodan jälkeiselle ajalle tyypillistä teräspalkkisiltaa Haminassa edustaa Mullinkosken silta, jonka pelkistetty siltatyyppi ei ole silmiä hivelevä, mutta on edustava näyte aikakautensa rakennustekniikasta.⁴⁷⁷

Salmen silta (vm) (rky 93) *Salmenkylä*

Salmen kaksiaukkoinen kiviholvisilta sijaitsee entisellä Haminan kaupungin ja Vehkalahden kunnan rajalla Husulan paikallistiellä, vanhalla Turku–Viipuri -tiellä. 57,60 m pitkä silta on rakennettu 1904 ja sen on suunnitellut Haminan kaupungin rakennusmestari M. Byskata.

Kuva: Eveliina Taipale

⁴⁷¹ Heikkilä 1968, 171

⁴⁷² ks. edel.

⁴⁷³ Kelkka & Raikkola 1997, 38

⁴⁷⁴ Heikkilä 1968, 171

⁴⁷⁵ Antila 2001, 100

⁴⁷⁶ Jaatinen 1967, 90–91

⁴⁷⁷ Antila 2001, 100–101

Nykyinen kaksiaukkoinen kivihoivisilta rakennettiin vuonna 1902 palaneen puusillan tilalle. Silta tunnettiin myös nimellä Punainen silta. Nimitys johtui sillan punaisiksi maalatuista kaiteista⁴⁷⁸ & ⁴⁷⁹.

Salmen silta otettiin museokohteeksi vuonna 1982 ja se kuuluu valtakunnallisesti merkittäviin kulttuurihistoriallisiin ympäristöihin.⁴⁸⁰

Salmenvirran rautatiesilta (mm) Salmenkylä

Inkeroinen–Hamina -radan vuonna 1899 rakennetun sillan alkuperäiset tukikiveykset ovat säilyneet. Sillalla ei enää liikennöintiä. Yhdessä Salmen sillan kanssa sillat muodostavat maisemallisen kokonaisuuden.

Kuva: Pauliina Sakki

Mullinkosken silta (vm) (rky 00) Salmenkylä/Husula

Salmen sillasta itään sijaitsee vuonna 1950 valmistunut Mullinkosken esijännitetty teräsbetoninen palkkisilta, joka on otettu museokohteeksi vuonna 1982⁴⁸¹. Silta on ensimmäinen ruotsalaisen suunnitelman mukaan Mangelin menetelmällä esijännitetty silta Suomessa. Silta oli ensimmäinen laatuaan Suomessa ja Pohjoismaissa. Vastaavanlaisella tekniikalla rakennettiin siltoja Yhdysvaltoihin vasta vuonna 1951⁴⁸². Silta kuuluu valtakunnallisesti merkittäviin kulttuurihistoriallisiin kohteisiin.

Kuva: Pauliina Sakki

Myllykylän yksiaukkoinen kivisilta (mm)

Nykyisellä valtatie 26:lla oleva silta on rakennettu 1910–1911 (P. Sikanen) ja samalla jokea on syvennetty. Siltaa on 1950-luvulla levennetty ja sen päälle on valettu betonikansi. Sillan ympäristössä on hieno puusto kertomassa menneestä asutuksesta.⁴⁸³

⁴⁷⁸ Tiehallinto-2008-1

⁴⁷⁹ Rela 2003, 143

⁴⁸⁰ Liimatainen 2007, 65

⁴⁸¹ Liimatainen 2007, 67

⁴⁸² Tiehallinto-2008-1

⁴⁸³ Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 269

Yksiaukkoinen kiviholvisilta (kivilouhossilta) ja myllynpaikka (mm) Paijärvi

Silta on rakennettu 1900-luvun alussa. Sen etelä- ja pohjoispuolella on vanhojen myllyjen kiveyksiä. Silta sijaitsee Paijärvellä Vehkajoen kohdalla. Se muodostaa kulttuurihistoriallisen pienmaisemakokonaisuuden.

Kuva: Eveliina Taipale

Silta (mm) Vehkajoki

Vehkajoen ylittävä Hamina - Lappeenranta -tien betonipalkkisilta Myllykylän ja Paijärven välisellä alueella on 1900-luvun alkupuolelta. Sillan kohdalla Vehkajoessa on harkkokivestä tehtyä kiveystä.

Kuva: Eveliina Taipale

Yksiaukkoinen kiviholvisilta (mm) Ihamaa

Rakenteellisesti ja maisemallisesti vaikuttava silta 1900-luvun alusta. Sillan molemmin puolin joen rannassa on pitkätköt harkkokivistä tehdyt seinämät. Sijaitsee vanhalla Hamina–Lappeenranta -tieosuudella Ihamaalla Korkeuskosken kohdalla Vehkajoessa.

Kivisilta Metsäkylä

Yksiaukkoinen, holvattu kivisilta, jonka kansi on betonia. Summanjoen ylittävä kaarisilta on rakennettu vuosina 1955–62.⁴⁸⁴

Tervasalmen silta keskusta

Pitäjänsaaren yhdistäminen kaupunkiin toteutui monista suunnitelmista huolimatta vasta valtatie uudistuksen yhteydessä. Siltatyön ensi vaihe Poitsilasta Pitäjänsaareen valmistui vuonna 1939 ja Pitäjänsaaren ja varsinaisen kaupunkialueen silta vuonna 1949.⁴⁸⁵ Alun perin 200 metriä pitkää siltaa jatkettiin sillan viereen valmistuneen moottoritien myötä, jotta saatiin alikulkuväylä Pitäjänsaareen. Samassa yhteydessä rakennettiin sillan pohjoisreunaan kevyenliikenteenväylä. Nykyinen silta on pituudeltaan 218,5 metriä. Sillan oikeanpuoleisissa päädyissä olleista punagraniittisista kivistä, joista kahteen on hakattu sillan valmistumisvuosi, on jäljellä enää yksi.⁴⁸⁶

⁴⁸⁴ Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 265

⁴⁸⁵ Halila 1969, 42

⁴⁸⁶ Pekkala 2007, nn

Naulasillansuon vanha silta *Turkia*

Jykevän sillan tekoajankohdasta ei ole tietoa, mutta viimeistään se on tapahtunut 1600-luvun puoleen väliin tultaessa, sillä seuraavan vuosisadan alussa valmistunut Taavetin tie teki Naulasillan kauttakulun tarpeettomaksi. Silta oli 4,5 metriä leveä, vankoista ja pitkistä honkapuista rakennettu. Sillan teossa on käytetty puunauloja ja sivuihin lyöty puutappeja. Sillan päälle oli ajettu sorakerros. Silta on säilynyt erittäin hyvin. Naulasillansuon tiesilta on maakuntatasolla hyvin arvokas kohde.⁴⁸⁷

6.7.3 Rakennukset

Haminan linja-autoasema, entinen rautatieasema

Inkeroinen-Hamina yksityisradan pääteasemaksi rakennettu asema on valmistunut vuonna 1899. Myöhemmin sitä on laajennettu molemmista päistään. Rataosuus siirtyi vuonna 1916 VR:n omistukseen. Henkilöliikenne radalla loppui 1968. Ratapihan pieni tiilinen veturitalli on radan alkua ajoilta ja sijaitsee Rautatiekadun varrella Mannerheimintien pohjoispuolella.⁴⁸⁸

Kuva: Pauliina Sakki

Vanhan satama-alueen rakennukset

Satamat syntyivät luonnonolosuhteilta edullisiin paikkoihin. Myös niihin nousevat rakennukset heijastelivat ajankuvaa. Pitkälle 1700-luvulle vientituotteista tärkein oli terva ja tuontituotteista suola. Vientitavarat eivät tarvitse omaa säilytystilaa, tuontitavarat kyllä. Ne tarvitsivat sopivat säilytystilat. Näin ilmestyivät satamakuvaan varastot, tullimakasiinit, pakkahuoneet ja viljamakasiinit.⁴⁸⁹

Satamakäytöstä pois jääneille satama-alueille on tullut toisenlaista merkitystä. Ne palvelevat ihmisiä vapaa-ajan virkistysalueina venesatamineen, kahviloineen ja puistikkoineen. Sisääntuloväylän varressa on liikennehistoriallisia rakennuksia – pурсiseuran paviljonkeja.⁴⁹⁰ Haminan Tervasaari on mainio esimerkki tällaisesta satama-alueen muutoksesta edelleen nähtävillä olevine Tullikamareineen, suolavarastoineen, vierasvenesatamineen kahviloineen ja puistikkoineen. Sen sijaan 1900-luvun alkupuolella yleistyneet nosturit ja modernit satamarakennukset sijaitsevat suljetulla Hillon satama-alueella.

Suolavarasto (mm)

Tervasaassa sijaitseva pieni, koristeellinen 1900-luvun vaihteessa rakennettu suolavarasto on sataman ainoa ikäpolvensa rakennuskannan edustaja. Haminan kaupungin omistama kiinteistö toimii kesäisin matkailupalvelun saaristoinfona.

Kuva: Pauliina Sakki

⁴⁸⁷ Saarento 1988, 64

⁴⁸⁸ Knapas 1984, 31

⁴⁸⁹ Saarinen nn, www-lähde

⁴⁹⁰ Saarinen nn, www-lähde

Purjehdusseuran paviljonki (mm)

Haminan purjehdusseuran ensimmäinen paviljonki paloi tuhopoltossa vuonna 1908. Nykyinen jugendtyylinen paviljonki valmistui kesällä 1909 Aksel Toivosen piirustusten pohjalta. Rakentajina toimivat pitäjänsaarelaiset veljekset Aleksanteri ja Eero Puntti sekä Mikko Punttila.⁴⁹¹

Paviljonki sijaitsee Pienessä Vuohisaassa, joka ennen pursiseuran paviljonkia oli autio saari. Vanhan paviljongin aikaan 1800-luvun lopussa saari kunnostettiin, sinne ajettiin savea ja multaa, istutettiin puita, pensaita ja kukkia. Sen rannat puhdistettiin, itäranta suojattiin kivireunuksella ja rakennettiin laiturit ja venesatama. Saaresta muodostui kaupunkilaisten vihreä pakopaikka, jossa vietettiin iltaisin aikaa ohilipuvia purjeveneitä paviljongin kuistilta katsellen.⁴⁹²

Kuva: Eveliina Taipale

Luotsipirtti (mm)

Pitäjänsaassa sijaitseva lautavuorattu yksikerroksinen hirsirakennus on rakennettu 1929 ja se on kuulunut vuonna 1937 Helsingintien alta purettuun Haminan luotsiaseman rakennuskokonaisuuteen. Luotsipirtissä on kolmikerroksinen vahtitorni. Pirtti on nykyisin meripelastusseuran hallinnassa.⁴⁹³

Kuva: Pauliina Sakki

Tullikamari (mm)

Tervasaaren 1800-luvun lopulla valmistuneella satama-alueella sijaitseva, rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä jugendia edustava tullikamari on rakennettu arviolta 1910-luvulla.

Kuva: Pauliina Sakki

⁴⁹¹ Haminan Pursiseura 1982, nn

⁴⁹² Haminan Pursiseura 1982, nn

⁴⁹³ Kymenlaakson rakennuskulttuuri 1992, 92–93

6.8 Uskonnolliset kohteet

Aineellisten tekijöiden ohella ihmisten ajattelun tapa – heidän uskomuksensa, käsityksensä kauniista ja järkevistä – vaikuttavat ympäristöön. Asenteista johtuvat muutokset ovat osin – kuten uskuntoon liittyen – hyvin konservatiivisia, osin taas päivänkohtaisia muoti-ilmiöitä.⁴⁹⁴

Uskontoon kytkeytyvät ympäristökohteet periytyvät hyvin kaukaa. Hiidenkiuas on hauta ja se oli laitteen pystyttäjille samalla lailla sakraali paikka kuin hautausmaat oman aikamme ihmisille. Vehkalahten keskiaikainen kirkko viestii paitsi Rooman paavin ja Ruotsin haipuneesta vallasta myös tšekäläisille ihmisille pysyväksi jääneistä uskomuksista, arvoista ja ihanteista. Haminan palo v. 1821 tärveli pahoin Vehkalahten keskiaikaisen kivikirkon. Korjaustyöstä syntyi kohta riita, kun korkea esivalta kirkkoherran tukemana halusi muuttaa rakennuksen vastaamaan ajan suosimaa uusklassista tyyliä. Pitäjän talonpoikaiset isännät asettuivat kiivaasti vastustamaan muutosta. Rajuista vastalauseista huolimatta uudelleenrakennus toteutettiin Helsingin päätösten mukaisena. Isäntien vastarintaa on vaikea ymmärtää muuten kuin haluna säilyttää vanha, kauniiksi koettu temppele, eikä asenteita muuttanut edes jälkimaailman suuresti kiittämän arkkitehti C.L. Engelin allekirjoittama rakennuspiirustus. Taloudellisista eduista ei ollut kysymys.⁴⁹⁵

6.8.1 Kirkot, kappelit, pappilat ja toimitilat

Marian kirkko Vehkalahten keskiaikainen kivikirkko (vm)

Kuva: Eveliina Taipale

Vehkalahten kirkkopitäjä perustettiin viimeistään 1340-luvulla, mahdollisesti jo aiemmin. Kuitenkin seurakunnan perustamisen ja kivikirkon rakentamisen välillä on reilusti aikaa. Tuona väliaikana nykyisen kivikirkon paikalla on ollut yksi, todennäköisesti kaksi puukirkkoa.⁴⁹⁶

Nykyisen, keskiajalta olevan, suojeluspyhimys Neitsyt Marialle omistetun kirkon suunnittelijaa eikä rakentajaa tiedetä. Kirkosta on säilynyt maininta vuodelta 1396, mutta tarkkaa sijaintia ei tiedetä. Nykyisen kirkon rakentamisen katsotaan ajoittuneen vuosien 1430 ja 1470 väliseen aikaan, perusteenaan sen yhtenäiset piirteet samaan aikaan rakennettujen Itä-Uudenmaan kivikirkkojen kanssa. Samalta pohjalta katsottuna voisi rakennusmestarina olla toiminut ns. Pernajan mestari.⁴⁹⁷

Toivo A. Anttilan kirkon rakennustutkimukseen ja rakennusaineistoon pohjautuvan tutkimuksen mukaan kirkon rakennushistoriassa voidaan erottaa kolme päävaihetta lukuisten pienempien korjausten lisäksi. Ensimmäinen vaihe oli jyrkän kivikirkon pystyttäminen, miltä ajalta periytyvät seinärakenteet. Toisessa vaiheessa 1400-luvun puolivälissä nykyiseen kirkkoon tehtiin holvit ja koristepäätty tiilestä. Tältä ajalta on säilynyt ainoa kirkon keskiaikainen ulkokoriste, kirkon itäpäädyssä oleva vihkiristi. Kolmas suuri muutos oli seurausta kirkon

⁴⁹⁴ Vehkalahten kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 22

⁴⁹⁵ Vehkalahten kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 22

⁴⁹⁶ Hiekkänen 2007, 540–541

⁴⁹⁷ Hiekkänen 2007, 541–542

palamisesta vuonna 1821, minkä jälkeen se uusittiin nykyiseen uusklassilliseen muotoonsa vuonna 1828 C.L. Engelin piirustusten mukaan.⁴⁹⁸

Viimeisimmän muutoksen jälkeen kirkossa ei ole enää havaittavissa paljoakaan keskiaikaisia piirteitä. Vain seinämuurit ovat alkuperäiset⁴⁹⁹. Engelin suunnitelman pohjalta kirkon koristellut tiilipäädyt poistettiin, holvit purettiin, ikkunoita ja oviaukkoja lisättiin, seiiniä korotettiin ja temppeliin rakennettiin kaksinkertaiset lehterit. Samalla välittömästi kirkkoon kiinni rakennettiin erillinen kivinen kellotorni. Kirkkoon tehtiin korjauksia ja muutoksia vuonna 1882, jolloin saarnastuolin paikka siirrettiin ja kirkko sai 16 äänikertaiset urut. Kirkko sai myös lämmityslaitteet, jotka myöhemmin purettiin epätarkoituksenmukaisina.⁵⁰⁰ Kirkon sisätilat on osittain muutettu vuonna 1963 tehdyssä korjauksessa (V. Leistén). Tornin seinällä oleva korkokuva Esivanhempien muistomerkki vuodelta 1964 on kuvanveistäjä Sulo Mäkelän tekemä.⁵⁰¹

Kuva: Pauliina Sakki

Johanneksen kirkko Haminan kaupunkiseurakunnan kirkko (vm)

Tiilinen kreikkalaisen temppelin muotoa noudatteleva kirkko rakennettiin 1839–43 arkkitehti

Carl Ludvig Engelin suunnitelman pohjalta. Kirkko vihittiin käyttöön juhannuspäivänä vuonna 1843, mistä nimi Johanneksen kirkko⁵⁰². Tornittoman pitkäkirkon itäpäässä on apsis ja sen yksilaivaista salia kattaa tynnyriholvi. Alttaritaulu ”Kristuksen ylösnousemus” on taidemaalari B.A. Godenhjelmin tekemä. Kattokruunut 1750-luvulta ovat ainoat esineet, jotka saatiin pelastettua Haminan palossa 1821 tuhoutuneesta Elisabethin kirkosta.⁵⁰³ Kirkossa ei ole kellotapulia eikä kelloja.

Kuva: Eveliina Taipale

Kirkon tontilla on kookas puusto sekä sankarihaudat, kansalaissodan muistomerkki ja Karjalaan jääneiden vainajien muistomerkki.⁵⁰⁴

⁴⁹⁸ Korhonen 1981, 111

⁴⁹⁹ ks.edel.

⁵⁰⁰ Halila 1969, 255

⁵⁰¹ Knapas 1984, 29

⁵⁰² Halila 1969, 258

⁵⁰³ Finnica Kymenlaakso-2005-4

⁵⁰⁴ Knapas 1984, 26

Kuva: Pauliina Sakki

Pietarin ja Paavalin kirkko Haminan ortodoksinen kirkko (vm)

Vuodelta 1837 oleva rakennus on pyöreä keskeiskirkko, jonka on suunnitellut L. Visconti. Kirkon keskustasta kohoaa kupoli ja sillä on erillinen kirkkoa korkeampi kellotapuli ja porttirakennus vuodelta 1863. Kirkkotonttia rajaava aita edustaa kellotornin tavoin uusbyzanttilaista tyyliä.⁵⁰⁵

Aluksi kirkossa oli lehterit, mutta ne poistettiin 1882. Altari on kirkon itäosassa, ikonostaasin muusta kirkkotilasta erottamana. Ikoneista mainittakoon apostolien Pietarin ja Paavalin ikoni, joka on tuotu Haminaan 1742 sekä Nevskin rykmentin lahjoittama Pyhän Nikolauksen ikoni.⁵⁰⁶

Kirkko on rakennettu samalle paikalle, jossa aiemmin sijaitsivat palossa tuhoutuneet luterilaiset Ulrika Eleonoran ja Elisabetin kaksoisristikirkot.⁵⁰⁷

Kuva: Eveliina Taipale

Kuva: Eveliina Taipale

Kreikkalaiskatollinen muistokappeli (mm)

Pietari-Paavalin aiemman vuonna 1875 rakennetun, palossa pahoin rappeutuneen ja vaurioituneen ja kadettikoulun harjoituskentän laajenemisen tieltä vuonna 1830 purettavaksi määrätyn, kirkon muistokappeli. Kappeli on vuodelta 1837. Sijaitsee Kadettikoulunkadulla.

⁵⁰⁵ Kaakkois-Suomen ympäristökeskus 2005, 7

⁵⁰⁶ Halila 1969, 257

⁵⁰⁷ Knapas 1984, 27

Siunauskappeli Myllykylä

Myllykylän hautausmaan siunauskappeli on vuodelta 1956 (M. Toikka).

Kappeli Myllykylä/Leirikangas

Leirikankaalle seurakunnan vuonna 1989 rakentama moderni kappeli, jonka suunnitteli veljekset Timo ja Tuomo Suomalainen⁵⁰⁸

Kappalaisen pappila (mm) Salmenkylä

Pappilan päärakennuksen vanhimmat osat ovat 1700-luvun puolivälistä, jolloin Metsäkylän rakennusmiehille annettiin tehtäväksi kappalaisen pappilan päärakennuksen teko. Vanhimman osan ulkovuoraus on tehty 1800-luvun puolivälissä sekä laajennus 1900-luvun alussa. Salmenvirran puoleinen seinä on historialliselta ilmeeltään parhaiten säilynyt.

Kuva: Pauliina Sakki

Pappila on vanhan Vehkalahtien kunnan vanhimpia asuttuja rakennuksia. 1980 taloon tehtiin kanttorin asunto ja kerhuhuone.⁵⁰⁹

Herran Kukkaro - Pikkuympyränkatu 34 (mm)

Kuva: Eveliina Taipale

Uusklassisen rakennuksen tiiliosa on tehty 1829 ja pohjoispäähän liitetty hirsiosa 1846, jota on korjattu 1876. Rakennus on saanut klassismin mukaisen ulkoasunsa 1920-luvulla, korjaus tehtiin 1956. Rakennus on palvellut monessa käytössä: se on Hugo Simbergin synnyin ja asuintalo, siinä on toiminut apteekki, oppilasasunto ja Vehkalahtien seurakuntatalo. Hamina-Vehkalahtien seurakunnan rakennus tunnetaan nimellä Herran Kukkaro.⁵¹⁰

Simeon-talo

Seurakuntakeskus valmistui vuonna 2002. Rakennuksen ovat suunnitelleet Simo ja Käpy Paavilainen ja se edustaa modernia rakennussuuntausta. Sijaitsee Bastionin läheisyydessä.⁵¹¹

Kuva: Pauliina Sakki

⁵⁰⁸ Hamina-Vehkalahtien seurakunta-2008-2

⁵⁰⁹ Muistojen Vehkalahti 2003, 297

⁵¹⁰ Hamina-Vehkalahtien seurakunta-2008-1

⁵¹¹ Hamina-Vehkalahtien seurakunta-2008-1

Kuva: Pauliina Sakki

Skippari

Rautatiekadun varressa oleva vuonna 1926 rakennettu puutalo, josta on vuosina 2000 - 2003 suoritetuissa peruskorjauksissa kunnostettu lapsi- ja perhekerhotyön tila.⁵¹²

Kulmakivi

Seurakuntasali on rakennettu vuonna 1959, peruskorjaus ja laajennus tehtiin vuonna 2004. Talo on liitetty uudisrakennuksella viereiseen virastotaloon, joka on alun perin rakennettu kirkkoherra Helteen pappilaksi vuonna 1936.⁵¹³

Kuva: Pauliina Sakki

Metsäkylän rukoushuone *Metsäkylä*

Vuonna 1927 rakennettu Suomen Luterilaisen Evankeliumiyhdistys ry:n omistama rakennus, joka on rakennettu August ja Hilma Sipolan lahjoittamalle tontille. Rukoushuone on kyläläisten Evankeliumiyhdistykselle lahjoittama ja he vastaavat edelleen sen toiminnasta ja kunnossapidosta.⁵¹⁴

Kitulan rukoushuone *Kitula*

6.8.2 Hautausmaat

Kun hautaaminen kirkon lattian alle kiellettiin, haluttiin uudet haudat perustaa kirkkomaille. 1700-luvulla hautakivenä oli maanpinnan tasossa lepäävä tasainen kivipaasi. Maahan muurattiin tai holvattiin hautakammio, jonne koko perhe saatettiin aikanaan laskea. Vaikuttaa sille, että tuohon aikaan vieroksuttiin suoraan multaa hautaamista, joten myös ulkohautauksessa jäljiteltiin kirkon sisätilojen perhehautaamisen mallia.⁵¹⁵

1800-luvulla hautausmaille alkoi ilmestyä uusklassisen tyylin mukaisia pystykiviä. Tämä oli ennen 1830-luvulla yleistyneitä valurautaristejä suosituin muistomerkkien malli. Valurautaristit olivat konepajojen tuotteita ja niiden esikuvat tulivat Euroopasta, etenkin Saksasta.⁵¹⁶

Suurten kaupunkien suurten muistomerkkien rinnalla on pienten kaupunkien ja maaseutukirkkojen hautausmaat, joilla tapaa kansanomaisia muistomerkkejä sekä hautoja, joilta aika on syönyt muistomerkit pois. Puuristit palvelivat aikansa, kenties maatuivat tai poistettiin. 1900-luvulle tultaessa muistomerkkien tekstejä lyhennettiin ja arvonimiä jätettiin pois. Talvi- ja jatkosodan sankarihaudat olivat demokraattisia, kaikki saivat samanlaisen laatan

⁵¹² Hamina-Vehkalahden seurakunta-2008-1

⁵¹³ Hamina-Vehkalahden seurakunta-2008-1

⁵¹⁴ Muistojen Vehkalahti 2003, 84

⁵¹⁵ Gardberg, C. J. 2003, 83-85

⁵¹⁶ Gardberg, C. J. 2003, 86-99

tai ristin sotilasarvosta riippumatta. Tämä demokratia levisi sotien jälkeen kaikille hautausmaille, kun siirryttiin suorakaiteisten muistokivien käyttöön.⁵¹⁷

Hautakivien lisäksi hautausmaamaisemaa leimaa sen muodot ja kasvillisuus. Kirkkotarha sai Suomessa puita 1800-luun alusta alkaen. Ajan uskomuksen mukaan kulkutaudit höyrysivät maan sisästä ilmaan, jolloin puut toimivat ilman puhdistajina. Yksittäisillä haudoilla ei enää nähdä 1900-luvulle ominaista kukkaistutusten kirjoa. Tähän ovat vaikuttaneet niin muuttoliike kuin kulkuyhteydet. Ajalle tyypilliseen tapaan kaukana asuvat sukulaiset antavat haudan seurakunnan hoidettavaksi.⁵¹⁸

Hietakylän hautausmaa (vm) (rky 00) keskusta

Linnoituksen sisäpuolelle hautaamisen kielsi Haminan linnoituksen päällikkö Lanov vuonna 1748, kun suomalaisen kirkon ympärillä oleva hautausmaa kävi ahtaaksi. Lanovin siirryttyä muualle kielto unohtui.⁵¹⁹

Hietakylän hautausmaa on perustettu 1773 aluksi vain köyhälistöä varten. Tästä syystä 1700-luvulta on säilynyt vain vähän muistomerkkejä. Varakkailla haminalaissuvuilla oli omat hautapaikkansa Elisabethin kirkon tontilla. Myöhemmin hautausmaata laajennettiin ja varakkaimpiakin kaupunkilaisia haudattiin sinne vuoden 1821 palon jälkeen, kun palaneen Elisabethin kirkon tontti luovutettiin ortodoksiselle seurakunnalle.⁵²⁰

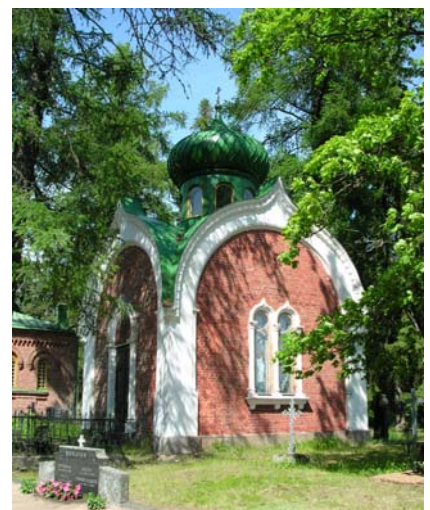
Kuva: Eveliina Taipale

Hautausmaa rajattiin kiviaidalla 1859⁵²¹. Hautausmaalle on haudattu paljon maamme historiaan vaikuttaneita henkilöitä ja heidän perheenjäseniään.

Vuonna 1995 hautausmaalle valmistui arkkitehti Bey Hengin suunnittelema uurnahauta-alue. Alueen vanhoihin sukuhautoihinkin sallitaan enää uurnahautaus.⁵²² Hautausmaa sijaitsee ydinkeskustassa linja-autoaseman läheisyydessä.

Ortodoksinen hautausmaa (vm) (rky 00) Pampyöli

Haminan ortodoksinen hautausmaa on perustettu 1770. Alueella sijaitsevat Ivar Aminoffin suunnittelema bysanttilaisvaikutteinen, punatiilinen tornilla varustettu vuonna 1901 rakennettu kirkko, joka on pyhitetty Kaikkien murheellisten ilo -ikonille, sekä Aladinien suvun hautakappeli 1900-luvun vaihteesta, suunnittelijana K.A. Wrede.⁵²³ Hautakappeli on Suomen suurin yksityinen ortodoksinen hautakappeli.

⁵¹⁷ Gardberg, C. J. 2003, 119-120, 128-129

⁵¹⁸ Knapas nn, painamaton lähdeaineisto

⁵¹⁹ Nordenstreng & Halila 1974, 154

⁵²⁰ Hamina-Vehkalahden seurakunta-2008-2

⁵²¹ Nordenstreng & Halila 1974, 239

⁵²² Hamina-Vehkalahden seurakunta-2008-2

⁵²³ Finnica Kymenlaakso-2005-2

Kuva: Pauliina Sakki

Hautausmaan keskelle on haudattu ylin ortodoksiupseeristo, papit ja muut arvohenkilöt Alempiarvoisten sotilaiden hautapaikka oli kauempana reunalla. Yksi vanhimmista haudoista on vuonna 1788 kuolleen everstiluutnantti ja kreivi Semon Uvaroff'in hauta.⁵²⁴

Hautausmaa-alueen koillispuolella sijaitsee pieni Nikolai II:n sotilaiden juutalainen hautausmaa, jonka erillisessä aidatussa osassa on haudattuna 19 juutalaista sotilasta. He olivat palvelleet Haminassa keisari Nikolai I:n hallituskaudella vuosina 1825–1855. Osa haudoista on myöhemmältä ajalta.⁵²⁵

Hautausmaa on kulttuurihistoriallisesti merkittävä nähtävyys ja kuvastaa venäläissyntyisten kauppiaiden, porvareiden ja sotilashenkilöiden merkitystä maakunnan elämässä sekä tämän kulttuuriperinteen jatkumisen meidän päiviimme asti.⁵²⁶

Husulän hautausmaa (mm)

Vuonna 1879 virallistettu hautausmaa on ollut toiminnassa jo Kustaa III:n Venäjän sodan aikana 1750-luvulla. Hautausmaata laajennettiin 1889. Tarkennettuna Husulassa on siis kaksi hautausmaata, joiden välitse kulkee valtatie 26 Taavettiin. Pohjoispuoli on vanha Vehkalahden hautausmaa, kun taas eteläpuolinen hautausmaa on perustettu vuonna 1876 Hietakylän hautausmaan jäätyä liian pieneksi. Eteläisempi hautausmaa toimi Haminan seurakunnan päähautausmaana ennen Ristiniemen hautausmaan perustamista. Hautausmaa on kaunis: kumpuileva maasto, paljon vanhoja ja arvokkaita muistomerkkejä, suuria sukuhautoja. Hautausmaa on edelleen käytössä ja hyvin hoidettu.⁵²⁷

Ristiniemen hautausmaa

Hautausmaa on otettu käyttöön vuonna 1951, ja se on ollut Haminan seurakunnan päähautausmaana. Ristiniemen maaperä on hiekkakangasta ja kasvillisuus muodostuu pääosin eri-ikäisistä männyistä. Meren läheisyys antaa alueelle erityisen kauneuden.⁵²⁸ Kappeli rakennettiin vuonna 1965.⁵²⁹

Kuva: Pauliina Sakki

⁵²⁴ Rela 2003, 184

⁵²⁵ Rela 2003, 184

⁵²⁶ Knapas 1971, 7

⁵²⁷ Hamina-Vehkalahden seurakunta-2008-2

⁵²⁸ Hamina-Vehkalahden seurakunta-2008-2

⁵²⁹ Hendriks 1999, 32

Myllykylän hautausmaa

Myllykylän hautausmaa vihittiin käyttöön vuonna 1910. Sitä laajennettiin 1956. Kiviaitaa jatkettiin seuraavana vuonna ja kivet siihen tuotiin Salmenkylän pappilan navetan rakennuskivistä.⁵³⁰ Hautausmaa sijaitsee 10 kilometriä kaupungin keskustasta Lappeenrannan tien varrella. Hautausmaa on tunnettu Hannu Toikan suunnittelema korkeaharjaisesta kappelistaan.

Leirikankaan hautausmaa

Kaupungin uusin hautausmaa sijaitsee Lappeenrannan tien varrella, Myllykylän hautausmaata vastapäätä. Laajennusosa on alikulkutunnelin välityksellä yhteydessä vanhempaan Myllykylän hautausmaaosaan. Nimensä paikka on saanut ympäröivällä kankaalla hattujen sodassa menehtyneiden tuhansien Suomi-Ruotsi armeijan sotilaiden mukaan.⁵³¹

Kuorsalon hautausmaa

Hautausmaa on Haminan saaristokylien Mäntlahti, Pyötsaari, Tammio ja Kuorsalo yhteinen ja se on Mikkelin hiippakunnan vanhin edelleen käytössä oleva hautausmaa.⁵³² Vaikka saarissa ei enää juurikaan asuta ympärivuotisesti, siunataan Kuorsalon hautausmaalle edelleen vanhojen saarelaissukujen vainajia⁵³³.

6.9 Muistomerkit ja -laatat

Muistomerkit ovat yksi mahdollisuus tuoda esiin merkittäviä paikkoja tai asioita. Muistomerkillä voidaan paikallistaa hävinnyttä rakennetta tai merkittävää tapahtumaa.⁵³⁴

6.9.1 Sivistyshistorialliset ja julkisen hallinnon muistomerkit ja -laatat

Reaalilyseon, ruotsalaisen yhteiskoulun ja keskuskansakoulun muistolaatta *Keskusta*
Haminan kaupungintalon seinässä, Puistokatu 2 sijaitsevassa muistolaatassa on teksti: ”Tällä paikalla sijainneessa koulutalossa ovat toimineet vuosina 1888–1898 reaalilyseo 1898–1911 ruotsalainen yhteiskoulu ja 1907–1939 keskuskansakoulu. Talo tuhoutui talvisodan pommituksissa”.⁵³⁵

Nais-, tyttö- ja yhteiskoulun muistolaatta *Keskusta*

Entisen Vallin koulun Kaivokadun puoleisessa seinässä olevassa muistolaatassa on teksti: ”Tässä koulutalossa ovat toimineet 1888–1890 ruotsalainen naiskoulu 1890–1898 ruotsalainen tyttökoulu ja 1890–1939 Haminan yhteiskoulu ja vuodesta 1939 kansakoulu”.⁵³⁶

Yksityisen tyttökoulun muistolaatta *Keskusta*

Isoympyräkadulla sijaitsevassa muistolaatassa teksti: Tällä paikalla olleessa talossa on toiminut Haminan yksityinen tyttökoulu 1873–1887. Rakennus tuhoutui kaupungin suurpalossa.⁵³⁷

---

⁵³⁰ Uski et al. 2006, 19–20

⁵³¹ Hamina-Vehkalahden seurakunta-2008-2

⁵³² Haminan kaupunki-2008-3

⁵³³ Hamina-Vehkalahden seurakunta-2008-2

⁵³⁴ Karttunen 2004, 45

⁵³⁵ Pitkänen 1983, nn

⁵³⁶ Pitkänen 1983, nn

⁵³⁷ Pitkänen 1983, nn

Kadettikoulun muistolaatta *Keskusta*

Sijaitsee Reserviupseerikoulun päärakennuksen ulko-oven vieressä. Muistolaatassa teksti: ”Kadettikoulu toimi tällä paikalla 1819–1902”.⁵³⁸

Ensimmäisen vaivaistalon muistomerkki *Turkia*

Vehkalahten ensimmäisen vaivaistalon (1890–1930) muistomerkki sijaitsee Turkiantie 629:ssä.

6.9.2 Elinkeinohistorialliset muistomerkit ja -laatat

Myllynkivi *Keskusta*

Keskuspuistossa sijaitsevan myllynkivenä mallina on käytetty kahta alkuperäistä myllynkiveä, jotka ovat löytyneet maansiirtotöiden yhteydessä Hietakylän rannasta. Sijaitsee keskuspuistossa.⁵³⁹ Myllynkiveen liittyy legenda Katariina II ja Kustaa III tapaamisesta Haminassa vuonna 1783. Kustaa III:n arvellaan kosiskelleen Katariina II:sta. Ajatuksesta innoton Katariina II tarjosi kätensä kiven läpi suostuen käsisuudelman, mutta avioliittoon hän suostuisi vasta kun myllynkiven läpi pystyisi antamaan oikean suudelman.⁵⁴⁰

Kuva: Eveliina Taipale

Kaskenviertäjien muistopatsas *Kannusjärvi*

Muistopatsas sijaitsee Kirinmäellä. Patsaassa on yhtä monta kiveä kuin maakirjanumeroita. Tekijä Esko Ahlberg.

Lankila, Peltolantie

Lankilan kaskenviertäjille

Metsäkylän sahan perustajan muistolaatta *Metsäkylä – Summajoki*

Sahan padossa Metsäkylän sahan perustajan, Jacob af Forsellesin muistolaatta. Padon viereen on pystytetty kyltti, jossa seuraava sahan vaihetta kuvaava teksti: ”Vuonna 1730 vehkalahtelaissyntyinen Jakob Forsell (1698–1768) aateloituna af Forselles, alkuaan maakauppias, myöhemmin haminalainen porvari, Kymenlaakson ja koko Suomen huomattava liike- ja valtiopäivämies, Degerbyn (Loviisan) perustaja ja ensimmäinen pormestari rakennutti yhdessä haminalaisen pormestari Wittstockin kanssa tähän Metsäkylän sahan, jonka vuosituotanto oli noin 1.000 tolttia (eli kaksitoista määrätyn pituista lautaa) lautaa. Kylän ensimmäinen saha sijaitsi tältä ”tynnyrisementtipadolta” vajaa 100 metriä yläjuoksun suuntaan.

Kuva: Eveliina Taipale

⁵³⁸ Pitkänen 1983, nn

⁵³⁹ Suomen muistomerkit 1999, 12

⁵⁴⁰ Suomen muistomerkit 1999, 12

Sahan ympäristöön kasvoi 1700-luvulla huomattava sahayhdyskunta, joka olollaan enteili tulevaa teollistumiskehitystä laaksokunnassamme ja koko maassa. Näiden koskien tienoilla on sittemmin miltei aina toiminut jokin puuteollisuusalan yritys.”

Ensimmäisen vesisahan muistomerkki *Myllykylä*

Muistomerkki sijaitsee Sahakosken luotopolulla, lastenkodin aukiolla. ”Sahatukissa” teksti: ”1723 perusti MÄRTEN STEVEN Sahakoskelle sahan.

Vanhan myllyn muistomerkki *Reitkalli*

Myllynkivistä konstruoitu ”Leipäpuu”, vanhan myllyn muistomerkki sijaitsee Kapakkamäellä Lankamalmintiellä. (Patsaan on suunnitellut Esko Ahlberg ja se sijaitsee Riihinkalliolla Alalaurin kosken, vanhan myllypaikan, kohdalla⁵⁴¹)

6.9.3 Liikennehistorialliset muistomerkit ja -laatat

Kulkurin patsas *Summa*

Alkuperäisellä paikalla vanhan Viipurin valtatie varressa leveä graniittinen kilometripylväs, jonka Theodor Bruun (nuorin) on varustanut tekstillä.⁵⁴² Kivessä teksti: ”Kulkurin patsas. Muisto H:ki – Viipuri tiestä”.

Kuva: Eveliina Taipale

Kuva: Eveliina Taipale

Laivanrakentajien muistomerkki *Neuvoton*

Laivanrakentajien muistomerkki. Alemmassa kivessä on teksti: ”Veistämöiden työlle ja taidolle”.⁵⁴³ Sijaitsee koulun pihalla.

Laivamestareiden muistopatsas *Salmi, Vironniemi*

Vehkalahden lounaiskulman laivamestareiden muistopatsas, jossa teksti: ”Puulaivojen rakentajille”. Tunnuskuviona on puualuksen kaaripiirros.

Kuva: Pauliina Sakki

⁵⁴¹ Korhonen 1981, 325

⁵⁴² Rintanen 2003, 4

⁵⁴³ Suomen muistomerkit 1999, 104

Pistoolikivet (mm) *Brakila*

Museotien, vanhan Viipuriin johtavan tien molemmilla puolilla oli kaksi siirtolohkarettä, joiden takana maantierosvot perimätiedon mukaan piileskelivät. Enää toinen tienvarsinäkymän kivistä on jäljellä.

Kuva: Pauliina Sakki

6.9.4 Sotahistorialliset muistomerkit ja -laatat

Armeijan maihinnousun muistomerkki *Brakila*

Ruotsi-Suomen armeijan maihinnousun muistomerkki Kotolahden rantakalliolla. Kivessä teksti: ”Ruotsin 5000 miehisen armeijan maihinnousu Brakilassa 23.7.1788. Haminan linnoituksen valtausyritys. Kenraali Siegroth.” Sijaitsee Halkokalliolla Rakilanlahden rannalla lähellä kylän laiturirantaa. Muistokiven tekstistä poiketen maihinnousu oli alkuperäistä suunnitelmaa myöhemmin.⁵⁴⁴

Kolmen Kannaksen Koukkaajien muistopatsas *Keskusta - kasarmialue*

Patsaassa teksti: ”Kunnia, Isänmaa, Kaatuneiden aseveljien muistolle 12.6.1960, Sodan 1941–44 JR 4, I/KTR 11, III/KTR 11, 2. Pion. P22.”⁵⁴⁵

Miinamiesten muistomerkki *Keskusta - kasarmialue*

Muistomerkki Isoympyräkadulla: Sarvimiina S/08. Muistomerkissä teksti: ”Tällä alueella vuosina 1934–1941 sijainneessa miinakomppaniassa koulutettiin pääosa Suomen merivoimien sodissa 1939–1944 toimineista miinamiehistä. Miinamiesveteraanit.”⁵⁴⁶

Wiipurin Rykmentin muistolaatta *Keskusta - kasarmialue*

Wiipurin Rykmentin muistolaatta punaisen kasarmirakennuksen seinässä. Laatassa teksti: ”Tälle ja Pampyölin kasarmialueelle oli sijoitettuna vv. 1920–1933 Wiipurin Rykmentti ja vv. 1933–1939 rykmentin II pataljoonan esikunta, 4. ja 5. komppania, sekä soittokunta. Perinteiden Vaalijat, Karjalan Jääkäripataljoona, Wiipurin Rykmentin -JR 9/7.D:n- Karjalan Jääkäripataljoonan kiltä.”⁵⁴⁷ Laatta paljastettiin vuonna 1973.

Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaatin muistolaatta *Keskusta - Erottajakadun varsi*

Muistolaatta punatiilisen RUK:n kasarmin seinässä. Laatassa teksti: ”Itä-Suomenlahden rannikkoprikaatin esikunta toimi tässä rakennuksessa sotavuosina 1941–1944.” Laatta paljastettiin vuonna 1962.

Talvisodan I/JR 5:n muistolaatta

Entisen Linnoituksen koulun torin puoleisella seinällä. Teksti: ”Talvisodassa Karjalan Kannaksella maamme itsenäisyyttä puolustaneen JR 5:n I pataljoona sekä rykmentin yksiköt koottiin Haminassa 14.10.1939 Haminan, Kotkan, Kymin, Vehkalahden ja Virolahden miehistä.

⁵⁴⁴ Tuomisto 1998, 37

⁵⁴⁵ Pitkänen 1983, nn

⁵⁴⁶ Pitkänen 1983, nn

⁵⁴⁷ Pitkänen 1983, nn

I pataljoona lähti matkaan tämän rakennuksen suojista”. Laatta paljastettiin 14.10.1984. Rykmentti oli perustettaessa JR 32, mutta muuttui vuodenvaihteessa 1939-1940 JR 5:ksi.⁵⁴⁸

Haminan sankarihauta Keskusta - kirkkopuisto

Haminan sankarihauta. Sankarihautaan on haudattu sodissa 1939–1940 ja 1941–1944 kaatuneet haminalaiset. Muistomerkkinä on Veikko Leistenin suunnittelema kivipaasi risteineen. Kivipaadessa teksti: ”Isänmaalle nimiluetteloineen 1939 1944 (nimiä ei lueteltu tässä yhteydessä).⁵⁴⁹

Karjalaan jääneiden muistomerkki Keskusta – kirkkopuisto

Muistomerkissä teksti: ”Karjala – syntymämaa – muistojenmaa. Pyhiin kirkkomaihin kätkeytyjen vainajien muistolle. Haminan seudun Karjala-seura 1953.”⁵⁵⁰

Vapaussodan muistopatsas Keskusta

Vapaussodan muistopatsas Johanneksen kirkon edustalla. Vuonna 1918 valkoisella puolella kaatuneiden ja surmattujen muistoksi vuonna 1919 pystytetty muistopaasi. Patsaan kolmella sivulla on 65 nimeä sekä teksti: ”Haminan ja Vehkalahden sankareiden ja vapaussoturien muistolle 28.1.–4.5.1918” ja ”Uhrikuoleman kärsineet”.

Veteraanikivi Keskusta – linja-autoasema

Linja-autoaseman laidalla, entisen rautatieaseman ratapihalla. Kiveen kiinnitetyssä laatassa Vala-laulun alkusanat; ”Kuullos pyhä vala kallis Suomenmaa Sinuun koskea ei väkivalta saa” ja ”1939–1945 Niille miehille ja naisille, jotka valansa velvoittamina tai vapaaehtoisesti lähtivät rintamalle torjumaan vapauttamme uhkaavaa vaaraa. Ensimmäinen juna lähti tällä paikalla sijainneelta rautatieasemalta 16.10.1939. Syntyi Talvisodan henki. Raskain uhrein – Suomi kesti. Jälkipolvi vaali rakkaudella tätä perintöosaasi. Veteraanijärjestöt ja Haminan kaupunki 16.10.1997”. Aihiona on käytetty Salpa-asemasta Ravijoelta peräisin olevaa panssarinestekiveä. Muistokivi paljastettiin lähes tunnilleen 58 vuotta myöhemmin, kun Haminassa perustetun JR 32:n I pataljoonan ensimmäinen kuljetus lähti Karjalan kannakselle.⁵⁵¹

Rannikkotaistelussa kaatuneiden muistomerkki Haminan keskusta – Kesäpuisto

Rannikkotaisteluissa kaatuneiden muistomerkki vv-1939–44. Muistomerkkin piirsi Veli Klami ja työsti E. Kiisken Kiviveistämö.⁵⁵² Sijaitsee Isoympyräkatu 4:n kohdalla.

Sukupolvien elämäntyön muistomerkki Keskusta – Marian kirkon kirkkopiha

Muistomerkki 1939–1945 sota-ajan sukupolvien elämäntyölle.

Haminan linnoituksen muistokivi Keskusta - Kesäpuiston Kavalierivalli

Muistokivessä teksti: ”Haminan vallien rakennustyöt aloitettiin v. 1722 Kenraali Löwenin ja everstiluutnantti Glansenstjernan johdolla noudattaen ranskalaisen Vaubanin linnoitusjärjestelmää. V. 1744 jälkeen laajennettiin valleja venäläisen kenraali Suvorovin toimesta. Viimeisen kerran ampuivat linnoituksen tykit v. 1855 englantilaisia sotalaivoja.” Muistokiven on pystyttänyt Haminan kaupunki 1952 Hamina-seuran esityksestä.⁵⁵³

---

⁵⁴⁸ Relä 2006, 271–272

⁵⁴⁹ Pitkänen 1983, nn

⁵⁵⁰ Pitkänen 1983, nn

⁵⁵¹ Relä 2006, 274

⁵⁵² Suomen muistomerkit, 11

⁵⁵³ Pitkänen 1983, nn

Linnoituksen muistokivet

Turun, Haminan, Savonlinnan, Hämeenlinnan ja Lappeenrannan bastioneissa. Puretun Helsingin bastionin muistokivi on Lipputornin vierellä. Teksti kivessä: ”Tällä paikalla on ollut Helsingin bastioni”.⁵⁵⁴

Haminan rauhan muistokivi *Keskusta*

Pienehkö kivi, joka sijaitsee kirkkopuiston Rauhankadun puoleisella sivulla. Muistokivessä teksti: ”Tällä paikalla sijainneessa maaherran talossa ovat asuneet kuninkaat Kustaa III ja Kustaa IV Adolf. Samassa talossa luovuttivat Ruotsin valtuutetut kenraalit Skjöldebrand ja Stedingk Suomen syyskuun 17. p:nä 1809 Venäjän valtuutetuille ulkoministeri Rumjantseville ja kreivi Alopaeukselle.” Muistokiven on pystyttänyt Haminan kaupunki 1952 Hamina-seuran esityksestä.⁵⁵⁵ Haminan rauha allekirjoitettiin Haminan kirkon paikalla sijainneessa talossa.

Haminan rauhan muistolaatat *Keskusta*

Venäläiset kiinnittivät lipputorniin kahdeksan muistotaulua, joissa luetellaan sotaan osallistuneita joukko-osastoja ja kerrotaan myös venäläisten voittoisista taisteluista. Lipputornissa on vain kaksi taulua, yksi taulu on kaupunginmuseossa ja yksi upseerikerholla.⁵⁵⁶

Kaatuneiden Upseerien muistopatsas *Keskusta*

Kaatuneiden upseerien muistopatsas, suunnitellut Kalervo Kallio, valmistettu ja paljastettu 1957. Patsaassa teksti: ”1930–1945 Kaatuneiden Upseerien muistoksi Suomen upseeristo, Till de stupade officerarnas minne Finlands officerare. Te ette turhaan taistelleet, te ette turhaan kaatuneet.”⁵⁵⁷ Patsaan jalustaan on muurattu luettelo, jossa on sodissa 1939–1944 kaatuneiden yli 4000 upseerin nimet. Sijaitsee Reserviupseerikoulun päärakennuksen edessä.

Kuva: Eveliina Taipale

Suojeluskunta- ja sotilaspoikien muistokivi *Keskusta*

Kesäpuistossa Isoympyräkadun puolella sijaitseva kivi, jossa tekstit: ”Suojeluskunta- ja sotilaspojat 1928–1944” ja ”Tiet isäin astumaan...”. Kivihankkeen toteutti Etelä-Kymenlaakson Sotilaspoikien Perinnekilta ja kivi paljastettiin 2006.

⁵⁵⁴ Relu 2006, 270

⁵⁵⁵ Pitkänen 1983, nn

⁵⁵⁶ Tuomisto 1998, 71

⁵⁵⁷ Pitkänen 1983, nn

Vakaumuksensa puolesta kaatuneiden muistomerkki *Husula*

Muistomerkki sijaitsee Husulan vanhalla hautausmaalla. Muistomerkissä teksti: ”1918 Vakaumuksensa uhreina henkensä menettäneille tovereille”.⁵⁵⁸ Pystyttänyt Haminan Työväenyhdistys Haminan kaupungin avustamana.

Laivaston muistolaatta *Jamilahti*

Laivaston muistolaatta Jamilahden kansanopiston, entisen Poitsilan kartanon seinässä. Laatassa teksti: ”Laivaston esikunta piti tätä Poitsilan kartanoa tukikohtanaan johtaessaan sotatoimia Itäisellä Suomenlahdella 20.4.–26.9.1944. Laivaston Kilta luovutti tämän muistolaatan 10.8.1968.”⁵⁵⁹

Ilmavalvonnan muistolaatta *Kannusjärvi*

Kallioseinämään vuonna 2008 kiinnitetty ilmavalvonnan muistolaatta, jossa teksti ”1941-1944 Tällä kalliolla sijaitsi jatkosodan aikana ilmavalvontatorni. Ilmavalvontaa suorittivat ilmasuojeluyksiköt ja suojeluskunta- ja sotilaspojat.” Muistolaatta sijaitsee TOK:n seuratalon lähimaastossa.⁵⁶⁰

Piiloleirin muistokivi *Kannusjärvi – Kivikkoaho*

”Metsäkaartilaisten” piiloleirin muistokivi.

Venäläisten hautamerkki *Kannusjärvi – Saarelankangas*

Venäläisten sotilaslentäjien hautamerkki.

Tarkk’ampujapataljoonan muistokivi *Metsäkylä*

Hämeen Tarkk’ampujapataljoonan leirin (1899–1928) muistokivi. Luonnonkivessä teksti: ”7. HT. Pataljoona majoittunut 19.–22.8.1899.” Sijaitsee Metsäkylässä Merkjärven tiellä ns. Kokkolan haassa.⁵⁶¹

Ilmavalvontatornin muistomerkki *Metsäkylä – Houvanmäki*

Ilmavalvontatornin paikka ja muistomerkki. Ilmavalvontalotat hoitivat sotien aikana tärkeää tehtävänsä helteillä niin kuin pakkasillakin. Tämän patsaan paikalla oli valvonta-asema. Laatassa teksti: Ilmavalvonta-asema 19??– 1945 kotiseutu – isänmaa”.

Sankarihauta *Myllykylä*

Sankaripatsas Myllykylän hautausmaalla. Tekijä Sulo Mäkelä.

Vakaumuksensa puolesta kaatuneiden muistopatsas *Myllykylä*

1918 Vakaumuksensa vuoksi henkensä menettäneiden muistopatsas. Sijaitsee Myllykylän hautausmaalla.

Punaisten muistomerkki *Myllykylä*

”Taisteluissa punaisten puolella, vankileirillä ym. kuoli 172 vehjärveläistä. Valkoiset teloittivat 74 henkilöä”. Sijaitsee Leirikankaan hautausmaalla.⁵⁶²

---

⁵⁵⁸ Pitkänen 1983, nn

⁵⁵⁹ Pitkänen 1983, nn

⁵⁶⁰ Reimari nro 27/2008

⁵⁶¹ Tuomisto 1998, 346

⁵⁶² Tuomisto 1998, 152

Ruotsi-Suomi – armeijan muistomerkki *Myllykylä*

Leirikankaalle on Vehkalahden kotiseutulautakunnan toimesta pystytetty vuonna 1968 kuvanveistäjä Sulo Mäkelän suunnittelema muistomerkki, jossa on kirjoitus: ”1741 Ruotsi-Suomen armeijan tukialue – Upplannin jalkaväkirykmentin talvileiri 1741–1742”.

Sijaitsee Leirikankaalla kantatie 61 varrella.

Kuva: Eveliina Taipale

Sotaan vietyjen hevosten muistokivi *Myllykylä*

Suomen sotahevosille omistettu muistomerkki Sahakosken luontopolun varrella. Tekijä Esko Ahlberg.

Kranaatinheitinosastojen muistomerkki *Mäntlahti*

Mäntlahdessa vuosina 1940–1945 palvelleiden kranaatinheitinosastojen, ”Mäntlahden

renkaan” v. 1990 rakentama muistomerkki. Teksti:

Suomi siirtyi sodasta rauhaan. Täällä palveli tehtävää suorittamassa Krh.K/Jr9 25.11.1944–15.11.1945. Tätä yksikköä ennen täällä oli palvellut JR4/IKrh v. 1940–1941 sekä Koul. Kesk 17/Krh vv. 1942–1944. Vastalevy on kranaatinheitin perusta. Täällä syntyi yksikkömme henki, Mäntlahden renkaan perusta. 21.8.1990. Mäntlahden Renkaan Aseveljet.”⁵⁶³
Muistomerkki sijaitsee Reiviikintien alkupäässä.

Kuva: Eveliina Taipale

Pampyölin taistelun muistomerkki *Pampyöli*

Pampyölin taistelun muistomerkki. Pampyölin taistelu kuului samaan Kustaa III:n Haminan valloitus suunnitelmaan kuin Brakilan maihinnousu. Kivessä teksti: Pampyölin taistelut 23.7.1788 everstil Montgomeryn johdolla. Sijaitsee Pampyölin kylässä Kirkkojärven tiellä Putkinotkontien tienoilla tien vasemmalla puolella entisen kansakoulun päätypuolella.⁵⁶⁴

Krimin sodan 1854–1855 Haminan pommituksen muistolaatta *Pieni Vuohisaari*

Kriminsodan aikaisen Haminan pommituksen muistolaatta, kiinnitetty luonnonkiveen. Muistolaatassa teksti: ”Kesäkuun 15. päivänä 1855 nousi tällä saarella maihin englantilaisia, jotka paikalle kutsutulta Haminan pormestarilta vaativat tietoja Haminan linnoituksen varusväen vahvuudesta ja varastoista. Tietoja saamatta poistuivat englantilaiset, mutta palasivat takaisin 20. päivänä heinäkuuta ja ryhtyivät laivojensa tykistöillä ampumaan Haminaa 21. päivänä. Kahden tunnin laukaustenvaihdon jälkeen vaurioitui yksi englantilaislaiva, jolloin koko laivasto-osasto poistui. Taistelussa vaurioitui Pitäjänsaari ja Hietakylä.” Muistolaatan on

⁵⁶³ Tuomisto 1998, 346

⁵⁶⁴ Tuomisto 1998, 37

teettänyt Haminan kaupunki Hamina-seuran esityksestä.⁵⁶⁵ Sijaitsee Tervasaaren sataman edustalla olevassa Pieni Vuohisaari – nimisessä saarella Haminan Purjehdusseuran paviljongin vieressä.

Metsäkaartilaisten muistokivi *Pyhältö – Lapjärvi*

Pyhällön ja Lapjärven metsäkaartilaisten piiloleirin muistokivi korvessa Pyhältö - Lapjärvi-tien pohjoispuolella. Metsäkaartilaiset lymyilivät punakaarin ”pakko-ottia” välttääkseen.⁵⁶⁶ Kivessä hakkaus: 1918 VAPAUS

Salpalinjan muistokivi *Salmenkylä*

Salpalinjan ensimmäinen estekivi Suomenlahdesta muistokivenä Salmenkylän Pirkkulanpohjassa, Kalle-Kustaan rannassa salmenvirran rannalla. Kiveen hakattu ”Salpalinja 1940”.⁵⁶⁷

Rannikkojoukkojen kentälle jääneiden sankarivainajien muistomerkki *Saviniemi*

Eelis Ahtiaisen suunnittelema muistomerkki, pystytetty puretun vv. 1788–1790 sodan aikaisen tykkipatterin vierellä. Salmenvirran rannalla metsäalueella sijaitsevalle muistoristille vie kävelypolku Kivipajantien ja Kokkokalliontien kulmuksesta. Muistomerkissä on hakattuna niiden 22 sankarivainajan nimet, jotka siunattiin kentälle jääneinä 1945⁵⁶⁸,⁵⁶⁹ ja⁵⁷⁰. Merkin kiviaines on kerätty Kirkonmaan viereiseltä Hietakarilta.

Kotirintamalla menehtyneiden muistokivi *Sivatti*

Muistokivi sijaitsee Rajasuon takana lähellä Virolahden rajaa. Kivessä teksti: ”Tämä muistomerkki on pystytetty kymenlaaksolaisille kotirintamalla menehtyneille, jotka saivat surmansa venäläisten desanttien luodeista sotiemme 1939–1944 aikana.”

Summan puolustustaistelun muistokivi *Summa*

Kustaa III:n sodan aikainen muistokivi. Teksti: ”Summan jokilinjan puolustustaistelu 8.9.1788. - Kustaa Mauri Armfeld -”.⁵⁷¹ Sijaitsee Hamina-Kotka vanhan tien (st 170) eli Helsingintien ja Rautkalliontien kulmauksessa Summanjoen ylittävän maantiesillan länsipuolella.⁵⁷²

Ilmavalvonnan ja it-lottien muistomerkki *Vilniemi*

Ilmavalvonnan ja it-lottien muistomerkki Rakinvuorella, entisen valvontatornin S 53 A:n paikalla. Muistomerkkin rakensivat tornissa palvelleet veteraanilotat ja veteraanit. Merkki paljastettiin 24.9.1980. Sijaitsee Rakinvuorella Rakilan kylässä Vilniementien varrella.⁵⁷³

Somerin taistelun muistolaatta *Ulko-Tammio*

Somerin taistelun muistolaatta. Laatassa teksti: ”Tästä paikasta 187-hehtometrin päässä suuntaan 24–30 piirua olevalla Somerin saarella voitti vähäinen suomalainen miehitysjoukko 8.-9.7.1942 käydyssä taistelussa saareen hyökänneen ylivoimaisen vihollisen mutta myös itse tappioita kärsien. Tämän laatan asettivat velvoitteeksi tuleville soturipolville taistelun 30-

---

⁵⁶⁵ Pitkänen 1983, nn

⁵⁶⁶ Suomen muistomerkit 1994, 105

⁵⁶⁷ Tuomisto 1998, 194

⁵⁶⁸ Pitkänen 1983, nn

⁵⁶⁹ Tuomisto 1998, 211

⁵⁷⁰ Rela 2006, 272

⁵⁷¹ Suomen muistomerkit 1994, 103

⁵⁷² Tuomisto 1998, 37

⁵⁷³ Tuomisto 1998, 346

vuotispäivänä Somerin aseveljet.” Laatta paljastettiin Ulko-Tammiossa Somerin taistelun 30-vuotispäivänä 8.7.1972.⁵⁷⁴

6.9.5 Uskonnolliset muistomerkit ja -laatat

Ensimmäisen Pietari-Paavalin kirkon muistolaatta *Haminan keskusta*

Muistolaatta sijaitsee Kadettikoulunkadulla olevan muistokappelin kivipylväässä. Laatassa teksti: ”Tämä kappeli on rakennettu vuonna 1837 vastapäisellä kentällä vuosina 1785–1829 sijainneen ortodoksisen seurakunnan ensimmäisen Pietari-Paavalin kirkon muistoksi.” Venäläisten miehitettyä Haminan vuonna 1742, rakennettiin ortodoksisista seurakuntaa varten Pietari-Paavalin nimeä kantava kirkko nykyisen Reserviupseerikoulun edustalla olevalle kentälle vuonna 1785. Keisari Nikolai I määräsi kirkon purettavaksi, sillä tarkastusmatkallaan hän totesi sen olevan kadettien harjoituskentän tiellä. Kirkko purettiin 1830. Sen muistoksi rakennettiin kappeli kadun toiselle puolelle.⁵⁷⁵

Vehkalahten vanhimman hautausmaan muistomerkki *Keskusta*

Muistokivessä teksti: ”Tällä alueella on sijainnut Vehkalahten vanhin hautausmaa”. Vuonna 1773 kielsi Haminan linnoituksen päällikkö hautaukset vallien sisäpuolisella alueella. Tällöin jäi kirkon ympärillä ollut vehkalahtelaisten ja haminalaisten hautausmaa pois käytöstä ja ajanmittaiset puiset hautamerkit lahosivat. Muistokiven on suunnitellut Esko Ahlberg.⁵⁷⁶ Sijaitsee Marian kirkon kirkkopuistossa.

Kuva: Eveliina Taipale

Vehkalahten vanhan pappilan muistolaatta *Pappilansaaret*

Muistolaatta sijaitsee Pappilansalmen koulun seinässä. Laatassa teksti: Tällä paikalla on sijainnut Vehkalahten pappila 1400-luvulta vuoteen 1957”. Jo 1720-luvun kartoissa löytyy samalta paikalta merkintä Vehkalahten pappilasta. Pappila onkin ollut samalla alueella aina vuoteen 1957, jolloin se purettiin ja paikalle rakennettiin koulutalo.⁵⁷⁷

6.9.6 Haminan tulipalot

Ensimmäisen palon muistolaatta

Sijaitsee Kauppakulma-nimisen liiketalon seinässä Isoympyräkadulla.⁵⁷⁸

Toisen palon muistolaatta

Sijaitsee Puistokatu 2:ssa kaupungintalon seinässä.

Kolmannen palon muistolaatta

Sijaitsee Fredrikinkatu 4. Muistolaatassa teksti: Haminan kolmas suurpalo alkoi tällä paikalla sijainneesta kauppaneuvos Bruunin talosta 18.8.1821. Palossa tuhoutui täydellisesti 110 taloa ja 2 kirkkoa.”⁵⁷⁹

⁵⁷⁴ Kauhanen 1994, 55

⁵⁷⁵ Pitkänen 1983, nn

⁵⁷⁶ Pitkänen 1983, nn

⁵⁷⁷ Pitkänen 1983, nn

⁵⁷⁸ Suomen muistomerkit 1999, 14

⁵⁷⁹ Pitkänen 1983, nn

Neljännän palon muistolaatta

Sijaitsee Kirkkokadun ja Pikkuympyräkadun kulmatalon seinässä. Muistolaatassa teksti: ”Haminan neljäs suurpalo alkoi tällä paikalla sijainneesta valtioneuvos Lamonin talosta 22.5.1840. Palossa tuhoutui täydellisesti 62 taloa ja 8 kasarmia.”⁵⁸⁰

Viidennen palon muistolaatta

Sijaitsee Pikkuympyräkatu 18, Jehovan todistajien talon seinässä. Haminan viides suurpalo alkoi tällä paikalla sijainneesta majoitustalo 44:n eversti Kowalewskin tallirakennuksesta 25.9.1887. Palossa tuhoutui 28 taloa.⁵⁸¹

6.9.7 Muut muistomerkit ja -laatat

Brakilan kartanon muistomerkki

Sijaitsee Brakilan kartanon puistossa.

Katariina II ja Kustaa III tapaamisen muistolaatta

Sijaitsee Kaupunginmuseon seinässä, Kadettikoulunkatu 2:ssa. Muistolaatassa teksti: Tässä talossa neuvottelivat Heidän majesteettinsa Keisarinna Katariina II ja Kuningas Kustaa III kesällä 1783”.⁵⁸²

Pesäpallopatsas

Sijaitsee Lipputornin puistikossa, Kauppatorin laidassa. Teksti: ”Haminan Palloilijain 40-vuotisjuhlapäivänä 2.6.1968 lahjoittivat kauppaneuvos Onni Paavola ja johtaja Otso Paavola tämän patsaan Haminan kaupungille kiitoksen osoitukseksi Haminan nuorison sekä Haminan Palloilijain pesäpallotoimintaa kohtaan osoittaman myötämielisyyden johdosta.”⁵⁸³

Helsingin bastionin muistokivi

Sijaitsee lipputornin vierustalla, Satamakadun puolella. Kivessä teksti: ”Tällä paikalla on ollut Helsingin Bastioni.” Kyseinen bastioni purettiin 1887 kauppatoria varten.⁵⁸⁴

Ahtaajapatsas

Sijaitsee Tervasaaren moottorivenelaiturin viereisellä viheralueella. Ahtausliike Blomberg Oy Ab:n täyttäessä 50 vuotta. Patsaan teksti: ”Lastaajat, Haminan kaupungille 4.5.1975 Oy Blomberg Ab”. Veikko Haukkavaaran hitsaamalla koottu näköispatsas.⁵⁸⁵

---

⁵⁸⁰ Pitkänen 1983, nn

⁵⁸¹ Pitkänen 1983, nn

⁵⁸² Pitkänen 1983, nn

⁵⁸³ Pitkänen 1983, nn

⁵⁸⁴ Pitkänen 1983, nn

⁵⁸⁵ Pitkänen 1983, nn

Kuva: Eveliina Taipale

Sulo Nurmelan patsas

Menestyksekkään hiihtäjän Sulo Nurmelan syntymäjuhlan 100-vuotisjuhlaviikolla 2008 paljastettu näköispatsas, tehnyt Juhani Honkanen. Sijaitsee Vehkalahtitalon edustalla Ruissalossa.

Varvaran patsas

Sijaitsee vallitasanteella, Kadettikoulunkadun varrella. Munkki- ja limonadikauppias Varvara Schantinille, joka paremmin tunnettiin nimellä Varvara, Munkkivarma, RUK:n kevyt E-kolonna ym., pystytetty patsas. Varvara liikkui kärryineen RUK:n tuntumassa aamuvarhaisesta iltamyöhään RUK:n kurssien 1-43 aikana. Muistomerkki kerää varoja sotainvalideille patsaaseen sijoitetussa rahalaukussa.⁵⁸⁶

Kuva: Eveliina Taipale

Menneiden sukupolvien muistolaatta

Sijaitsee Marian kirkon kellotapulin seinässä. Teksti: Esivanhempien muistoa ja työtä kunnioittaen Vehkalahten seurakunta”.

Mestarihiihtäjien muistokivi *Onkamaa*

Onkamaan mestarihiihtäjien muistokivi Koppelinmäen tuntumassa ”Mestarihiihtäjien Onkamaa”.⁵⁸⁷

Nälkäajan muistokaiverrus *Salmi*

Venäläisen nuottahuoneen ja meren välissä on kallioon hakattu vuosiluku 1867 muistoksi nälkäajasta, jolloin Salminlahti oli jääriitteessä juhannuksena.⁵⁸⁸

⁵⁸⁶ Pitkänen 1983, nn

⁵⁸⁷ Kelkka & Raikkola 1997, 33

⁵⁸⁸ Kelkka & Raikkola 1997, 13

OSA III: Kulttuuri- ja perinnemaisemat

7 Kulttuuri- ja perinnemaisemien inventointi

Ympäristöministeriön julkaisuista *Maisemanhoito – Maisematyöryhmän mietintö I* ja *Arvokkaat maisema-alueet – Maisematyöryhmän mietintö II* löytyy maisema-alueiden inventointiohjeet sekä arvoluokitukset. Valitut valtakunnallisesti arvokkaat maisemakohteet on jaoteltu maakunnittain. Kohdeluettelo on Haminan alueelta päässyt kaksi kohdetta: Summanjoen laakso ja Tammion kalastajakylä.

Arvokkaat perinnemaisemat kartoitettiin Kaakkois-Suomessa vuosina 1992–1998. Kaakkois-Suomen ympäristökeskuksen ja Suomen ympäristökeskuksen julkaisu *Kaakkois-Suomen perinnemaisemat* esittelee Kymenlaakson osiossa nykyisen Haminan alueella 23 arvokasta perinnemaisemakohtetta, jotka yhtä lukuun ottamatta sijaitsevat entisen Vehkalahden alueella. Kohteet on esitelty luvun 9.1 Perinnebiotoopit alalukuina.

Luonto Linnoituksessa -hanke selvitti vuosina 2005–2007, miten kulttuurihistoriallisesti merkittävien linnoitusten restaurointimenetelmiä voitaisiin kehittää luonnon monimuotoisuutta tukevaksi. Projektin tiimoilta ilmestyi teos *Luonto Linnoituksessa*, jonka on toimittanut Eeva Summanen. Teos esittelee paitsi linnoitusten historiaa, myös linnoitusten kasveja, uhanalaisia ja silmällä pidettäviä perhoslajeja, kovakuoriaisia ja linnustoa.⁵⁸⁹

Alueella on tehty myös luonto- ja maisemaselvityksiä kaavoituksen yhteydessä. Valtaosan selvityksistä on tehnyt Tapio Rintanen sekä useampia myös Reija Kivelä. Selvitykset löytyvät kaupungin tiedostoista.

8 Kulttuurimaisemat

Maisemat koostuvat luonnonpiirteistä ja ihmisen luomista elementeistä. Kallioperä, maaperä, maanpinnan muodot, vesistöt ja kasvillisuus muodostavat maiseman peruspiirteet, joita pellot, niityt, rakennukset, tiet, kylät ja kaupungit täydentävät. Luonnonmaisemissa ihmisen jättämät merkit ovat vähäiset, kun taas kulttuurimaisemat ovat syntyneet ihmisen ja luonnon pitkäaikaisesta vuorovaikutuksesta.⁵⁹⁰

Kuva: Eveliina Taipale

Maaseudun kulttuurihistoriaa tarkastellaan usein materiaalisesta todellisuudesta säilyneiden seikkojen, kuten rakennusten, käyttöesineiden tai vanhempien maisematyyppien välityksellä. Maaseutua on muokannut lakien, määräysten ja verotuksen lisäksi mm. väestömäärän muutos, teollistuminen, metsätalous, järvien laskut ja niittyjen muuttaminen pelloiksi. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaita kohteita on luetteloitu, mutta täytyy muistaa, että valtakunnallisesti merkittävien kohteiden lisäksi jokaisella kylällä ja maaseudun

⁵⁸⁹ Summanen 2008

⁵⁹⁰ Ympäristökeskus - luonnonsuojelu

kulttuurimaisemalla on omat paikallishistoriallisesti merkittävät kohteet, joita eri ihmiset ja ryhmät arvottavat eri tavalla. Mikä on yhdelle tärkeää, ei ole sitä välttämättä toiselle – ja päinvastoin.⁵⁹¹

Kuitenkin suomalaiskansallisesta maisemaikonologiasta puhuttaessa voidaan varmasti todeta, että kesäinen peltomaisema siihen liittyvine taloineen, karjasuojineen, latoineen, riihineen, laiduntavine kotieläimineen, kärrypolkuineen ja järvineen ovat kulttuuriympäristöä parhaimmillaan.⁵⁹²

8.1 Maatalous- ja viljelytekniikka kulttuurimaiseman muokkaajana

Maatalouden toimintamuotojen muutokset ovat muovanneet ja muovaavat maapuolen kylämaisemaa nopeasti ja jatkuvasti. Esim. siirtyminen kuokkaviljelyksestä hevosten ja auran käyttöön joskus 1000-luvun alkupuolella teki mahdolliseksi entistä suurempien ja myös rinnemailla olevien raivoiden tekemisen. Kun maatalous vaihtoi hevosen traktoriin, pienet ja muodoltaan epäsäännölliset peltotilkut jäivät helposti käytöstä.⁵⁹³

Pitäjään 1300-luvulla muuttanut ruotsalainen väestö ei ilmeisesti ollut kiinnostunut kevyistä multamaista, joita suomalaisperäinen väestö oli vanhamallisten maanmuokkausvälineiden vuoksi suosinut. Tulokkaat käyttivät raskaampaa kalustoa, joka soveltui savikoiden viljelyyn. Seurauksena oli aiemmin ilman käyttöä olleiden jokivarsilaakoiden avautuminen pysyväan peltoviljelyyn. Näin sai alkunsa esimerkiksi Summanjoen kulttuurimaisema.⁵⁹⁴

Kaskeaminen

Pitäjän pohjoisosan kehitystä sääтели Novgorodin alueella joskus ensimmäisen vuosituhannen lopulla kehitetty huhtakaskitekniikka. Koskemattomaan kuusikkoon tehty kaski edusti polttoviljelytekniikan huippua ja tuotti onnistuessaan erittäin hyviä satoja. Viljelymuoto levisi Vehkalahdelle ilmeisesti 1300-luvun lopulla Lappeen suunnalta muuttaneiden tulokkaiden mukana, joita seudun koskemattomat korvet houkuttelivat. Huhtakaski vaatii pitkän uusiutumisaajan. Väestön kasvaessa kaskimaiden kiertoaikaa oli lyhennettävä ja väki siirtyi nopeammin korvautuvaan mutta heikkotuottoisemman lehtimetsään tehtyyn nauris- eli rieskakaskan käyttöön. Viljelytekniikka muutti siis aikaa myöten kuusikot lehtimetsiksi. Viljelymuodon termistö kuten palot, ahot, kasket elävät edelleen paikannimissä.⁵⁹⁵

Peltoviljely

Peltoviljelyn historia ulottuu viimeisten tietojen mukaan pronssikaudelle. Jatkuvasti viljeltyjä peltoja seudulle lienee syntynyt kiinteän asutuksen myötä viimeistään 900-luvulla, mahdollisesti jo aikaisemmin. Varhaisin tunnettu, hämäläisperäisen asutuksen käyttämä maataloustekniikka suosi kevyitä hietamaita. Savikko vaati raskaan kaluston, jonka ruotsalaisperäinen asutus toi mukanaan 1300-luvulla. Pitäjän pohjoisosa otti leipäviljan kaskaista ja kylien peltojen koko oli täällä vielä 1800-luvulla häkellyttävän vähäinen.⁵⁹⁶

Peltoviljelyn tekniikka ei pysynyt vuosisadasta toiseen vanhoillaan, vaan muutoksia tapahtui ilmeisesti jatkuvasti aina olosuhteiden mukaan. Kun esim. rannikkokylät autioituivat pahoin 1500-luvun lopussa ja 1600-luvun alussa, niin jäljelle jääneet talot siirtyivät

⁵⁹¹ Luostarinen & Yli-Viikari 1997, 65–68

⁵⁹² Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 15

⁵⁹³ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 15

⁵⁹⁴ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 15

⁵⁹⁵ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 15.

⁵⁹⁶ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 27

karjatalousvaltaiseen viljelyyn – laidunmaita riitti kotieläimille, lantaa siunaantui ja pellot tuottivat keskimääräistä paremmin. Tilanne palautui kuitenkin muutaman vuosikymmenen kuluttua ennalleen, sillä autiotalot otettiin kruunun toimesta ja väkiluvun kasvaessa uudelleen viljelyyn. Samoin pitäjä lienee siirtynyt ensin yksivuoroviljelystä kaksi- tai kolmivuoroviljelyyn, sitten viimeistään 1700-luvulla pääosiin viimeksi mainittuun ja seuraavalla vuosisadalla moderneihin monivuororjestelmiin. Eräässä vaiheessa 1600-luvun alussa isännät yrittivät armeijan kuljetuksista päästäkseen vaihtaa hevoset vetohärkkiin, minkä kruunu voimakielloin esti. Kun peruna 1800-luvun alkupuolella syrjäytti nauriin, maisema muuttui.⁵⁹⁷

Peltojen laajuus on myös vaihdellut ajasta toiseen. Nykyisen viljelysmaiseman perus periytyy keskiajan loppuun. Viljelyn maan pinta-ala väheni 1500-luvun lopulta alkaen. Tilanne korjaantui 1600-luvun lopulla lähes 1500-luvun keskivaiheen tasoon, mutta taantumisia sattui ilmeisesti vielä 1700-luvun alussakin. Erityisesti rannikolla raivoiden tekoa lienee hidastanut se, että panostus avomerikalastukseen vaati pienempiä pääomia ja tuotti nopeammin kuin hidas ja työläs uuden pellon ottaminen.⁵⁹⁸ Pellot sijaitsivat usein tärkeiden jokireittien varsilla. Tällöin peltoalojen sijoittamisessa uoman lähelle tuli ottaa huomioon rantojen korkeussuhteet ja vesistöjen tulvimistaipumukset. Kehittyvä koneistuminen, salaojitus ja tulvasuojelu siirsivät peltoviljelyä alaville niitty- ja laidunmaille ranta-alueelle asti.⁵⁹⁹

Pellon raivaus oli esivallan erityisessä suosiossa ja väkiluvun kasvaessa 1700-luvulla myös vainioiden määrä kasvoi. Varsinainen ”räjähdys” tapahtui kuitenkin vasta teollistumiseen liittyen 1800-luvun lopulta. Uudet, metalliset, entistä tehokkaammat viljelysvälineet ja koneistuminen tehostivat raivaustyötä. Suuri osa alueen nykyistä peltomaisemaa on viimeisen sadan vuoden tuotosta.⁶⁰⁰

Viljely muuttui voimakkaasti jälleen 1960-luvulla, kun sotavuosina syntyneet suuret ikäluokat varttuivat aikuisikään. Kun samaan aikaan maa- ja metsätalous koneistui, oli työvoimaa tarjolla tarvetta enemmän. Väen siirtyminen maalta kaupunkiin aiheutti tilanteen, jolloin pellon viljelemättömyydestä maksettiin korvaus.⁶⁰¹

Karja maatalouden osana

Vaikka karjatalous kuului osana vanhakantaiseen maanviljelyyn, ei sillä ollut ennen 1800-luvun alkupuolta viljaviljelyn kaltaista asemaa. Eläimet palvelivat lähinnä lannan tuottajina.⁶⁰² Karjan ruokinnassa järvien ja jokirantojen kaislikot olivat siinä määrin tärkeitä, että verottaja eritteli 1800-luvun lopulle saakka talojen kaisla- ja ruokovarallisuuden. Joka vuosi tapahtunut huolellinen niitto piti rannat puhtaina ja vaikutti myönteisesti vesistöjen virtaamaan.⁶⁰³

1800-luvun loppupuolella maataloudessa vallitsi vuoroviljely. Karjatalous nousi pääelinkeinoksi. Viljan tilalle tuli rehuviljely, ja karja laidunsi metsälaitumien sijaan hakamailla. Ajalle ominaista oli lypsykarjatalous ja lehmäluvun lisääntyminen. Kehittyvät kaupungit ja parantuneet liikenneyhteydet veivät maataloustuotteet kaupunkiin.⁶⁰⁴

⁵⁹⁷ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 27

⁵⁹⁸ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 27

⁵⁹⁹ Luostarinen & Yli-Viikari 1997, 99

⁶⁰⁰ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 27

⁶⁰¹ Luostarinen & Yli-Viikari 1997, 62

⁶⁰² Forsius nn, www-lähde

⁶⁰³ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 15

⁶⁰⁴ Forsius nn, www-lähde

Kun kaislojen käyttö karjataloudessa 1940-luvulla päättyi, ruokokasvisto mätäni paikalleen. Keinolannoitus toi vesistöihin lisäravinteita ja näin jatkuvasti nopeutunut rehevöityminen kasvatti lyhyessä ajassa umpeen vuosituhanneen avoinna pysyneet vesiväylät. Samanaikaisesti autoistuminen lopetti tyystin venereittien käytön sekä uiton. Esim. Paijärven ja Vehkjärven kylien perinteiset järvimaisemat muuttuivat olennaisesti.⁶⁰⁵

Maaseutu muutoksen kourissa

Runsaan sadan vuoden aikana maaseutu on muuttunut maataloutta edeltäneestä keräily-, metsästys- ja kalastuskulttuurista teolliseen yhteiskuntaan ja tietoyhteiskuntaan. Teknologia on tuonut myös helpotusta maatalouden toimintojen ylläpitoon, mutta se on myös muuttanut maaseutumaisemaa.⁶⁰⁶

Muun muassa laidunnuksen vähentyminen on aiheuttamassa maaseudun perinteisten kulttuuriympäristöjen muuttumista ja katoamista. Jotta kylien elinvoima säilyisi, tulisi täydennysrakentamista ohjata uusien alueiden sijaan jo olemassa olevien kyläalueiden yhteyteen. Maiseman ja kylämiljöön kannalta on tärkeää, että hyväksi todetut maatalousmaat säilyvät alkuperäisessä käytössä eli viljelyskäytössä.⁶⁰⁷

Myös viime vuosikymmenien aikana toteutettu soiden ojitus on vienyt monesta pikkujoesta veden ja ravut. Kortesoita ei myöskään enää niitetä ja suon kasvusto on tämän vuoksi muuttunut.⁶⁰⁸

Kulttuurimaiseman muutostahti maaseudulla on ollut hurja. Vuonna 1997 Kymenlaakson kauneimmaksi maitotieksi valittu tienpätkä Kitulan ja Kannusjärven maisemissa on kuihtunut: tie on paikallaan, sen sijaan karja on poissa.

Kuva: Eveliina Taipale

8.2 Pyyntielinkeinot kulttuurimaiseman muokkaajina

Metsästyksen merkitys on Haminan ja Vehkalahden alueella jäänyt vähäiseksi. Sen sijaan kalastus oli tärkeää, rantakylissä jopa elintärkeää, ja sen vaatimat rakennelmat näkyivät maisemassa. Väki kävi ulkosaaristossa kevätkalassa kaskikylistä saakka. Silakanpyytäjät majoittuivat vuodesta, jopa vuosisadasta toiseen samoille saarille ja he käyttivät samoja kivistä tehtyjä majan pohjia yöpymispaikkoina ja keittokotina. Kun kalastus teollistumisen myötä muuttui vapaa-ajan harrastukseksi, kiviladelmien tarkoitus unohtui ja röykkiöiden synty meni herkästi joko virolaisten tai Venäjän sotalaivaston matruusien tiliin. Retket ulkosaariin edellyttivät erilaisia satamapaikoille pystytettyjä rakennelmia kuten laitureita, verkkotelineitä, veneiden vetotelineitä ja vajoja. Aluksia ei luonnollisesti käytetty pelkästään pyyntiin, vaan myös kaupparetkillä Pietariin tai seprojen luokse saaristoon, Viroon tai Tallinnaan.⁶⁰⁹

⁶⁰⁵ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 15

⁶⁰⁶ Luostarinen & Yli-Viikari 1997, 63

⁶⁰⁷ Ympäristöministeriö – Kaakkois-Suomen ympäristön tila -raportti 2000

⁶⁰⁸ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 16

⁶⁰⁹ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 16

8.3 Vesi kulttuurimaiseman osana

Asutus nykyisen Haminan alueella on syntynyt vesireittien vaikutuksesta. Vanhasta Vehkalahden pitäjältä lienee vaikea osoittaa kantataloa, jonka lähimaisemaan ei liittynyt joko meri, joki tai järvi. Tilanne johtui käytännön syistä. Vesiväylä oli sekä kesällä että talvella rekikeliä aikan maayhteyksiä käyttökelpoisempi ja elinkeinojen vuoksi talojen väki joutui runsaasti liikkumaan.⁶¹⁰

Kun kalastus oli 1900-luvun alkuun saakka rantakylissä toinen pääelinkeino, talojen pitäytyminen vesien ääressä oli luonnollista. Esteettiset seikat eli ikkunoista avautuva ja veteen kytkeytyvä näköala on vaikuttanut asumusten valintaan vasta parin, kolmen viimeisen sukupolven ajan.⁶¹¹

Myllykyläläiset menivät 1700-luvun lopulla kesäisin veneellä kirkolle ja Summanjoki säilyi vakituisesti käytettynä kuljetusväylänä 1920-luvulle saakka. Kirkkojärven kaislikoissa risteili vielä 1930-luvulla venereittien verkosto. Haminan ja Kotkan välinen kesäinen reittiliikenne hoitui 1800-luvun loppujaksolta 1930-luvulle saakka höyrylaivoilla. Kun vesitse kulkeminen oli pitkään mukavampaa, nopeampaa ja taloudellisempaa kuin matkaaminen tai tavaroiden kuljetus maitse, vesiväylien kunnossapito liikenteen tarpeita ajatellen oli luonnollinen toimi. Ihmiset joutuivat toimeentulonsa vuoksi liikkumaan paljon. Autoliikenteen läpimurto lopetti hyvin nopeasti vesiteiden käytön ja hävitti samalla tajun joen luonteesta, kulkureiteistä, käyttötavoista eri vuodenaikoina ja ”maisemasta jokiperspektiivistä”, mikä varhemmin oli ollut ihmisten normaalia tapa jäsentää ympäristöään.⁶¹²

Vesi ilmenee maatalousmaisemassa paitsi vesipintana, myös kostean paikan kasvustotyyppienä. Veden näkyvyys riippuu paikan maastorakenteesta: avoimessa peltomaisemassa se tulee esiin metsämaisemaa selkeämmin. Esimerkiksi joki saattaa hukkuu tasaisessa peltomaisemassa, kun taas korkealle maastokohdalle kiivettäessä voi veden huomata hallitsevan maisemaa.⁶¹³

8.3.1 Meri- ja saaristomaisemat

Meri on ollut yhtäältä kulkuväylä, kalastuksen osalta pyynnin paikka, saarelaisille elinympäristö. Vuosituhansia kestänyt toiminta on tuottanut runsaan jäänteiden kirjon.⁶¹⁴

”Saaristo oli kokonaisuus, joka poikkesi mantereen asutuksesta monella tavoin. Siellä olosuhteet, arkisen työn vaatimukset ja elämisen rytmi, olivat toiset kuin korpien takaisissa kaskikyliissä tai pitäjän ydinalueen rintamailla. Saarelaiset ottivat leivän merestä, kalastuksella, ja hankkivat särpimen kauppapurjehduksella, tuotteiden rahtauksella ja välityksellä. Sivuansioita saatiin esim. laivanrakennuksesta. Kylämaisema oli toimentulon mukainen. Missä maapuolen ihmisillä oli aura siinä saarentolaisilla verkot ja muut pyydykset, missä mantereella aitta siinä venekansalla kalamaja. – Saarella kaikkea sävytti meri.”⁶¹⁵

Liikkuminen merellä vaati ja kehitti kulttuuriympäristöön monia omia erityisratkaisuja. Mikä tahansa paikka ei soveltunut saariston tai rannikon kylän sijaintikohdaksi. Veneiden, välineistön ja kauppatavaroiden säilytys edellytti erilaisia vajarakennelmia, jotka asettivat

⁶¹⁰ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 23

⁶¹¹ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 23

⁶¹² Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 17

⁶¹³ Luostarinen & Yli-Viikari 1997, 99

⁶¹⁴ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 24

⁶¹⁵ Korhonen 1981, 506

maastolle vaateita. Koska merellä veden korkeuden taso vaihteli, veneet oli tarvittaessa voitava vetotelineiden avulla vetää rannalle suojaan. Lastaus edellytti puolestaan laitureita, joiden rakenteet vaihtelivat jääolosuhteiden, veneiden ja alusten koon sekä luonteen (purjealukset/höyrylaivaliikenne) mukaan. Saariston ja rannikon satamapaikat muodostavat omalaatuisen teknisten ratkaisujen kokonaisuuden, jonka kulloisetkin erityspiirteet tulevat ymmärretyksi, mikäli kulkuneuvojen rakenne ja toiminnan tapa on tiedossa. Tämän vuoksi perinnemaisema muuttuu mielekkääksi vain, mikäli siihen tavalla tai toisella liitetään ne välineet, joita varten rakenteet on luotu. Muodikas lasikuituinen moottoriristeilijä tai avoin lasikuitu-/alumiinivene ei selitä vanhaa puuveneiden satamaa. Huippunopean vauhtihirmun tai veden päälle nostetun liikkuvan olohuoneen vaateet ovat toiset kuin kalastukseen rakennetun purjeveneen tai rahtiin tarkoitettun kivijaalan. Merenkulku edellytti myös tietoa väylien kulusta. Maan kohoamisen vuoksi reittejä jouduttiin jatkuvasti tarkastamaan. Saarelaisten tehtäviin kuului reimareiden ja merimerkkien rakentaminen ja kunnossapito merenkulun yleisiin tarpeisiin. Luotsaus, tullien toiminta ja majakkalaitos muodostavat omat erilliset merimaisemaan liittyvät perinnekokonaisuutensa. Saarten ja rannikon elinkeinoelämän erikoispiirre oli ns. meren tuoma eli maihin kulkeutuneen tavaran haltuunotto, säilytys ja kaupitseminen.⁶¹⁶

Kuten kaupallinen merenkulku siten kalastuksessa, varhemmin myös hylkeenpyynnissä käytetyt tekniikat ja välineistöt loivat omat rakennelmansa, jotka usein sijoituivat samaan ympäristöön kuin liikenteen ratkaisut. Käytännössä merenkulku ja kalastuksen erottaminen toisistaan on teoriaa. Verkkojen säilytys, kalojen käsittely jne. olivat satamaan kuuluvia toimintoja siinä missä Viron matkan tuotteiden lastaus tai purku. Pyynti tapahtui perinteisillä apajapaikoilla, joita oli sekä ulkosaaristossa että rannikolla. Maan kohoaman vuoksi esim. silakan kutupaikat vaihtuivat ja kalastajien retket tämän mukaan.⁶¹⁷

Tammio (vm)

Kuva: Pauliina Sakki

Tammio kuuluu Eteläisen rantamaan ja Suomenlahden rannikkoseudun maisemamaakuntiin. Alue on pinta-alaltaan 300 ha. Tammio edustaa perinteistä Suomenlahden rannikkoseudun saariston kulttuurimaisemaa. Tammio on loivapiirteinen kalliosaari, jonka kallioperä on rapakiveä. Maisemallisesti saaren eteläosaa hallitsevat korkeat silokalliot, keskiosassa rannat ovat kivikkoisia ja muodostavat ruoittuneita järvimäisiä lahdelmia. Pohjoisosan merkittävimmät

⁶¹⁶ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 24

⁶¹⁷ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 24.

piirteet ovat pohjoisrannan kulttuurimaiseman rantaniityt sekä länsirannan laaja ja matala silokallioalue.⁶¹⁸ Saaren kasvillisuus on tyypillistä saariston kalliomännikköä, mutta siellä täällä kasvaa muutama lehtipuukin. Kylän alueella kasvillisuus on tosin selvästi kulttuurivaikutteista.

Tammio on ainutlaatuisen ehjä ja perinteinen saaristokyläkokonaisuus. Vanhimmat rakennukset periytyvät 1800-luvun alusta. Rakennukset ovat ryhmittyneet neljän pääkujan varrelle. Yhteisiä rakennuksia ovat entinen kansakoulu vuodelta 1891 ja seurantalo vuodelta 1919.

Kuorsalo (vm)

Saarella on ollut asutusta keskiajasta lähtien. Kaksi aittaa, aitakiveykset portinpylväineen ja vanha pelto- ja asutusalueita ovat Vanhankylänlahden ympäristössä muistuttamassa historiallisen ajan vanhimmasta asutuksesta. Myös Kuorsalon vanha hautausmaa muodostaa tärkeän kulttuurihistoriallisen miljöö. Varsinainen kyläasutus sijoittuu Vehkalahteen ympärille ja pohjoiselle ranta-alueelle sekä pienimuotoisempana saaren lounaisrannalle. Nykyinen Kuorsalon kylä jakautuu neljään osaan: Tallouriin, Vekkaan, Itäpuoleen ja Leerviikkiin. Asukkaat muuttivat nykyisille paikoille 1800-luvulla Vanhankylänlahdelta mereen johtavan väylän, Salmen umpeuduttua. Kylien yhdyskuntarakenne on tiivis. Asuinrakennukset ovat pääasiassa 1800-luvulta.

Kylänlahden pohjoispuolella sijaitseva vanha kylän paikka muodostaa oman kauniin, vähitellen metsittyvän perinnemaiseman. Näyttävimpiä näköalapaikkoja ovat saaren korkeimmat kohdat Vironvuorella. Kävelijä voi tutustua sileän kallioiseen reittiin mm. Vekasta Salmeen.

Kuva: Pauliina Sakki

Majasaaren – Nuokkojen saariryhmä

Majasaari - Nuokkojen saariryhmään kuuluu noin 30 Haminan kaupungin omistamaa saarta. Vehkalahteen kunta osti saariryhmän kunnan 650-vuotisjuhlien kunniaksi Baumgartnerin suvulta vuonna 1986⁶¹⁹. Alueella on useita merkittäviä luontopolkuja.

Majasaarella arvellaan olleen asutusta jo 1800-luvulla; viimeiset ympärivuotiset asukkaat poistuivat 1940-luvun lopulla. Vuoden 1918 tapahtumiin liittyen Majasaaren itärannalla on punaisten Savon rintaman päällikön A. Osipovin hauta pienine risteineen. Toisesta maailmansodasta muistuttaa kalliossa olevat isot kiinnityslenkit, kun Nuokonlahtea ja Kalansiinsalmea käytettiin sota-alusten kiinnityspaikkoina.⁶²⁰

Lupinlahti

Kansainvälisesti arvokas lintuvesialue, joka kasvaa hiljalleen umpeen. Kuuluu Natura 2000 -alueeseen.

Vilniemi-Rakila-Mäntlahti (pm)

Mäntlahti, Haminan itäisin rannikkokylä, oli aikanaan kartanokylä, jonka liikenteellinen sijainti oli varsinkin 1700-luvulla tärkeä. Vilniemi taas on ollut upseerien ja porvarien asuttama kylä, jonka juuret ulottuvat aina 1500-luvulle asti.

⁶¹⁸ Haminan kaupunki: Haminan saariston ulkoilualueet -esite

⁶¹⁹ Levänen 2002, 9

⁶²⁰ Haminan kaupunki: Haminan saariston ulkoilualueet -esite

8.3.2 Jokimaisemat

Haminassa on entisen Vehkalahden puolella kaksi asutushistoriallisesti merkittävä jokireittiä: Summanjoen laakso sekä Kirkkojärveen laskeva Vehkajoki sivuhaaroinen. Summanjoen ahde oli asutukseltaan pienempi, Vehkajoen – Kirkkojärven suisto taas oli alueeltaan suurempi ja hajanaisempi. Kummallakin jokivarsiasutuksella oli merellinen uloke: Summanjoella Salmen – Neuvottoman seutu ja Kirkkojärvellä Vilniemen – Mäntlahden seutu.⁶²¹ Liikenteellisesti edellinen on jälkimmäistä merkittävämpi. Kuten meri siten myös joki oli yhtä aikaa sekä liikenteen mahdollisuus että pyynnin paikka. Lisäksi joen virtaamaa on käytetty varhaisista ajoista energian lähteenä.⁶²²

Joet olivat autoilun yleistymiseen saakka niin kesällä kuin talvella ahkerassa käytössä kulkuväylinä. Jokiliikenteellä oli omat venemallinsa, liikkumiseen kehitetyt soutu- ja

Kuva: Pauliina Sakki

sauvomistekniikat, lastaukseen soveliaat laituri- ja varastopaikat ja esim. talviliikenteelle virtapaikkojen ohitusväylät. Jokisuut muodostivat kahden vesiväylän leikkauspisteenä eritysalueen. Esim. yläjuoksun kylät pitivät ainakin 1700-luvulle saakka Summanjoen suussa omia ranta-aittoja, joiden luona ilmeisesti suoritettiin tavaroiden uudelleenlastaus jokiveneisiin tai avomeripursiin. Kaskikylät ankkuroivat suurveneensä Haminan syntyyn saakka Salmenvirran suulle.⁶²³

Jokien ja suurempien purojen virtaamaa käytettiin 1950-luvulle saakka viljan jauhatukseen. Lähes jokaisella kylällä, jopa kyläkulmalla oli oma kotimylly. Suuremmat veromyllyt Myllykylässä ja Reitkallissa jauhoivat maksua vastaan myös vieraille. Hollantilaisten innovaatioiden mukaisesti Metsä- ja Myllykylään syntyi 1700-luvun alussa vesivoimalla pyörivä saha, jotka käyttivät veden energiaa myös tukkien uittoon.⁶²⁴

Kevättulvien jokien rannoille luomat luonnonniityt olivat 1800-luvulle saakka tärkeitä karjataloudelle.⁶²⁵

Sippolanjoen ja Summanjoen laaksot (vm)

Sippolanjoen ja Summanjoen laaksot kuuluvat Eteläisen rantamaan ja Kaakkoisen viljelyseudun maisemamaakuntiin. Alue on pinta-alaltaan 8 500 ha ja se ulottuu Anjalankoskelta Haminaan.

Rapakivikallioon muodostuneeseen murroslaaksoon syntynyt maisema-alue edustaa Kaakkoiselle viljelyseudulle tyypillistä viljelymaisemaa. Joen vaihteleva leveys on synnyttänyt mielenkiintoisen maisemakokonaisuuden, jossa laajat jokivarren savikoille leviävät viljelysaukeat vuorottelevat pienipiirteisten peltonäkymien kanssa. Vaihtelevuutta maisemaan tuovat karjatalouden laidunniityt sekä heinäladot.

⁶²¹ Korhonen 1981, 465

⁶²² Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 25

⁶²³ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 25

⁶²⁴ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 25.

⁶²⁵ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 26

Alue kuuluu Kaakkois-Suomen rapakivialueeseen ja on verraten tasainen. Jyrkkäpiirteisiä kallioseinämiä on alueella kuitenkin paikoin. Alueen läpi mutkitteleva Sippolanjoki yhtyy Summanjokeen alueen puolivälissä. Summanjoessa on joitakin koskia ja jokilaakson pienet järvet ovat rehevähkötä.

Kuva: Petteri Nikki

Selännealueiden kasvillisuus on selvästi laaksoalueisiin verrattuna karumpaa, pieniä kallionaluslehtoja lukuun ottamatta. Rehevät savikot on raivattu pelloiksi jo kauan sitten.

Maisema-alueella on runsaasti kulttuuriympäristölle ominaisia merkkejä, kuten muinaisjäännöksiä ja rakennuksia, joista suurin osa on kuitenkin Anjalankosken puolella.

Myllykylän myllymaisema (Sahakoski) (vm)

Vehkajoen Sahakoskella on ollut myllytoimintaa jo 1600-luvulla. Nykyinen mylly- ja saharakennus on kuitenkin rakennettu 1919 ja sitä on korotettu 1930-luvulla. Maisemakokonaisuuteen kuuluu myllyn lisäksi Heimolan tilan rakennukset sekä Myllykylän kartanopuisto (kartanon historialliset rakennukset ovat tuhoutuneet).

Kuva: Eveliina Taipale

Metsäkylä-Reitkalli (mm) gis

Reitkallin kylä on Haminan vanhimpia ja se sijaitsee tärkeällä viljelyseudulla. Valkealan ja Haminan välinen tie ylitti Summanjoen kylän kohdalla. Myös Klemolanmäellä sijaitsevassa Metsäkylässä on ollut asutusta jo kauan ja se onkin ollut entisen Vehkalahden suurimpia kyliä. Metsäkylän ensimmäinen saha rakennettiin 1730, jonka jälkeen erilaiset sahat ja puuteollisuuden yritykset ovat vuorotelleet alueella aina vuoteen 1956 asti.

Salmenkylä-Husula (pm) gis

Seutu on yksi Haminan vanhimmista asutusalueista. Pellot ovat talojen läheisyydessä ja niittyalueet Pyölinjoen ja Vehkajoen rannoilla. Historiallisesti alue on ollut liikenteellisesti keskeisellä paikalla.

Summa (pm)

Summan kartanoa ympäröivällä alueella etenkin Summanjoen ranta-alueilla on runsaasti vanhaa rakennuskantaa, joka polveilee kyläteiden molemmin puolin. Kotkan tien ja Valtatie 7 väliin jäävällä alueella on jäljellä pätkä Suurta Rantatietä, pronssikautinen hautaröykkiö sekä 1700-luvun louhos.

Kuva: Petteri Nikki

8.3.3 Järvimaisemat

Kooltaan verrattain pienet, enimmältään Vehkajoen vesistöön kuuluvat järvet muodostivat liikenteellisesti osan jokien verkostoa. Tiloilla oli rannoilla omat talouslaiturit, jotka luonnollisesti oli rakennettu myös kalastuksen tarpeisiin.⁶²⁶

Sekä pienillä erämaajärvillä, joiden rannalla ei ollut asutusta, että suuremmilla kylien "kotojärvillä" (esim. Kannusjärven, Pyhällön ja Ihamaan nimikkojärvet) harrastetun kalastuksen tuotto toimi tiloille elämisen kannalta tärkeänä säarpimenä, ravinnon monipuolistajana. Järvien

alavilla ranta-alueilla oli jokien tavoin luonnonniittyjä ja karjan ruokintaan käytettyjä kortesoita. Edellä on todettu, miten karjatalouden kehitykseen liittyen rantavesien niittämisen loppuminen sekä keinolannoitteiden yleistymisen johtivat järvien samoin kuin jokien rantojen nopeaan rehevöitymiseen. Ikivanhan maanviljelykseen liittyneen toimintamallin haipuminen johti laajamittaiseen ekologiseen muutokseen.⁶²⁷

Huvila-asutuksen perinteitä voidaan alueella seurata 1700-luvulle saakka. Oma maakartano oli menestyvän sahaporvarin vaurauden osoitus. Joukkoliikkeeksi kesäasunnon rakentaminen paisui 1900-luvun loppujaksolla. Eräänlaista välivaihetta edustivat yhteisöjen kesäkeskukset, esimerkiksi kuntien hankkimat kesäsiirtolat. Huvila-asutus ja leirikeskukset ovat sittemmin levittäytyneet siinä määrin, että lienee enää vaikea löytää rakentamatonta luonnonjärveä.⁶²⁸

Pampyöli-Myllykylä (mm)

Nykyinen Kirkkojärven kaakkoisrannalla sijaitseva Pampyölin kylä muodostuu omakotitaloista, jokivarsien peltoviljelyalueista ja vanhoista teistä. Pampyölin ja Myllykylän välinen tieosuus ja sitä reunustava kasvillisuus kuuluvat olennaisesti Vehkajoen maisemakokonaisuuteen. Myllykylän erityispiirteisiin kuuluvat säätyläisasutus, kaksi kartanoa ja saha. Joenvarren lukuisat kosket myllyineen korostivat Myllykylän asemaa alueen keskuksena.

⁶²⁶ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 26

⁶²⁷ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 26

⁶²⁸ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 26

Onkamaanjärvi (mm)

Onkamaanjärven alue edustaa kaakkoisen viljelysalueen pienipiirteistä kulttuurimaisemaa. Maiseman keskuksena on Onkamaanjärvi, jota peltoalueet ympäröivät epäsäännöllisen levyisenä kehänä. Kyläasutus on peräisin 1500-luvulta. Nykyinen asutus noudattelee vanhoja rakennuspaikkoja. Kylä ja sen viljelykset levittäytyvät Onkamaanjärven ympärille kylätien varteen. Keskeisimmät rakennukset ovat 1800-luvulta ja 1900-luvun alusta.

Kannusjärvi ja ympäristö (mm)

Kannusjärven maisemakokonaisuudelle leimaa antavaa on voimakas, ympäristöä jyrkkiinpiirteisempi pinnanmuodostus ja mosaiikkimainen maisemaelementtien vaihtelu, metsät, järvet, pellot ja jyrkkärinteiset rapakivivuoret. Kannusjärven ja sen ympäristön asutus on keskittynyt Välijoen varrelle. Pienen ja Suuren Kannusjärven ympärillä mutkittneilta kyläteiltä aukeavat näkymät rantojen viljelyksille ja taloryhmiin. Alueen rakennuskanta on 1800-luvulta eteenpäin rakennettua.

Vehkjärvi-Paijärvi-Ihamaa (mm)

Paijärven, joka nykyään on soistunut, ympäristö on vanhaa viljelyaluetta ja sen talot olivat tavanomaista vauraampia. Viljelymaisemat ovat pienimuotoisia ja ne sijoittuvat kulttuurihistoriallisten kohteiden läheisyyteen Hamina-Lappeenranta välisen tien ympäristöön. Vehkajärven rannat ovat peltojen valtaamat ja sen ympäristö on merkittävää kulttuurimaisemaa. Vehkajoen ympäristö on vanhaa asuinalueita, jossa rantaniityt ja metsäalueet vuorottelevat. Ihamaajärven ympäristön kulttuurimaisema on painottunut 1700-luvulta alkaen Lappeen valtatie sekä kylätien varteen. Koko Vehkajoen laakso edustaa kaakkoiselle viljelysseudulle tyypillistä, pienipiirteistä ja vaihtelevaa kulttuurimaisemaa.

Kuva: Pauliina Sakki

Kirkkojärvi ja Lelu-joen suistoalue (pm) K8

Kansainvälisesti arvokas lintuvesialue, joka on ollut aikanaan meren lahtena. Paikallisesti arvokas maisemakokonaisuus Haminaan rakennetun keskustan yhteydessä.

Pyhäلتö ja ympäristö (pm) gis

Pyhäلتö on jo pitkään ollut asuttua ja 1600-luvulla sen läpi rakennettiin Haminasta Lappeelle johtava tie. Alueella on toiminut kestikievari 1700-luvulta.

8.4 Laivanrakennustekniikka kulttuurimaiseman muokkaajana

Veneiden veisto – huomaa vanhakantainen muoto, laiva ”veistetään” – liittyy vanhalla Vehkalahden alueella paitsi kalastukseen myös merenkulkuun. Salmen Talviapajanniemen ja Tammion laivalatomusten esikuvana lienee ollut väestön käyttämä oma vene, jossa ilmeisesti runko oli puuta ja laidat nahkaa. Suomenlahden suurimmat talonpoikaiset purret olivat 1500-luvulla vesialueen kaakkoiskulmalla ja 1500-luvun puolella välissä Öölannin vouti Sigfrid Jönsinpoika (Vilken-Husgafvel) haki Vehkalahdelta veneenveistäjiä Kalmarin telakoille. Höyrysahejen synty 1870-luvulta alkaen vilkastutti satamien liikennettä ja alukset lastattiin usein redillä. Käytäntö synnytti Vehkalahdelle lotjamestareiden ammattikunnan ja rantakyltien lotjavarvit. Veneen tekemisen taidolla on pitkä perinne ja sillä on ollut monenlaisia muotoja.⁶²⁹

Suomenlahden yli Viroon tehtiin kauppamatkoja keskiajalta lähtien ja pohjoisten kaskikyltien isännilläkin oli omia purjehdusaluksia rannikon satamapaikoissa Summassa ja Neuvottomassa. Rannikkopitäjänä merenkulku sekä laivan- ja veneenrakennus ovat olleet itsestään selviä ammatinvalintoja monille vehkalahtelaisille⁶³⁰. Haminan laivaveistäjä sijaitsi Tervasaarella. 1780-luvulla Tervasaarella valmistui Haminan kauppalaivaston suurimmat alukset.⁶³¹

Meren määrittäessä rannikon ihmisten elämää läpi vuosisatojen työllisti laivanrakennus huomattavan osan kirvesmiehistä. Laivanrakentajat ja veneenveistäjät ovat olennainen osa nyt jo kadonnutta Hamina-Vehkalahden kulttuurihistoriaa. Rannikkokylissä ja saaristoissa melkein joka talon mies osasi tehdä veneen, ja veistotaito periytyi isältä pojalle⁶³². Seuraavassa katsastus kyltien taannoisiin laivanrakennuspaikkoihin. Rakennuspaikat Ala-Könnin⁶³³ sekä Kelkan ja Raikkolan⁶³⁴ mukaan:

Keskusta

- Saviniemi
- Pitäjänsaari (kuvissa Pitäjänsaari 615c Toimi Sundberg 1940–60-luvuilla)
- Tervasaari
- Hietasaari

Mäntlahti

- Reiviikki
- Rantjoen suu, länsiranta
- Rantjoen suu, itäranta
- Nuotsaari, nykyään niemi

Neuvoton

- Jooskanranta
- Ämmäntarhanalus
- Niemi
- Linkunranta
- Myllyojansuu

⁶²⁹ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma - Korhonen 2000, 16

⁶³⁰ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma 2000, 2.

⁶³¹ Nordenstreng & Halila 1975, 93

⁶³² Suntio, Hannu, 125

⁶³³ Ala-Könni, 114–115

⁶³⁴ Kelkka & Raikkola 1997, 4-23

- Ruohoapajan ranta
- Leonranta
- Orminginniemi
- Maringin Nuottakallio
- Urtis
- Lappalaisniemi
- Ahvenkari

Salmenkylä

- Kalle-Kustaan ranta
- Villin ranta (Villinranta)/Seppälän ranta
- Myllyvuoresta itään olevan Salmenvirran ranta

Salmi

- Ristniemi (maa-alue Kaarniemen kylää)
- Suutari, saari
- Suurkari, saari (pajamänty jäljellä)
- Vuorenalus, Hevossaaren luoteisrannalla
- Ruunanpohjan – Vironniemen alue, huomattavin varvin paikka (Panttersilta-muistokivi)
- Santasaarenniemi
- Timperpakka, Hevossaaren itärannalla

Summa

- Seppälän ranta
- Varvinranta
- Nuotsaari
- Suur-Musta

Vilniemi

- Varvinpohja, Kakkuvuoren luoteisranta

Pyötsaari

- Salmenniemi

Kuorsalo

- Mooses Siparin ranta
- Varvinranta Vekanniemessä
- Hienothiekat Leervikissä

Tammio

- Kentholma, saari
- Kylän ranta
- Joosela (veneentekopaikka)

8.5 Tiemaisemat

Aivan kuten rakennukset kuuluvat kaupunkeihin ja kyliin samoin kuuluvat tiet ja sillat liikenteineen lähtemättömästi kulttuurimaisemaan. Suomalaista kulttuurimaisemaa leimaa hajanaisuus, jossa Etelä-Suomen ruuhka-alueita lukuun ottamatta asutuskeskuksesta toiseen kuljetaan pitkän matkaa luonnonmaisemassa metsän keskellä. Voidaankin siis todeta, että maantiekulkijan pääasiallinen maisema on metsämaisema.⁶³⁵

Polut ja aikoinaan hevosilla kuljetut kärrytiet on yleisimmin muokattu ajoneuvoilla kuljettaviksi tietä levittämällä ja sen pintarakennetta asteittain parantamalla. Vanhat tiet ovat mukailleet maisemaa kallioita kiertäen, peltoalueita väistäen ja vesistöjä seuraillen.⁶³⁶ Esimerkkinä tällaisesta maisemaa mukailevasta tietä käy Hamina – Virolahti välinen Suuri Rantatie, nykyinen museotie. Nykyluonnon vaatimusten mukaiset nopeiden ajovauhtien suuret tiet istuvat kulttuurimaisemaan aiempia pieniä teitä paljon huonommin. Vaarana on, että suuret tiet pirstovat maiseman kokonaiskuvaa.⁶³⁷ Voisi ajatella, että nopeasti paikasta toiseen haluava autoilija valitsee nopean tien, kun taas kulttuurimaisemista kiinnostunut ohjaa autonsa kulttuurihistoriallisille tiepätkille.

Suuri Rantatie K7

Suuren Rantatien eli Turku – Viipuri-tien hyvin säilynyt osuus kulkee Suomenlahden rantaa seuraillen Haminan itäpuolelta Virojoelle. Tie polveilee maaston muotoja noudattaen ja leikkaa maisemaan sopeutuvat rannikon viljelylaaksot. Tieosuudella on runsaasti säilyneitä tien vanhoja rakenteita, siltoja ja siltarumpuja sekä erilaisia kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia ja sotahistoriaan liittyviä rakenteita.

Kuva: Eveliina Taipale

8.6 Tehdasmaisemat

Ristiniemen tehdasalue K10

Vanhan lasitehtaan ja sahan paikka Ristiniemen pohjoiskärjessä laajan Suvirannan luonnonsuojelualueen yhteydessä.

8.7 Pihapiirit ja pienmaisemat

Yksityisen pihapiirin ja julkisen katutilan rajaamista osoittavat kaupungeissa perinteisesti rakennukset ja aidat. Erilliset rakennukset jakautuvat pihan reunoille ja niiden välit on aidattu. Tontille pääsee portista ja rakennuksiin pihan puolelta. Julkisivun puoleiset katuovet ilmestyivät katukuvaan 1800-luvun lopulla. Kaupungeissa tontteja rajaa usein umpinainen, suojaava lankkuaita, kun taas maalaismaisemaan kuuluvat poiste-, lape- ja riukuaidat.⁶³⁸

Maatiainen ry kiteyttää pihapiirien perinnemaisemallisen merkityksen: ”Maatilojen perinteiset pihapiirit ja niiden vanhat, hyvin säilyneet talonpoikaiset rakennukset sekä pihat ja puutarhat perinteisine hyöty- ja koristekasveineen ovat keskeinen ja arvokas osa rakennettua

⁶³⁵ Jaatinen 1967, 61

⁶³⁶ Jaatinen 1967, 8

⁶³⁷ Luostarinen & Yli-Viikari 1997, 118

⁶³⁸ Museovirasto-2000-1

perinnemaisemaa. Parhaimmillaan tilan pihapiiri ja sitä ympäröivät pellot, niityt ja laitumet muodostavat yhdessä tasapainoisen kokonaisuuden, joka ilmentää hyvin seudulle tyypillisiä luonto- ja kulttuuripiirteitä.”⁶³⁹

Maatilan pihapiirissä oli noin sata vuotta sitten paljon rakennuksia, mutta yleensä vain vähän puita ja muita kasveja. Rakennusten lomaan oli muodostunut tavallisesti kaksi erillistä pihaluettua: mies- ja karjapiha. Edellinen oli asuinpiha, karjapiha oli eläintensuojien yhteydessä. Myös puita oli pihapiireissä vähän tai ei ollenkaan, usein vain yksi tai kaksi. Pihojen puuttomuuteen vaikutti se, että metsiä oli totuttu raivaamaan pelloiksi. Puut olivat viljelijän vihollisia, jotka estivät viljan kasvun ja keräsivät lehvistöönsä kiusallisia hyönteisiä. Puu oli myös hyötytavaraa, jota tarvittiin runsaasti niin polttopuuksi kuin työkalujen raaka-aineeksi.⁶⁴⁰

Pihapiirin laidalla olevat harvat puut, usein kuusi, koivu tai pihlaja, olivat kuitenkin tärkeitä – niistä seurattiin luonnon tapahtumia ja vuodenaikojen vaihteluita.⁶⁴¹

Kulutusta kestävät luonnonkasvit kuten piha- ja tannertartar sekä piharatamo säilyivät pihapiirissä pienten hyötyeläinten tonkimisesta huolimatta. 1950–1960-luvulta lähtien pihoiissa alkoi näkyä myös leikattavaa kylvönurmea. Tähän tultiin, kun eläimet siirrettiin pihamaalta karjasuojiin. Vaikutuksensa oli myös puutarhanhoidon ja ruohonleikkukoneiden yleistymisellä.⁶⁴²

Valistuksen, koulutuksen ja elintason nousun myötä kehityksen myötä ovat maatalojen pihapiirit muuttuneet. Rakennusten määrä ei ole laskenut, sen sijaan niiden sijoittelusta on tullut entistä väljempää. Tekninen kehitys on johtanut siihen, että asuin- ja karjapihat ovat saaneet lisäksi erillisiä ajo- ja huoltopihoja. Pihapiirit ovat reheviä ja niissä kasvaa sekä puita että koristekasveja. Kasvimaalta ja kasvihuoneesta saadaan monipuolista sataa.⁶⁴³

Vehka-niminen kasvi antoi aikanaan nimen Vehkalahdelle ja vehkasta johdettuja paikannimiä on siellä täällä kyläympäristössä. Vanha kansa tunsu kasvin hyvin, sillä sen juurakoista saatiin survomalla ja uuttamalla jauhoa, joka kelpasi hätäleiväksi.⁶⁴⁴ Haminan ja Vehkalahden yhdistyttyä perinteikäs vehka jäi elämään Haminan vaakunassa.

8.7.1 Pihapiirit

Winterintalo *Pitäjänsaari*

Varvinkadun varrella muista rakennuksista erillään sijaitseva ns. Winterintalo muodostaa merkittävän 1800-luvun pihakokonaisuuden.

Neuvottoman seurantalons ympäristö *Neuvoton*

Neuvottoman seurantalons takana aukeavat peltoaukeat ja niiden laidalla olevat maalaistalot ovat kaunis kokonaisuus.

Vanhala *Reitkalli*

Yhtenäinen vanha pihapiiri peltojen keskellä.

⁶³⁹ Maatiainen ry-2008-1

⁶⁴⁰ Ranta 2002, 102–103

⁶⁴¹ Luostarinen & Yli-Viikari 1997, 106

⁶⁴² Ranta 2002, 103

⁶⁴³ Ranta 2002, 102

⁶⁴⁴ Kujala 1968, 180

Kuusisto *Metsäkylä*

Vanha pihapiiri maantien laidassa.

8.7.2 Pienmaisemat

Sahakoski *Metsäkylä*

Pienen kosken, vanhan sahan raunioiden ja peltomaiseman luoma idyllinen kokonaisuus.

Kuusisto 2 *Metsäkylä*

Joen ja kylätien väliin jäävällä kumpareella on useita 1800-luvun rakennuksia tiiviinä ryppäänä.

Vanhamäki *Kolsila*

Joen ja kylätien varrella olevalla mäennyppylällä sijaitseva tiivis vanhojen maatalousrakennusten yhtenäinen ryhmä on maisemallisesti tärkeällä paikalla.

Vanhala *Kolsila*

Peltomaiseman keskellä kohoava suuri päärakennus on pienmaiseman kiintopiste.

Heimola *Myllykylä*

Metsänlaidassa sijaitseva vanha pihapiiri on kaunis kokonaisuus ympäröivien peltojen kanssa.

Myllykylän mylly

Idyllinen ja hyvin säilynyt mylly-ympäristö.

Jaakkola/Uutela/Jaskala *Vehkjärvi*

Vehkajärven rantapeltojen keskellä sijaitsevat vanhat taloryhmät muodostavat pienehkön kulttuurimaisema-alueen.

Liikasenmäki *Onkamaa*

Liikasenmäen eri-ikäiset rakennukset ja niitä ympäröivät pellot sekä takana siintävä järvimaisema ovat eheä kokonaisuus maantiemaisemassa.

Salmelat *Onkamaa*

Onkamaajärvessä olevan salmen molemmin puolin levittäytyvät pihapiirit muodostavat kauniin kokonaisuuden.

Luomanmäki *Paijärvi*

Vehkajokea ja Vuorisenjärveä ympäröivät kapeat pellot ja metsänlaitaan rinteeseen sijoittuvat vanhat maalaistalot muodostavat kauniin kulttuurimaisemakokonaisuuden.

Vilniemi 1

Kylänlahdentiessä melkein kiinni olevat tiiviisti sijoitellut rakennukset muodostavat mielenkiintoisen miljöön.

Vilniemi 2

Teiden risteuksen ympärillä olevat vanhat rakennukset muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden.

Kivisalmi *Pyötsaari*

Salmen kannasta pitkin kulkevan tien näkymän päätteenä on vanhojen huviloiden rypäs.

9 Perinnemaisemat ja luonnonsuojelualueet

Perinnemaisemilla tarkoitetaan maaseudun perinteisten maankäyttömuotojen synnyttämiä elinympäristöjä kuten niittyjä, hakamaita ja metsälaitumia. Alueet ovat olleet pitkään maatalouden käytössä. Vuosisatainen niitto ja jatkuva laidunnus ovat muovanneet sekä maisemaa että eliöstöä ainutlaatuisiksi ja ympäröivistä luonnonalueista poikkeavaksi.⁶⁴⁵ Perinteikkäästä maa- ja karjatalouden synnyttämästä perinnemaisemasta kertovat luonnonympäristön lisäksi monet rakennukset ja rakennelmat, kuten laidun- ja kokooma-aitat, karjakujat, heinäsuovat sekä laajojen laidunniittyjen valvontaan käytetyt tarkkailulavat.⁶⁴⁶

Vähittäisestä maaseudun toimintojen alasajosta huolimatta ovat perinnemaisemat edelleen olennainen osa elävää historiaamme. Perinnemaisemat sisältävät kulttuurihistoriallisia arvoja, jotka ovat syntyneet alueita muokanneiden toimintojen ja traditioiden myötä.⁶⁴⁷

9.1 Perinnebiotoopit

Perinnemaisemat eli perinteisten maankäyttötapojen synnyttämät maisematyypit jaetaan kahteen ryhmään, rakennettuihin perinnemaisemiin ja perinnebiotooppeihin⁶⁴⁸. Rakennettuja perinnemaisemia on käsitelty kulttuurimaisemien yhteydessä; lähempään tarkasteluun otetaan tässä ainoastaan perinnebiotoopit. Ne ovat kulttuurivaikutteisia luontotyyppisiä ja niitä on aikaisemmin nimitetty myös puolikulttuuribiotoopeiksi. Perinnebiotooppien kasvillisuutta nimitetään perinnekasvillisuudeksi.

Ympäristöministeriö jaottelee perinnebiotoopit avoimiin ja puustoiisiin seuraavasti.⁶⁴⁹

Avoimet perinnebiotoopit

Kedot ovat kuivia niittyjä, joita esiintyy kuivilla hiekkaisilla tai kallioisilla mailla. Ketojen tyypillinen kasvillisuus on matalia ruohoja ja heiniä. Pitkään laidunnetuilla kedoilla on usein pylväsmäisiä ja pensasmaisia katajia.

Tuoreet niityt ovat yleisin kaikista niittytyypeistä. Tuoreilla niityillä on viljava ja vettä melko hyvin pidättävä maaperä, minkä vuoksi kasvillisuus on rehevämpää kuin kedoilla. Tuoreet niityt ovat olleet perinteisen maatalouden parhaita heinämaita.

Merenrantaniittyjä esiintyy suojaisilla merenrannoilla hienojakoisella maaperällä. Merenrantaniityt kuuluvat merenrantojen luontaiseen kasvillisuuteen, mutta perinteinen niitto ja laidunnus ovat laajentaneet niittyvyöhykettä vedestä maalle sekä lisänneet niittyjen määrää ja monimuotoisuutta. Merenrantakasvillisuus on vyöhykkeistä rannan suuntaisesti. Merenrantaniityillä karjan polkemille tai vähäkasvisiksi muuttamille alueille on kehittynyt suolamaita, joilla maaperän suolat kerrostuivat pinnalle. Suolamaalakuilla tavataan harvinaista suolamaakasvillisuutta.

Järven- ja joenrantaniittyjä esiintyy laakeilla, hienoaineksisilla rannoilla vesirajan tuntumasta maarannan yläosaan. Jokien rannoilla niittovyöhykkeet ovat yleensä kapeita, järvien rannoilla ne voivat olla laajoja. Järvenrantaniittyjen kasvillisuus on monimuotoisempaa kuin jokirantojen.

Tulvaniityt ovat suurten säännöstelemättömien jokien tulvakerrostumilla esiintyviä niittyjä.

Suoniityt ovat vähäpuustoisia tai puuttomia, ruohoisia ja saraisia soita. Suoniittyjen heinän- ja sarankasvua on perinteisesti parannettu patoamalla suon halki virtaava puro niin, että vesi nousee niitylle (paiseniitty) tai

⁶⁴⁵ Hering 1999, 87

⁶⁴⁶ Partanen, Heikkilä ja Pykälä 1997, 2, 20

⁶⁴⁷ Kekäläinen 2002, 74

⁶⁴⁸ Luostarinen & Yli-Viikari 1997, 72

⁶⁴⁹ Ympäristöministeriö-2007-3

ohjaamalla purovesiä suoniityn yli (valunta- eli vedenkäännösniiitty). Veden mukanaan tuoma liete lannoittaa suota ja hillitsee puiden, pensaiden, varpujen ja sammalten kasvua.

Nummet ovat puutonta varpuvaltaista kasvillisuutta, jota esiintyy saaristossa ja rannikolla useimmiten hiekkaisilla mailla. Suurin osa nummista on kataja-, kanerva- ja variksenmarjavaltaisia.

Puustoiset perinnebiotoopit

Metsälaitumet ovat karjan laiduntamia metsäalueita. Karjan vaikutus kasvillisuuteen näkyy selvästi muun muassa heinien ja ruohojen lisääntymisenä sekä niittyaukkoina. Verrattuna normaaliin talousmetsään metsälaitumen puusto on vaihtelevamman ikäistä ja kokoista ja koostuu useammista puulajeista. Isot muurahaispesät ja runsas sienilajisto ovat metsälaitumen piirteitä.

Hakamaat eroavat metsälaitumista lähinnä siinä, että hakamaiden puusto ja metsäkasvillisuus eivät ole yhtä runsas. Haan puita lehdestettiin ja harvennettiin heinien ja ruohojen kasvun parantamiseksi. Haat olivat aidattuja toisin kuin metsälaitumet, joilla karja kulki vapaasti.

Kaskimetsät ovat entisille kaskille kasvaneita lehtipuuvaltaisia (harmaaleppä, koivu) metsiä. Kaskimetsissä esiintyy kangasmetsälajiston rinnalla runsaasti heiniä ja ruohoja. Lehdesniityt ovat puustoisia niittyjä. Niille ovat tunnusomaisia lehdestyksen vuoksi kynttelikkömäisesti haarautuvat lehtipuut. Lehdesniittyjen hyvä heinäntuotto perustui rehevään kasvualustaan sekä puiden ja pensaiden karikkeeseen (lehdet) rehevöittävään vaikutukseen.

Lepikkoniitytkin ovat puustoisia niittyjä, mutta lehdestäminen ei ole niillä tunnusomaista. Perämeren rannikolla nuoret merenrantametsät raivattiin harvapuustoisiksi niityiksi, ja Kainuussa harvennettiin kaskiahoille kasvaneet lepikot harvapuustoisiksi niityiksi.

Erilaiset niityt ovat perinnebiotooppiemme ydin.⁶⁵⁰ Karjatalouden perinteet ulottunevat Kymenlaaksossa kauas esihistorialliselle ajalle ja karjan hoito lienee maanviljelystä vanhempi elinkeino. Kotieläinten pito edellytti jatkuvaa ruokintaa. Tästä syystä luonnonniityt samoin kuin niiden jatkeena usein tavattavat kaislikot tai kortesuot olivat tärkeä toimeentulon varmistaja. Metsien ja lehtojen lehdekset kuuluivat niin ikään karjatalouteen.⁶⁵¹

Luonnonniityt ovat sijainneet jokien ja järvien rannalla. Oman erikoisalueensa muodostivat meren rantojen vesijättömaa.⁶⁵² Luonnonniittyjen erottaminen ihmisen luomista niityistä on nykyisin vaikeaa johtuen raivauksesta, niittämisestä ja laiduntamisesta. Ihmisen kädenjälki näkyy pääosassa niityistämme, kun niittyjä on tehty metsistä, tulvamaista tai soista raivaamalla, kaskeamalla ja järviä laskemalla.⁶⁵³

Viimeistään 1700-luvulla niittyjä alettiin ojittaa ja muokata pelloksi. Purojen ja jokien koskien perkaus vähensi niin ikään heinikkojen määrää. Kun Vehkalahti 1800-luvun lopulla siirtyi karjatalousvaltaiseen maatalouden malliin, heinän viljely pelloissa yleisty. Samalla luonnonniityt ja kaislikot menettivät nopeasti taloudellista merkitystään. Isäntien kannalta tuntui luonnolliselta ojittaa loputkin heinikot viljelykäyttöön. Omilla ehdoillaan kasvanut niitty oli taloudellisesti epävarma omistuksen muoto. Järkiperäinen karjatalous söi luonnonniityt.⁶⁵⁴

Perinnemaisemien lukumäärä ja pinta-ala ovat toisen maailmansodan jälkeen maatalouden tehostumisen vuoksi vähentyneet rajusti. Muutos on nopeaa. Kymenlaaksossa tehtiin Kaakkois-Suomen ympäristökeskuksen ja Kymenlaakson liiton toimesta 1990-luvun

⁶⁵⁰ Kekäläinen 2002, 74

⁶⁵¹ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 26

⁶⁵² Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 26

⁶⁵³ Luostarinen & Yli-Viikari 1997, 72

⁶⁵⁴ Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma – Korhonen 2000, 26

puolivälissä perinnebiotooppikartoitus. Tarkastusinventointi vuonna 1998 osoitti laidunnuksen loppuneen osasta inventointiaikaisista laidunalueista.⁶⁵⁵

Inventoidut kohteet luokiteltiin kolmeen pääluokkaan: valtakunnallisesti merkittävä (vm), maakunnallisesti merkittävä (mm) ja paikallisesti merkittävä (pm). Valtakunnallisesti merkittävällä alueella tavataan huomionarvoisia tai uhanalaisia lajeja. Maakunnallisesti merkittävällä alueella ainakin osassa aluetta kasvillisuus on hyvin edustavaa, sellaisenaan harvinaista, huomionarvoista ja uhanalaista. Paikallisesti merkittävällä alueella kasvillisuus on rehevöitymisen tai umpeenkasvun vuoksi pääosin köyhtynyt, mutta kohteelta löytyy ainakin pienillä laikuilla perinnemaisemille ominaista kasvillisuutta.⁶⁵⁶ Muutosnopeudesta johtuen kohdeluetteloihin⁶⁵⁷ kannattaa suhtautua varauksella.

9.1.1 Laitumet

Retupellon laidun (mm) (6730000:3509000)

Kaakkoinen viljelyseutu; keto, järvenrantaniitty
Karttalehti 3042 02

Pienen Kannusjärven pohjoisrannalla sijaitseva perinnebiotooppikohde koostuu kahdesta alueesta ketorinteestä ja järvenrantaniitystä.

Hoito: Laidunnus sekä puiden ja pensaiden raivaus rantaniityllä.

Nurmelan laitumet (mm) (6732000:3509000)

Kaakkoinen viljelyseutu; kallioketo
Karttalehti: 3042 06

Kannusjärven länsipuolella, Nurmelan tilan tuntumassa sijaitsevalla kivisellä moreenimäellä on kaunis ja lajistoltaan monipuolinen kallioketo.

Hoito: Perinteinen laidunnus ja vanhan puuston säilyttäminen sekä karjan vapaan liikkumisen esto kylvönurmen ja kedon välillä.

Rantaniemen laidun (mm) (6724600:3505100)

Kaakkoinen viljelyseutu; niitty, järvenrantaniitty ja metsälaidun
Karttalehti: 3042 02

Suurjärven eteläpuolella sijaitseva laidun koostuu niitystä, järvenrantaniitystä sekä metsälaitumesta. Järvenrantaniitty on kohteen arvokkain maisemallisesti kaunein osa.

Hoito: Laidunnus ja lannoitteiden käytön välttäminen.

Metsäkylän laitumet (pm) (6727000:3508000) (koordinaattien mukaan paikka on Merkjärven kaakkoisrannalla, eivät Sippolanjoen rannalla, toim. huom.)

Kaakkoinen viljelyseutu; rantaniitty, niitty, metsälaidun

Metsäiset kumpareet sijaitsevat Sippolanjoen rannassa Metsäkylän luoteispuolella.

Hoito: Vanhan puuston säilytys, laiduntaminen ja alueiden eristäminen kylvönurmesta.

Summanjoen kartanon laidun (pm) (6717700:3505800)

Suomenlahden rannikkoseutu; muu
Karttalehti 3042 01

Summanjokeen rajoittuva hevoslaidun on lajistoltaan niukkaa, mutta sen maisemallista arvoa nostaa suuri tammi.

Hoito: Muutos laidunnustavoissa.

---

⁶⁵⁵ Hering 1999, 87

⁶⁵⁶ Hering 1999, 89

⁶⁵⁷ Hering 1999, 125-126, 158-169

Routin laidun (pm) (6721620:3506400)

Kaakkoinen viljelyseutu; kallioketo, niitty, metsälaidun

Karttalehti: 3042 02

Kokkerinmäen lounaispuolella Summanjoen lähellä sijaitsee kolmea perinnemaisematyyppiä sisältävä alue, josta pääosa on kallioketoa.

Hoito: Laidunnus/vuosittainen niitto sekä puiden ja pensaiden raivaus.

Kivisen metsälaidun (pm) (6734500:3512000)

Kaakkoinen viljelyseutu; metsälaidun

Karttalehti: 3042 06

Kannusjärven pohjoispäässä sijaitseva kaunis metsälaidun on lajistoltaan yksipuolinen.

Hoito: Laidunnusalueen rajaaminen kylvönurmialueesta.

9.1.2 Kedot**Koivuluodon kallioketo (mm) (6688300:3522300)**

Suomenlahden rannikkoseutu; kallioketo, keto

Karttalehti: 3041 07

Pienen Koivuluodon saaren koillisosassa, Itäisen Suomenlahden kansallispuistossa on suppea ketoalue.

Hoito: Laidunnus/niitto sekä puiden ja pensaiden raivaus.

Metsäkylän keto (mm) (6725420:3505200)

Kaakkoinen viljelyseutu; keto

Karttalehti: 3042 02

Suurijärven lähellä, Reitkallin – Metsäkylän -tien länsipuolella, hiekkaisella mäellä sijaitseva pieni ketorinne on lajistoltaan arvokas.

Hoito: Laidunnus/niitto sekä puiden ja pensaiden raivaus.

Ouriniemen kallioketo (mm) (6706000:3521800)

Suomenlahden rannikkoseutu; kallioketo

Karttalehti 3441 04

Kuorsalon kyläkeskuksen läheisyydessä sijaitseva keto on lajistoltaan merkittävä kohde. Keto sijoittuu kalliomäelle.

Hoito: Laidunnus/niitto loppukesällä sekä puiden ja pensaiden raivaus

Kuorsalon kallioketo (mm) (6705800:3521900)

Suomenlahden rannikkoseutu; kallioketo, niitty, muu

Laaja niittyalue sijaitsee Kuorsalon saaren sisäosassa, Vanhakylän keskipisteessä. Kohde koostuu kuivasta ja tuoreesta alueesta.

Hoito: Laidunnus/niitto loppukesällä.

Peltolan kallioketo (pm) (6729000:3509500)

Kaakkoinen viljelyseutu; kallioketo

Karttalehti: 3042 02

Pienen Kannusjärven lähistöllä sijaitseva kaunis kallioketo, jossa kasvaa siellä täällä pieniä puurykelmiä.

Hoito: Laidunnus / niitto (niittoheinä korjattava pois).

9.1.3 Niityt

Kuorsalon seurantalons niitty (mm) (6705900:3521900)

Suomenlahden rannikkoseutu; niitty

Karttalehti: 3041 09

Seurantalons eteläpuolella oleva metsän ympäröimä niitty on tyypiltään Kymenlaaksossa harvinainen hina-jäkkinniitty. Niitty on viimeinen muisto ajasta, jolloin koko Kuorsalon saarta laidunnettiin.

Hoito: Niitto. Ylihoitamista tulisi välttää.

Vuorelan niitty (pm) (6722000:3506000)

Kaakkoinen viljelyseutu; kallioketo, niitty, metsälaidun, muu

Karttalehti: 3042 02

Tanskanmäen koillispuolella sijaitseva niitty koostuu kallioketolaikuista, metsälaitumesta sekä tuoreesta heinäniitystä ja kuuluu Vehkajoen (Summanjoen?, toim. huom.) ranta- ja tienvarsimaisemaan.

Hoito: Laidunnus erillään kylvönurmialueesta.

Myllylahden rantaniitty (pm) (6720300:3504900)

Kaakkoinen viljelyseutu; niitty, järvenrantaniitty, muu

Karttalehti: 3042 02

Alue on pääosin kosteaa niittyä, mutta myös kuivempia tuoreita niittyalueita on kohteen itä- ja lounaisosissa.

Hoito: Laidunnus / niitto sekä puiden raivaus. Myös aidat voitaisiin korjata.

Ristikallion rantaniitty (pm) (6722700:3506300)

Kaakkoinen viljelyseutu; järvenrantaniitty

Karttalehti: 3042 02

Summanjoen rannalla sijaitseva rantaniitty on osa valtakunnallisesti arvokasta maisema-aluetta (Sippolanjoen ja Summanjoen laakso). Alue on lajistoltaan vaatimaton.

Hoito: Laidunnus/niitto.

Summanjoen suun niitty (pm) (6715900:3505300)

Suomenlahden rannikkoseutu; rantaniitty

Karttalehti: 3042 01

Summanjoen länsirannalla valtatie 7:n sijaitseva kostea ja tasainen rantaniitty. Alue on lajistoltaan kuitenkin vaatimaton.

Hoito: Laidunnus/niitto.

Rajakosken niitty (pm) (6719400:3506100)

Kaakkoinen viljelyseutu; niitty

Karttalehti: 3042 01

Summanjokeen työntyvällä kapealla niemellä Koskelan tilan itäpuolella sijaitseva tuore ja rehevä niitty on lajistoltaan köyhä.

Hoito: Laidunnus/vuosittainen niitto.

Ahosenkallio (pm) (6726800:3509800)

Kaakkoinen viljelyseutu; kallioketo, niitty

Karttalehti: 3042 02

Kannusjärven kylän Ahosenmäen eteläpuolella sijaitseva pieni kallioinen niitty- ja ketokumpare keskellä mäntykangasta.

Hoito: Laidunnus/niitto

9.1.4 Haat

Kokkolan haka (pm) (6726600:3504800)

Kaakkoinen viljelyseutu; haka

Karttalehti: 3042 02

Metsäkylän eteläpuolella, kivisellä mäen laella sijaitseva pieni hakamaa. Alue on valtakunnallisesti arvokasta maisema-aluetta (Sippolanjoen ja Summanjoen laakso).

Hoito: Laidunnus ja puuston harvennus

Suurivuoren haka (pm) (6732500:3512300)

Kaakkoinen viljelyseutu; haka, muu

Karttalehti: 3042 02

Kannusjärven itärannan ja Suurivuoren kallion välillä sijaitseva pieni hakamaa, josta osa on ollut aikaisemmin peltoa.

Hoito: Laidunnus ja puuston harvennus.

9.1.5 Muut

Pappilansaari (vm) (6716500:3512000)

Suomenlahden rannikkoseutu; metsälaidun, rantaniitty, keto

Karttalehti: 3042 04

Pappilansaari sijaitsee aivan Haminan keskustan läheisyydessä ja se on sekä maisemaltaan että lajistoltaan arvokas perinnebiotooppialue. Entisen pappilan laitumen alueella on metsälaitumia, rantaniittyjä sekä kallioketoja. Maiseman kannalta olennaisia ovat vanhat puut, erityisesti koivut ja haavat. Laajempi katsanto⁶⁵⁸

Hoito: Vanhan puuston säilyttäminen ja virkistyskäytön ohjaaminen. Merenrantaniityllä ja haassa laidunnus tai niitto.

Myllypelto (pm) (6705500:3521800)

Suomenlahden rannikkoseutu; muu

Karttalehti: 3041 09

Kuorsalon saarella, Vanhankylän luoteispuolella sijaitsevassa entisessä pellossa on ketomaisia laikkuja.

Hoito: Niitto/laidunnus

Savirannan ja Rantapellon alue (?)

Yksi Haminan vanhimmista pelloista.

Metsäkylä (pm)

Hasunlampi (pm)

Ruotila (pm)

Volkonskin lehto (mm)

Rykmenttikomentaja Nikolaj Volkonski perusti puistometsikön 1798 (kp. 3510337:6717985)

---

⁶⁵⁸ Hering 1999, 125

9.2 Luonnonsuojelualueet

Perinteisesti luonnonsuojelua on toteutettu etupäässä suojelemalla uhanalaisia tai muutoin harvinaisia lajeja. Toinen yleinen suojelukäytäntö on erilaisten luonnonsuojelualueiden perustaminen. Yleensä suojelualueeksi määritelty alue on lajistoltaan poikkeuksellisen arvokas, edustava tai harvinainen.⁶⁵⁹

9.2.1 Kansallispuistot

Itäisen Suomenlahden Kansallispuisto

Kansallispuisto käsittää itäisimpien rannikkokuntien uloimman saariston. Puiston sata saarta ja luotoa sijaitsevat hajallaan laajalla, 60 km:n levyisellä merialueella, kaukana mantereesta ja asutuista saarista. Itäisen Suomenlahden kansallispuisto kuuluu Itämeren suojelusopimuksen mukaiseen Itämeren tärkeimpien suojelualueiden verkkoon. Suojelukokonaisuutta täydentää olennaisesti heti rajan taakse Venäjän puolelle suunnitteilla oleva Suomenlahden kansallispuisto.⁶⁶⁰ Haminaan kansallispuistosta kuuluu mm. Ulko-Tammio.

9.2.2 Lehdot

Lehtisen tervaleppä- ja mäntylehto [gis](#) (Kuorsalo)

Ympäristökeskuksen sivuilla Lehtisen rantalehdot. Lehtojen suojeluohjelmassa tavoite 2,2 ha, 1.1.2008 saavutettu 27 %.⁶⁶¹

Ulko-Tammion lehto [gis](#)

Pieni-Vaskon rantalehto [gis](#) (Kuorsalo)

Ympäristökeskuksen sivuilla Pieni Vaskonlehto. Lehtojen suojeluohjelmassa tavoite 2 ha, 1.1.2008 saavutettu 0 %.⁶⁶²

Kannusjärven korkeavuori: 6731860:3508270 [gis](#)

Luonnonjyrkänemetsikkö 0, 57 ha. Ympäristökeskuksen sivuilla: yksityismaiden suojelualueet, 0,7 ha.⁶⁶³

9.2.3 Vanhat metsät

Suviranta: *Vilniemi* 6713910:3510490 [gis](#)

Vanhaa metsää rannalla 58,053 ha. Kaikki eteläsuomalaiset metsä- ja kasvulliset suotyypit ovat edustettuina pienimuotoisina kasvustoina. Rinnemetsä on männikköä, jonka alle on kasvanut yli 100-vuotias tukipuukuusikko. Alueella on rikaslajinen ja monilukuinen linnusto.⁶⁶⁴

Suonsaaren säästömetsä: 6738460:3517730 [gis](#)

Mäntyä ja kuusta kasvava metsä 0,39 ha

Parkonkangas (12 ha)⁶⁶⁵

---

⁶⁵⁹ Vallinkoski 2001, 2

⁶⁶⁰ Metsähallitus-2

⁶⁶¹ Ympäristöministeriö-2006-1

⁶⁶² Ympäristöministeriö-2006-1

⁶⁶³ Ympäristöministeriö-2006-2

⁶⁶⁴ Hendriks, 53

⁶⁶⁵ Ympäristöministeriö-2006-2

9.2.4 Suot

Rajasuo

129,3 ha

Kalliomäen korpi

0,7 ha

9.2.5 Muut yksityiset suojelualueet ⁶⁶⁶

Onkamaan vuorimunkinalue: 6728470:3517820 [gis](#)

Pieni kallioalue 0,08 ha

Hirvikankaan kangasvuokot (0,24 ha)

Usinmäen kangasvuokot (0,02 ha)

Harjun Riihimäki (0,415 ha)

9.2.6 Haminan avainbiotoopit:⁶⁶⁷

Haminan avainbiotooppikartoituksessa kesällä 2001 inventoitiin kaupungin alueella olevat luonnonsuojelu- ja metsälain määrittelemät arvokkaat elinympäristöt. Luonnonsuojelulain yhtenä päämääränä on suojella tiettyjä arvokkaita luontotyyppisiä. 4. luvun 29 §:n mukaisia luontotyyppisiä ovat⁶⁶⁸:

- luontaisesti syntyneet, merkittävilta osin jaloista lehtipuista koostuvat metsiköt
- pähkinäpensaslehdot
- tervaleppäkorvet
- luonnontilaiset hiekkarannat
- merenrantaniityt
- puuttomat tai luontaisesti vähäpuustoiset hiekkadyynit
- katajakedot
- lehdesniityt
- avointa maisemaa hallitsevat suuret yksittäiset puut ja puuryhmät.

Metsälain avainbiotooppeja ovat seuraavat⁶⁶⁹:

- lähteiden purojen ja pysyvän vedenjuoksu-uoman muodostavien norojen sekä pienten lampien välittömät lähiympäristöt
- ruoho- ja heinäkorvet, saniaiskorvet sekä lehtokorvet ja Lapin läänin eteläpuolella sijaitsevat letot
- rehevät lehtolaikut
- pienet kangassaarekkeet ojittamattomalla suolla
- rotkot ja kurut
- jyrkänteet ja niiden välittömät alusmetsät
- karukkokankaita puuntuotannollisesti vähätuottoisemmat hietikot, kalliot, louhikot, vähäpuustoiset suot ja rantaluhdat

---

⁶⁶⁶ Ympäristöministeriö-2006-1

⁶⁶⁷ Vallinkoski 2001, 7-32

⁶⁶⁸ Vallinkoski 2001, 3

⁶⁶⁹ Vallinkoski 2001, 3

Mullinkosken rantalehto

Jalopuumetsikkö. Luonnontilaisen kaltainen rehevä rantalehto, jossa kasvaa yli 20 runkomaista vaahteraa. Huomionarvoinen lajisto: rantalehdon lahoppuilla elää monipuolinen kääpälaajisto. Alueella on merkitystä myös lintujen pesimäpaikkana. Sijainti: Hevoshaka/Mullinkosken ranta, sillan länsipuoli.

Luokituksestaan S1, ehdottomasti säilytetään. Alueen luonnonvarat otetaan huomioon maankäytössä.⁶⁷⁰

Taskalinmäen tervaleppäkorpi

Tervaleppäkorpi. Hienolajinen tervaleppäpuustoinen ruoho-saniaiskorpi, jonka rimpipinnat pysyvästi veden vallassa. Sijainti: Hamina/Saviniemi/vesitornin itäpuolella sijaitseva ulkoilualue.

Patterinkadun koillispuolen rehevä lehtolaikku

Asutuksen vaikutukset näkyvät myös lajistossa nokkosen runsautena. Elinympäristön ominaispiirteisiin kuuluva kosteus ja rehevyys ovat kuitenkin säilyneet. Sijainti: Hevoshaka/asutusalueen ja Humalniemen välinen kostea metsäkaistale.

Vanhan raviradan rantaluhta

Tervaleppäluhta, pajuluhta. Metsälain mukainen erityisen tärkeä elinympäristö. Merkitystä lintujen pesimäalueena. Sijainti: Hevoshaka/asutusalueen ja urheilukentän välinen alue.

Mannerheimintien leikkikentän kaakkoispuolinen tervaleppälehto

Tervaleppälehto. Ominaispiirteiden muuttumisen vuoksi kohde ei täytä lainsäädännöllä suojattujen avainbiotooppien kriteerejä, mutta on rehevyyden, monilajisen eliöstön ja runsaan lahoppuuston perusteella paikallisesti arvokas pienkohde. Huomionarvoinen lajisto: Vuorijalava (VU, vaarantunut). Sijainti: Saviniemi/Myllärinkadun ja vanhan urheilukentän välinen alue.

Hevoshaankadun itäpuoleinen rehevä lehtolaikku

Kostea saniaislehto. Metsälaissa määritelty erityisen tärkeä elinympäristö. Ojitus muuttanut lievästi kasvupaikan ominaispiirteitä, mutta kokonaisuutena rehevä, runsaslajinen ja muusta ympäristöstä poikkeava pienkohde. Sijainti: Hevoshaka/Mullinkoskentien ja Hevoshaankadun välinen metsäkaistale.

Jamilahden tervaleppäluhta

Tervaleppäluhta, ruoholuhta. Metsälaissa määritelty erityisen arvokas elinympäristö. Sijainti: Jamilahti/Helsingintien ja Aladininkadun välinen metsäkaistale.

Mustakorven suot

Tupasvillasararäme, tupasvillakorpi. Luonnontilaisen kaltaisia, muusta ympäristöstä selvästi erottuvia vähäpuustoisia suolaikkuja. Metsälain mukaisesti säilytettäviä avainbiotooppeja. Sijainti: Etelä-Poitsila/Mustakorventien molemmilla puolilla, noin 300 metrin päässä asutusalueesta.

---

⁶⁷⁰ Kivelä 2001, nn

Mustakorven puro

Puro, puronvarsiluhta. Puronvarren reunavyöhykkeen pienilmasto ja kasvuolosuhteet ovat muusta ympäristöstä poikkeavia, joten kohdetta voidaan pitää paikallisesti avainbiotooppina. Huomionarvoinen lajisto: Puronvarsi on kesäisin hirvien suosima elinympäristö. Sijainti: Etelä-Poitsila/Mustakorven peltoniityn ja sähkölinjan välinen puronvarsi.

Tallinmäen suo

Saraneva, tupasvillaräme. Metsälain mukainen avainbiotooppi. Etenkin saraneva hieno ja edustava. Sijainti: Tallinmäki/Tallinmäen ja Elefanttiaukian välissä oleva avokallioiden reunustama alue.

Pappilansaaren Takasaaren kaakkoisrannan hakamaa

Entinen hakamaa, suuruoholehto. Hakamaata reunustavat suuruoholehto ja rantaniitty eivät itsenäisinä kohteina täytä avainbiotooppien kriteerejä, mutta lisäävät kohteen monimuotoisuutta ja toimivat samalla suojavyöhykkeenä. Hakamaisella osalla kasvaa lisäksi uhanalainen kasvilaji, itämerenlaukkaneilikka (CR, äärimmäisen uhanalainen). Sijainti: Pappilansaaret/Takasaari/saaren kaakkoiskulma.

Pappilansaaren Takasaaren lounaiskulman niitty

Merenrantaniitty, entinen hakamaa. Matalakasvuiset merenrantaniityt ovat luonnonsuojelulain mukaisia luontotyyppisiä ja vanhat hakamaat arvokkaita perinnebiotooppeja. Huomionarvoinen lajisto: Itämerenlaukkaneilikka (CR, äärimmäisen uhanalainen) ja keltamata (VU, vaarantunut). Lisäksi kohteella on merkitystä linnuston, etenkin vesilintujen ja lokkien perimä- ja ruokailuympäristönä. Sijainti: Pappilansaari/Takasaari/länsilaidan niemeke.

Patterinkadun koillispuolen rantaniitty

Rantaniitty. Umpeenkasvaneen Kirkkojärven rannalla sijaitsevaa rantaniittyä ei sijaintinsa eikä kasvillisuutensa puolesta voida pitää luonnonsuojelulain mukaisesti suojeltavana luontotyyppinä, mutta sijainti Natura-alueen reunavyöhykkeellä ja vanhan laidunnuksen aikaansaama matalakasvuisuus tekevät rantaniitystä arvokkaan avainbiotoopin niin kasveille, hyönteisille kuin linnuillekin. Sijainti: Hevoshaka/Patterinkadun ja Kirkkojärven välinen ranta-alue.

Putviikinpohjan rantaluhta

Rantaluhta. Metsälain mukainen avainbiotooppi. Huomionarvoinen lajisto: Suolapunka (EN, erittäin uhanalainen). Sijainti: Paksuniemi/Putviikinpohja.

9.3 Rauhoitetut luonnonmuistomerkit

Myös nykyisen Haminan alueella on jotkut kulttuurimaisemassa näkyvät merkittävät yksittäiskohteet rauhoitettu luonnonmuistomerkkeinä. Maisema-aluetyöryhmän mietintö I nimeää tällaisiksi luonnonhistorialtaan ja maisemallisesti erikoisiksi kohteiksi huomattavan suuret tai erikokoiset puuyksilöt, puuryhmät, puukujat ja pienet metsiköt, siirtolohkareet tai muut pienet geologiset muodostumat.⁶⁷¹

Samainen työryhmän mietintö määrittelee luonnonmuistomerkit kulttuurimaiseman perinteisiksi maamerkeiksi ja paikkakunnan pienimuotoisiksi luonnonnähtävyyksiksi. Luonnonmuistomerkit

---

⁶⁷¹ Maisemanhoito 1993, 118

säilyvät parhaiten jälkipolville, kun ne rauhoitetaan luonnonsuojelulain mukaan. Luonnonmuistomerkkien rauhoittamisesta päättää kunta.⁶⁷²

Seuraavat rauhoitetut luonnonmuistomerkit ovat Kaakkois-Suomen ympäristökeskuksen *Etelä-Kymenlaakson kulttuuriympäristöselvityksen Hamina* -osasta, jollei toisin ole lähteeksi merkitty.

1. Pohjanpellon pihakuusi, *Neuvoton* x:3502590 y:6716690 [gis](#)
Suuri leveä pihakuusi

2. Aittakorven koivu, *Metsäkylä* 3500030:6728570 [gis](#)
Pienehkö kaksityvinen koivu

3. Kaksi tyvimänty ja puukataja, *Pitkälampi/Metsäkylä* 3505710:672810 [gis](#)

4. Kokkolan koivu: *Metsäkylä* 3504720:6726600 [gis](#)
Suuri latvasta kuivunut koivu.

5. Lepikön käärmeukuusi, *Metsäkylä* 3504700:6728150 [gis](#)
Keskikokoinen käärmeukuusi

Kelkan ja Raikkolan⁶⁷³ mukaan Lepikön käärmeukuusi sijaitsee Onkamaalla.

6. Metsäkylän nelirunkokataja, *Metsäkylä* 3505020:6725820 [gis](#)
Neljän katajarungon ryhmä peltoaukealla.

7. Vatajan kataja, *Metsäkylä* 3504570:6727780: [gis](#)
Suuri puumainen kataja

8. Puutarhakoulun kuuset, *Reitkalli* 3505500:6723300: [gis](#)
Kaksi suurta kuusta

9. Reitkallin kynäjalava, *Reitkalli* 3505320:6723420: [gis](#)
Suuri haarainen kynäjalava

10. Reitkallin nauhakuusi *Reitkalli* 3505400:6723380: [gis](#)
Suuri nauhakuusi

11. Reitkallin tammi, *Reitkalli* 3505430:6723370: [gis](#)
Suurehko tammi pellon laidalla

12. Helluntaikivi, *Pieni Kannusjärvi* 3510340:6728190: [gis](#)
Suuri siirtolohkare

13. Ihakkasuon pylväskataja, *Pieni Kannusjärvi* 3511780:6728970: [gis](#)
Suuri yksirunkoinen pylväskataja

14. Joulukivi + pihlajat, *Pieni Kannusjärvi* 3510390:6728490: [gis](#)
Suuri pihlajien ympäröimä siirtolohkare

---

⁶⁷² Maisemanhoito 1993, 118

⁶⁷³ Kelkka & Raikkola 1997, 32

- 15. Kankalan kuusi**, *Pieni Kannusjärvi* 3511370:6729130: [gis](#)
Suuri leveä harvaoksainen kuusi
- 16. Rahamäen kataja**, *Pieni Kannusjärvi* 3510320:6728180: [gis](#)
Suuri alaosistaan kuivunut puumainen kataja
- 17. Tipotingin siirtolohkare**, *Kolsila* 3516080:6721800 [gis](#)
Suuri rapakivisiirtolohkare. Sijaitsee Kolsilan, ei Myllykylän puolella.
- 18. Ormuusuon pensaskuusi**, *Myllykylä* 3517030:6722330: [gis](#)
- 19. Sahakosken kampakuusi**, *Myllykylä* 3511880:6724410: [gis](#)
Suuri leveä kampakuusi
- 20. Horsvallin lehmus**, *Paijärvi* 3514390:6726700: [gis](#)
Metsälehmus + ympäröivä kivikkoalue
- 21. Kuuselan pylväskataja**, *Luomanmäki/Paijärvi* 3513660:6727910: [gis](#)
Suurehko pylväsmäinen tienvarsikataja
- 22. Rauhalan pihavaahterat**, *Ihamaa* 3514670:6731530: [gis](#)
3 suurta haaraista pihavaahteraa
- 23. Orolan kataja**, *Kitula* 3511480:6734530: [gis](#)
Pylväsmäinen kataja
- 24. Salmentojärven sikermäkuuset**, *Salmentojärvi* 3518920:6730900: [gis](#)
7 pienen sikermäkuusen ryhmä
- 25. Portinmäen surukuusi**, *Onkamaa* 3521090:6730190: [gis](#)
Suuri surukuusi pienen suon laidalla
- 26. Kinnarinmäen kolmoiskoivu**, *Turkia* 3517770:6738290: [gis](#)
Vaakasuoran koivun rungosta 3 pystyrunkoa
- 27. Kanamäen mänty**, *Yläkailanen/Turkia* 3518450:6744660: [gis](#)
Suuri mänty, jonka runkoon on iskenyt salama
- 28. Harjun kaksi kuusta**
2 suurta pihakuusta joen rannalla.
- 29. Harjun pallokuuset**
2 pientä tuulenpesäkuusta
- 30. Mustolan tuulenpesämänty**
Kaunis tuulenpesämänty lähellä tietä. Sijaitsee Kelkan ja Raikkolan ⁶⁷⁴ mukaan Salo-Turkialla.

---

⁶⁷⁴ Kelkka & Raikkola 1997, 39

31. Hitonharjun pirunpesä, *Lankila* 3520860:6743630: qis
Kvartsilouhos (myös muinaisjäännös)

32. Vanha kilpikaarnamänty, *Pyhältö* 3520300:6737900: qis
Vanha, suuri kilpikaarnamänty

Lehmukset, *Ihamaa*⁶⁷⁵

2 kpl rauhoitettuja lehmuksia entisen Langin talon luona Ihamaa Kannusjärvi -tien varrella

Mustalammen kuusi, *Lankila*⁶⁷⁶

Rauhoitettu kuusi, jonka myrsky kaatanut.

Töyrylän kataja, *Paijärvi*⁶⁷⁷

---

⁶⁷⁵ Kelkka & Raikkola 1997, 24

⁶⁷⁶ Kelkka & Raikkola 1997, 28

⁶⁷⁷ Kelkka & Raikkola 1997, 34

OSA IV: Muinaisjäännökset

10 Muinaisjäännösten inventointi

Haminan ohikulkutien muinaisjäännösinventointi

FM Johanna Enqvistin Museoviraston arkeologian osastolta vuonna 2004 suorittama inventointi *Haminan ohikulkutien (VT7/E18) muinaisjäännösinventointi 23.9.–1.10.2004* koski Haminan kaupungin pohjoispuolelle suunnitellun ohikulkutien maastokäytävää sekä vaikutusalueita välillä Summa-Husula-Haru. Varsinaisessa inventoinnissa löytyi viisi uutta kiinteää muinaisjäännöstä sekä inventointialueen ulkopuolelta kolme uutta muinaisjäännöskohdetta.

Haminan muinaisjäännösinventointi

FM Johanna Enqvist suoritti vuonna 2006 Haminassa sekä esihistoriallisten muinaisjäännösten inventoinnin että historiallisen ajan muinaisjäännösten inventoinnin. Edelliset perusinventoinnit Haminan kaupungin alueella oli tehty 1960-luvulla eikä niissä ollut huomioitu historiallisen ajan kohteita. Inventoidut kohteet on luetteloitu seuraavan kappaleen alalukuina.

Haminan kaupunkiarkeologinen inventointi

Teemu Mönkkösen Museoviraston Rakennushistorian osastolta vuonna 2003 tekemä *Hamina – Fredrikshamn, kaupunkiarkeologinen inventointi* -tutkimus selvitti Haminan nykyisen keskustan 1600-luvun ja 1700-luvun alun kaavoitetun kaupunkialueen kerrostumien säilymisen ja tuhoutumisen. Inventoinnin perusteella määritettiin alueet, joilla on todennäköisesti muinaismuistolain rauhoittamia säilyneitä kulttuurikerroksia.

Arkeologisesti merkittäviksi kohteiksi Haminan keskustan alueella määriteltiin seuraavat paikat:

Fredrikinkatu 1-4

Hietakatu 3-8/8B/10/12

Isoympyräkatu 2-5/7/9/12/19/21/27/31A ja B/33

Kadettikoulunkatu 3

Kaivokatu 3/9

Kasarminkatu 6

Kirkkokatu 1/3

Laivasillankatu 3

Maariankatu 6/8/11

Mannerheiminkatu 12

Mannerheimintie 5-7A/7B/8/10/16

Meruksenpolku 1

Pikkuympyräkatu 4-6/6B/13B ja C/15-19/25/26/28/30A/32

Puistokatu 8

Raatihuoneenkatu 1/2/4/8

Rauhankatu 1

Rauhankatu 1B/3/4A ja B/7

Rautatienkatu 2/3/5/8

Roobertinkatu 1/2B/3/7

Sibeliuskatu 40

Vallikatu 4/6

Varvinkatu 5

Inventoinnissa määriteltyjen 1. ja 2. luokan alueilla tehtävistä maaperään kajoavista rakennustöistä on ilmoitettava etukäteen Museoviraston rakennushistorian osastoon. Sama pätee myös isoavihaa vanhemman kaupunkialueen katualueilla tehtäviin kaivuutöihin.

11 Muinaisjäänökset

Muinaisjäänökset ovat maassa tai vedessä säilyneitä muistoja menneistä sukupolvista. Ne kertovat elämisestä, asumisesta, liikkumisesta, elinkeinojen ja uskonnon harjoittamisesta sekä kuolleiden hautaamisesta. Jotkut muinaisjäänökset, kuten hautaröykkiöt, uhrikivet ja linnavuoret, erottuvat maisemassa vielä tänäkin päivänä. Jotkut ovat kokonaan maan peitossa, kuten esim. asuin- ja työpaikat ja maahan kaivetut haudat. Yleisimpiä vedenalaisia kohteita ovat laivojen hylt.⁶⁷⁸

Muinaismuistolain suojaamat kiinteät muinaisjäänökset luokitellaan Museovirastossa vakiintuneen käytännön mukaan kolmeen rauhoitusluokkaan seuraavasti.⁶⁷⁹

1. valtakunnallisesti tai alueellisesti merkittävä muinaisjäänös, jonka säilyminen on turvattu kaikissa olosuhteissa
2. kohteen määrittely edellyttää lisätutkimuksia, joiden jälkeen muinaisjäänös voidaan siirtää luokkiin 1 tai 3
3. muinaisjäänös on tuhoutunut tai hyvin epämääräinen.

Muinaisjäänökset eroavat muista kulttuuriperintökohteista siinä, että niiden näkyvät rakenteet tai rakennejäänökset ovat hyvin vähäiset. Lisäksi niiden maan alle jäävä osa eli ns. kulttuurikerros on tärkeä osa muinaisjäänöstä.⁶⁸⁰

Muinaisjäänösten tutkimista varten tarvitaan museoviraston tutkimislupa, jollainen myönnetään vain alan koulutuksen saaneelle henkilölle. Mikäli yksityishenkilö löytää maastosta muinaisesineen, tulee se löytötietoineen toimittaa Museovirastoon tai lähimpään museoon. Näin voidaan selvittää, onko kyseessä satunnaislöytö vai onko kyseessä osa kiinteästä muinaisjäänöksestä.⁶⁸¹

Muinaisjäänöksen löytyminen ei yleensä aiheuta muutoksia maankäyttöön, vaan löytöpaikan peltoa voi edelleen viljellä, samoin kuin metsästä kaataa puita. Ainoastaan voimakkaampi maankäyttö kuten esimerkiksi rakennusperustan kaivaminen on kiellettyä, jotta muinaisjäänöksen merkittäviä osia ei tuhoudu.⁶⁸²

11.1 Esihistorialliset muinaisjäänökset

Museovirasto määrittelee esihistorialliset muinaisjäänökset seuraavasti: ”Esihistorialliseksi ajaksi kutsutaan sitä ajanjaksoa, jolloin kirjoitustaitoa ei vielä tunnettu. Jääkautta edeltävältä ajalta tunnetaan maastamme vain yksi muinaisjäänös, Kristiinankaupungin Susiluola. Muut muinaisjäänöksemme ovat jääkauden jälkeiseltä ajalta, vanhimmat noin 9000 vuoden takaa. Esihistoriallinen aika päättyi Länsi-Suomessa noin 1150 jKr., maan itä- ja pohjoisosissa vasta noin 1300 jKr. Muinaisjäänökset ja niistä löytyneet esineet ovat tärkein maamme varhaisimman historian lähdeaineisto.” Museoviraston mukaan esihistoriallisia muinaisjäänöksiä ovat mm.⁶⁸³

⁶⁷⁸ Museovirasto-2008-1

⁶⁷⁹ Enqvist 2007 – osa, 17

⁶⁸⁰ Maaranen 2001, 15

⁶⁸¹ Miettinen nn, 6-7

⁶⁸² Miettinen nn, 7

⁶⁸³ Museovirasto-2008-1

- Asuinpaikat
- Hautapaikat, esim. hautaröykkiöt, polttokalmistot, lapinrauniot ja ruumiskalmistot
- Kivirakenteet, esim. jätinkirkot ja kivipöydät
- Kulttipaikat, esim. kuppikivet, miekanhiontakivet, seidat ja käräjäpaikat
- Puolustusvarustukset, esim. muinaislinnat
- Raaka-aineen hankintapaikat, esim. louhokset
- Röykkiöt, esim. viljelyröykkiöt
- Taide ja muistomerkit, esim. kalliomaalaukset
- Työpaikat, esim. pyyntikuopat ja muinaispellot
- Valmistuspaikat, esim. raudansulatuspaikat

Kuva: Pauliina Sakki

Haminan kaupunki teetti vuonna 2006 muinaisjäännösten perusinventoinnin. Ennen kyseistä FM Johanna Enqvistin suorittamaa inventointia alueelta tunnettiin 81 kiinteää muinaisjäännöstä, jotka pääosin tarkastettiin inventoinnin yhteydessä. Lisäksi käytiin läpi mahdollisiksi muinaisjäännöksiksi määritellyjä kohteita sekä irtolöytöpaikkoja. Uusia esihistoriallisia muinaisjäännöksiä löydettiin 19.⁶⁸⁴

11.1.1 Ennen vuoden 2006 inventointia tunnetut esihistorialliset muinaisjäännökset⁶⁸⁵

Muinaisjäännöspaikan nimi	Muinaisjäännösrekisterinumero	Rauhoitusluokka	Ajoitus	Viimeisin tutkimus
1. Talviapajanvuori	917010001	1	pronssikautinen	2006
2. Ruunanpohjanvuori	917010002	1	pronssikautinen	2006
3. Lappalaisenniemi	917010003	1	pronssikautinen	2006
4. Korvenharju	917010004	1	pronssi- ja/tai rautakautinen	2006
5. Pässkärrri	917010005	1	pronssi- ja/tai rautakautinen	1967
6. Kiilimäki	917010006	3	pronssikautinen	2004
7. Kellokoski	917010007	2	pronssi- ja/tai rautakautinen	1967
8. Kylänpää	917010008	1	kivikautinen	2006
9. Pekkola	917010009	3	pronssi- ja/tai rautakautinen	2006
10. Mäkelä	917010010	1	kivikautinen	2006
11. Rantala	917010011	1	kivikautinen	2006
12. Välttikangas	917010012	2	kivikautinen	2006
13. Hietojanvuori	917010013	2	kivikautinen	2006
14. Santamäki	917010014	2	kivikautinen	2006

⁶⁸⁴ Enqvist 2007 – osa I, 3

⁶⁸⁵ Enqvist 2007 – osa I, 17-19

15. Kelkkämäki	917010015	2	kivikautinen	2006
16. Klemolan seisake	917010016	2	kivikautinen	2006
17. Kuusisto	917010017	1	kivikautinen	2006
18. Klemolan peltokumpu	917010018	2	kivikautinen	2006
19. Kuusela	917010019	2	kivikautinen	2006
20. Gyllingin kauppa	917010020	2	kivikautinen	2006
21. Houvanmäki 1	917010021	2	kivikautinen	2006
22. Houvanmäki 2	917010022	2	kivikautinen	2000
23. Kivimaa	917010023	2	kivikautinen	2006
24. Sartonen	917010024	2	kivikautinen	2006
25. Koskela	917010025	1	kivikautinen	2006
26. Lännenmaa	917010026	1	kivikautinen	2006
27. Haralinmäki	917010027	1	ajoittamaton	2004
28. Ilkanpyöli	917010028	1	pronssi- ja/tai rautakautinen	2004
29. Saunaniemi	917010030	2	ajoittamaton	2004
30. Punkkasinkallio	917010031	3	pronssi- ja/tai rautakautinen	1967
31. Rutakorpi	917010032	1	pronssikautinen	1967
32. Rännärinoja	917010033	2	kivikautinen	2006
33. Puustellinharju	917010034	2	kivikautinen	2006
34. Ahola	917010035	2	kivikautinen	2006
35. Mokkalala	917010036	2	kivikautinen	2006
36. Jaskala	917010037	2	kivikautinen	2006
37. Lautamies-Uski	917010038	2	kivikautinen	2006
38. Tonttila	917010039	1	kivikautinen	2006
39. Lempiö	917010040	2	kivikautinen	2006
40. Männistö	917010041	2	kivikautinen	2006
41. Ahola/ Punamultapelto	917010042	2	kivikautinen	2006
42. Kuorikka	917010043	2	kivikautinen	2006
43. Hanisuonkangas	917010044	1	kivikautinen	2006
44. Hanisuo	917010045	1	kivikautinen	2006
45. Harjula	917010046	2	kivikautinen	2006
46. Rinne	917010047	2	kivikautinen	2006
47. Töyrylä	917010048	2	kivikautinen	2006
48. Tuomela	917010049	3	kivikautinen	1968
49. Lamminmaa	917010050	2	kivikautinen	1967
50. Hitonharjun Pirunpesä	917010051	2	kivikautinen	2006
51. Heinsuo 1	917010052	1	rautakautinen	2006
52. Heinsuo 2	917010053	2	kivikautinen	2006
53. Savilahti	917010054	1	rautakautinen	2006
54. Lokapää 1 & 2	917010057	1	pronssikautinen	2006
55. Pörstinki	917010058	1	rautakautinen	2006
56. Västäri	917010059	1	rautakautinen	2006
57. Kipanaisenniemi	917010060	1	rautakautinen	2006
58. Suurivuori	917010061	2	kivikautinen	2006
59. Tursanmetsä 1	1000003048	2	pronssi- ja/tai rautakautinen	2004
60. Tursanmetsä 2	1000003049	2	rautakautinen ja/tai keskiaikainen	2004
61. Oronoja 1	1000003050	2	varhaismetallikautinen	2004

62. Oronoja 2	1000003051	2	varhaismetallikautinen	2004
63. Linnakallio	1000003052	2	pronssikautinen	2004
64. Lakaliininmäki	1000004369	2	kivikautinen	2006

11.1.2 Vuoden 2006 inventoinnissa löydetty esihistorialliset muinaisjännökset⁶⁸⁶

Muinaisjännöspaikan nimi	Muinaisjännösrekisterinumero	Laji	Rauhoitusluokka	Ajoitus
1. Viidankangas 1	1000005820	kiinteä muinaisjännös	1	kivi- ja/tai pronssikautinen
2. Viidankangas 2	1000005821	kiinteä muinaisjännös	2	kivikautinen
3. Viita	1000007953	kiinteä muinaisjännös	2	kivikautinen
4. Hietala	1000007954	kiinteä muinaisjännös	2	kivikautinen
5. Suuri Sikovuori	1000007955	kiinteä muinaisjännös	2	kivikautinen
6. Tommola	1000007956	kiinteä muinaisjännös	2	kivikautinen
7. Ruoti	1000007957	kiinteä muinaisjännös	2	kivikautinen
8. Luoperinvuori	1000007958	kiinteä muinaisjännös	2	kivikautinen
9. Vanhatalo	1000007959	kiinteä muinaisjännös	1	varhaismetallikautinen
10. Leirinkangas	1000007960	kiinteä muinaisjännös	2	kivikautinen
11. Lehtiniemi	1000007961	kiinteä muinaisjännös	2	kivikautinen
12. Posti-Ahokas	1000007962	kiinteä muinaisjännös	2	kivikautinen
13. Uusiniitty	1000007963	kiinteä muinaisjännös	2	kivikautinen
14. Tavastsaari	1000007964	kiinteä muinaisjännös	2	pronssikautinen
15. Ruukkimaa	1000007965	kiinteä muinaisjännös	3	kivikautinen
16. Lakiakangas	1000007966	mahdollinen muinaisjännös	-	kivikautinen
17. Hakulinkallio	1000007967	mahdollinen muinaisjännös	-	kivikautinen
18. Koskosojanmäki	1000007968	mahdollinen muinaisjännös	-	kivikautinen
19. Koskosoja	1000007969	mahdollinen muinaisjännös	-	kivikautinen

⁶⁸⁶ Enqvist 2007 – osa I, 53-54

Lisää muinaisjäännöksiä paljastuu sitä mukaan, kun maastoa ehditään tutkimaan. Lisäystä edelliseen luetteloon tuli vuonna 2008:

Väärämäki

Ajoitus: rautakautinen, muinaisjäännöstyyppi: hautapaikat – hautaröykkiöt, rauhoitusluokka: 1, muinaisjäännösrekisterinumero: 1000010018.

11.2 Historialliset muinaisjäännökset

Museovirasto määrittelee historialliset muinaisjäännökset seuraavasti: ”Historiallisen ajan muinaisjäännöksillä tarkoitetaan keskiaikaisia ja sitä nuorempia muinaisjäännöksiä. Niistä vanhimmat ovat 1200-luvulta ja nuorimmat vasta 1900-luvulta.

Historialliselta ajalta on säilynyt myös kirjallisia dokumentteja, kuten vanhoja asiakirjoja ja karttoja, joita käytetään apuna muinaisjäännöksiä määriteltäessä, etsittäessä ja tutkittaessa. Historiallisen ajan muinaisjäännösten kirjo on hyvin laaja”. Museovirasto jakaa historiallisen ajan muinaisjäännökset seuraaviin ryhmiin.⁶⁸⁷

- Vanhojen kaupunkien kulttuurikerrokset (ennen 1700-lukua perustetut kaupungit)
- Maaseudun asutushistorialliset muinaisjäännökset, esim. autioituneet kylätontit ja kartanonpaikat
- Elinkeinohistorialliset muinaisjäännökset, esim. myllynpaikat, tervahaudat ja raudansulatusuunit
- Teollisuushistorialliset muinaisjäännökset, esim. masuunit, kaivokset ja kalkinpolttouunit.
- Maa- ja vesiliikenteeseen ja merenkulkuun liittyvät muinaisjäännökset, esim. tienpohjat, välimatkapylväät, kanavat ja kummelit
- Kirkolliset muinaisjäännökset, esim. kirkonpaikat ja hylätyt hautausmaat
- Linnat, linnoitukset ja muut sotahistorialliset muinaisjäännökset, esim. keskiaikaiset kivi- ja pikkulinnat, linnoitukset ja ensimmäisen maailmansodan linnoituslaitteet
- Muut historiallisen ajan muinaisjäännökset, esim. jatulintarhat, ryssänuunit, kivi- ja kalliohakkaukset, tarinapaikat

Haminan kaupungin historiallisen ajan muinaisjäännösten inventoinnissa keskityttiin vanhojen kyläpaikkojen paikantamiseen ja tarkastamiseen. Vanhan Vehkalahden pitäjän kylien talojen sijaitessa usealla erillisellä tontilla muodostui kyläpaikoista 102 muinaisjäännöskohdetta.⁶⁸⁸

11.2.1 Ennen vuoden 2006 inventointia tunnetut historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset⁶⁸⁹

Houtere

Ajoitus: historiallinen, muinaisjäännöstyyppi: kivirakenteet – kivivallit, rauhoitusluokka: 2, muinaisjäännösrekisterinumero: 917 01 0055

Houtereen saaren pohjoispäässä sijaitsevan kallion laella olevaan pirunpeltoon on muokattu monimutkainen valleista ja kumpareista koostuva järjestelmä, jossa erottuu selvimmin kaarevia

⁶⁸⁷ Museovirasto-2008-1

⁶⁸⁸ Enqvist 2007 – osa I, 3

⁶⁸⁹ Enqvist 2007 – osa II, 15–22

valleja. Alue, jossa kivikkoa on muokattu, on laajuudeltaan noin 15 x 40 m. Rakenne saattaa liittyä esim. Pietarin 1700-luvun kivikauppaan.

liviikinvuori

Ajoitus: historiallinen, *muinaisjäänöstyyppi:* kivirakenteet – ryssänuunit, *rauhitusluokka:* 2, *muinaisjäänösrekisterinumero:* 917 01 0056. (huom. nro!)

Ryssänuuni sijaitsee Kuorsalon saaren luoteispäässä olevan liviikinvuoren koillisreunassa, kuusikkoisessa kallionotkossa. Se on rakennettu suurehkon maakiven länsipuolella niin, että kiven kylki muodostaa uunin itäreunan. Uunin pituus on noin 3 m ja leveys 2 m. Uunin katto on romahtanut.

Tervasaaren patterialue

Ajoitus: historiallinen, *muinaisjäänöstyyppi:* puolustusvarustukset – tykkiasemat, *rauhitusluokka:* 2, *muinaisjäänösrekisterinumero:* 917 01 0056. (huom. nro!)

Tervasaassa on sijainnut useita suurehkoja tykkipattereita, joiden nykytilasta ei ole käsitystä. Alueella on ollut vuosikymmeniä sahatoimintaa, ja kuorikasat peittävät muinaisjäänöksiä.

Pitäjänsaaren redutti

Ajoitus: historiallinen, *muinaisjäänöstyyppi:* puolustusvarustukset – linnakkeet, *rauhitusluokka:* 2, *muinaisjäänösrekisterinumero:* 1000 00 3176.

Pitäjänsaassa, pienen puutalon pihapiirissä, Kuninkaantien ja Pitäjänsaaren eteläosaa kiertävän asfalttitiien välissä on säilynyt kivillä vahvistettua maavallia. Valli liittyyneen Haminan linnoituksesta vuonna 1824 piirrettyssä kartassa näkyvään, Pitäjänsaassa sijainneeseen reduttiin eli pieneen vinoneliön muotoiseen umpilinnakkeeseen. Säilynyt valli on todennäköisesti redutin lounaissivua.

Linnakallion louhos

Ajoitus: historiallinen, *muinaisjäänöstyyppi:* raaka-aineen hankintapaikat – louhokset, *rauhitusluokka:* 2, *muinaisjäänösrekisterinumero:* 1000 00 3177.

Summan kylässä on nykyisen, asfaltoidun Kuninkaantien molemmin puolin kivilatomuksia. Kivet latomuksiin on mitä ilmeisimmin otettu louhimalla paikalla olevaa kalliota. Louhoskohdat ovat edelleen näkyvissä, vaikkakin pahasti rapautuneina. Kivet on ilmeisesti louhittu rakennuskiveksi: lähinnä linnoitustöihin kiilakiviksi eli täyttämään muurin isompien kivien jättämiä aukkoja. Louhos ja kivivarastot liittyvät mahdollisesti venäläisen sotapäällikön Aleksandr Suvorovin johdolla tehtyihin Haminan linnoituksen vahvistamis- ja parannustöihin 1790-luvulla.

Linnoitus

Ajoitus: historiallinen, *muinaisjäänöstyyppi:* puolustusvarustukset – linnoitus, *rauhitusluokka:* 2, *muinaisjäänösrekisterinumero:* 1000 00 3513.

Haminan linnoitus on 1720-luvulta peräisin oleva suuri bastionilinnoitus, jota on täydennetty 1800-luvun alussa kapioneeririntamalla. Linnoitusta on restauroitu vuodesta 1957, ja se on eräs maamme merkittävimmistä historiallisista sotilaskohteista. Vuodesta 1722 perustettu Hamina varuskunta on Suomen vanhin yhtäjaksoisesti toiminut varuskunta.

Mullinkosken patteri

Ajoitus. historiallinen, *muinaisjäänöstyyppi:* puolustusvarustukset – tykkiasemat, *rauhitusluokka:* 2, *muinaisjäänösrekisterinumero:* 1000 00 3514.

Ulkovarustus, joka on suojannut Mullinkosken kapeikkoa pohjoisen suuntaan. Tykkiasema kuuluu Hamina linnoituksen venäläisvaiheeseen. Patteri on pahoin maaton, mutta edelleen erotettavissa. Paikalla on ollut muinaisjäänöslaatua noin vuonna 2000, mutta tarkastuksessa vuonna 2006 sitä ei enää havaittu.

Huutokallion patteri

Ajoitus. historiallinen, *muinaisjäänöstyyppi:* puolustusvarustukset – tykkiasemat, *rauhitusluokka:* 2, *muinaisjäänösrekisterinumero:* 1000 00 3515.

Yksityistonttien rajamailla sijaitseva tykkipatteri, joka oli ainakin noin vuonna 2000 vielä hyvin hahmotettavissa. Vuoden 2006 tarkastuksessa koordinaattien osoittamassa kohdassa havaittiin vain epämääräistä kiveystä ulkorakennuksen seinustalla.

Kakkuvuori

Ajoitus. historiallinen, *muinaisjäänöstyyppi:* puolustusvarustukset, *rauhitusluokka:* 2, *muinaisjäänösrekisterinumero:* 1000 00 3516.

Rakennuksen kivijalka Kakkuvuoren laella. Kivirakenne sijaitsee korkealla kalliolla, josta on hyvä näkymä koko Hamina lahdelta. Kyseessä on mahdollisesti Hamina linnoitukseen liittyvä vartioasema. Peruskarttaan on samalle paikalle merkitty kolmiomittauspiste, johon rakenne voi myös liittyä.

Suuriniemi 1

Ajoitus. historiallinen, *muinaisjäänöstyyppi:* puolustusvarustukset – tykkiasemat, *rauhitusluokka:* 2, *muinaisjäänösrekisterinumero:* 1000 00 3517.

Patteriasema Hamina lahden suulla, Hamina syväsatamaa vastapäätä Suuriniemessä. Kallioisen Kakkuvuoren eteläpuolella on kahden tykkiaseman jäännökset. Pohjoisemmasta asemasta on näkyvissä yksittäinen noin 2 m leveä länsi-itä -suuntainen valli.

Suuriniemi 2

Ajoitus. historiallinen, *muinaisjäännöstyyppi*: puolustusvarustukset – tykkiasemat, *rauhoidusluokka*: 2, *muinaisjäännösrekisterinumero*: 1000 00 3518.

Haminanlahden suulla oleva patteriasema, vastapäätä Haminan syväsatamaa Suuriniemessä. Kallioisen Kakkuvuoren eteläpuolella on kahden tykkiaseman jäännökset. Eteläisempi asema Suuriniemen kärjessä sulki yhdessä Suuriniemi 1:n ja Pieni Mustan patteriasemien kanssa Haminanlahden kaakkoisen sisääntuloväylän. Paikalla on näkyvissä neliömäinen, länsipuolelta avoin vallirakenne, joka on kooltaan n. 10 m x 10 m.

Pieni Musta 1

Ajoitus. historiallinen, *muinaisjäännöstyyppi*: puolustusvarustukset – tykkiasemat, *rauhoidusluokka*: 2, *muinaisjäännösrekisterinumero*: 1000 00 3519.

Haminanlahden edustalla sijaitseva Pienen Mustan saaren suurin, hyvin säilynyt patteriasema.

Pieni Musta 2

Ajoitus. historiallinen, *muinaisjäännöstyyppi*: puolustusvarustukset – tykkiasemat, *rauhoidusluokka*: 2, *muinaisjäännösrekisterinumero*: 1000 00 3520.

Patteriasema Pienen Mustan saarella, joka on sulkenut yhdessä Pieni Musta 3:n ja Hilloniemellä olleiden (syväsataman alle jääneiden) patterien kanssa Haminanlahden lounaisen sisääntuloväylän.

Vehkalahden vanha asemakaava-alue

Ajoitus. historiallinen, *muinaisjäännöstyyppi*: asuinpaikat - kaupungit, *rauhoidusluokka*: 2, *muinaisjäännösrekisterinumero*: 1000 00 3532.

Vehkalahden kaupunki perustettiin vuonna 1653. Alueella on sijainnut sitä ennen keskiaikaista kyläasutusta ja markkinapaikka. Kaupungin ensimmäinen ruutuasemakaavasunnitelma on vuodelta 1649, mutta yhtään varsinaista kaupunkimittauskarttaa ei ole olemassa, joten kaupunkialueesta ei tiedetä lähteiden perusteella kovinkaan paljon. Alueen vanhin rakennus on Vehkalahden keskiaikainen kirkko. Vetäytyvät ruotsalaiset polttivat kaupungin vuonna 1712. Haminan linnoituskaupunkia alettiin rakentaa samalle paikalle vuonna 1722, ja kaupunkien asemakaavojen välillä on ilmeisesti osittainen jatkumo.

Kaupungin isoavihaa vanhemmat säilyneet kaupunkiarkeologiset kulttuurikerrokset ovat muinaismuistolain rauhoittamia. Museovirasto teki vuonna 2003 Haminan (Vehkalahden) kaupunkiarkeologisen inventoinnin, jossa määriteltiin, millä tonteilla muinaismuistolain rauhoittamat kulttuurikerrokset ovat todennäköisesti säilyneet. Kaupunkialueella on tehty muutama arkeologinen kaivaus, lähinnä kuitenkin bastionien alueella.

Kotisaari

Ajoitus. uusi aika, muinaisjäänöstyyppi: puolustusvarustukset, rauhoitusluokka: 2, muinaisjäänösrekisterinumero: 1000 00 3526.

Toisen maailmansodan aikaisen Hamina-Taavetti -linjan hyvin säilynyt osa, johon kuuluu juoksuhautoja ja tulipesäkkeitä. Alue on omakotitalojen takapihaa, jossa on tehty pienimuotoista raivausta. Näkyvissä on kivikasoja ja maavalleja, juoksuhaudat ovat osin täyttyneet vedellä.

11.2.2 Ennen vuoden 2006 inventointia tunnetut mahdolliset muinaisjäänökset

Summan suuri rantatie

Ajoitus. historiallinen, muinaisjäänöstyyppi: kulkuväylät - tienpohjat, rauhoitusluokka: ei määriteltä, muinaisjäänösrekisterinumero: 1000 00 3178.

Summan kylässä Linnakallio-nimisen kalliopaljastuman läheisyydessä olevien kivilatomusten tarkastuksen yhteydessä paikallisen oppaan mukaan Linnakalliota kiertävä, asfaltoidusta Kuninkaantiestä pohjoiseen erkaneva hiekkatien pätkä noudattelee ”alkuperäistä” Kuninkaantien linjausta. Tien varteen on jätetty ns. Kulkurin patsas, vanha kilometripylväs ”muistoksi lukuisista matkaajista”. Museoviraston Haminan toimipisteen tutkijan Ilkka Kaskisen mukaan tie on melko alkuperäisessä kunnossa, ja reunojen tukikiveystä saattaisi olla säilyneenä, joskin maan alle jääneenä. Tieosuus on nykyisin osin suljettu.

Syväsatama (vesitorni)

Ajoitus. uusi aika, muinaisjäänöstyyppi: puolustusvarustukset – taistelukaivannot, rauhoitusluokka: ei määriteltä, muinaisjäänösrekisterinumero: 1000 00 3524.

Toisen maailmansodan aikaisen Hamina-Taavetti -linjan eteläisin piste on sijainnut sataman vesitornin alla ja ympäristössä. Alueella on ollut kallioluola ja kallioon louhittuja juoksuhautoja. Kohde sijaitsee suljetulla satama-alueella. Muinaisjäänös on mahdollisesti ainakin osittain tuhoutunut puhdistamon ja vesitornin rakennustöissä.

Puhdistamo

Ajoitus. uusi aika, muinaisjäänöstyyppi: puolustusvarustukset, rauhoitusluokka: ei määriteltä, muinaisjäänösrekisterinumero: 1000 00 3525.

Kohdetiedot ovat samat kuin syväsataman kohdalla.

Syväsatamantie

Ajoitus. uusi aika, muinaisjäänöstyyppi: puolustusvarustukset, rauhoitusluokka: ei määriteltä, muinaisjäänösrekisterinumero: 1000 00 3527.

Kohteeseen kuuluu toisen maailmansodan aikaisen Hamina-Taavetti -linjaan liittyviä puolustusvarustuksia. Muinaisjäännökset ovat pääosin tuhoutuneet sataman rakennustoissa, mutta kohteet on osin mitattu ja dokumentoitu (MV:RHOA). Aluetta ei ole inventoitu kattavasti.

Vilniemen kartanon pato

Ajoitus. historiallinen, *muinaisjäännöstyyppi:* maarakenteet - vallit, *rauholuokka:* ei määritelty, *muinaisjäännösrekisterinumero:* 1000 00 3529.

Vilniemen kartanon itäpuolella sijaitseva peltoalue on entinen merenlahti. Lahti padottiin maavallilla ja vesi pumpattiin pois alueelta. Patovallin länsiosaan, pumppaamon paikan länsipuolelle on tehty graniittiholvinen silta. Selkeitä patorakenteita ei ole havaittavissa, silta on edelleen käytössä.

Poitsilantie

Ajoitus. uusi aika, *muinaisjäännöstyyppi:* puolustusvarustukset – taistelukaivannot, *rauholuokka:* ei määritelty, *muinaisjäännösrekisterinumero:* 1000 00 3530.

Laivaston esikunta piti Poitsilan kartanoa tukikohtanaan johtaessa sotatoimia Itäisellä Suomenlahdella 20.4.–26.9.1944. Ilmeisesti tällöin louhittiin kartanoalueen länsipuolella sijaitsevaan kallioharjanteeseen taisteluhautavyöhyke. Osa haudoista on täyttynyt maaineksella. Kivirakenteisia taistelupesäkkeitä on myös osittain täytetty kaatopaikkajätteillä. Alueen pohjoisosassa sijaitsi saksalaisten rakentama majoitusparakki ja siihen liittynyt koiratarha. Niiden perustuskivet ovat edelleen nähtävissä. Alue rajautuu lännessä avokallioalueeseen ja idässä Särkelän torpan piha-alueeseen. Alueen läpi on vedetty sähkölinja. Vuoden 2006 tarkastuksessa paikalla oli rakenteilla rivitaloalue. Muinaisjäännökset ovat ilmeisesti tuhoutuneet.

11.2.3 Vuoden 2006 inventoinnissa löydetty historialliset kohteet

Kuten Enqvist inventointinsa johdannossa toteaa, on Museovirastossa viime vuosina panostettu kaupunkiarkeologian lisäksi maaseudun asutushistoriallisten jäännösten, erityisesti vanhojen autoituneiden kylätonttien paikantamiseen ja suojeluun. Myös Haminan inventoinnissa keskityttiin vanhojen kylätonttien etsimiseen ja tarkastamiseen.⁶⁹⁰

Seuraavassa taulukossa kyläpaikat on jaettu useaksi muinaisjäännöskohteeksi niissä tapauksissa, joissa kylä on sijainnut monella erillisellä tontilla tai kylän alueelta voidaan määrittellä erillisiä alueita, joilla muinaisjäännös on todennäköisimmin säilynyt.⁶⁹¹

Kohde	Muinaisjäännösrekisterinumero	Laji	Rauholuokka
Hietakylä (Sandby)	1000 00 8124	kiinteä muinaisjäännös	III
Hillo (Hillnäs)	1000 00 8140	kiinteä muinaisjäännös	III
Husula (Bocksböle)	1000 00 8173	kiinteä muinaisjäännös	II
Husupyöli (Bocksböle)	1000 00 8174	kiinteä muinaisjäännös	II
Husupyöli-Pyöli (Böle)	1000 00 8175	kiinteä muinaisjäännös	II
Ihamaa (Ihaxama)	Koski 1000 00 8177 Harju 1000 00 8178	kiinteä muinaisjäännös	II

⁶⁹⁰ Enqvist 2007 – osa II, 6

⁶⁹¹ Enqvist 2007 – osa II, 25

	Lanki 1000 00 8179 Pakkanen 1000 00 8180		
Kannusjärvi (Hasula/Cannisyervi)	Klemetilä 1000 00 8181	kiinteä muinaisjäännös	II
	Muuri 1000 00 8182 Porkka 1000 00 8183 Parkko 1000 00 8184 Suikkanen 1000 00 8185 Suumäkki 1000 00 8186 Ojala 1000 00 8187 Vähänäkki 1000 00 8188 Yrjönen 1000 00 8189 Timperi 1000 00 8190 Luomala 1000 00 8191 Hasu 1000 00 8192 Haapanen 1000 00 8193 Pakkanen 1000 00 8194 Kiri 1000 00 8195 Tulokas 1000 00 8196 Heitto 1000 00 8197 Kärki 1000 00 8198 Haapaniemi 1000 00 8199		
Kitula (Kitulaby)	Kitunen 1000 00 8200 Kaipiainen 1000 00 8201 Törö 1000 00 8202	kiinteä muinaisjäännös	II
Kolsila (Routsby)	Forsell 1000 00 8203 Kolsi 1000 00 8204 Lääti 1000 00 8205 Pousi 1000 00 8206	kiinteä muinaisjäännös	II
Kuorsalo (Korusala)	1000 00 8207	kiinteä muinaisjäännös	I
Lankila (Langila)	1000 00 8208	kiinteä muinaisjäännös	II
Metsäkylä (Skogby)	Klemola 1000 00 8209 Koivu 1000 00 8210 Mattila 1000 00 8211 Toikka 1000 00 8212	kiinteä muinaisjäännös	II
Myllykylä (Kvarnby)	Jaakkola 1000 00 8215 Puonti 1000 00 8216 Teikari 1000 00 8217	kiinteä muinaisjäännös	II
Mäntlahti (Mentelax)	Vanhakylä 1000 00 8218 Hovi 1000 00 8219	kiinteä muinaisjäännös	II
Neuvoton (Lill Nevitto)	Kaaro 1000 00 8220 Penttilä 1000 00 8221 Suntio 1000 00 8222	kiinteä muinaisjäännös	II
Onkamaa (Ongama)	Lahti 1000 00 8226 Puhakka 1000 00 8227 Ylä-Liikkala 1000 00 8228 Ala-Liikkala 1000 00 8229 Tilli 1000 00 8230	kiinteä muinaisjäännös	II
Paijärvi (Paiyervi)	Pakkanen 1000 00 8231 Luoma 1000 00 8232	kiinteä muinaisjäännös	II
Pampyöli (Bamböle)	Heijari 1000 00 8234 Hovi 1000 00 8235 Nopanen 1000 00 8236	kiinteä muinaisjäännös	II
Pampyöli (Bamböle)	Peltola 1000 00 8237	kiinteä muinaisjäännös	III

Poitsila (Norsby/Grotilla)	1000 00 8238	kiinteä muinaisjäännös	III
Pyhältö (Pöhelde)	Mäki 1000 00 8239 Mäenpää 1000 00 8240 Liikkanen 1000 00 8241 Toivola 1000 00 8242 Paronen 1000 00 8243 Perilä 1000 00 8244 Vähä-Uski 1000 00 8245	kiinteä muinaisjäännös	II
Pyötsaari (Bötesö)	1000 00 8246	kiinteä muinaisjäännös	II
Rakila/Brakila (Braksby)	1000 00 8247	kiinteä muinaisjäännös	II
Reitkalli (Bredskallaby/Bässeby)	Paljakka 1000 00 8248 Tanska 1000 00 8249 Kylänpää 1000 00 8251 Jokiranta 1000 00 8252 Viikari 1000 00 8253	kiinteä muinaisjäännös	II
Reitkalli (Bredskallaby/Bässeby)	Pekkola 1000 00 8250	kiinteä muinaisjäännös	III
Salmenkylä (Strömsby)	Vilkki 1000 00 8260 Tompuri 1000 00 8261 Linnamäki 1000 00 8262	kiinteä muinaisjäännös	II
Salmi (Salmisby)	1000 00 8263	kiinteä muinaisjäännös	II
Sivatti (Sigvartsby)	Peri 1000 00 8271 Takaharju 1000 00 8273 Kujala 1000 00 8274 Töytäri 1000 00 8275	kiinteä muinaisjäännös	II
Summa (Summaby)	Raja 1000 00 8281 Sakki 1000 00 8283 Pasi 1000 00 8284 Kartano 1000 00 8286 Suortti 1000 00 8287 Seppä 100 00 8288	kiinteä muinaisjäännös	II
Tammio (Stamö)	1000 00 8291	kiinteä muinaisjäännös	II
Turkia (Turkiaby)	Ala-Jääski 1000 00 8292 Ylä-Jääski 1000 00 8293	kiinteä muinaisjäännös	II
Töytäri (Stensböle/Stöder)	1000 00 8300	kiinteä muinaisjäännös	II
Vehkjärvi (Vehkyervi)	Uski 1000 00 8304 Holländer 1000 00 8305	kiinteä muinaisjäännös	II
Vilniemi (Vildnäs/Villnäs)	Suomalainen 1000 00 8306 Lavonen 1000 00 8307 Muuri 1000 00 8308 Silvo 1000 00 8309	kiinteä muinaisjäännös kiinteä muinaisjäännös	II II

Kyläpaikkojen lisäksi inventoinnissa löytyi seuraavat kohteet:⁶⁹²

Reitkalli Tupatöyrynmäki

Ajoitus: historiallinen, *muinaisjäännoistyyppi:* työ- ja valmistuspaikat - hiilimiilut, *rauhitusluokka:* 2, *muinaisjäännoisrekisterinumero:* 1000 00 8310.

Kohde sijaitsee Reitkallin kylän itäpuolella kohoavan Tupatöyrynmäen laella, hiekkaisella mäntykankaalla. Alueella on luode-kaakko -suuntainen pienten hiilimiilujen ketju. Erimallisia ja -kokoisia miiluja havaittiin yhteensä 13.

Myllykylän Leirikankaan leiripaikka

Ajoitus: uusi aika, *muinaisjäännoistyyppi:* asuinpaikat - asumuspainanteet, *rauhitusluokka:* 2, *muinaisjäännoisrekisterinumero:* 1000 00 8314.

Lappeenrannantien ja Myllykylän hautausmaan kaakkoispuolella, Leirikangas-nimisellä hiekkaisella mäntykankaalla on 1700-luvun sotilasleirin jäännöksiä. Havaittavissa on ainakin parikymmentä pyöreätä, soikeaa ja suorakaiteen muotoista, vallillista painannetta, joiden halkaisija vaihtelee 3-6 metriin.

Sivatti Vihdaskankaanniitty

Ajoitus: historiallinen, *muinaisjäännoistyyppi:* kultti- ja tarinapaikat - jatulintarhat, *rauhitusluokka:* 2, *muinaisjäännoisrekisterinumero:* 1000 00 8317.

Kaupungin itäpuolella ja valtatie 7:n pohjoispuolella Vihdaskankaanniitty-nimisen peltoalueen pohjoispuolella olevalla pienellä kalliopaljastumalla on kaksi jatulintarhaa noin 15 metrin päässä toisistaan.

Pampyöli Kypäräaukia

Ajoitus: historiallinen, *muinaisjäännoistyyppi:* kivirakenteet – latomukset, *rauhitusluokka:* 2, *muinaisjäännoisrekisterinumero:* 1000 00 8318.

Kaupungin itäpuolella, valtatie 7:n etelä- ja pohjoispuolella noin 10–30 metriä tiestä on ainakin kymmenen kivilatomusta. Kyseessä on ilmeisesti linnoituksen 1790-luvun parannus- ja kunnostustöihin liittyvät kivivarastot, jollaisia tunnetaan myös Summasta.

Summa Veskuransuo

Ajoitus: historiallinen, *muinaisjäännoistyyppi:* työ- ja valmistuspaikat - tervahaudat, *rauhitusluokka:* 2, *muinaisjäännoisrekisterinumero:* 1000 00 8319.

Valtatie 7:n pohjoispuolella, Veskurasuon ja pienen ojan eteläpuolella metsärinteessä on iso tervahauta. Suppilomaisen, halkaisijaltaan noin 7-8 metriä kokoisen haudan juoksutusaukko on suunnattu pohjoiseen suolle päin.

---

⁶⁹² Enqvist 2007 – osa II, 116–125

OSA V: Kulttuuriympäristön hoidon yleisohjeet

12 Kulttuuriympäristön säilyttäminen

Alkuperäisyys ja säilyneisyys määrittävät monen luontokohteen ja rakennelman arvon. Mitä lähempänä alkuperäistä ollaan, sitä arvokkaammaksi se katsotaan. Maiseman arvoa saattaa kohottaa rakennuksen tai esimerkiksi monumentin huomattava taiteellinen arvo. Voi myös olla niin, että maisemakohteella on symboliarvo, joka juontaa juurensa huomattavasta tapahtumasta tai historiallisista henkilöistä, eikä näin ollen selkeästi erotu maisemasta. Tällaisia kohteita voivat esimerkiksi olla kansalliskirjailijan kirjailijan synnyinkoti tai historiallinen taistelupaikka.⁶⁹³ Kulttuuriympäristöllisiä arvoja suojataan sekä lainsäädännöllä että hallintotoimilla.

Kuva: Eveliina Taipale

12.1 Kulttuuriympäristön hoitoa ohjaava lainsäädäntö

Vuonna 2000 voimaan tullutta maankäyttö- ja rakennuslakia sekä lakia täydentävää maankäyttö- ja rakennusasetusta sovelletaan paitsi alueiden suunnittelussa ja käytössä sekä rakentamisessa myös rakennusperinnön ja kulttuurimaiseman ylläpidon ja suojelun yhteydessä. Rakennetun ympäristön ja maiseman suojelua koskevat myös esimerkiksi rakennussuojelulaki sekä luonnonsuojelulaki.⁶⁹⁴

Luonnonsuojelulakia sovelletaan luonnon ja maiseman suojeluun ja hoitoon. Luonnonsuojelulain säännökset, jotka liittyvät lajien rauhoittamiseen, koskevat myös talouskäytössä olevia alueita. Metsien hoidossa ja käytössä sovelletaan kuitenkin pääosin uutta metsälakia.⁶⁹⁵

Muinaisjäännösten säilyminen osana yhteistä kulttuuriperintöämme on turvattu muinaismuistolain (295/1963) avulla. Lain mukaan kaikki muinaisjäännökset ovat rauhoitettuja muistoina Suomen aikaisemmasta asutuksesta ja historiasta. Niiden kaivaminen, peittäminen, muuttaminen, vahingoittaminen tai muu niihin kajoaminen on kiellettyä. Museovirasto voi kuitenkin tietyissä tapauksissa hakemuksesta antaa luvan muinaisjäännöksen tutkimiseen ja hoitamiseen. Vastuu muinaismuistolain toteutumisen ja arkeologisen kulttuuriperinnön säilymisen valvonnasta on Museovirastolla.⁶⁹⁶ Muinaismuistolain lisäksi muinaisjäännösten löytämisestä koskee ilmoitusvelvollisuus. Kun muinaisjäännös on virallisesti todettu, astuu voimaan automaattinen rauhoitus välittömästi.⁶⁹⁷

Kirkkolain mukaan ennen vuotta 1917 rakennetut kirkot kiinteine sisustuksineen ovat suojeltuja. Tämä koskee myös kellotapuleita ja muita kirkkotarhassa olevia rakennuksia tai rakennelmia, kuten hautakappeleita ja kirkkotarhan aita porttihuoneineen.⁶⁹⁸

⁶⁹³ Heikkilä 2000, 53

⁶⁹⁴ Ympäristöministeriö-2008-1

⁶⁹⁵ Ympäristöministeriö-2007-1

⁶⁹⁶ Maaranen 2001, 16

⁶⁹⁷ Miettinen nn, 6

⁶⁹⁸ Knapas 2001, 45

Edellytykset kulttuuriympäristön säilymiselle luodaan kuntien maankäytön suunnittelussa. Kulttuurikehitykseen tai historiaan liittyvät rakennukset, rakennusryhmät ja rakennetut alueet voidaan suojella rakennussuojelulailla, mutta pääasiallisesti maiseman ja rakennusperinnön säilyminen varmistetaan kaavoituksen yhteydessä kunnallisilla päätöksillä. Joidenkin rakennusperinnön erityisryhmien suojelusta on tehty sopimuksia (mm. merkittävät rautatieasemat).⁶⁹⁹

Maisemien kulttuuri- ja luonnonarvojen turvaamista kutsutaan maisemansuojeluksi ja niiden käytännön vaalimista maisemanhoidoksi. Ympäristöministeriö edistää maisemanhoitoa etenkin maankäyttö- ja rakennuslain ja luonnonsuojelulain säädöksiä toteuttamalla. Ministeriö on yhteistyökumppaniensa avulla selvittänyt arvokkaat maisema-alueet, perinnemaisemat ja kulttuurihistoriallisesti arvokkaat ympäristöt sekä nimennyet Suomen kansallismaisemat. Maisemien vaalimiseksi voidaan perustaa maisema-alueita, luonnonsuojelualueita ja kansallisia kaupunkipuistoja. Kansainvälisellä tasolla maisemanhoidon tavoitteet on määritelty Eurooppalaisessa maisemayleissopimuksessa, jonka Suomi hyväksyi vuonna 2006.⁷⁰⁰

Kulttuurimaiseman laadun takaamiseksi tarvitaan säädösten ja tukien lisäksi ihmisten sitoutuneisuutta. Asenteiden muuttuminen otolliseksi omakohtaiseen maisemanhoitoon on helpompaa, kun ihmiset saavat riittävästi tietoa oman ympäristönsä arvoista. Maiseman arvojen ymmärtäminen auttaa toimimaan maiseman ehdoilla.⁷⁰¹

Tärkeintä kulttuuriympäristön säilymiselle on sen luonteva käyttö ja jatkuva hoito. Myös hyvät esimerkit, neuvonta ja ympäristökasvatus ovat merkittäviä välillisiä keinoja kulttuuriympäristöjen säilyttämisessä.⁷⁰²

12.2 Kulttuuriympäristön hallinto

Ympäristöasioissa on useampi hallintotaho. Ylimpänä on valtakunnallisesta ympäristönsuojelupolitiikasta, alueiden käytöstä ja rakentamisesta, lainsäädännön valmistelusta ja alueiden käytön ja rakennetun ympäristön tilan seurannasta vastaava Ympäristöministeriö. Ministeriö toimii yhteistyössä Suomen Ympäristökeskuksen kanssa, joka kehittää ja ylläpitää viranomaiskäyttöön tarvittavia valtakunnallisia rekistereitä. Opetusministeriö puolestaan johtaa kokonaisuudessaan kulttuuripolitiikkaa ja kehittää sen toimintaedellytyksiä. Opetusministeriön alaisuudessa toimiva Museovirasto vastaa muinaisjäännösten, rakennetun ja kulttuurihistoriallisesti arvokkaan ympäristön ja muun kulttuuriomaisuuden suojelusta ja inventoinneista yhdessä maakuntamuseoiden kanssa.⁷⁰³

Ympäristöministeriön jälkeen hallintotahoista seuraavana ovat alueelliset ympäristökeskukset. Haminan, samoin kuin koko Kymenlaakson ympäristöasioita johtaa ja hoitaa Kaakkois-Suomen ympäristökeskus. Ympäristökeskus edistää hyvän elinympäristön ja toimivien yhdyskuntien säilymistä ja kehittymistä. Se myös seuraa toimialueensa kuntien kaavoitusta ja rakennustoimen järjestämistä. Lisäksi ratkaistaan maankäyttö- ja rakennuslain mukaisia poikkeamispäätöksiä. Alueellinen ympäristökeskus tekee myös rakennussuojelulain mukaisia päätöksiä ja pyrkii eri tavoin edistämään kulttuuriympäristön hoitoa toimialueellaan.⁷⁰⁴

⁶⁹⁹ Ympäristöministeriö-2007-2

⁷⁰⁰ Ympäristöministeriö-2008-2

⁷⁰¹ Heikkilä 2001, 190

⁷⁰² Ympäristöministeriö-2007-2

⁷⁰³ Mönkkönen 2003, 79

⁷⁰⁴ Ympäristöministeriö-2007-5

Hallintotahoista alimpina ovat kunnat. Ne edustavat sekä paikallista itsehallintoa että toteuttavat paikallisesti valtion tehtäviä.⁷⁰⁵ Haminan kaupungin tekninen toimi kehittää kaupunkiympäristöä ja kaupunkirakennetta asukkaille ja elinkeinotoiminnalle toimivaksi, turvalliseksi, terveelliseksi ja viihtyisäksi. Sen eri yksiköt vastaavat kaupunkisuunnittelusta, rakennusvalvonnasta, vesi- ja jätehuollosta, tiestöstä ja liikenteestä, puistoista ja yleisistä alueista sekä ympäristönsuojelusta.⁷⁰⁶

12.3 Kulttuuriympäristö ja kaavoitus

Kaavoituksen katsotaan vuoden 2000 alussa voimaan tulleen maankäyttö- ja rakennuslain mukaan toimivan yhdyskuntien kehittämisen ja yhdyskuntapolitiikan välineenä. Kestävän kehityksen mukaisesti kaavoituksella ohjataan mm. yhdyskuntarakennetta, liikennettä ja luonnonvarojen käyttöä. Unohtaa ei tule myöskään elinkeinoelämän ja kehittämisen tarpeita.⁷⁰⁷

Rakennusten suojelu ja kaavoitus

Rutanen ja Virtala määrittelevät kaavoituksen tärkeyden rakennusten säilyttämisen turvana: ”Rakennussuojelulain mukaan rakennusten, rakennusryhmien ja rakennettujen alueiden säilyminen turvataan ensisijassa asemakaavalla. Kaavoitusmenettelyssä, jonka tulee perustua mm. riittäviin selvityksiin, ratkaistaan demokraattisella päätöksenteolla alueen kehittämisen periaatteet, sovitetaan yhteen erilaisia intressejä ja tavoitteita. Siinä otetaan huomioon myös taloudelliset näkökohdat.”⁷⁰⁸

”Kaava-alueella voidaan määrätä rakennussuojelulain nojalla suojeltavaksi valtakunnallisesti merkittäviä kohteita, mutta niiden suojelu ei kuitenkaan ole itsestään selvää; rakennussuojelulain käyttö on aina harkinnanvaraista. Rakennuksen tai kohteen kulttuurihistoriallisen merkityksen lisäksi harkitaan myös suojelun tarkoituksenmukaisuutta. Paikallisesti, seudullisesti tai maakunnallisesti merkittäviä kohteita ei kaava-alueella suojella rakennussuojelulla, jos niiden suojelu kaavoituksen keinoin on mahdollista.”⁷⁰⁹

Kaavassa alueen käyttötarkoitusmerkinnällä voidaan rajata kohteen käyttötarkoitus. Kyseessä on siis maankäyttö- ja rakennuslain mukainen kaavalla suojelu. Rakennuslain mukainen rakennussuojelu tulee kysymykseen vasta kaavasuojelun jälkeen.

Yksittäisten rakennusten kulttuurihistoriallinen merkitys on harvoin niin suuri, että olisi perusteltua suojella niitä rakennussuojelulla. Useimmissa tapauksissa arvokkaiden kohteiden suojelu on kaavoilla tarkoituksenmukaisempaa ja riittävää.⁷¹⁰

Kaavoituksen yhteydessä tulee huomioida kulttuurihistoriallisesti merkittävät rakennukset. Kaavoissa voidaan antaa määräyksiä ja ohjeita arvokkaiden piirteiden säilyttämiseksi. Jotta tämä on mahdollista, tulee alueen rakennuskanta ja ympäristön ominaispiirteet kartoittaa sekä merkitä kaavoitustyötä tekevien aineistoon.

---

⁷⁰⁵ Mönkkönen 2003, 80

⁷⁰⁶ Haminan kaupunki-2008-3

⁷⁰⁷ Ympäristöministeriö-?

⁷⁰⁸ Rutanen & Virtala nn, www-lähde

⁷⁰⁹ Rutanen & Virtala nn, www-lähde

⁷¹⁰ Ympäristöministeriö: Kaakkois-Suomen ympäristön tila -raportti 2000

Esimerkkinä kirkkoympäristön kaavoitus

Kaavoituksessa tulisi kiinnittää huomiota kirkollisiin muistomerkkeihin ja niiden hoitoon. Kirkot on aikanaan rakennettu keskeiselle paikalle, eikä suunnittelemattoman uudisrakentamisen tulisi uhata niiden hallitsevaa asemaa maisemassa. Kirkkomaisemasta puhuttaessa kyseessä on harvoin pelkkä kirkkorakennus, vaan kokonainen miljöö tapuleineen ja kirkkomaineen. Näin ollen yksityiskohtaisessa kaavoituksessa on kiinnitettävä huomiota ympäröivien rakennusten kokoon: niiden ei tule peittää kirkkomaisemaa lähietäisyydeltä eikä myöskään kauempaa tarkastellessa, onhan kirkko monesti pitäjän ja seurakunnan yleinen, kauemmas näkyvä tunnuskuva.⁷¹¹

Ympäristöministeriö on julkaissut vuonna 1989 teoksen *Kirkkojen ympäristön kaavoitusopas*. Kirkkoympäristön tärkeyteen pureudutaan Kirkko- ja kulttuuriympäristö -kasvatushankkeen myötä, jonka aikana on tarkoitus päivittää kaavoitusopas vastaamaan tämän päivän haasteita. Hanketta rahoittaa ympäristöministeriö ja opetusministeriö ja sitä koordinoi Kirkkopalvelut ry.⁷¹² Hanke toteutetaan vuosina 2007–2009. Lisäksi syksyn 2008 aikana ilmestyy artikkelimuotoinen julkaisu *Kirkkoympäristön vaaliminen maankäytön suunnittelussa ja maisemanhoidossa*.

12.4 Tukea kulttuuriympäristön hoitoon

Maatalouden ympäristötuen erityistukea voi hakea alueellisesta TE-keskuksesta. Tuki on tarkoitettu maanviljelijälle perinnebiotoopin, arvokkaan viljelysmaiseman tai luonnon monimuotoisuutta ilmentävän kohteen vaalimiseen ja hoitoon. Tuen saamiseen on kuitenkin ehtoja, joihin on hyvä perehtyä ennen tuen hakemista. Kohteisiin, jotka eivät ole TE-keskuksen tuen piirissä, voi hakea tukea alueelliselta ympäristökeskukselta.

TE-keskukselta voi hakea myös perinneympäristön vaalimisavustusta mm. maanviljelijän tuuli- ja koskimyllyjen ja aittojen korjaamiseen.

Arvorakennusten korjaamiseen voi hakea rakennusperinnönhoitoavustuksia, joita myöntää paikallinen ympäristökeskus. Avustuksia voi hakea rakennuksen kulttuurihistoriallisia arvoja säilyttäviin korjauksiin. Avustusta voi hakea myös kunta mm. kohteen hankkimiseksi kunnalle ellei suojelua muuten voida turvata. Hakuaika on vuosittain lokakuussa.

Museovirasto myöntää rakennusten entistämistä avustuksia rakennussuojelulailla suojeltujen sekä muiden kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten korjauksiin. Hakuaika päättyy vuosittain lokakuun lopussa.

Seurantaloavustusta voi hakea Suomen Kotiseutuliitolta. Tukea voidaan myöntää vapaaseen kansalaistoimintaan tarkoitettujen seurantaloiden korjaamiseen sekä siihen liittyvään selvitys- ja tarkastustyöhön. Hakuaika on vuosittain syyskuussa.

Avustusta voi saada myös ympäristökasvatushankkeille. Harkinnanvaraiset valtionavustukset myöntää ympäristöministeriö ja niitä voivat hakea järjestöt, koulut, kunnat sekä yksityiset henkilöt kulttuuriympäristön vaalimista edistäviin valtakunnallisiin ympäristökasvatushankkeisiin. Avustushakemuksia ja ohjeet saa alueellisen ympäristökeskuksen kulttuuriympäristövastaavalta. Hakuaika on vuosittain lokakuussa.⁷¹³

⁷¹¹ Knapas 1971, 6-8

⁷¹² Kirkkojen ympäristöihin halutaan kiinnittää huomiota -artikkeli, Rakennusperinto.fi

⁷¹³ Ympäristöministeriö-2008-3

13 Kulttuuriympäristön hoidon ja korjauksen periaatteita

Kulttuuriympäristön hoidossa on tärkeää tunnistaa maisemalliset, rakennustaiteelliset ja historialliset arvot. Ajattelemattomat ja harkitsemattomat muutokset ja korjaustoimenpiteet johtavat näiden arvojen peruuttamattomaan menettämiseen. Historiallisia arvoja ei saa takaisin tyyli- ja materiaali jäljitelmillä. Teollinen ei vastaa käsin tehtyä.

13.1 Rakennusperinnön hoito ja korjaus

13.1.1 Mistä saa tietoa oikeista menetelmistä?

Aikaisemmin rakentamisen osaaminen pohjautui perinteeseen ja rakentamista sääteli talonpoikaisjärki ja saatavilla olevat materiaalit. Rakentaminen oli tarkoituksenmukaista, koristeita ja korostuksia käytettiin vain olennaisimmissa kohdissa. Nykyisin rakennustarviketuotannolla ja yksipuolisella mainonnalla on materiaalivalintoja ohjaava vaikutus. Rautakauppojen neuvonta perustuu uusimpiin toteutusmalleihin, jotka eivät kuitenkaan ole sopivia tai rakennusteknisesti toimivia vanhoissa rakennuksissa. Valinnanmahdollisuuksien määrä on rakennustarvikkeissa kasvanut valtavasti. Oikean valinnan tekemisessä tarvitaan runsaasti asiantuntemusta. Perinteisiä vaihtoehtoja ei kuitenkaan ole useinkaan tarjolla. Virheiden välttämiseksi on aiheellista tutustua perinnerakentamista käsittelevään kirjallisuuteen ja kysyä neuvoja perinnerakentamiseen perehtyneeltä asiantuntijalta.⁷¹⁴

Museoviraston korjauskortisto opastaa korjaamaan ja kunnostamaan vanhaa rakennusta oikein ja taloudellisesti. Korjauskortteja voi tilata maksullisena Museoviraston julkaisutilauksesta. Kortteihin voi tutustua myös sähköisesti pdf-versiona.⁷¹⁵

Myös esimerkiksi Maa- ja kotitalousnaisten Keskus on tehnyt yhdessä Museoviraston kanssa esitteen *Riukuaita ja pärekatto, opas perinteisestä rakentamisesta*, jossa kerrotaan mm. kulttuurihistoriallisesti tärkeiden aitojen, latojen ja perinnemaalien historiasta sekä korjauksesta ja käytöstä.

13.1.2 Rakennusten hoidon periaatteet

Huoltovapaata rakennusta ei ole vielä koskaan rakennettu, vaan rakennetun ympäristön hoidon pitäisi olla jatkuvaa. Kun vuosittaiset huoltotoimenpiteet tehdään säännöllisesti ja ajallaan vältetään virheitä ja suuremmilta korjausurakoilta. Kunnossa olevat vesikatto, räystäät ja perustukset ovat rakennuksen pitkäikäisyyden edellytyksiä.⁷¹⁶ Ennen korjaukseen ryhtymistä on syytä seurata, onko havaittu vaurio ns. kertavaurio, joka ei pahene. Tällaisessa tapauksessa korjausta ei tarvita muusta kuin esteettisestä syystä. Etenevässäkin vauriotilanteessa ensin on poistettava vaurion aiheuttaja ja sitten vasta korjattava.⁷¹⁷ Kuntoarviossa on tärkeää erottaa toisistaan vaurion aiheuttamat jäljet, lika ja luonnollinen kuluma eli patina. Vanhaa rakennusta korjattaessa kannattaa käyttää harkintaa ja luottaa vuosisatojen ajan käytettyihin keinoihin. Vanhoja rakennuksia tulee korjata ajan kanssa ja

---

⁷¹⁴ Rautiainen 2003, 71

⁷¹⁵ Museovirasto-2007-2

⁷¹⁶ ks. edel.

⁷¹⁷ Kaila 1997, 20–27.

harkiten. Talon historia saa näkyä. Liialla saneeraamisella hävitetään se, mikä talossa on arvokasta.⁷¹⁸

13.1.3 Rakennusten keskeisiä korjauskohteita

Kaikkien rakenteiden tulisi olla tuulettuvia, jotta ilma pääsee kiertämään. Liian tiiviit materiaalit, kuten muovit ja monet muut epäorgaaniset aineet keräävät kosteutta ja ovat usein kosteusvaurioiden aiheuttajia. Usein vahoissa rakennuksissa näkee umpeen laitettuja alapohjan kissanluokkuja. Luukkujen sulkeminen estää alapohjan tuulettumisen ja altistaa sen homeille. Alapohjan tuulettumista tulisi säädellä vuodenaikojen mukaan. 1960- ja -70-luvun peruskorjausvimmassa puurakennusten tuulettuva alapohja täytettiin ja se tiivistettiin betonoimalla. Yleisimpiä hirsi- ja rankorakenteisen puutalon ongelmapaikkoja ovat lahovauriot nurkissa, ikkunoiden alla ja perustusten päällä. Rakennuksen alimman hirren uusiminen on ollut aikaisemmin normaali korjaustoimenpide. Vesikaton korjaus on myös ollut aika-ajoin tehtävä korjaus.⁷¹⁹

Katon värit ja materiaali ovat maisemaan merkittävästi vaikuttava rakentamisen yksityiskohta. Värit ja materiaalit tulisikin valita huolella. Kulttuurimaisemaan sopivia materiaaleja ovat konesaumattu pelti, huopa, tiili ja päre. ”Teräksiset tiiliprofiilijäljitelmät ovat vallanneet *kulttuurimaisemaa*. Näitä materiaalimukaelmia sekä muovitettuja peltikatteita tulisi välttää vanhojen rakennusten katoilla, sillä kova materiaali ja synteettiset värit ovat ristiriidassa kauniisti vanhenevien ja muodoiltaan ”pehmentyneiden” rakennusten kanssa.”⁷²⁰

Kuva: Petteri Nikki

Savupiiput kuuluvat olennaisesti vanhaan rakennukseen. Keskustan kaava-alueella saa piipun purkaa vain hyvällä syyllä, ja silloinkin suositellaan valepiipun asentamista piipun paikalle. Uusia kattoikkunoita suositellaan vain pihan puolelle, muodoltaan varuskunnan rakennuksien tapaan puoliympyrän muotoisia tai muita perinteisiä ikkunatyyppejä.⁷²¹

13.1.4 Lämpötalous

Vanhoja taloja on lisäeristetty piloille energian säästön nimissä. Sekä teknisesti että esteettisesti ratkaisut muuttavat vanhaa rakennusta liiaksi. Ne saattavat pilata koko talon rakenteiden kosteusolosuhteiden ja rakennusosien mittasuhteiden muuttuessa huomattavasti. Lisäeristäminen ja uusien lämpöikkunoiden asentaminen on kallista, eikä eristämisen tuoma säästö riitä kattamaan investointikustannuksia. Lämpötalouden kannalta riittävä rakenteiden tiiviys tuulta vastaan on tärkeämpää kuin eristekerroksen paksuus. Katosta tapahtuvat suurimmat lämpöhäviöt. Sinne on kuitenkin helppo lisätä eristettä rakennusta muuttamatta. Ovien, ikkunoiden ja seinien tiivistäminen luonnonmateriaaleilla samoin kuin reikien tilkitseminen poistavat vetoa ja parantavat lämpimyyttä.⁷²²

⁷¹⁸ ed., 10–19.

⁷¹⁹ Rautiainen 2003, 72

⁷²⁰ Suoranta, 45; Rautiainen 2003, 72

⁷²¹ Kukkiva Hamina, kortti 1.7

⁷²² Rautiainen 2003, 72 (Kaila 1997, 455–481?)

13.1.5 Täydennys- ja lisärakentaminen

Vanhaa taloa laajennettaessa tulee noudattaa alkuperäistä rakennustapaa ja käyttää samanlaisia materiaaleja. Parannettaessa vanhan rakennuksen käyttöarvoa toteuttamalla wc- ja pesutiloja sekä lisäämällä keittiön varustetasoa, uudistukset tulisi tehdä hienovaraisesti vanhaa turmelematta. Rakennuksen uudistaminen olisi hyvä tehdä siten, että muutokset ovat myöhemmin helposti palautettavissa. Huonejärjestyksen muutoksia tulisi pyrkiä välttämään ja toiminta sopeuttaa olemassa olevaan huonejakoon. Ullakon hyödyntäminen huonetiloina sen sijaan on perinteiden mukaista. Myös rakennuksen jatkaminen pituussuunnassa siten, että leveys ja korkeus eivät muutu, on historian saatossa usein käytetty menetelmä. Tärkeää on, että talon perushahmo ei merkittävästi muutu.⁷²³ Lisäosan rakentaminen on mahdollista myös entisen rakennuksen kylkeen sellaisissa rakennuksissa, joissa rakennuksen muoto mahdollistaa sen. ”Tämä ratkaisu voi sopia 1900-luvun pienehköihin ja korkeisiin talomalleihin ja huvilamaisiin ratkaisuihin. Rakennusvolyymltaan ja suhteiltaan lisäosan tulisi olla selvästi päärakennusta pienempi. Yksityiskohtien ja väriytyksen kuuluu olla sopuoinnussa kokonaisuuden kanssa. Näin laajennusosasta saadaan samalla sekä riittävän erottuva että yhteensopiva. Etsi yksityiskohdat, arkkitehtoniset piirteet ja osien väliset suhteet vanhasta rakennuksesta. Silloin pääset varmimmin hyvään lopputulokseen.”⁷²⁴

Asuinrakennus kuuluu maalaismaisemaan siinä määrin, että alkuperäisen maalaistalon purkaminen ja korvaaminen omakotitalojen tyyppiratkaisulla vaurioittaa maisemaa. Tuskin on parempi ratkaisu jättää vanha rakennus tyhjänä uuden viereen. Yleisesti ottaen voidaan sanoa, että uudisrakentamista tulisi välttää vanhaan pihapiiriin. Tekniikan ja materiaalien sovittaminen vaatii asiantuntemusta. Näin ollen suositellaan vanhojen rakennusten muokkaamista käyttökelpoisiksi alkuperäisyys huomioiden. Paitsi rakennuksiin, pätevät samat hoitoperiaatteet myös puutarhaa, pihapiiriä ja peltoja. Kulttuuriympäristön säilymiseksi tulisi hoitotoimenpiteiden ja ratkaisujen olla perinteitä kunnioittavaa.⁷²⁵

Kunnostajan kymmenen käskyä (Ulla Raholan kiertonäyttelystä Ihmisten talot, museovirasto 1989, Täyd. Kaila 1997)

1. Korjauksista suurin osa on muutoksia ja vain pieni osa vaurioiden korjauksia. Säilyttävä korjaaminen tulee aina halvemmaksi kuin täydellinen uusiminen.
2. Selvitä vaurion syy ja poista se. Korjaa vasta sitten ja korjaa entiselleen. Vanhan rakennuksen historiallinen arvo on myös sen vanhassa materiaalissa, eikä vain rakennustyyliä.
3. Älä korjaa kunnossa olevaa, älä uusi korjattavissa olevaa. Paikkaa ja kunnosta. Käytä samoja materiaaleja ja työmenetelmiä kuin ennenkin on käytetty. Aidon materiaalin parhaita puolia on sen kyky kestää aikaa.
4. Älä kokeile uutuuksia. Säilytä vanha rakenne. Ellei se olisi kelvollinen, ei talosta olisi koskaan tullut vanhaa. Mikään korjaus ei ole lopullinen, vain ainoastaan uusi lenkki korjausten ketjussa. Älä siis käytä ratkaisuja, joita on mahdoton poistaa.
5. Jos voit, asu talossasi vuosi ennen kuin ryhdyt korjaamaan sitä. Ellei talosi riitä sinulle, vaihda mieluummin taloa.
6. Älä käytä materiaaleja, joita et voi myöhemmin vaihtaa tai korjata. Älä laiminlyö huoltotöitä. Useimmat vauriot aiheutuvat huonosta hoidosta ja väärästä korjauksesta.

⁷²³ Suoranta 2003, 46

⁷²⁴ Rautiainen 2003, 73

⁷²⁵ Rautiainen 2003, 73

7. Vanhojen rakennusten kauneus on niiden herkästi turmeltuissa mittasuhteissa. Lämpötaloudelliset korjaukset eivät saa määrätä rakennuksen ulkonäköä. Useimmiten riittää seinärakenteiden tiivistäminen tuulta vastaan ja yläpohjan lisäeristys.
8. Hyväksy epäsäännöllisyyksiä, mutkia ja vinoutta, pientä epäkäytännöllisyyttä. Hyväksy tyylikerrostumia ja vanhanaikaisia ratkaisuja.
9. Hylkää tyyli- ja materiaaliäjäjitelvät. Hylkää haaveet alkuperäistämisestä. Muutokset ovat osa rakennuksen historiaa. Palauttaminen onnistuu vain harvoin.
10. Jos sinulla on varaa rikkoa näitä käskyjä, sinulla on varaa rakentaa mielesi mukaan uusi talo. Kenelläkään ei ole varaa väittää, että satavuotias talo olisi huonosti rakennettu.

13.2 Kulttuuri- ja perinnemaiseman hoito

13.2.1 Kulttuurimaisema muuttuu

Kulttuurimaisema kokee muutoksia kaiken aikaa, niin maaseudulla kuin kaupungissakin. Vanhoja rakennuksia puretaan ja uusia rakennetaan tilalle. Vahat pellot saatetaan metsittää ja toisaalla taas raivataan uutta peltoa. Tielinjoja muutetaan, jolloin perinteiset kulkureitit jäävät syrjään. Muutos on vääjäämätöntä.

Maaseudun perinteiset maatalousympäristöt ovat vähentyneet merkittävästi viime vuosina. Viljelyalueiden luonnon monimuotoisuus on vähentynyt tehostuneiden viljelymenetelmien ja karjanlaidunnuksen vähentymisen myötä.⁷²⁶ Maatalouden koneellistuessa ja salaojien käytön yleistyessä pellot ovat yhtenäistyneet. Aiemmin viljelyalueiden välissä olleet sarkaojat, ahot ja metsiköt ovat kadonneet tai jätetty hoitamatta. Samalla monet kasvit ja eläinlajit ovat vähentyneet suojapaikkojen puuttuessa. Maanviljelyn koneellistuminen ja tehostuminen on johtanut myös perinteisten rakennusten, kuten pellolla sijainneiden latojen ja pihapiirien aittojen, vähittäiseen katoamiseen maaseudun maisemasta.⁷²⁷ Ainoat ympäristöt, joissa perinnebiotoopeiksi luokiteltavia niittyalueita on säilynyt, ovat ne kivikkoiset laidunmaat, joissa koneilla liikkuminen on hankalaa.⁷²⁸

Toisaalta maaseutuympäristössä heijastuu se nopea yhteiskunnan muutos, jossa maatalousvaltainen yhteiskunta muuttui ensin teollistuneeksi ja sitten jälkiteolliseksi palveluyhteiskunnaksi.⁷²⁹ Toiminnan ja asutuksen väheneminen on suuri uhka maaseudun perinnemaisemille. Tuotannon, laiduntamisen ja niiton lopettaminen johtaa maiseman umpeutumiseen ja pusikoitumiseen, mikä vähentää alueiden arvostusta. ”Perinteisen kulttuurimaiseman kadotessa häviää samalla tuttu ja turvallinen ympäristö. Hoitamaton maisema heijastaa epävarmuutta tulevaisuudesta ja herättää kaipuun entisiin aikoihin.”⁷³⁰

Rannikon ja saariston kulttuuri on ollut yhdistelmä monista elinkeinoista. Saaristossa elettiin vielä 1800-luvun lopulla kalastuksella eli vaihdantataloudessa. Asutuksen ja toimintojen sijoittumista ovat määränneet luonnonolot ja yhteiskunnan tekninen kehitys. Elinkeinojen monipuolisuus on mahdollistanut elämän sopeuttamisen luonnonoloihin ja vuodenaikojen

---

⁷²⁶ SY-2007-1.

⁷²⁷ Suoranta 2003, 35.

⁷²⁸ Hering 1999, 100.

⁷²⁹ Lounatvuori & Putkonen 2001, 29

⁷³⁰ Suoranta 2003, 35.

kiertoon.⁷³¹ Elinkeinoon painopisteen muuttuessa monet saaristoasumuksista ovat nykyisin vain kesäkäytössä.

13.2.2 Maiseman säilyttäminen

”Kulttuurimaiseman suojelu on monenlaisten maisemassa olevien arvojen ja piirteiden vaalimista”⁷³². Jotta maaseutu säilyisi tulevaisuudessakin, tulisi se pitää asuttuna ja viljelysalueet käytössä. Vaikka maisemallisesti ja lajistoltaan monipuolisten vanhojen laidunalueiden, ahojen, niittyjen ja hakojen määrä on viimeisen vuosisadan aikana vähentynyt huomattavasti, on niitä edelleen olemassa ja uudelleen avattavissa. Maaseutumaiseman ja perinnebiotooppien monimuotoisuuden kannalta ne ovat säilyttämisen arvoisia.⁷³³

Perinnebiotooppeja on tänä päivänä enää vähän alueiden rehevöityessä ja kasvaessa umpeen. Niinpä toisin kuin muiden luontotyyppien kohdalla perinnebiotoopit säilyvät vain käytössä, niittämällä ja laiduntamalla. Hoidetulla alueella ravinnetaso säilyy eivätkä vahvemmat voimakkaammat kasvit pääse valtaamaan alaa matalimmilta niittykasveilta.⁷³⁴

Myös tienvarsien hyvä hoito on maiseman kannalta tärkeää, sillä maisema koetaan ja sitä katsellaan ensimmäisenä tieltä käsin. Maiseman hoitaminen parantaa sen mielenkiintoisuutta ja miellyttävyyttä, se lisää asumisviihtyvyyttä ja luo parempaa kuvaa alueen elinvoimaisuudesta. Hoidettu kasvillisuus myös auttaa taajaman ja haja-asutuksen välisen rajan hahmottamisessa. Pientenkään maisemakokonaisuuksien hoitamista ei pidä unohtaa, sillä mitä pienialaisempi maisema on, sitä lähempää sitä tarkastellaan. Näin pienetkin haitalliset muutokset havaitaan selkeämmin.⁷³⁵

13.2.3 Perinteisen viljelymaiseman hoito

Perinnemaisemaa hoidetaan säännöllisesti laiduntamalla ja niittämällä. Hoitotoimia edellisten lisäksi voivat olla myös mm. niittyjen kevätsiivous, lehdestys ja kulotus. Myös puustoa ja vesakkoa tulee raivata tarpeen mukaan. Hoitotyössä voidaan käyttää paitsi perinteisiä menetelmiä myös nykyaikaisia maatalouskoneita.⁷³⁶

Alueelliset ympäristökeskukset ovat alueensa asiantuntijaviranomaisia perinnebiotooppien hoidossa. Lisäksi Ympäristö- ja maataloushallinto on laatinut perinnebiotooppien hoitokortit. Niissä on tietoa hoitomenetelmistä: peruskunnostuksesta, kulotuksesta, niitosta ja laiduntamisesta. Myös eri perinnebiotooppityypeille on omat hoitokorttinsa.⁷³⁷ Pdf-muotoiset kortit ovat luettavissa maaseutuviraston verkkosivulta osoitteesta

<http://www.mavi.fi/fi/index/viljelijatueto/oppaatjaohjeet/ymparistotuennneuvonnallisetoppaat.html>

⁷³¹ Lounatvuori & Putkonen 2001, 40–42

⁷³² Lounatvuori & Putkonen 2001, 189

⁷³³ Suoranta 2003, 35

⁷³⁴ Kekäläinen 2002, 77

⁷³⁵ Suoranta 2003, 35.

⁷³⁶ Partanen et al. 1997, 14

⁷³⁷ Ympäristöministeriö-2007-4

13.2.4 Yksittäisten kohtien hoito viljelymaisemassa

Suoranta ohjeistaa menettelemään seuraavasti: ”Monimuotoista ilmettä perinnemaisemaan tuovat kiviaidat ja peltojen kiviröykkiöt. Usein pajukoiden valtaamat kivirakennelmat voidaan raivata varovasti esille. Kiviaidat korjataan ja puuston kasvu liian lähelle estetään. Peltojen kivikoissa viihtyvät monet lintu- ja eläinlajit. Perinteiset riuku- ja pisteaidat on syytä säilyttää ja korjata. Mikäli aita on huonokuntoinen, se kannattaa rakentaa uudelleen. Riukuaitojen perinteisiä sijaintipaikkoja voi jäljittää vanhoista valokuvista. Myös uudet laidunalueet voi rajata perinteisellä riukuaidalla. Peltosaarekkeilta ja kyläteiden varsilta voidaan harventamalla nostaa esiin kauniita, harvassa kasvaneita ja tuuheita maisemapuita tai kaunismuotoisia puu- ja pensasryhmiä. Niiden ympäriltä poistetaan taimet ja vesakot, ja aluskasvillisuutta voidaan niittää puunrunkojen ja pensaiden sekä suurten kivenlohkareiden esiin saamiseksi. Raivauspuuta voi käyttää mm. polttihakkeena, polttopuina, kompostin kuivikkeena ja viherlannoitteena.”⁷³⁸

Kuva: Eveliina Taipale

13.2.5 Metsät osana maisemanhoitoa

Jotta maisema näyttäisi tasapainoiselta, tulisi maisemallisten kohteiden olla aukean puolelta matalampia ja kasvaa metsää kohden. Näin pelto muuttuu suljetuksi metsäksi vaiheittain. Metsän laidan ei tarvitse olla suora. Puuston tulee sen sijaan olla aukealla metsää harvempaa.⁷³⁹

Reunavyöhykkeellä tulisi säilyttää lehtipuu- ja pensaskasvillisuutta. Vyöhyke paitsi suojaa peltoa tuulen kuivattavalta vaikutukselta, se toimii myös lukuisien eliölajien elinympäristönä. Lisäksi vaihteittain metsittyvä näkymä on esteettisesti kaunis.⁷⁴⁰

Metsityksessä tulee välttää suoraa istutusrivejä, myös puulajiston ja rajausten tulee olla vaihtelevia. Tilakeskusten rakennusten ympärille on muistettava jättää riittävästi tilaa.⁷⁴¹

Perinnemaisemien metsittämiseen tulee suhtautua kriittisesti. Metsitystä tulisi välttää maisemallisesti arvokkailla perinnemaisemilla, perinteisillä niitty- ja laidunmaisemilla sekä kyläalueiden ensimmäiseksi raivatuilla peltoalueilla. Näiltä alueilta löytyy usein myös kiinteitä muinaisjäännöksiä, joiden suojelun tulee olla lainmukaista.⁷⁴²

Metsähakkuissa on huomioitava hakkuiden rajausta. Ihmisen jyrkät geometriset muodot soivat monesti luonnon omia polveilevia muotoja vastaan. Kaistalemaisuuksien ja säästettävien puuryhmien vähentävät merkittävää maisemamuutosta. Maisemamuutosten lieventämiseksi myös aivan avohakkuiden ei tule rajautua suoraan tilan rajoihin.⁷⁴³

Hakkuutähteet tulee poistaa kulkureiteiltä. Maisemalliset ja matkailulliset syyt huomioiden tulisi maanmuokkausta välttää niin asutuksen lähialueilla, keskeisten kulkureittien varsilla kuin

⁷³⁸ Suoranta 2003, 37

⁷³⁹ Suoranta 2003, 37

⁷⁴⁰ Luostarinen & Yli-Viikari 1997, 96

⁷⁴¹ Suoranta 2003, 38

⁷⁴² Luostarinen & Yli-Viikari 1997, 96

⁷⁴³ Luostarinen & Yli-Viikari 1997, 96

rantametsissäkin. Muokkauksella on aina kauaskantoiset seuraukset niin maisemallisen arvon alenemissa, kulkuyhteyksien huononemisessa kuin satomenetyksissä.⁷⁴⁴

13.2.6 Maiseman häiriö- ja vauriotekijät

Maisemassa näkyy siellä täällä myös maisemaa heikentäviä ja rikkovia elementtejä, jotka vakavuusasteen mukaan jaetaan joko maisemahäiriöksi tai -vaurioksi. Ihmisen aiheuttamat häiriöt ja vauriot kohdistuvat niin alueen luonto- kuin kulttuuripiirteisiin sekä sitä kautta myös maisemakuvaan. Maisemahäiriön voi vielä helposti korjata, vaurio vaatii jo radikaalimpia toimenpiteitä.⁷⁴⁵

Maisemahäiriöiksi voidaan katsoa esimerkiksi ihmisen huolimattomuudesta ja

Kuva: Petteri Nikki

piittaamattomuudesta johtuva ympäristön roskaaminen ja rakennusten rappeutuminen sekä maisema-alueiden umpeenkasvu. Maisemavaurioiksi on puolestaan luettavissa voimakas maanmuokkaus kuten soranotto, metsäpohjien voimakas muokkaus ja tielinjojen maisemakuvaan räikeästi muuttava tielinjojen veto. Vaurioiden välttämiseksi tulisi aina muistaa paikkojen jälkihoito ja maisemointi.⁷⁴⁶ Myös puutteellinen suunnittelu tai esimerkiksi väärin entisöidyt arvokkaat rakennukset voivat johtaa rakennetun ympäristön vakaviin maisemavaurioihin.

Näkymätön häiriötekijä melu muuttuu näkyväksi tekijäksi, kun sen poistamiseksi rakennetaan erillisiä meluvalleja ja pengerryksiä. Jotta maisemakuva säilyisi mahdollisimman eheänä, tulee suojavallien suunnitteluun kiinnittää erityistä huomiota ja sovittaa ne ympäröivään maisemaan istuviksi.

Paitsi huolimattomuus ja piittaamattomuus myös tietämättömyys saattaa vaikuttaa maisemaan. Juuri tietämättömyys on esimerkiksi muinaisjäännösten tuhoutumisen yleisin syy. Jotta kansalaiset tietäisivät olevansa tekemisissä kulttuurihistoriallisesti korvaamattoman ja lainsäädännöllä suojatun muinaisjäännöksen kanssa, tulisi ne merkitä maastoon opastauluin.⁷⁴⁷

13.2.7 Tiemaisemat

Tiemaisemat ovat kiinteä osa kulttuuriympäristöä ja ympäröivän yhteiskunnan historiaa, eikä niitä voida käsitellä irrallisena rakenteena.⁷⁴⁸ Historialliset tielinjat kokoavat yhteen huomattavan laajoja kokonaisuuksia, jotka myös yhdistävät monia kulttuurihistoriallisesti arvokkaita kohteita. Eteläisen Kymenlaakson merkittävin historiallinen tielinjaus on Suuri Rantatie, joka yhdisti keskiajalla Turun ja Viipurin.⁷⁴⁹ Monin paikoin tie on jäänyt uudempien rakenteiden alle, mutta Haminassa on säilynyt tien osuuksia eri aikakausilta.

⁷⁴⁴ Suoranta 2003, 38

⁷⁴⁵ Heikkilä 2000, 56

⁷⁴⁶ Mönkkönen 2003, 87

⁷⁴⁷ Miettinen nn, 6

⁷⁴⁸ Antila 2001, 98

⁷⁴⁹ Museovirasto & ympäristöministeriö 1993, 23

Tiemaiseman kokemisessa on erotettavissa kolme erilaista näkökulmaa: maisema tieltä, maisema tielle ja tie maisemassa. Matkailija arvioi alueen luonnon- ja kulttuurimaiseman tilaa ensisijaisesti tieltä käsin. Näin ollen tie toimii maaseudun kulttuurimaiseman runkona, josta asutus ja viljelymaisemat leviävät.⁷⁵⁰ Maiseman säilyttämisen kannalta on tärkeää poistaa lähi- ja kaukomaisemissa näkemäesteitä harventamalla puita ja vesakoita. Tienvarsien pusikoiden harventaminen lisää näkymiä ja parantaa liikenneturvallisuutta.⁷⁵¹ Näin tiellä liikkuja voi paremmin nauttia tiemaisemasta myös suuremmalla ajonopeudella.

Maiseman vaihtelevuus ja pienimuotoiset lähimaisemat parantavat tielläliikkujien viihtyisyyttä. Vesakoiden poistaminen edesauttaa myös harvinaistuvien keto- ja niittylajistojen säilymistä teiden piennaralueilla.⁷⁵²

Maisema-alueiden tiestö kiemurtelee maaseudulla maanpintoja myötäillen sekä pellonreunoja seuraillen. Koska vanhat tielinjat ja vanhat sillat ovat yksi tärkeä osa kulttuurimaisemassa, tulisi niihin liittyvien rakenteiden hoidosta huolehtia. Teitä ei myöskään tulisi turhaan oikoa, leventää eikä päällystää.⁷⁵³

Kuva: Petteri Nikki

Tienpientareet ja ojat tulisi raivata säännöllisesti, jotta avoimen maiseman ääriviivat erottuisivat selkeästi. Yksittäiset komeat puut toimivat maiseman kiintopisteinä. Ympäristöstään erottuvina hoidetut perinnemaisemat, rauhoitetut puut ja erikoiset luonnonmuodostumat ovat matkareitin kohokohtia.⁷⁵⁴ Kunta- ja kyläkeskuksissa keskeistä on taajaman rakenteen ja hierarkian selkeä erottuminen maisemassa. Erilaiset näkymälinjat ja maamerkit helpottavat maiseman hahmottamista.

Kuva: Pauliina Sakki

Kulttuurimaisemaa määrittää paitsi tieltä näkyvä luonto myös risteysalueet ja sillat. Näiden alueiden siistinä pito vaikuttaa paitsi tiemaisemaan myös liikenneturvallisuuteen. Tien varsilla nähtävät aitat, maitolaiturit ja muut perinteiset rakennukset toimivat kunnostettuina kylämaiseman käyntikorttina. Yhtä tärkeää on tieltä näkyvien kulttuurihistoriallisten pihapiirien kunnossapito.

Metsätalouden kehittämiskeskus Tapio opastaa tekemään tienvarsien hoitotyöt yhteistyössä tienpidon ammattilaisten, metsäsuunnittelijoiden, maaseutuneuvojen, kyläyhdistysten vetäjien, asukkaiden ja maanomistajien kanssa. Yhteistyöllä turvataan vaihteleva ja viihtyisä maisema, säilytetään tieluonnon arvokkaat kohteet sekä edistetään turvallista tiellä liikkumista.⁷⁵⁵

⁷⁵⁰ Heikkilä-2008-1

⁷⁵¹ Suoranta 2003, 38

⁷⁵² Suoranta 2003, 38.

⁷⁵³ Maisemanhoito 1993, 85

⁷⁵⁴ Suoranta 2003, 38.

⁷⁵⁵ Metsätalouden kehittämiskeskus Tapio-2008-1

13.2.8 Pihapiirit

Maisemaan ja tieympäristöön saadaan elävyyttä kauniilla pihoilla ja selkeillä puistoalueilla. Joukosta erottuvat hyväkuntoiset, ympäristöön istuvat rakennukset kauniine pihoineen. Aita voi rajata paitsi pihapiiriä, myös hälventää epäsuotuisia näkymiä.⁷⁵⁶ Aita voi olla paitsi puuaita myös pensasaita. Oikealla pensaslajivalinnalla voidaan välttyä pensasaidan jatkuvalta leikkaamiselta. Pihakasvillisuutta valittaessa kannattaa suosia paikkakunnalle luonteenomaista, perinteistä kasvillisuutta. Lajivalinnassa huomioon kannattaa ottaa se, onko kyseessä kaupunki- vai maaseutu ympäristö. Puistolehmus, riippapihlaja ja pylväshaapa sopivat paremmin uudenaikaiseen rakennettuun kaupunkiympäristöön, koivu, pihlaja, kuusi ja mänty puolestaan maaseudun kyliin ja taajamiin.⁷⁵⁷ Pihapuita tulee väliajoin uusia. Maisema muuttuu vähemmän, kun vanhan puun lähelle istuttaa ajoissa uuden taimen kasvamaan. Kaikkia puita ei kannata poistaa, vaan vanhan kuolleen puun voi säästää lintujen pesäpuuksi. Asuinpaikan historiasta kertovat myös tiloille johtavat kuusi- ja koivurivit. Samalla ne toimivat suojana luonnonoloja kuten tuulta vastaan. Raivaamalla ympäristöä saadaan puukujat näyttävämmiin esille.⁷⁵⁸

Piha-alueen hoidossa tulisi suoraviivaisia rajauksia ja uusia materiaaleja kuten asfalttia, kivituhkaa, keinotekoisia kiveyksiä tai sepeliä käyttäen harkiten pihan vanhan luonteen ja tunnelman säilymisen takaamiseksi.⁷⁵⁹

Myös piharakennukset kannattaa ottaa huomioon pihaa kunnostettaessa. Ensisijaisesti tulee huomioida kattojen kunto sekä estää hirsisten talousrakennusten alimpien puuosien lahoaminen. Automaattisesti ei perinteisestä käytöstä poistunutta talousrakennusta kannata purkaa, vaan tulee miettiä sen mahdollisuus toimia esimerkiksi näyttely- tai majoitustilana, kokous- tai tuotantotiloina tai varastona. Rakennus säilyy parhaiten käytettynä ja pihapiiri säilyy jälkipolville. Mikäli huonokuntoisimpien rakennusten purkamiseen kuitenkin ryhdytään, kannattaa kelpoiset hirret, ikkunapuitteet, ovet ja helat säilyttää toisaalla tehtävää entistävää korjausta varten.⁷⁶⁰

Turhia koriste-esineitä ei pihapiiriin kannata sijoittaa. Ympäristöön istuu usein parhaiten puiset puutarhakalusteet. Lisäksi huomiota kannattaa kiinnittää sellaisiin seikkoihin, kuin roskalaatikoiden, pyykkinarujen ja tomutustelineiden sijoitteluun. Niiden tulisi sijaita mahdollisimman huomaamattomasti, pyykkinarut seinässä ja matoille riukuorsi rakennusten välissä.⁷⁶¹

13.3 Muistomerkkien hoito

”Sankarivainajien ja sotiin liittyvien muistomerkkien hoitamiselvoite kuuluu ensisijaisesti seurakunnille ja kunnille. Seurakunnan on kirkkojärjestyksen mukaan pidettävä hautausmaa sen arvoa vastaavassa kunnossa. Vastuu hautausmaakulttuurista, kuten muustakin kulttuuriperinnöstä kuuluu kuitenkin kaikille... Kirkkohallituksen, tuomiokapitulien ja Museoviraston kautta voi saada hautausmaakysymysten asiantuntijoiden yhteystietoja.”⁷⁶²

⁷⁵⁶ Suoranta 2003, 38

⁷⁵⁷ Luostarinen & Yli-Viikari 1997, 108

⁷⁵⁸ Suoranta 2003, 39

⁷⁵⁹ Museovirasto-2000-1

⁷⁶⁰ Suoranta 2003, 39

⁷⁶¹ Museovirasto-2001-1

⁷⁶² Museovirasto-2008-3, 13

Muistomerkkien hoitoon voi kysyä apua ulkoveistoksiin erikoistuneilta konservattoreilta, joiden yhteystietoja kannattaa tiedustella maakuntamuseosta.

Ulos sijoitetut muistomerkit tarvitsevat jatkuvaa huolenpitoa ja aika ajoittaista kunnostusta. Ehjän graniittisen muistomerkin voi pestä vuosittain pehmeällä harjalla ja lämpimällä vedellä. Pesuveteen voi tarvittaessa lisätä käsitiskiainetta rasvaisen sekä kasviperäisen lian poistamiseksi. Kivi tulee kostuttaa kunnolla ennen pesua, myös loppuhuuhtelu on tärkeää. Vuotuinen vesipesu pitää parhaiten loitolla esim. sammaleet ja jäkälät – tehokkaammin kuin sammaleen- ja homeenpoistoaineet ⁷⁶³

Puisten muistomerkkien maahan upotettu osuus voidaan suojata puunsuoja-aineella tai tervaamalla. Tällainen muistomerkki voidaan maalata uudelleen. ⁷⁶⁴ Sopivin maali puuristin maalaamiseen on perinteinen pellavaöljymaali, joka vanhenee lateksipohjaisia maaleja arvokkaammin ⁷⁶⁵. Valurautaisen muistomerkin alaosa on puhdistettava roskista ja sammaleesta. Kiinnityskohta on suojattava ruostumiselta maalaamalla. Huomiota on myös kiinnitettävä muiden liitoskohtien suojaamiseen. ⁷⁶⁶

Kuva: Pauliina Sakki

13.4 Muinaisjäännösten hoito

Muinaisjäännösten hoito edellyttää huolellista perehtymistä alueen maankäytön historiaan, luonnonolosuhteisiin ja sen kulttuurihistorialliseen taustaan. Arkistolähteitä, karttoja ja maastossa tehtyjä havaintoja apuna käyttäen tehdään jokaiselle muinaisjäännösalueelle huolellinen hoito- ja käyttösuunnitelma, joka ohjaa käytännön hoitotyötä. Muinaisjäännösten hoito on pitkä prosessi, joka kestää vuosia. Hoito alkaa perusraivauksella, jossa alueen kasvillisuutta harvennetaan usein voimakkaastikin. Kun tavoiteltu maisemallinen ilme alueella on saavutettu, alkaa resurssitarpeiltaan pienempi ylläpitävä hoito. Kohteen luonteesta riippuen se tehdään joko ihmisvoimin tai laiduntamalla. ⁷⁶⁷

”Toisen maailmansodan linnoitusasemien ja juoksuhautojen osalta suojelun juridiikka on vielä avoin. Museovirasto on rinnastanut ne 1990-luvun alusta lähtien muinaismuistolain tarkoittamiin kohteisiin.” ⁷⁶⁸

⁷⁶³ Museovirasto-2008-3, 18, 23

⁷⁶⁴ Suoranta 2003, 40

⁷⁶⁵ Museovirasti-2008-3, 25

⁷⁶⁶ Suoranta 2003, 40

⁷⁶⁷ Museovirasto-2008-2

⁷⁶⁸ Mönkkönen 2003, 73

Lähteet

Painetut lähteet

Aalberg, A. F. : *Vehkalahden merialueen kalastusoloista ja pyyntitavoista*. Teoksessa: Vehkalahden Pitäjänkirja I. Toim. Punttila, Matti ja Manninen, Jorma. Myllykosken Kirjapaino Oy, Myllykoski 1968.

Ahto, Sampo: *Kaakkois-Suomen vanhat maalinnoitukset*. Sotasokeat ry:n kevätjulkaisu 1974. Kaupparikirjapaino Oy. Helsinki 1974. ISBN: 951-95019-2-4.

Antila, Kimmo: *Maata ja vettä pitkin*. Teoksessa: Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristön lukukirja. Rakennustieto Oy. Karisto Oy, Hämeenlinna 2001.

Ala-Könni, Erkki: *Vehkalahden viimeiset laivan- ja proomunrakentajat*. Teoksessa: Vehkalahden Pitäjänkirja 2. Toimittanut Hannu Suntio. Vehkalahden kunta. Kymen Sanomien Kirjapaino Osakeyhtiö Hamina 1980.

Arimo, Reino: *Salpalinja – suuri urakka Suomen turvaksi*. Teoksessa: Kymen kuriiri. Kuvauksia Kymenlaakson sotilaallisista vaiheista. Pohjois-Suomen Kadettiipiiri. Toimituskunta: Paronen, Hannu, Kilkki, Pertti, Paavilainen, Jouko ja Saressalo, Jussi. Kouvolan Kirjapaino. Vuosi nn. ISBN: 951-99550-8-9.

Cleve, Anni: *Vehkalahden vanhoista kartanoista*. Teoksessa: Vehkalahden Pitäjänkirja I. Toim. Punttila, Matti ja Manninen, Jorma. Myllykosken Kirjapaino Oy, Myllykoski 1968.

Dahl, Kaj & Gardberg, C. J. : *Suomen kartanoita*. Neljäs painos. Otavan Kirjapaino, Keuruu 1998. ISBN: 951-1-10774-7 (sid.).

Eisto, Kaija & Laine, Sirkku: *Kaskitalous ja kasvillisuus*. Teoksessa: Elävää kulttuuriperintöä – tutki ja opi. Toimittanut: Elo, Pekka, Järnefelt, Heljä ja Paalanen, Tommi. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2002. ISBN: 952-13-1490-7.

Enqvist, Johanna: *Hamina – Osa I. Esihistoriallisten muinaisjäännösten inventointi 15.5.-9.6.2006*. Museovirasto, arkeologian osasto.

Enqvist, Johanna: *Hamina – Osa II. Historiallisen ajan muinaisjäännösten inventointi 4.-15.9.2006*. Museovirasto, rakennushistorian osasto.

Enqvist, Johanna: *Haminan ohikulkutien (VT7/E18) muinaisjäännösinventointi 23.9.-1.10.2004*. Museoviraston arkeologian osasto.

Gardberg, C. J. & Dahl, Kaj: *Kuninkaantie. Turusta Viipuriin*. Kustannusosakeyhtiö Otavan painolaitokset. Keuruu 1991. ISBN: 951-1-11400-X

Gardberg, C. J.: *Maan poveen. Suomen luterilaiset hautausmaat, kirkkomaat ja haudat*. Schildts Kustannus Oy. Otavan kirjapaino Oy, Keuruu 2003. ISBN: 951-50-1350-X.

Haapamäki Jorma: *Varuskuntakerho loistaa palvelullaan ja tyylillään*. Reimari 6.3.2008.

Halila, Aimo: *Haminan historia III. 1900-luvun alusta lähtien*. Oy Länsi-Savon Kirjapaino, Mikkeli 1969.

Halme, Anna-Maija & Pakkala, Leni (toim.): *Yhdessä rakennetut. Suomalaiset seurantalot*. Suomen Kotiseutuliiton julkaisuja A:18. Vammalan Kirjapaino Oy. ISBN: 987-952-99818-3-0 (sid.); 987-952-99818-4-7 (pdf).

Haminan kaupunki: *Haminan saariston ulkoilualueet* -esite.

Haminan kaupunki: *Kävely vanhassa Haminassa* -esite. Haminan matkailutoimisto.

Haminan pursiseura 1882–1982. Haminan pursiseura. Reijo-kustannus Ky:n kirjapaino, Hamina 1982. ISBN: 951-99399-1-1.

Harju, Juhani: *Pyhällön kylähistoria*. Lappeenrannan Kirjapaino Oy 1996. ISBN: 952-90-6703-8.

Heikkilä, Markku: *Kirkollista elämää Vehkalahdella*. Teoksessa: Vehkalahden Pitäjänkirja I. Toim. Puntila, Matti & Manninen, Jorma. Myllykosken Kirjapaino Oy, Myllykoski 1968.

Heikkilä, Tapio: *Suomalainen kulttuurimaisema*. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Finnreklama Oy, Sulkava 2000. ISBN: 951-31-1895-9.

Heikkilä, Tapio: *Kulttuurimaiseman suojele*. Teoksessa: Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristön lukukirja. Rakennustieto Oy. Karisto Oy, Hämeenlinna 2001

Hendriks, Martin: *Vehkalahden Ristiniemi*. 1999

Hendriks, Martin: *Vehkalahden Ristiniemi ja Pappilansaaret*. 2005

Hendriks, Martin: *Kolmen kylän väkeä. Vilniemi – Ristiniemi – Pappilansaaret*. Hetanos Oy, Hamina 2006. ISBN: 952-92-0089-7.

Hering, Frank: *Kymenlaakso*. Teoksessa: Kaakkois-Suomen perinnemaisemat. Kaakkois-Suomen Ympäristökeskus & Suomen ympäristökeskus: Alueelliset ympäristöjulkaisut 124. Oy Edita Ab, Helsinki 1999. ISBN: 952-11-0519-4.

Hiekkänen, Markus: *Suomen keskiajan kivikirkot*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tammer-Paino Oy 2007. ISBN: 978-951-746-861-9.

Hietala, Kari: *Yrittäjyysilmasto ja sen kehitys Kymenlaaksossa*. Teoksessa: Kymenlaakso III. Kymenlaakson Maakuntaliitto ry:n 50-vuotisjuhlajulkaisu. Toim. Niinisalo, Kauko V. Kirjapaino Etelä-Suomi, Kotka 1987. ISBN: 951-95431-3-9.

Härö, Mikko: *Tiedon ja valistuksen tilat*. Teoksessa: Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristön lukukirja. Rakennustieto Oy. Karisto Oy, Hämeenlinna 2001

Jaatinen, Martti I. : *Tie suomalaisessa maisemassa*. Werner Söderström Osakeyhtiön Syväpaino, Porvoo 1967.

Kaakkois-Suomen Ympäristökeskus: *Eteläkymenlaakson kulttuuriympäristöselvitys, Hamina.* 9/2005

Kaila, Panu: *Talotohtori. Rakentajan Pikkujättiläinen.* WSOY, Porvoo 1997. ISBN: 951-0-19420-4.

Karttunen, Osmo: *Kaskesta kasvuun. Kontiolahden kulttuuriympäristöohjelma.* Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2004. ISBN: 952-11-1537-8.

Kaskinen, Ilkka & Kauppi, Ulla-Riitta: *Haminan linnoitus.* Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1992

Kauhanen, Olli: *Ulko-Tammio – jatkosodan linnake.* Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A No 34. Metsähallituksen monistamo, Vantaa 1994. ISBN: 951-47-9860-0.

Kauppi, Ulla-Riitta: *Haminan Insinöörikomennuskunta kaupunkia rakentamassa. Ivan Brant – leipurin pojasta insinöörikapteeniksi.* Teoksessa: Muistomerkki - Rakennetun historian ulottuvuuksia. (Toim.) Knapas Marja Terttu. Museovirasto. F.G.Lönnberg, Helsinki 1999.

Kekäläinen, Hannele: *Perinnemaisemat ja perinnebiotoopit.* Teoksessa: Elävää kulttuuriperintöä – tutki ja opi. Toimittanut: Elo, Pekka, Järnefelt, Heljä ja Paalanen, Tommi. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2002. ISBN: 952-13-1490-7.

Kelkka, Seppo & Raikkola, Tapio: *Vehkalahti. Kulttuurihistoriallisia ja kotiseututyön kannalta merkittäviä kohteita.*

Knapas, Marja Terttu: *Kirkko kiintopisteenä.* Teoksessa: Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristön lukukirja. Rakennustieto Oy. Karisto Oy, Hämeenlinna 2001

Knapas, Marja Terttu: *Kymenlaakson kulttuurihistorialliset kohteet.* Kymenlaakson seutukaavaliiton julkaisu A:20. Kouvolan Kirjapaino, 1984

Knapas, Marja Terttu: *Kymenlaakson kulttuurihistorialliset suojelukohteet.* Karhulan Kirjapaino Oy, Karhula 1971.

Korhonen, Martti: *Vehkalahden pitäjän historia II. Yhteiskunnallisesta kehityksestä 1600-luvulla sekä maatilakirjojen synty.* Vehkalahden kunta. Kymen Sanomien Kirjapaino Oy, Hamina 1981. ISBN: 951-99317-0-8.

Korhonen, Martti: *Vehkaleipää: palasia Vehkalahden historiasta.* Vehkalahden kunta, Hamina 1985

Korhonen, Martti: *Vehkarieskaa: palasia Vehkalahden historiasta.* Vehkalahden kunta, Hamina 1987

Korhonen, Martti: *Hamina – keskuspaikka.* Haminan kaupunki. Mainospaino R. Pigg Ky. Hamina 1989. ISBN: 952-90108-1-8 (sid.).

Korjus, Jaakko: *Kuorsalon Villa Mäntylän taiteilijat.* Vehkalahden kunta, 1991

- Korjus, Jaakko: *Kuorsalo vanhaan aikaan*. Vehkalahden kunta, 1988
- Korjus, Jaakko: *Vehkalahden talonpoikaispurjehdus*. Vehkalahden kunta, 1990
- Koskinen, Helinä: *Teollisuus luo kulttuuriympäristöjä*. Teoksessa: Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristön lukukirja. Rakennustieto Oy. Karisto Oy, Hämeenlinna 2001
- Maa- ja kotitalousnaisten Keskus: *Riukuaita ja pärekatto, opas perinteisestä rakentamisesta*. Maa- ja kotitalousnaisten Keskuksen julkaisuja no 180. Maa- ja metsätalousministeriö & Ympäristöministeriö. Painorauma 2001. ISBN: 952-5302-25-3.
- Kukkiva Hamina*. Haminan kaupunki, 1997
- Kujala, Viljo: *Vehkalahden pitäjän kasvistosta*. Teoksessa: Vehkalahden pitäjänkirja I. Toim. Punttila, Matti ja Manninen, Jorma. Myllykosken Kirjapaino Oy, Myllykoski 1968
- Kukkonen, Anja & Suurnäkki, Kauko: *125 vuotta kouluopetusta Vehkalahdella*. Vehkalahden kunta, 1996
- Kuokkanen, Raimo & Leiponen, Kauko: *Suomen tiiliteollisuuden historia*. Suomen Tiiliteollisuusliitto r.y., Tiilikeskus Oy. Art-Print Oy, Helsinki 1981. ISBN: 951,99327-5-5.
- Kuorsalo – asutusta ja elämää jo 1300 vuotta -esite*.
- Kurki, Pia: *Historiallisten puutarhojen ja puistojen inventointi. Kahdeksan kartanoa ja yksi pappila*. Museovirasto, Rakennushistorian osasto. 1997
- Kuusela, Kalevi: *Summanjoki*. Kymenlaakson seutukaavaliitto. Kotka 1988 B:76. ISBN: 951-9243-74-7.
- Kuusinen, Riitta: *Kymenlaakson kauneimman maitotien varrelta Vehkalahdella*. Kurssityö. 2002.
- Kymenlaakson maakuntaliitto: *Tunne Kymenlaakso*. Osa 4: taiteet, rakennushistoria, kulttuuritapahtumat. 1992. ISBN: 951-96272-3-5.
- Kymenlaakson rakennuskulttuuri*. Kymenlaakson seutukaavaliiton julkaisu A:26. Kotka 1992. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1992. ISBN: 951-9598-05-X.
- Levänen, Minna: *Vehkalahden saaristoalueet*. Kurssityö. 9/2002
- Liimatainen, Kirsi: *Tiehallinnon museotiet ja sillat. Museokohdeselvitys*. Tiehallinto. Sisäisiä julkaisuja 11/2007. Edita Prima Oy, Helsinki 2007.
- Lilius, Henrik: *Vanhat rakennukset museokäytössä*. Teoksessa: Leimu, Tuula (toim.): Museoarkkitehtuuria. Suomen museoliiton julkaisuja 22. Joensuu 1981. ISBN: 951-95325-1-X.
- Lounatvuori, Irma & Putkonen, Lauri. *Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristön lukukirja*. Ympäristöministeriö, Museovirasto, Rakennustieto Oy. Karisto, Hämeenlinna 2001. ISBN 951-682-650-4.

Luostarinen, Matti & Yli-Viikuri, Anja (toim.): *Maaseudun kulttuurimaisemat*. Finnreklama Oy, Sulkava 1997. ISBN: 952-11-0116-4.

Maaranen, Päivi: *Esihistorian jäljet*. Teoksessa: Lounatvuori, Irma & Putkonen, Lauri. *Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristön lukukirja*. Ympäristöministeriö, Museovirasto, Rakennustieto Oy. Karisto, Hämeenlinna 2001. ISBN 951-682-650-4.

Miettinen, Timo: *Kymenlaakson esihistoriaa*. Kymenlaakson maakuntamuseon julkaisuja no 26.

Morottaja, Leena: *Lukutuvasta laatukirjastoksi: sata vuotta kirjastotyötä Vehkalahdella*. 1996

Mökkönen, Teemu: *Hamina – Fredrikshamn. Kaupunkiarkeologinen inventointi*. Museovirasto. Rakennushistorian osasto. 2003 Materiaali luettavissa pdf-muodossa myös Museoviraston sivuilta: <http://www.nba.fi/fi/kaupunkiarkeologia>

Mönkkönen, Mauri (toim.): *Virroilta ja vaaroilta*. Enon kulttuuriympäristöohjelma. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2003. ISBN: 952-11-1813-X (PDF)

Muistojen Vehkalahti. Aero-Kuva Oy. Karisto Oy, Hämeenlinna 2003. ISBN: 952-5467-13-9.

Museovirasto: *Haminan keskustan rakennuskannan inventointi ja luokittelu*. Museovirasto rakennushistorian osasto. Helsinki 1982.

Museovirasto & ympäristöministeriö: *Rakennettu kulttuuriympäristö. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt*. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 16. Helsinki, 1993. ISBN: 951-9075-63-1.

Nordenstreng, Sigurd & Halila, Aimo: *Haminan historia I. Ruotsin vallan aika (V:een 1742)*. Oy Länsi-Savon Kirjapaino, Mikkeli 1974.

Nordenstreng, Sigurd & Halila, Aimo: *Haminan historia II. Venäjän vallan alusta 1900-luvun alkuun (1742 – n. 1900)*. Oy Länsi-Savon Kirjapaino, Mikkeli 1975.

Oinonen, Armi ja Tolmunen, Arvo: *Matka Salpalinjalle. Opas itsenäisen Suomen tärkeimmälle puolustuslinjalle*. Salpalinjan perinneyhdistys ry. Edita Prima Oy, Helsinki 2005. ISBN: 952-91-8425-5.

Oksanen, Eeva-Liisa & Oksanen, Markku: *Vehkalahden knaapit*. Karisto Oy:n kirjapaino. Hämeenlinna 2003. ISBN: 952-91-5588-3.

Pakkala, Leni: *Aatteen talot*. Teoksessa: Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristön lukukirja. Rakennustieto Oy. Karisto Oy, Hämeenlinna 2001

Pakkanen, Juha: *Reitkallin kansakoulun perustamisvaiheista*.

Partanen, Hannele, Heikkilä, Tapio ja Pykälä, Juha (toim.): *Perinnemaisemat – maaseudun rikkaus*. Maa- ja metsätalousministeriö ja Euroopan unioni. Painorauma 1997.

- Pekkala, Heidi: *Haminan Tervasalmen ristikkosilta. Selvitys historiallisesta arvosta*. Mobilia, 2007
- Pitkänen, Erkki & Helin, Anja: *Hamina*. Weilin+Göös Kirjapaino Oy, 1981
- Pitkänen, Erkki & Mannermaa, Jorma: *Hamina kuvina ennen ja nyt*. Mainospaino R. Pigg Ky – Hamina 1977. ISBN: 951-99143-3-1.
- Pitkänen, Erkki: *Kuvauksia Haminan kadettikoulun rakennuksista*. Hamina, 1984 (ei käytetty tekstissä)
- Pitkänen, Erkki: *Muistopatsaita, muistomerkkejä, muistolaattoja, muistokiviä Haminassa kesällä 1983*.
- Pitkänen, Erkki: *Tuokiokuvia Haminasta kahden vuosisadan takaa*. 1952
- Pohjola, Vesa: *Pitäjänsaari, miljööinventointi*. Hamina, 1977.
- Punntila, Matti & Manninen, Jorma (toim.): *Vehkalahden Pitäjänkirja I*. Ankkapurha VI Kymenlaakson osakunnan kotiseutujulkaisu. Myllykosken Kirjapaino Oy. Myllykoski 1968.
- Purho, Esko: *Hamina – Linnoitus. Asemakaavan muutos. Selostus*. 1985.
- Putkonen, Lauri: *Kyläkaupasta ostoskeskukseen*. Teoksessa: *Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristön lukukirja*. Rakennustieto Oy. Karisto Oy, Hämeenlinna 2001
- Rakennettu kulttuuriympäristö, Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt*. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 16. Museovirasto & Ympäristöministeriö. Helsinki 1993. ISBN: 951-9075-63-1.
- Ranta, Sirkka-Liisa: *Omenapuun alla – piirteitä maalaistalon pihakulttuurista*. Teoksessa: *Elävää kulttuuriperintöä – tutki ja opi*. Toimittanut: Elo, Pekka, Järnefelt, Heljä ja Paalanen, Tommi. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2002. ISBN: 952-13-1490-7.
- Rautiainen, Marianne: *Arvokasta Kiteellä. Kiteen kulttuuriympäristöohjelma*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2003. ISBN: 952-11-1812-1 (PDF)
- Reimari nro 27/2008: *Sodanaikainen ilmavalvonta sai muistolaatan Kannusjärvellä*. s. 9
- Rela, Martti: *Hamina varuskuntakaupunki. I osa*. Kymimedia Oy. Hetanos Oy, Hamina 2003. ISBN: 952-99253-0-1.
- Rela, Martti: *Hamina varuskuntakaupunki. II osa*. Kymimedia Oy. Painokotka Oy, Kotka. Hamina 2006. ISBN: 952-99253-5-2.
- Riikonen, Reino: *Haminan rakennushistoria vuosina 1821-1887*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopiston historiallis-kielitieteellinen tiedekunta. 1953
- Saarento, Martti: *Isänmaan ja kotiseudun puolesta: Vehkalahden sankarivainajat*. 1994

Saarento, Martti: *Jääskien ja Turkioiden kylä*. Vehkalahten kunta. Anson Oy, 1988, Kotka. ISBN: 951-99978-9-X.

Saarento, Martti: *Kattilakosken sahasta ja sen perustajasta Kalle Mäkelästä*. Vehkalahten Pitäjänkirja 2. Toimittanut Hannu Suntio. Vehkalahten kunta. Kymen Sanomien Kirjapaino Osakeyhtiö Hamina 1980.

Sakki, Pauliina: *Haminan ja Vehkalahten rakennuskannan inventointi*. Kansiot.

Salminen, Tapio: *Suuri Rantatie, Stora Strandvägen*. Tiemuseon julkaisuja 7. Tielaitos. Painatuskeskus Oy, Helsinki 1993.

Santaholma, Kaija: *Johdanto*. Teoksessa: El Harouny, Elisa, Riipinen, Olli-Pekka, Santaholma, Kaija & Tuomi, Timo: *Suomalaisia puukaupunkeja. Hamina*. Ympäristöministeriön selvitys 5m 1998 (1995). ISBN: 951-37-2354-2

Saressalo, Jussi: *Kymenlaakson linnoitusten ja kasarmien arkkitehtuuria*. Teoksessa: Kymen kuriiri. Kuvauksia Kymenlaakson sotilaallisista vaiheista. Pohjois-Suomen Kadettiipiiri. Toimituskunta: Paronen, Hannu, Kilkki, Pertti, Paavilainen, Jouko ja Saressalo, Jussi. Kouvolan Kirjapaino. Vuosi nn. ISBN: 951-99550-8-9.

Screen, J. E. O. & Syrjö, Veli-Matti: *Keisarillinen Suomen Kadettikoulu 1812-1903. Haminan kadetit koulussa ja maailmalla*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2003. ISBN: 951-31-2875-X.

Summanen, Eeva: *Luonto Linnoituksessa*. Museoviraston rakennushistorian julkaisuja 31. Painokotka Oy, Kotka 2008. ISBN: 978-951-616-180-1.

Suntio, Hannu. *Vehkalahten veneenrakennus*. Vehkalahten Pitäjänkirja 2. Toimittanut Hannu Suntio. Vehkalahten kunta. Kymen Sanomien Kirjapaino Osakeyhtiö Hamina 1980.

Suomen muistomerkit. Osa VIII Kymi. Väriteos Henna Oy. Kaarinan Tasopaino Oy. Nousiainen 1999.

Suoranta, Outi (toim.): *Suuret selät. Rääkkylän kulttuuriympäristöohjelma*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2003. ISBN 952-11-1814-8 (PDF)

Talvitie, Antti: *Sahatoimintaa ja sahan omistajia Haminassa 1700-luvun lopulla*. Teoksessa: Loiston vuosisata. Katkelmia 1700-luvun Haminan historiasta. Paikallishistoria 2006. Painopaikka Oy Kotkan Kirjapaino Ab, Hamina 2006.

Tuomisto, Antero: *Suomalaiset sotamuistomerkit*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1998.

Uski, Ahti, Kapiainen, Olli, Kapiainen, Erkki, Kaukiainen, Olavi ja Vitikainen, Olli: *Myllystä kaikki alkoi*. Kotiseutujulkaisu Vehkalahten Myllykylästä. Kotkaset, 2006.

Vallinkoski, Veli-Matti: *Haminan kaupungin avainbiotooppikartoitus*. Haminan kaupunki, ympäristönsuojelutoimi, 2001.

Vehanen-Sinda, Arja: *Hamina – Raatihuoneentorin ympäristön kehitysvaiheet. Kaupungintalokorttelin luonnossuunnitelma*. Diplomityö. Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto. 1986.

Vehkasämppy. Vehkalahden kunta, Hamina 1990.

Virtanen, Pekka: *Metsästä moneen*. Teoksessa: Elävää kulttuuriperintöä – tutki ja opi. Toimittanut: Elo, Pekka, Järnefelt, Heljä ja Paalanen, Tommi. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2002. ISBN: 952-13-1490-7.

Ympäristöministeriö, Ympäristönsuojeluosasto: *Arvokkaat maisema-alueet*. Maisema-alue työryhmän mietintö II. Mietintö 66/1992. Painatuskeskus Oy. Helsinki 1993. ISBN: 951-47-5194-9.

Ympäristöministeriö, Ympäristönsuojeluosasto: *Maisemanhoito. Maisema-alue työryhmän mietintö I*. Mietintö 66/1992. Painatuskeskus Oy. Helsinki 1993. ISBN: 951-47-5194-9.

Painamattomat lähteet

As Oy Rukinpuisto
<http://www.rukinpuisto.fi/>, 27.6.2008

Finnica Kymenlaakso-nn-1: Haminan linnoitus
<http://www.finnicakymenlaakso.fi/linnoitukset/index2.html>, 28.2.2008

Finnica Kymenlaakso-2005-1: Raatihuone
<http://www.finnicakymenlaakso.fi/kymark/rakennukset/rak.php?id=32>, 20.2.2008

Finnica Kymenlaakso-2005-2: Haminan työväentalo
<http://www.finnicakymenlaakso.fi/kymark/rakennukset/rak.php?id=8>, 20.2.2008

Finnica Kymenlaakso-2005-3: Reserviupseerikerho
<http://www.finnicakymenlaakso.fi/kymark/rakennukset/rak.php?id=22>, 7.3.2008

Finnica Kymenlaakso-2005-4: Kymenlaakson kirkot
<http://www.finnicakymenlaakso.fi/kirkot/kirkko.php?id=10>, 20.2.2008

Forsius, Johanna: Kulttuurimaisema muuttuu
http://www.rakennusperinto.fi/rakennusperintomme/artikkelit/fi_FI/kulttuurimaisemamuuttuu/, 29.5.2008

Grahn, Tiina: Metsien rakennukset – työn ja vapaa-ajan tukikohdat.
http://www.rakennusperinto.fi/rakennusperintomme/artikkelit/fi_FI/Metsienrakennukset/, 29.5.2008

Haminan kaupunki-nn: Vilniemen koulu
<http://koulut.hamina.fi/vilniemi/koulunesittely.php>, 27.5.2008

Haminan kaupunki-2005: Haminan yleiskaava, kaavaselostus 8.9.2005
<http://www.hamina.fi/files/Tiedostot/yleiskaavaselostus.pdf>, 27.2.2008

Haminan kaupunki-2008-1: Meri ja saaristo
<http://www.hamina.fi/?pid=228&lang=fin>, 26.3.2008

Haminan kaupunki-2008-2: Museot
<http://www.hamina.fi/?pid=366&cg=365&sg=366&grp=sivistys&lang=fin>, 25.2.2008

Haminan kaupunki-2008-3: Tekniset palvelut
<http://www.hamina.fi/?grp=tekniset>, 10.3.2008

Hamina-Vehkalahden seurakunta-2008-1: Toimitilat
<http://www.evl.fi/srk/hamina-vehkalahti/>, 26.2.2008

Hamina-Vehkalahden seurakunta-2008-2: Hautausmaat
<http://www.evl.fi/srk/hamina-vehkalahti/>, 2.4.2008

Heikkilä, Erja: *Myrkyn kylä ja kulttuuri. Kylän pääteiden maisema tiellä liikkujan kannalta.*
<http://myrkkyy.suupohja.fi/kulttuuri/paatiet.htm>, 16.4.2008

Kaskinen, Ilkka: *Haminan varuskunnan rakennukset.* Suojeluluokitusehdotus 1995.

Kaskinen, Ilkka: Tekstin tarkastus 2008.

Knapas, Marja Terttu: Vanhat hautausmaat – monien muistojen puistot
http://www.rakennusperinto.fi/rakennusperintomme/artikkelit/fi_FI/hautausmaat/
30.5.2008

Korhonen, Martti: Keskustelu ja teksti 15.7.2008

Kukkiva Hamina – Ympyräkaupunki kehittyy. Kortti 7.1 historialliset kohteet.

Kuvaja Consulting Oy: *Kymenlaakson teollisuusperinteen kartoitus.* 2003
[http://www.kymenlaakso.fi/docmgnt.nsf/UNID/5744D0CDC70BC68EC2256D1D00270C3A/\\$FILE/perinne.pdf?OpenElement](http://www.kymenlaakso.fi/docmgnt.nsf/UNID/5744D0CDC70BC68EC2256D1D00270C3A/$FILE/perinne.pdf?OpenElement), 17.7.2008

Maatiainen ry-2008-1: *Perinnemaisemat*
<http://www.maatiainen.fi/maisemat.htm>, 16.4.2008

Merukset
<http://www.askoniskala.fi/genealogy/sukututkimus5.htm>, 29.4.2008

Metsähallitus-2: Itäisen Suomenlahden Kansallispuisto
<http://www.luontoon.fi/itainensuomenlahti>, 24.1.2008

Metsähallitus-1: *Ulko-Tammio – itärajan etuvartio.*
<http://www.luontoon.fi/binary.aspx?Section=141&Item=9168>, 15.2.2008

Metsätalouden kehittämiskeskus Tapio-2008-1: *Tiemaisema kuuluu kaikille, puuston ja pensaikon hoito-opas.*
<http://www.tapio.fi/julkaisu?id=10002939>, 16.4.2008

Museovirasto-1: *Rakennettu kulttuuriympäristö. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt 1993 -luettelo.*
<http://www.nba.fi/rky1993/>, 11.2.2008

Museovirasto-2008-1: *Muinaisjäänökset*
<http://www.nba.fi/fi/muinaisjaannos>, 29.1.2008

Museovirasto-2008-2: *Muinaisjäänösten hoito*
<http://www.nba.fi/fi/mjhoidontoteutus>, 29.1.2008

Museovirasto-2008-3: *Sankarihautausmaiden perinne, hoito ja kunnostus.* Museoviraston rakennushistorian osaston ohjeita ja oppaita 2. 2008. ISBN: 978-951-616-185-6.
<http://www.nba.fi/tiedostot/858e9d00.pdf>, 5.6.2008

Museovirasto-2007-1: *Luonto linnoituksessa*
http://www.nba.fi/fi/luonto_linnoituksessa, 19.3.2008

Museovirasto-2007-2: *Korjauskortisto*
<http://www.nba.fi/fi/korjauskortit>, 13.2.2008

Museovirasto-2000-1: *Puukaupunkien pihat ja aidat.*
<http://www.nba.fi/tiedostot/eb447ca5.pdf>, 16.4.2008

Pakkala, Leni: *Seurataloilla toimitaan*
http://www.rakennusperinto.fi/rakennusperintomme/artikkelit/fi_FI/seurantalot/
30.5.2008

Pakkanen, Risto: *Vanhoja postikortteja Haminasta.*
<http://www.rpakkanen.fi/esikatselu.aspx>, 17.3.2008

Rintanen, Tapio: *Haminan yleiskaavan luontoselvitys.* 2003
http://www.hamina.fi/files/Tiedostot/Haminan_yleiskaava_luontoselvitys.pdf, 7.7.2008

Rutanen, Hertta & Virtala, Satu-Kaarina: *Rakennussuojelulain käyttämisestä*
http://www.rakennusperinto.fi/Sailyttaminen/Artikkelit/fi_FI/rakennussuojelulainkayttaminen/,
30.5.2008

Saarinen, Jarmo: *Vesiliikenteen rakennuksia*
http://www.rakennusperinto.fi/rakennusperintomme/artikkelit/fi_FI/vesiliikenteenrakennuksia/,
30.5.2008

Sakki, Pauliina 2003: *Haminan rakennuskannan inventointi.*

Sakki, Pauliina 2005: *Haminan työväentalo. Rakennushistoriaselvitys 2005.*
<http://www.haminanty.jalusta.com/files/download/Rakennushistoriaselvitys.pdf>, 20.2.2008
siteerattu: Havuaho Osmo: *Työväentalo Suomessa.* Toim. TSL:n kirjeopisto: Juha Mäkinen.
Työväen Sivistysliitto, Helsinki 1982.

Savi maatilojen talousrakentamisessa.
http://www.saviry.fi/artikkelit/savi_maatalousrak01.PDF, 3.4.2008

Tammion nuorisoseuran talo, "Kalastajain pirtti" – peruskorjaussuunnitelma vuosille 2003-2007

Tiehallinto-2008-1: *Museotiet ja -sillat*

<http://www.tiehallinto.fi/pls/wwwedit/docs/11845.PDF>, 6.2.2008

Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma. 2000. Julkaisematon.

Vehkalahden kulttuuriympäristöohjelma - Korhonen. 2000. Julkaisematon. FM Martti Korhonen kirjoittanut ohjelman viittaussiosiot.

Ympäristöministeriö – Kaakkois-Suomen ympäristön tila -raportti: *Rakennettu ympäristö*

<http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=11307&lan=fi>, 5.6.2008

Ympäristöministeriö – Kaakkois-Suomen ympäristön tila -raportti: *Katse tulevaan*

<http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=11312&lan=fi>, 5.6.2008

Ympäristöministeriö-2008-1: *Maankäytön ja rakentamisen lainsäädäntö*

<http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=252&lan=fi>, 12.2.2008

Ympäristöministeriö-2008-2: *Maisemansuojelu ja -hoito*

<http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=477&lan=fi>, 12.2.2008

Ympäristöministeriö-2008-3: *Rahoitus ja avustukset*

<http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=49523&lan=fi>, 17.6.2008

Ympäristöministeriö-2007-1: *Luonnonsuojelulainsäädäntö*

<http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=251&lan=fi>, 12.2.2008

Ympäristöministeriö-2007-2: *Rakennusperintö ja kulttuuriympäristö*.

<http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=8862&lan=fi>, 24.1.2008

Ympäristöministeriö-2007-3: *Perinnebiotooppien luokittelu:*

<http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=1743&lan=fi>, 13.2.2008

Ympäristöministeriö-2007-4: *Perinnebiotooppien säilyttäminen ja hoito*

<http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=1745&lan=fi>, 13.2.2008

Ympäristöministeriö-2007-5: *Maankäyttö ja rakentaminen*

<http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=1205&lan=fi>, 10.3.2008

Ympäristöministeriö-2006-1:

<http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=4547&lan=fi>, 4.2.2008

Ympäristöministeriö-2006-2: *Yksityiset suojelalueet*

<http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=4539&lan=fi>, 4.2.2008

Liite 1: Kyselykaavake

KYSELY HAMINAN KULTTUURIHISTORIALLISTA KOHTEISTA

Tekeillä olevan Haminan kulttuuriympäristöohjelman puitteissa kartoitetaan kaupungin eri alueiden kulttuurihistoriallisesti mielenkiintoisia ja tärkeitä kohteita. Kartoitukseen toivotaan vastauksia yksittäisiltä asukkailta, kylätoimikunnilta, asukasyhdistyksiltä sekä kaikilta tahoilta, jotka ovat kiinnostuneita oman kulttuuriympäristön näkyvyydestä.

Vastata voi omalla nimellä tai anonyymisti, tärkeää on vastaajan asuinalueen tieto (kaupunginosa tai kylä). Yksittäisiä kohteita nimettäessä pyydetään ilmoittamaan kohteen sijaintitiedot (osoite, koordinaatit tms.).

Vastaaja ja asuinalue: _____

1. Mitkä asiat tai tekijät koette olennaiseksi oman alueenne maisemassa?
2. Mitkä paikat tai kohteet koette erityisen kauniiksi ja miksi? (Nimetä voi yksittäisen rakennuksen, kohteen tai paikan tai laajemman alueen kuten esim. tietyn pihapiirin tai kylätien)
3. Mitkä ovat asuin- tai kyläympäristönne maiseman epäkohtia?
4. Mitkä historialliset paikat tai tapahtumat määrittävät mielestänne asuin- tai kyläaluetanne?
5. Mikäli teillä on hallussanne valokuvamateriaalia nimeämistänne kohteista ja haluatte luovuttaa materiaalia veloituksetta mahdollista julkaisua varten, voitte jättää tietonne yhteydenottoa varten. Valokuvia ei luovuteta kolmannelle osapuolelle ilman erillistä sopimusta kuvan omistajan kanssa.

Kiitos mielipiteestänne! Vastaukset käsitellään luottamuksellisesti. Mahdolliset kulttuuriympäristöohjelmaan nostetut näkökulmat esitetään anonyymisti.

Kyselykaavakkeen voi palauttaa Haminan kaupungintalon asiakaspalvelupisteessä sijaitsevaan laatikkoon, os. Puistokatu 2, 49400 Hamina. Postitse lähetettäessä kuoreen pyydetään merkintä "Kulttuuriympäristöohjelma". Vastausten tulee olla perillä 16.6.2008 mennessä

Liite 2: Yhteystiedot

Haminan kaupunki

Käyntiosoite: Puistokatu 2

Postiosoite: PL 70

49401 Hamina

Puh. (05) 749 10 (vaihde)

www.hamina.fi

Kaakkois-Suomen ELY – keskus, Ympäristö ja luonnonvarat - vastuualue

Käyntiosoite: Kauppamiehenkatu 4 (5.-6. krs)

Postiosoite: PL 1041

45101 Kouvola

Puh. 020 636 0090 (vaihde)

www.ely-keskus.fi

Valtion aluehallinto on uudistunut 1.1.2010. Kaakkois-Suomen ELY – keskuksen ovat sijoittuneet seuraavat entiset viranomaiset: Kaakkois-Suomen TE -keskus, Kaakkois-Suomen tiepiiristä Kymenlaakson ja Etelä-Karjalan alueet, Kaakkois-Suomen ympäristökeskus (pois lukien ympäristöluvut) ja Etelä-Suomen lääninhallituksesta Kouvolan toimipisteen liikenneasiat ja osa sivistysasioista.

Kaakkois-Suomen TE -keskuksen tehtävät, kuten myös maaseutuelinkeinotukien myöntäminen, on siirtynyt elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksiin (ELY).

Kaakkois-Suomen ELY – keskus, ympäristö ja luonnonvarat – vastuualue huolehtii ympäristönsuojelun, maankäytön ja rakentamisen ohjauksesta, luonnonsuojelusta, kulttuuriympäristön hoidosta ja vesivarojen käytöstä ja hoidosta.

Museovirasto

Käyntiosoite: Nervanderinkatu 13

Postiosoite: PL 913

00101 Helsinki

Puh. (09) 40 501, faksi (09) 4050 9300

www.nba.fi

Museovirastolta voi anoa entistämisavustuksia valtakunnallisesti merkittävien, kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten entistäviin korjaustöihin. Tällaisia kohteita ovat:

- rakennukset, joita koskee lakiin perustuva suojelumääräys
- autiokirkkoihin tai niihin verrattaviin
- muihin kulttuurihistoriallisesti arvokkaisiin, valtakunnallisesti tai maakunnallisesti merkittäviin kohteisiin

Lisäksi avustusta voi hakea perinnelaivojen korjaukseen ja entistämiseen.

Kymenlaakson museo

Tornatorintie 99 B
48100 Kotka
www.kotka.fi/museo

Kymenlaakson museo vastaa alueensa maankäyttöön liittyvistä museoalan asiantuntijatehtävistä. Rakennuskulttuuriin liittyvissä kysymyksissä yhteys rakennustutkija Timo Lievoseen, puh. 0400 291 234.

Kymenlaakson Liitto

Käyntiosoite: Maakuntatalo, Karhulantie 36 B
Postiosoite: PL 35
48601 Kotka
Puh. (05) 230 8900 (vaihde)
www.kymenlaakso.fi

Suomen Kotiseutuliitto

Kalevankatu 13 A
00100 Helsinki
Puh. (09) 612 6320
www.suomenkotiseutuliitto.fi

Suomen Kotiseutuliiton rakennustutkija neuvoo seurantalojen korjausavustukseen ja korjaamiseen liittyvissä asioissa.

Metsäkeskus

Kaakkois-Suomi
Sammonaukio 4
48600 Kotka
Puh. 020 772 7600, lisäksi metsänomistajien neuvontanumero 020 692 555.
www.metsakeskus.fi

Rakennusperinto.fi

Ympäristöministeriön ja Museoviraston ylläpitämä rakennusperintöportaali, josta löytyy vanhoja rakennuksia ja niiden hoitoa koskevia tietoja.